

Türkiye Ekonomik ve
Sosyal Etüdler Vakfı
TESEV

Birleşmiş Milletler
Kalkınma Programı
UNDP

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI DİYALOĞU

Diyarbakır, 29-31 Mayıs 1997

İstanbul
1998

Yoksulluğu Önleme Stratejileri

Sivil Toplum Kuruluşları Diyaloğu

Copyright © 1998

Bu eserin tüm telif hakları
Türkiye Ekonomik ve
Sosyal Etüdler Vakfı'na aittir.

TESEV

Manning House, P.K. 2
80815 Bebek, İstanbul
Tel : 212: 287 32 13
Faks : 212. 257 76 25
e mail: tesev@superonline.com

ISBN 975-8112-07-4

Grafik Tasarım:
Çağla Serbest Turgul

Hazırlayanlar:
Ebru Altınoğlu - Aslı Gür

Basım:
Boyut Matbaacılık A.Ş.

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ OTURUMU:

Ulusal ve Uluslararası Perspektifler

I. BÖLÜM

Ekonomik Politikalar ve Gelişme

1. Oturum : Ekonomik Gelişme Politikaları
2. Oturum : Tarımsal Gelişme ve Hayvancılık
3. Oturum : Ekonomik Gelişmenin Unsurları

II. BÖLÜM

Sosyal Gelişme Politikaları

1. Oturum: Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sorunlarına Çözümler
2. Oturum: Kadın ve Yoksulluk
3. Oturum: Yoksulluk, Kır ve Kent
4. Oturum: Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Örgütleri

III. BÖLÜM

Türkiye'nin ve Güneydoğu Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Gelişmesine Yönelik Politikalar

KAPANIŞ OTURUMU

KATILIMCILAR

Y O K S U L L U Ğ U Ö N L E M E S T R A T E J İ L E R İ

TESEV-UNDP YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

AÇILIŞ OTURUMU

Oturum Başkanı: Ziya Müezzinoğlu
TESEV Yönetim Kurulu Üyesi
Maliye Eski Bakanı

Konuşmacılar: Dr. Can Paker
TESEV Yönetim Kurulu Başkanı
Türk Henkel Genel Müdürü

Paul van Hanswijck de Jonge
Birleşmiş Milletler Türkiye Daimi Koordinatörü
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Temsilcisi

Dr. Ahmet Bilgin
Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı

Necati Bilican
Olağanüstü Hal Bölge Valisi

ULUSAL VE ULUSLARARASI PERSPEKTİFLER

Konuşmacılar: *"Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının
Yoksulluk ve Gelişme İşbirliği Perspektifleri"*

Omar Noman
UNDP / RBEC Yoksulluk Uzmanı

*"Türkiye'de Yoksulluk, Sosyo-Ekonomik
Politikalar ve Sivil Toplum"*

Dr. Mehmet Kabasakal
TESEV Yönetim Kurulu Üyesi ve
Genel Direktörü

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

ZİYA MÜEZZİNOĞLU

*TESEV Yönetim Kurulu Üyesi
Maliye Eski Bakanı*

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'nın Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ile birlikte gerçekleştirdiği bu toplantı düzenlenirken güdülen amaç, yoksulluk sorununun dünyaya ve Türkiye'ye dönük yanlarının, uzman bir kadro içinde, enine boyuna tartışılarak uygulamaya ışık tutacak sonuçların ortaya konulması olmuştur. Bu çerçevede, "Yoksulluk nedir, ne değildir; nedenleri nelerdir ve nasıl önlenebilir?" konusu tüm yönleriyle toplantımızda konuşma ve tartışma konusu olacaktır. Sizlerin de değerli katkılarıyla toplantıda güdülen amacın, en iyi biçimde gerçekleşeceğine inanıyoruz.

Sayın dinleyenler, geçmişte dünyanın büyük bir bölümünde uzun yıllar boyunca egemen olan yoksulluk günümüzde de, pek çok ülkede, değişik boyutlarda yaşanan bir olgudur.

Bilindiği gibi, uluslararası tanımlamada, kalkınmada geri kalmış üçüncü dünya ülkeleri tümüyle yoksul ülke olarak kabul edilmektedir. Ancak yoksulluğu bu ülkelere özgü bir olgu olarak algılamak her halde yanlış olur. Çünkü gelişme aşamasında bulunan bu ülkelerde değişik boyutlarda yoksulluk olduğu gibi, gelişmiş ülkelerde de, yer yer ve zaman zaman, yoksulluk yaşandığı bilinmektedir. Bu ülkelerle üçüncü dünya ülkeleri arasında bu a-

landaki ayırım aslında yoksulluğun niteliği ve boyutları ile ilgilidir. O nedendir ki, uluslararası karşılaştırmalarda, kalkınmamış ülkelerde 'ülke çapında' ya da 'mutlak' yoksulluktan söz edilirken, sanayileşmiş ülkelerde 'yerel' ya da 'nispi' yoksulluktan söz edilmektedir.

Sayın dinleyenler, nedeni, boyutu ve türü ne olursa olsun yoksulluk sorununun en önemli yanı kuşkusuz toplumun yaşamı üzerindeki olumsuz etkisidir. Çünkü yoksulluk, sonunda, barınma ve beslenmede zorluklarla karşılaşma, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerden yoksun kalma şeklinde insanların yaşamına yansımakta ve önlem alınarak bunların aşılması durumunda da insanca yaşama hakkından yoksun kalma konusu gündeme gelmektedir.

O nedenle çağımızda yoksulluk 'insanlık ayıbı' olarak algılanmaya başlamıştır. Bu anlayış içinde şimdi tüm ülkeler yoksulluğu aşmak için çaba harcarken, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı da ilgili ülkelerle işbirliği halinde uluslararası bir strateji oluşturmaya çalışmaktadır. O arada, günümüzde önemi hızla artan sivil toplum örgütlerinin de, yoksulluğu önleme çalışmalarına katkıda bulunmak için her düzeyde, uğraş verdiklerini görüyoruz.

Geçmişte uzun yıllar boyunca yoksullukla iç içe yaşayan kimi toplumların bunu bir tür kader olarak algıladığı göz önüne alınırsa yoksullukla mücadele alanında bugün gelinen noktayı, herhalde çok önemli bir aşama olarak karşılamak gerekir. Çünkü şimdi artık din, dil, ırk ve renk ayrımı yapılmadan, tüm insanların insanca yaşama hakkına sahip olduğu kabul edilen ve bunun gerçekleşmesi için her düzeyde çaba harcanan bir dünyada yaşıyoruz.

Ne var ki tüm çabalara karşın, konuşmanın başında da değindiğim gibi, yoksulluk bugün de değişik tür ve boyutta, dünyanın hemen hemen her köşesinde varlığını sürdürmektedir.

Türkiye'ye gelince; ekonomiyi kalkındırarak geri kalmışlığın ve ülke çapında yaşanan yoksulluğun aşılması, Cumhuriyet ile birlikte uygulanmaya başlanan ekonomik ve sosyal politikaların ana amacı olmuştur.

Bu anlayış içinde eldeki tüm kaynaklar kullanılarak hızlı bir kalkınma gerçekleştirilmeye çalışılırken, bölgeler arası gelişme düzeyi ile gelir dağılımındaki çarpıklıkların düzeltilmesine de özen gösterildiği; ayrıca ulaşım, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerin, bunlardan yoksun bölgelere götürülmesi için özel programlar uygulandığı bilinmektedir.

Kalkınma Planları çerçevesinde yürütülen bu uygulamalarla istihdam olanakları yaratılarak, eğitim ve sağlık hizmetleri yaygınlaştırılarak yoksulluk

ile savaşda önemli sonuçlar elde edilmiş olmakla birlikte, çeşitli nedenlerle, plan ve programlarda öngörülen hedefler tam olarak gerçekleşmemiştir. O nedenle bugün Doğu'da, Güneydoğu'da, Kuzey'de, Orta Anadolu'da ve hat- ta Batı Anadolu'da, yer yer değişik boyutlarda yoksullukla bir arada yaşıyo- ruz ve sonuç olarak da uluslararası karşılaştırmalarda Türkiye'nin, bu alan- da belli sorunları olan gelişme yolundaki ülkeler arasında yer aldığını görü- yoruz.

Sayın dinleyenler, bu toplantı bir dünya sorunu olan yoksulluğun, bilim adamı, uzman ve yöneticilerden oluşan seçkin bir kadro içinde, sizlerin ö- nünde, her yönüyle, enine boyuna konuşulması ve tartışılması amacıyla dü- zenlenmiştir. Üç gün sürecek toplantının birinci ve ikinci gün programların- da konuya ilişkin ulusal ve uluslararası perspektifler, yoksulluğun ekono- mik ve sosyal boyutlar içindeki yeri; kır-kent, yerel yönetimler ve kadınlar ile yoksulluğun ilintisi gibi ilginç konular yer almaktadır.

Bu konular tartışılırken sorunların nedenleri ile boyutları ve bunlar üze- rinde devletçe öngörülen önlemlerin yanında, özel sektörle yerel yönetimle- rin bölge halkı ile birlikte yaptıkları girişimler de gündeme gelecek ve o ara- da Denizli, Van ve Gaziantep'te gerçekleştirilen çarpıcı örneklerden bir bölü- münü bunların değerli yöneticilerinin ağzından dinlemek fırsatını bulacağız.

Toplantının üçüncü günü Türkiye'nin ve Güneydoğu Anadolu'nun sos- yo-ekonomik gelişmesine yönelik politikalar konulu oturumda, yönetici ve bilim adamlarından oluşan seçkin bir kadro içinde bu politikalar irdelenecek- tir. Onu siyasi partilerin temsilcilerinin yer aldđı bir panel izlemektedir. Böy- lece siyasi partilerimizin değerli temsilcilerinin bu konulardaki görüş, eleşti- ri ve önerilerini burada bir arada dinlemek olanağı bulmuş olacağız ki, bu- nun da hepimiz için ne kadar önemli olduğu açıktır.

Konuşmanın başında da değindiğim gibi, bütün bu konuşma ve tartışma- lara sizlerin de soru, öneri ve eleştirilerinizle katılmanızı bekliyoruz ve bu toplantı ile güdülen amacın, sizlerin katılımı ile en iyi biçimde gerçekleşece- ğine inanıyoruz.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepimize tekrar teşekkürlerimi sunuyorum.

Dr. CAN PAKER

*TESEV Yönetim Kurulu Başkanı
Türk Henkel Genel Müdürü*

Son yıllarda dünyadaki ve ülkemizdeki sosyo-ekonomik çerçevenin değişmesi açısından bu toplantının yerini ve konunun önemini vurgulamaya çalışarak sözlerime başlamak istiyorum.

Haberleşmede kaydedilen ilerleme ve çok büyük gelişme, haberleşme süreçlerinin içine bilgisayarın ilave edilmesiyle ortaya çıkan teknolojik ortam bütün dünyada geniş çaplı sosyo-politik değişikliklere yol açmaktadır. Bu teknolojik ortam bireyin önemini ve katkısını her sahada arttırmaktadır. Uydular sayesinde telefonlarımızla dünyanın her köşesine hızla ulaşmakta, internet aracılığıyla bilgi depolarına çok çabuk bir şekilde erişebilmekteyiz.

Artık birey, çok kaynaklı bir dünyada yaşarken sesini yükseltebilmekte ve katılımını hızla arttırmaktadır. Bu fevkalade dramatik değişme hiç kuşkusuz siyasi hayatın işleyişini de etkilemeye başlamıştır ve bundan sonra kırımca daha da hızlanarak etkisini arttıracaktır. En başta temsili demokrasinin işleyiş şekli yoğun olarak etkilenmeye başlamıştır ve bu etki bugün henüz sonucunu öngöremediğimiz bambaşka bir demokratik düzene doğru ilerlemektedir. Ancak bildiğimiz bir şey var: sivil toplumun katılımı hızla artmaktadır ve daha da artacaktır. Temsili demokrasi halk kitlelerinin dört ve ya beş yılda bir yapılan seçimlerin dışında siyasi gelişmeleri tribünlerden

seyretmesi olgusundan hızla uzaklaşıyor. Bu yeni teknolojik dünyanın getirdiği imkânlarla kitleler ve bireyler çok daha hızlı haber alabilmekte ve çok daha hızlı reaksiyon gösterebilmektedir. Bu noktada, bütün dünyada ve yurdumuzda etkinliği giderek artan sivil toplum örgütlerinin işlevlerine kısaca bakmak gerekiyor.

İletişim devrimi yeni bir siyasi ortam, yeni bir siyaset oluşturma tarzı ve yeni bir siyasi olgu getirmektedir. Çeşitli dünya görüşleri, çeşitli ilkeler ve çeşitli sosyo ekonomik hedefler etrafında toplanan ve sayıları hızla çoğalan sivil toplum örgütleri, siyasetin oluşmasındaki rollerini de aynı hızla arttırmaktadırlar. Sivil toplum örgütlerinin belirli konularda kümeleşip ciddi bir toplumsal reaksiyon göstermeleri ya da öneri ve vizyon getirmeleri artık siyaset gündemini belirlemeye başlamıştır. Toplantımıza bu açıdan baktığımızda görürüz ki Türkiye'nin en önemli konusu, temelinde ekonomik gelişmişlik düzeyi yatan bölge sorunlarıdır. Bu sorun, boyutu ve kapsamı itibarıyla tüm Türk toplumunu çok yakından ilgilendirmektedir ve yakın gelecekte en önemli reel politik -gerçek politika- konusu olmaya devam edecektir.

Türkiye'nin zaman zaman suni olarak yaratılan politik gündemi dikkate alınmazsa önümüzdeki üç gün boyunca Diyarbakır'da konuşulacaklar Türkiye'nin bir numaralı gündem maddesidir. Bu toplantıda devletin görevlileri ve siyasi partilerin temsilcilerinin yanı sıra, bazı akademisyenler ve medya mensuplarıyla birlikte 35 sivil toplum örgütü temsil edilmekte ve gerek tebliğleriyle, gerekse sözlü katılımlarıyla soruna sahip çıktıklarını göstermektedirler. Bu örgütler burada getirecekleri önerilerin, çözüm yollarının yurdun her yanında yankı bulacağını hissetmektedirler ve Türkiye'deki siyaset oluşumunda aktif rol oynamaya kararlıdırlar. TESEV ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın müşterek olarak düzenlediği bu toplantıyı önemli kılan sadece Türk toplumunun yakın gelecekte çözmesi gereken bir numaralı sorununu ele alması değildir. Aynı zamanda sivil toplumun kendi geleceğine kendisinin sahip çıkacağını derinlemesine vurgulayan ve çok önemli bir dönüm noktasını oluşturuyor olmasıdır. Bu düşünceler ve duygular içinde toplantımıza varlığıyla onur katan ve bizlere gelecekteki girişimlerimiz için büyük umut veren sizlere tekrar hoş geldiniz diyor ve saygılar sunuyorum.

PAUL VAN HANSWIJCK DE JONGE

Birleşmiş Milletler Daimi Koordinatörü

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Temsilcisi

Devlet Planlama Teşkilatı ve diğer devlet ve sivil toplum kuruluşları ile uzun zamandır planladığımız “Yoksullukla Mücadele Paneli”nin açılışı için bu tarihi zenginlik dolu kentte bulunmak büyük bir mutluluk. Konuşmama yoksulluğun dünya çapındaki boyutlarını ve yoksulluk ile mücadelenin Birleşmiş Milletler sisteminin çalışmalarındaki merkezi konumunu açıklayarak başlamak istiyorum.

Dünyada her gün 68 bin insan, günde 1 dolardan az bir gelikle geçinmek zorunda olan yoksul kitleye katılmaktadır. Kalkınmakta olan ülkelerin nüfusunun 1.3 milyarı tam anlamıyla yoksulluk içindedir. Bu ülkelerde her yıl çoğu kadın ve çocuk olan 13-18 milyon kişi açlık ve yoksulluktan kaynaklanan tedavisi mümkün bulaşıcı hastalıklardan ölmektedir. Yani, dünya yüzünde her saat başı çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 1.700 insan hayatını kaybetmektedir. Bu istatistikler, Dünya Bankası ve BM'in, kişi başına düşen gelirin 370 dolardan düşük olmasını esas alan yoksulluk tanımına istinaden bulunmuştur.

Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) İnsani Gelişme Raporları'ndan alınan veriler, yoksulluğun artış hızının kalkınmakta olan ülkelerin nüfus artış oranları ile, yani %1,8 ile başa baş olduğunu

göstermektedir. Tahminlere göre, 2000 yılına kadar Aşağı-Sahara Afrika'da yaşayan insanların yarısı yoksulluk içine düşecektir.

Yoksulluğun bu endişe verici göstergeleri, sadece az kalkınmış Afrika ve Asya ülkeleriyle sınırlı değildir. Ekonomik olarak kalkınmış ülkelerde ve hatta zengin ülkelerde, yoksulluk tehlikeli bir şekilde yayılmaktadır. Sanayi ülkelerinde 100 milyondan fazla insan resmi yoksulluk çizgisinin altında yaşamaktadır ve bu ülkelerde 5 milyondan fazla evsiz insan bulunmaktadır.

UNDP'nin 1996 yılı İnsani Gelişme Raporu'na göre son 30 yılda dünya nüfusunun en zengin ve en yoksul %20'si arasındaki fark 30 kattan 60 kata çıkmıştır. Başka şekilde ifade etmek gerekirse, yeryüzünde yoksulluğun nedeni kaynak yetersizliğinden çok, mevcut kaynaklara çok ufak bir zümrenin hükmetmesinde yatmaktadır. Gelir dağılımı eşitsizliği yoksulluk sorununun temel nedenlerinden birisidir. Gelir dağılımı eşitsizliğinin boyutlarına işaret eden UNDP Başkanı'nın İsveç Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'ne verdiği bilgiye göre (2 Eylül 1996), dünyanın en zengin 358 milyarderinin %45'inin sahip olduğu kaynağa sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri'nde en zengin %1'in sahip olduğu gelir ve kaynaklar 1975 yılından bugüne %20'den %36'ya çıkmıştır.

Dünya kaynaklarının küçük bir zümrenin elinde toplanması bugünlerde sözü çok edilen dünya ekonomisinin küreselleşmesi eğilimine rağmen süregeliyor. Küresel ticaret hacmi görülmemiş bir hızla genişlemektedir; kalkınmakta olan birçok ülkede özel sektör büyümenin temel dinamiği haline gelmiştir; küreselleşme insan yaratıcılığına ve girişimciliğine dünyayı altın bir çağa taşıması için umut vermiştir. Fakat küreselleşme sihirli bir değnek olarak görülmemelidir. Yoksul, aç ve okuma-yazması bile olmayan kitleler küreselleşmenin yararlarını henüz görmemişlerdir. Bu yüzden, uluslararası tüm çabaların en önemli önceliği eşitliği -ülkeler arasında, gelecek kuşaklar ve kadın-erkek arasında eşitliği- sağlamak olmalıdır.

BM Genel Kurulu uluslararası ve ulusal çerçevede yoksulluğun yok edilmesi için uygun koşullar yaratılması ve yoksulluğun çok yönlü niteliklerini yansıtan konulara ağırlık verilmesi kararını aldı. Genel Kurul, çevre, gıda güvencesi, temiz su temini, konut, sağlık, ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi stratejilerin, sektörel ve bölgesel stratejiler çerçevesinde geliştirilmesini önerdi. Bunların yanı sıra yoksulların suça itilmesi, yoksulluğun kadın boyutu, yoksulluk ve göç, yoksulluk ve gelir dağılımı, yoksulluk ve a-

dalet, yoksulluk ve toplumsal politika, yoksulluk ve girişimcilik gibi özel konuların da ele alınması gerekmektedir.

UNDP, BM sisteminin en büyük kalkınma kuruluşudur. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın "sürdürülebilir insani gelişmeye" bütünsel ve çok boyutlu yaklaşımı, programı, dünyada kalkınma için en büyük fon aktarımını sağlayan program, BM sistemini ise bütünün kalkınma yardımı mekanizmalarını koordine eden anahtar kurum yapmıştır. Son yıllarda, UNDP ciddi bir reform süreci içine girmiştir. Bu reformlar, küreselleşme ve artan ekonomik büyümenin getirdiği birtakım kısıtlamalar ve olanaklar ile bağlantılıdır. UNDP'nin ilk reformu, insan odaklı kalkınma vizyonunu geliştirmesidir. Sürdürülebilir insani gelişme, son yılların kalkınma modeli haline gelmiş, UNDP'nin temel amacı olmuştur. Yoksullukla mücadele ise çalışmaların odaklaştığı konu haline gelmiştir. Bu değişiklik, BM'in kalkınmakta olan pek çok ülke ile paylaştığı bir görüşü, ekonomik büyümenin yoksulların aleyhine geliştiği endişesini yansıtmaktadır.

Burada vurgulamak istediğim husus şudur; yoksulluğu ortadan kaldırmazsak, "sürdürülebilir insani gelişme" yönündeki tüm çabalarımız yetersiz kalacaktır. UNDP'nin odaklaştığı diğer ana konulardaki tüm faaliyetleri -istihdam ve sürdürülebilir yaşam koşullarının yaratılması, kadınların ilerletilmesi, çevrenin korunması ve yenilenmesi ve kamu yönetimi- yoksulluğun yok edilmesi ile doğrudan bağlantılıdır.

Bu doğrultuda, Mart 1996'da UNDP, Toplumsal Kalkınma Zirvesi'nde yoksulluk ile mücadele için ülkelerin verdikleri taahhütleri yerine getirmelerine destek vermek için tasarlanmış, göreceli olarak küçük ancak hedefleri kesin biçimde saptanmış, yeni bir "Yoksulluk Stratejisi İnisiyatifi" programı başlatmıştır. Bu bağlamda, Danimarka, Hollanda ve UNDP tarafından, kalkınmakta olan ülkelere yoksulluğun ve eşitsizliğin yapısal nedenlerini gidermeye yönelik ulusal planlar geliştirmeleri veya güçlendirmeleri çabalarına destek sağlanması için başlangıç olarak 17 milyon dolar bağışlanmıştır.

Verimli ve duyarlı bir kamu sektörünün bulunduğu, çoğulcu, kadın-erkek eşitliği ve insan haklarının sayıldığı, toplumsal katılım ve yerel yönetimlerin güçlü olduğu, adil ve işler bir yargı sistemi ile şeffaf, sorumlu bir bütçe kaynak yönetiminin işlediği ortamlar "sürdürülebilir insani gelişme"nin oluşturulmasına olanak tanıyan ortamlardır.

UNDP Yoksulluk Stratejileri İnisiyatifleri Programı artan yoksulluğun böl-

gesel boyutlarını da incelemiştir. Çoğu zaman, hükümetlerin kaynaklarını daha zengin bölgelerden yoksul bölgelere aktarmaları gerekmektedir. Böylesi bir kaynak aktarımı, birçok güçlü grubun hükümetlerin vergi gelirleri üzerinde daha nüfuzlu olduğu zamanlarda oldukça zorlaşır.

Yoksulluk küresel bir sorundur. Nijerya, Sierra Leone veya Kamboçya gibi yoksul ülkeler söz konusu olduğunda, gördüğümüz yoksulluk sorununun kaynağı genellikle bu ülkelerin küresel ekonomik gelişmelerden olumsuz olarak etkilenmelerinde yatar. Bu ülkelerin aleyhine gelişen uluslararası ticaret sistemleri, büyüyen dış borçlar, zayıf kredi konumları birçok kalkınmakta olan ülkede yoksulluğun artmasına neden olmaktadır.

Öte yandan, Türkiye örneğini ele aldığımız zaman, karşımıza çıkan tablo küresel ekonomiye hızla entegre olan ve büyüyen ulusal ekonomi ve ülke nüfusunun bir çoğu için yükselen hayat standartları şeklinde belirmektedir. Ancak, Türkiye de yoksulluğun acı veren göstergelerinden payını almıştır. Ulusal ekonomi 1960 yılından bu yana reel olarak kişi başına %3,6 artış göstermiştir. Türkiye ekonomik alanda ve ortalama yaşam süresi, okuma yazma oranları gibi bazı sosyal gelişme göstergeleri açısından gıpta edilecek bir ilerleme kaydetmiştir. Fakat yoksulluk bir insanın veya hanenin temel ekonomik gereksinimlerini karşılayamaması olarak tanımlandığında ortaya çıkan tablo, Türkiye'nin başarılı görüntüsünü biraz lekelemektedir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) besin girdisi esası üzerine verdiği yoksulluk çizgisi tanımını, mevcut verilere uyarladığımızda, Türkiye nüfusunun %14,2'si yoksul olarak sınıflandırılmaktadır. Böyle bakıldığında, Türkiye'de neredeyse her yedi kişiden birinin, sağlıklı bir yaşam sürmek için gerekli besini sağlayamayacak derecede yoksul olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yoksulluğu insani gelişme göstergeleri ile tanımladığımızda ise, Türkiye'nin kalkınmasında ciddi bölgesel dengesizlikler bulunduğu ortaya çıkıyor. Bu kalkınma dengesizlikleri ise, ülkenin bazı bölgelerinde yaşanan yoksulluğun yansımasıdır. 1996 yılı İnsani Gelişme Raporu'nun Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) verilerine dayanarak edindiği bulgulara göre, Marmara ve Ege Bölgeleri'nde yoksulluk oranı sadece %1,4 iken, bu oran Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde %30'a çıkmaktadır. Bu oranlar Türkiye'de karşı karşıya olduğumuz yoksulluk tablosunun, tüm ülkenin yoksullaşmasından kaynaklanmadığını, bölgesel kalkınma dengesizliklerinden dolayı ortaya çıktığını göstermektedir.

Geçen yıl TESEV tarafından, UNDP ve DPT için hazırlanan 1996 Ulusal İnsani Gelişme Raporu'na göre, insani gelişme göstergeleri en düşük olan illerin neredeyse tümü ülkenin Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nde bulunmaktadır. Aynı rapor, bu göstergelerin kadınlar için daha da düşük olduğunu vurgulamaktadır.

Bildiğiniz üzere, bu tip kalkınma dengesizlikleri sadece bu bölgelerde yaşayan insanları ve bu bölgenin kurumlarını olumsuz olarak etkilemek ile kalmamakta, ülke genelinde de olumsuz etkilere neden olmaktadır. Bu sebeple Türkiye Hükümeti bu farklılaşmayı düzeltmek için önemli girişimlerde bulunmuştur. Kalkınmada öncelikli olarak sınıflandırılan 38 ilden 27'si Doğu Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde bulunmaktadır. Bu sınıflandırma, BM sisteminin ulusal kalkınma politikası alanında teknik işbirliği çalışmaları açısından önemli bir faktördür ve bizleri bu bölgelerde yoksulluğu önleyici, kalkınmayı hızlandırıcı faaliyetlerde işbirliği yapmaya çağırılmaktadır.

Türk Hükümeti'nin kalkınma önceliği konusunda yaptığı bu çağrıya karşılık, BM uluslararası kalkınma işbirliğinin bu bölgelerde odaklaşması için BM sistemi bazında bir program başlatılmıştır. Kasım 1995'te BM Daimi Koordinatörü, BM Kuruluşları Arası Sosyal Kalkınma Program Komitesi'ni (ISDPC) kurdu. O tarihten itibaren bu komite, BM sistemini, faaliyetlerini sosyo-ekonomik kalkınma göstergeleri en düşük olan bölgelerde yoğunlaştırmaya iten dinamik olmuştur. BM Kuruluşları giderek bu çalışmalarını Türk Hükümeti'nin işbirliği ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki illere yöneltmektedir.

Bu komite, Türkiye'deki tüm BM sisteminin, bölgesel sosyal kalkınma eşitsizliklerinin giderilmesi ve bu eşitsizlikler paralelinde var olan yoksulluğun yok edilmesi yönünde hareket etmesini sağlamaktadır. Komite on BM kuruluşunu -BM Kalkınma Programı (UNDP), BM Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO), BM Nüfus Fonu (UNFPA), BM Çocuk Fonu (UNICEF), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Gıda Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Tarım Fonu (IFAD) ve Dünya Bankası - eşgüdüm içinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde kalkınma işbirliğine yönlendirmektedir. ISDPC şemsiyesi altındaki programlar çok boyutlu, yoksullukla mücadeleyi esas alan, eğitim, temel sağlık hizmetleri, gelir getirici faaliyetler ile küçük ve orta ölçekli işyerlerinin geliştirilmesini, çevrenin korunması

nı, kadın-erkek eşitliğini ve kadının kalkınma sürecine etkin katılımını hedefleyen projelerden oluşmaktadır.

ISDPC'nin kalkınma işbirliği programlarını en çok gereksinim olan bölgelere yöneltme faaliyetleri kapsamında, ISDPC ve özellikle UNDP, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki varlıklarını arttırmak girişimindedir. Bu bağlamda, Diyarbakır'da bir bölge ofisi açmayı planlıyor, yöre halkı ve kurumları ile daha yakın iletişim kurmayı ümit ediyoruz. Bölge ofisimiz aynı zamanda bize bölgede halen uygulanmakta olan çeşitli projelerimizi yerinde izlemek, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve bölgedeki diğer kalkınma örgütleri ile daha yakın teknik işbirliği oluşturmak olanağını da verecektir.

Bu paneldeki görevimiz, bu bölgelerin insanları için sürdürülebilir insani gelişmenin sağlanmasına olanak verecek stratejileri belirlemektir. 2000 yılına yaklaştığımız bugünlerde kalkınma konusundaki işbirliği faaliyetlerimize hız ve öncelik vermemiz gerektiğini vurgulamak istiyorum. Etrafımıza baktığımız zaman, kalkınmanın tam karşıtı olan gelişmeler görüyoruz: çatışmalar, yoksulluk, toplumsal bölünmeler. Bu şartlarda, işimizde sağlayacağımız etkin dayanışmanın önemini vurgulamak isterim. Çalışmalarımızı hızlandırırken, önceliklerimizi de belirleyerek, önümüze dikilen güçlükleri aşabilecek hedefleri kesinleştirmemiz ve uygulanabilir stratejilerimizi belirlememiz gerekmektedir.

Dr. AHMET BİLGİN

Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı

Globalizasyon ve entegrasyonla küçülmüş, teknolojinin doruğuna ulaşmış, daha önce tahayyül edilemeyen birçok şeyi gerçekleştirmiş ve bilgi çağını yakalamakta olan bir dünyada hâlâ yoksulluğu, açlığı tartışıyor olmamız doğrusu bu modern dünyanın, bu çağın bir ayıbıdır.

Özellikle tarihteki adı, şekli hilâle benzediği için “verimli hilâl” anlamına gelen fertile crescent olan; sahip olduğu kaynaklarla, eğer iyi değerlendirilirse, sadece kendi bölgesini değil dünyanın önemli bir kesimini geçindirebilecek potansiyele sahip ve daha önce Orta Çağ boyunca, hele hele Osmanlı İmparatorluğu döneminde kendi kendine yeten üç eyalet arasında yer alan; 1565’lerde Bağdat’a ve diğer eyaletlerdeki aç insanlara yardım olarak binlerce altın göndermiş olan Diyarbakır’da açlıktan söz etmemiz bizi oldukça üzmektedir. BM’in verilerine göre hâlâ 6 milyar insanın %1,3’ünün yoksulluk sınırının altında olması, hele hele “geri kalmış ülkeler”de veya diğer bir deyimle “kalkınmakta olan ülkeler”de 13 ile 18 milyon arasında insanın açlık ve yoksulluk sebebiyle meydana gelen hastalıklar nedeniyle ölüyor olması, başka bir ifadeyle saat başına 1700 kişinin hayatını kaybediyor olması gerçekten insanı derin derin düşündürmektedir. Her gün globalizasyondan, insan haklarından, insanlığın tek bir aile olduğundan bahsediyoruz; a-

ma hâlâ hemcinslerimiz aklıktan ölüyorsa yoksulluk sınırının altında yüzüyor, bocalıyorsa ve bunlara el uzatılmıyorsa artık insanlığımızdan biraz utanmamız gerekir diye düşünüyorum. Gerek ülkeler, gerekse aynı ülke içinde bulunan insanlar arasında ekonomik dengesizliğin sürüyor ve hatta artıyor olması ayrı bir problem teşkil etmektedir. Yapılan hesaplara göre bugün dünya servetinin %45'i 358 milyarderin, yani 358 insanın tekelindedir. Bu gerçekten çok düşündürücü bir gerçektir.

BM ve TESEV'in sadece bölgemiz için değil insanlık için çok önemli bir konuyu gündeme getirmek suretiyle böyle bir toplantıyı düzenlemesinin ve Diyarbakır'ı seçmesinin de ayrı bir anlam ifade ettiğini vurgulamak istiyorum. Diğer yandan BM'in bir ofisinin Diyarbakır'da açılıyor olmasını da bu bölgeye ayrı bir önemin atfedildiği şeklinde değerlendirmek istiyorum ve bunun için de kendilerini tebrik ediyorum.

Bölgemizin gerçekten Türkiye standartlarına göre belli bir yoksulluk sınırının altında olduğunu söylemeye gerek yok. Bugün Türkiye'deki standartlara göre yoksulluk çizgisinin altında bulunan insanların oranı Marmara ve Ege'de %1,4 iken, Doğu ve Güneydoğu'da %30'dur. Son yıllarda Diyarbakır'a yönelen göç sebebiyle bu oran %70'leri aşmıştır. 13 yıldan beri devam eden mahut hadiseler elbette bu bölgeye ve bu kente birtakım ek yükler getirmiştir. Dünyanın en eski yerleşim bölgesi olan, 26 medeniyeti sinesinde barındıran Diyarbakır'ımızın bu derece yoksulluk içinde bulunması aslında varlık içinde yokluğu yaşamaktır. Dolayısıyla bugün herkesin dilinde olan, devletimizin de ve devlet ricalimizin de ballandıra ballandıra anlattığı Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) mutlaka devreye girmesi gerekmektedir. GAP 9 ili kapsayan ve 32 milyar dolarlık bir yatırımı gerektiren entegre bir projedir. GAP devreye girdiğinde sadece bölgeyi değil dünyayı beslemeye talip olacaktır. Onun için GAP'ı insanoğlunun müşterek bir yatırımı olarak değerlendirmek istiyorum. Ne var ki, Türkiye'nin ekonomik sıkıntıları nedeniyle şu ana kadar 12 milyar doların harcanmış ve enerjide belli bir noktaya varılmış olmasına rağmen sulamada %5 nispetinde kalınmış olması bizi bazen ümitsizliğe düşürmektedir. Yoksulluktan, bu bölgenin kalkınmasından bahsediyoruz ve her şeyimizi GAP'a endekslemişiz; ama sulama hâlâ %5'lerde seyrediyor. Eğer sulama olmayacaksa, GAP'ın o bereketi, o nimeti fişkırmayacaksa hiçbir şeyden bahsedemeyiz. Bu bölge GAP devreye girmeden önce bile ülke ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. Örneğin %58'i Diyarbakır'dan olmak üzere petrolün %100'ü bu bölgeden çıkarılıyor.

Fosfatın %100'ü yine bu bölgeden sağlanıyor, mercimeğin %75'i, pamuğun %16'sı bölgemizde üretiliyor. Hatta narın %25'i, üzümün %21'i, nohutun %43'ü bile bu bölgede üretiliyor. Hizmet sektörü ile madenleri, mermer yataklarını, Ergani bakır yataklarını bir kenara bırakıyoruz. İşte, "bölge varlık içinde yokluk yaşıyor" dememin nedeni budur.

Her hükümet döneminde en çok konuşulan konu Güneydoğu ve yatırımlar olmasına rağmen, ne yazık ki onlarca yıldır bu bölge hep ihmal edilmiştir. Benim yaşı 46 ve 30-35 yıldır bunların konuşulduğunu biliyorum. Gerçekten bir şey yapılmamış ki, hâlâ aynı şeyleri konuşuyoruz. Henüz fırsat varken elimizi çabuk tutmamız gerekiyor. Bugün Diyarbakır'da gerçekten kayda değer bir potansiyel var; iş yapmak isteyen müteşebbis ruha sahip iş adamlarımız var; Diyarbakır toprakları içerisinde üretilen enerji var. Özetle her şey var ama bunları harekete geçirecek, rasyonel çizgide düşünebilen yöneticilerimiz yok.

GAP'ın yukarı kısmı Diyarbakır'dadır. GAP gerçekleştirildiğinde 1.7 milyon hektar arazi sulanacaktır. Bunun 628 bin hektarı Diyarbakır Havzası'nda olacaktır ki, bu rakam GAP kapsamında sulanacak toplam arazinin %40'ını aşmaktadır. 27 milyar kilovat-saat enerji üretilecek, bunun %70'i Diyarbakır havzasında yapılacak olan 9 baraj ve hidroelektrik santralinden sağlanacaktır. Karakaya Barajı, Dipli Barajı, Trakgücü Barajı, Silvan Barajı, Batman Barajı, Ilısu Barajı gibi... Halbuki bugün GAP dediğimiz zaman Diyarbakır hiç akla getirilmek istenmiyor.

Tarih boyunca ipek yolu güzergahında yer alan, ticaret kervanlarının, bezirganlarının uğrak noktası olan ve bu konumunu şu ana kadar muhafaza etmiş bulunan, ayrıca çok verimli bir ovanın merkezinde olan Diyarbakır'a önem verilmesi sadece bu kent için değil, ülke için hatta birçok ülke için elzemdir.

NECATİ BİLİCAN

Olağanüstü Hal Bölge Valisi

Bu toplantının Diyarbakır'da yapılması önemlidir; ancak bundan çok daha önemli olan millet olarak belki konuştuklarımızı hayata geçir-medeki gayretlerimizin eksikliği ve sürekli olmamasıdır. Öyle bir bölgede bulunmaktayız ki yoksulluk oranı %30 dolaylarındadır. Bu rakam gelişmiş bölgeler için %1,4 olarak verilmektedir. Ama bölgede sorunlara karşı son derece duyarlı insanlar var. Belki de bugüne kadar hiç rastlanmadık duyarlıkta insanlar bunlar ve artık çözüm önerilerini dinlemenin yeterli olduğunu, somut sonuçlar görmek ve yaşamak istediklerini belirtiyorlar.

Olağanüstü Hal Bölge Valisi olarak ben, birinci derecede bölge güvenliğini sağlamaktan sorumluyum. Ama biliyoruz ki, devlet olarak bize verilen görevin içeriğinde, terörle mücadelenin yanı sıra terörün kaynağı olan sosyo-ekonomik yapıyı iyileştirmek ve o kaynağı kurutmaya yönelik görevler ve sorumluluklar da var. Onun için yaklaşık 14 ay önce bölge valisi olarak buraya geldiğim gün olaylara bakışımın ekonomik olacağını söylemiştim. Mesaimin %80'ini ekonomik ve sosyal sorunların çözümüne ayıracağımı belirtmiştim. Çalışmalarımız da bugüne kadar böyle olmuştur. Ülkemizin güvenliği konusunda izlenen yol imzaladığımız milletler arası anlaşmalara da uygun şekilde yürütülmektedir. Örneğin AGİT'in temel ilkeleri arasında "ül-

kelerin sınırlarının ihlâl edilmezliği ve toprak bütünlüğünün korunması” ilkesi de var. Uygur bütün ülkeler buna uymak zorundadır. Ancak Türkiye'ye yönelik tehlikeler var ve bunları gidermek için de devletimiz gerekli önlemleri almaya devam edecektir.

Belediye Başkanımız yakınmakta haklıdır; zira Diyarbakır'ın nüfusu kısa sürede 1.5 milyona ulaşmıştır. Kentin altyapısı ise ancak tabela nüfusunu kaldırabilecek düzeydedir. Türkiye'de son yıllarda nüfusun artış hızı ortalama %2'nin altına düşmüştür; ama bölgede bu oran %3,5-4 dolaylarındadır. Göçleri de kattığınız zaman bu oran %5-6'lara varmaktadır. Yani hiçbir ekonomik, bilimsel görüşe göre böylesine nüfus artışı olan bir ülkede normal kalkınmayı sağlamanın, insanları rahat ettirmenin imkanı yoktur.

Bugün insanca bir yaşam için her konuda, her alanda zihin yoran insanlar bir araya geldiler ve üç gün sürecek olan toplantıda ülke sorunlarını tartışacaklar. Bu toplantı onun için çok özel ve önemi olan bir toplantıdır. Sorunların burada tartışılması sayesinde yöre insanının bölge meselelerine nasıl baktığı görülebilecektir. Zira bir bilimsel doğru vardır, bir de yaşadığınız yerin doğruları. Bazen bu ikisi çatışabilir ve bilimsel doğruların dışına çıkmamızı dahi gerektirebilir. Bölgenin koşulları çok özel birtakım yaklaşımları gerektirebilir. İşte bölgemiz için de böyle bir durum söz konusudur ve bu duruma uygun bir çalışma yapılacaktır.

Devletimiz bu bölgelere birtakım hizmetler yapıyor; küçümsememek lazımdır. GAP bütün hedefleri ortaya konmuş bir projedir. “Ne zaman sonuç alınacak? Ne zaman tam olarak yararlanacağız?” gibi endişelerimiz yalnızca bu projenin bir an önce hedefine ulaşmasına katkıda bulunacak gayretlerdir.

Diyarbakır Ovası 700 bin hektara ulaşan verim sağlayacak imkana sahiptir ve devlet bunu da görmüş, daha 1970-80'li yıllardan itibaren barajları inşa etmeye başlamıştır. Kralkızı, Dicle, Batman Barajları'nı yapmıştır. Ayrıca son derece büyük olan Silvan Barajı'nın planlamasını yapmaktadır. Devlet bütün bölgeyi kucaklayarak, bölge insanının refahını arttıracak gayretler içindedir. Bu planlar bünyesinde enerji var; sulama, madencilik, eğitim, sağlık, tarım, şehircilik var; her konu kapsam içine alınmıştır. -

Ne yazık ki, bu programı yürütürken bir taraftan da bu devletin başına bir bela musallat edilmiştir. Devletin, kaynaklarını, insanlarını yoksullaştırmaktan kurtaracak alanlara harcamasına fırsat vermemek için önüne bir be-

la çıkarılmıştır. Terörle on seneyi aşkın bir zamandır mücadele ediliyor. Terörle mücadele için devletin yaptığı harcamaları dikkate aldığınızda, bu mecburiyet olmasaydı, yoksullukla mücadelede bilim adamlarımızın, sosyologların, psikologların bölgenin yapısına uygun olarak geliştirdikleri projelerin finansmanını dışarıda aramaya hiç gerek kalmadığı görülmektedir. Kaynak var ama biz bunu bölgenin kalkınmasına harcamıyoruz. Onun için dünyanın, özellikle BM ve uluslararası kuruluşların, Türkiye'nin ekonomik, sosyal meselelerini görüşürken bir taraftan da "Türkiye'ye biz bu haklı davasında ne kadar yakın duruyoruz; ne kadar hak veriyoruz; sorunlarını anlamada ne kadar gayretliyiz?" diye düşünmeleri lazımdır. Maalesef hep kendini savunan bir ülke olmasına rağmen uluslararası alanda Türkiye tartışılmaktadır. Ama Türkiye hep insan hakları yönünden tartışılıyor; başka yönleri göz ardı ediliyor. Burada bağımsız bir devlet ve bu devleti korumaya çalışan bir millet var; verilen mücadele bundan ibarettir. Öyle olduğuna göre, demek ki ekonomik ve sosyal meseleleri, yoksulluk meselesini tartışırken de BM'e, diğer dostlarımıza, bizi anlayacak uygar insanlara "Bizim şu meselelerimiz vardır, bunları birlikte tartışalım, bakınız zorluklarımızı burada görün." dememiz lazımdır. Aksi takdirde meselelere tek taraflı bakarız.

"Ülkeme, memleketime karşı da görevlerim var." diye düşünerek işe girişen ve TESEV'in içinde yer alan bu kadar değerli insanın, burada konuşulanların ne kadar hayata geçirilecek diye de takipçi olmaları lazımdır. Bu değerli insanların her birinin bu ülkede karar verecek mevkiide olan insanlarla dostlukları, yakınlıkları var. Toplantılar düzenleyerek onlarla meseleleri lokal bazda görüşme imkanları mevcut. Dolayısıyla, "Bu projeleri hayata geçirmek lazım, kaynağı şu, yapacak insanlar da şunlar." demek gerekiyor.

Benim en çok sıkıntısını çektiğim konu şu: 118 bin km² alan içinde 1.100 km²'lik üç devlete sınırı olan bir bölgede mücadele veriyoruz. Ama bu çalışmalarımız esnasında elimize herhangi bir rapor verildiğinde o rapora hemen bakıp, "Bu doğru, bunu uygulamamız lazım" diyecek araştırmacıları ve sağlıklı araştırmaları bulmakta zorluk çekiyoruz. Halbuki bunu yapacak çok değerli insanlarımız var. Buraya gelip "Bölgenin sosyal meseleleri nelerdir; sağlık meselesi nedir; yoksulluğa giden bu etkenler nelerdir?" diye araştırarak bir çalışma grubumuz yok. Burada var olan, ama bir türlü hayata geçiremediğimiz kaynakları bulup hayata geçirecek bir çalışma grubu yok yanımızda. Memlekette var; ama sorunlu bölgede yok. Hayata geçirilebilecek çok somut projeler ortaya koymak suretiyle, çok da fazla dağılma-

dan ve her şeyi bir anda yapmaya yönelmeden gücümüzü dikkate alarak bize yardım edecek kuruluşları, kaynakları iyi tespit ve temin ettiğimiz takdirde bu toplantı bundan önce yapılanlardan farklı kılınabilir. Bu, bölge insanını, "Geldiler, konuştular ve gittiler! Zaten hep konuşulur!" tarzında düşünmekten uzaklaştıracaktır ve artık değerli insanlarımızın geldiği haberini almaz, "Demek ki bu bölgeye yeni imkanlar geliyor, hizmetler geliyor; kurumuş, tıkanmış olan yolları açacak bir güç geliyor." diye düşünmeye sevk edecektir. Ben bu toplantıların bu şekilde neticelenmesini arzu ediyorum. Bu gayretlerin bir noktada durmasına fırsat vermeyelim, konuşalım ve konuştuklarımızı hayata geçirelim. Bu bölge sizlerden ve bizlerden böylesine bir yaklaşım ve gayret bekliyor.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın Yoksulluk ve Gelişme İşbirliği Perspektifleri

OMAR NOMAN

UNDP / RBEC Yoksulluk Uzmanı

Türkiye'de yoksullukla mücadele teknik olduğu kadar politik de bir konudur. Benim halihazırda çalıştığım alan olan eski Sovyetler Birliği'nde, federasyonun dağılmasının önemli bir nedeni bölgesel eşitsizlikler idi. Ülkem olan Pakistan da bölgesel sorunlar sebebiyle ikiye bölündü. Malezya ise, 1960 yılında ırksal/etnik çatışmalar nedeniyle bölünme noktasına geldiğinde, ekonomik tedbirlerin yanı sıra, bütünlüğü sağlamak amacıyla sosyal entegrasyonu hedefleyen politikalar uygulayan ülkelere en iyi örnektir. Malezya bunu yaparken bir yandan özel sektörün merkezi rolünü korumuş diğer yandan da hedefi iyi tespit edilmiş devlet müdahalesini devreye sokmuştur. Devlet, eşitliği sağlamak, insani ve fiziki yatırımları yapmak amacıyla gerekli görülen alanlarda müdahil olurken, özel sektör önderliğindeki gelişme stratejisi uygulanan politikalara dinamizm ve etkinlik getirmiştir.

Bu politik ekonomi ile teknik ekonomik politikaların bileşimi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) çalışmalarının temelini teşkil etmektedir. Bu konuşmamda ben, UNDP'nin yoksulluğu ortadan kaldırmak amacıyla kurumsal olarak yaptıklarını özetlemek istiyorum.

Yoksulluğu önleme stratejimizi dört başlık altında sunmak mümkündür.

Birincisi XX. yüzyılda yoksulluğu etkin bir biçimde azaltan gelişme stratejilerinin global olarak incelemesini yapmaktır. Bu, karşılaştırmalı bir analiz çerçevesi içinde 40 ülke üzerinde yapılan çalışmalara dayanmaktadır. Bu sayede tekerleği yeniden keşfetmek yerine, global deneyimden dersler çıkarılmayı amaçladık. Yürütülen çalışma bir çok önemli hususu ortaya koymuştur. Örneğin XIX. yüzyılın sonlarında Japonya'da yaşanan Meiji Restorasyonu ile Kemal Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen devrimi karşılaştırmak heyecan verici olacaktır. Zira ikisi de modernizasyona bir yanıtı; ama farklı sosyal ve ekonomik sonuçlar ürettiler.

Sözünü ettiğim incelemeler halen devam etmektedir; ancak ilk sonuçlar sayacağım noktalar üzerinde fikir birliği olduğunu göstermektedir. Ekonomik gelişmenin gidişatı ve ne derece eşitlikçi olduğu dört faktör tarafından belirlenmektedir.

- 1) Teknoloji karşısındaki tavır ve teknoloji edinme hızı -bu büyük oranda eğitim sisteminin içeriği ve ticaret politikalarından etkilenmektedir-
- 2) Tasarruf ve yatırım seviyesi;
- 3) Girişim ve inisiyatifli yöreklendirmek amacıyla iş dünyasına ve bireysel çabalara sunulan teşvikler;
- 4) İnsanların yeteneklerini korumalarını ve geliştirmelerini sağlayan eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlere erişimini sağlamak üzere yapılan devlet müdahalesini düzeyi.

Bu dört faktörün bileşimi yoksulluk ve gelir dağılımındaki değişimleri büyük oranda açıklamaktadır.

UNDP'nin yaklaşımının ikinci ayağı yoksullukla ilgili temel ve kompleks sorunları kavramaktır. Bunlardan bir tanesi eşitsizlik, yoksulluk ve büyüme arasındaki ilişkidir. Öyle dönemler oldu ki ekonomistler ülkelerin bilinçli olarak eşitsizliği arttırmaları gerektiğini savundular. Bu eğilimin arkasındaki sav bu tür bir stratejinin büyümeyi attıracağı idi. Zira zenginler daha çok tasarruf ve daha çok yatırım yapacak, bu sayede elde edilecek yüksek gelir, toplumun yoksul katmanlarına dönecek idi.

Oysa global deneyim, ekonomik büyüme ve eşitsizlik arasında belirgin bir "alış-veriş" olmadığını göstermektedir. Tersine daha eşitlikçi dağılıma sahip ülkeler daha hızlı büyümüşler ve ekonomik açıdan daha başarılı olmuşlardır. Böyle olmayan ülkelerin gelişmeyi sağlayamamalarının üç temel ne-

deni vardır. Birincisi bu ülkeler çatışmalara daha açıktır. Zira eşit olmayan bir dağılım çatışmayı körükler. Dahası çatışma kadar yatırımlara ket vuran ve dolayısıyla büyümeyi engelleyen bir faktör daha yoktur. İkincisi, eşitsizlik taraftarlarının düşündüğü gibi, bu tür ülkelerdeki yatırımcılar tasarruflarını kendi ülkelerinde yatırıma dönüştürememişlerdir. Tersine, güvensiz ortam nedeniyle siyasi karışıklık çıkmasından korkarak sermayelerini ülke dışına çıkarılmışlardır. Üçüncüsü, devlet kurumlarının rant arayışı içinde olan küçük bir elit tabaka tarafından ele geçirilmesi bu kurumları çökertmiştir. Elit gruplar kamu harcamaları için gereken kaynakları yaratacak vergi düzenlemelerini yürürlüğe sokamadıkça mali kriz baş göstermiştir. Bu krizin sonucu olarak da büyümeyi ve yoksulluğun önlenmesini sağlayacak temel kamu yatırımları yapılamamıştır.

UNDP'nin yoksulluk odaklı çalışmasının üçüncü ayağını ise operasyonel faaliyetler oluşturmaktadır. Bu kapsamda yoksul bireyin gelirini ve kabiliyetlerini doğrudan etkilemeyi amaçlayan müdahaleler bulunmaktadır. Örnekleri ise mikro-finans planları ve fonlardır. UNDP'nin Türkiye'de de bu tip çalışmaları bulunmaktadır. Bir diğer önemli UNDP aktivitesi ise "Yoksulluk Strateji Girişimi"dir. Bu çalışma kapsamında UNDP'nin bölgede 20 projesi bulunmaktadır. Aslında bu toplantılar da Türkiye için hazırlanan projenin bir parçasıdır. Türkiye Yoksulluk Strateji Girişimi ülkenin yoksul bölgelerinin geliştirilmesiyle ilgilenmektedir. Girişimin kaynakları temel eğitim ve sağlık alanlarında birtakım müdahaleler gerçekleştirilmesi amacıyla da kullanılacaktır.

UNDP çalışmalarının dördüncü ve son aşaması da diğer uluslararası organizasyonlarla sıkı işbirliğine gitmektir. Rekabet nedeniyle oluşan anlaşmazlıklar yardım kuruluşlarını yoksulluğu önleme girişimlerinde yeterince etkin olmaktan alıkoymuştur. UNDP, Dünya Bankası, UNICEF, FAO, UNFPA, IFAD gibi kuruluşlarla işbirliği içindedir.

Kısaca aktarmaya çalıştığım entegre çalışma yöntemi, daha geniş çaplı BM reformlarının yöneldiği doğrultudur. Bu bağlamda burada olmak ve Türkiye'de uluslararası kuruluşların nasıl bir yol izlediğini görmek bizler için heyecan vericidir. Bölge odaklı bu girişim, kuruluşlar arası işbirliğinin en güzel örneğini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de Yoksulluk, Sosyo-Ekonomik Politikalar ve Sivil Toplum

Dr. MEHMET KABASAKAL

TESEV Yönetim Kurulu Üyesi ve Genel Direktörü

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV), bu toplantıya katılan herkes gibi toplum sorunlarına duyarlı insanların oluşturduğu bir kuruluştur. Türkiye’nin gelişmesine, demokratikleşmesine, çağdaşlaşmasına katkıda bulunabilmek TESEV’in misyonu içinde yer almaktadır.

Yoksulluğu önlemeden, insanların refahını ve mutluluğunu arttırmadan bir ülkede gelişmenin sağlanması da, demokrasinin kökleşmesi de olanaksızdır. Bu gerçeğin bilincinde olarak, Türkiye’de yoksulluğu önlemenin yollarını saptamak amacıyla bu toplantı düzenlenmiştir. Ancak, bu toplantının düzenlenmesinin bir önemli nedeni daha vardır: TESEV’in 1996 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) için hazırladığı “İnsani Gelişme Raporu”nda ana konunun “yoksulluk” olması...

Yoksulluk Nedir? Öncelikle onu tartışmak istiyorum. İletişimin artmasıyla birlikte dünya küçülse de, insanlar, toplumlar ve uluslar arasında gelir ve gelişme düzeylerine bağlı farklılıklar sürmekte, hatta artmaktadır. Gelişme düzeylerine göre ülkeler kuzey-güney, gelişmiş-gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Gelir dağılımındaki farklılıklar ve bunun yarattığı sorunlar gerek uluslar, gerekse BM gibi uluslar üstü kuruluşlarda tartışma konusudur. Uluslar üstü kuruluşlar, gelir dağılımını iyi-

leştirme yönünde kısa vadede çok şey yapılamayacağından hareketle, hiç olmazsa en alt gelir düzeyinde yer alanlar için bir şeyler yapma çabasını ön plana çıkarmaktadırlar.

Ancak, bunun için yoksulluk sınırının nerede çizileceği önem taşımaktadır. Bu noktada "mutlak yoksulluk" kavramı ortaya atılmıştır.

- Yaşamını insani şartlarda sürdürebilmeye yetecek gıdayı temin edemeyen, karnı doymayan;
- kendisini dış etkenlerden koruyacak bir barınağa sahip olmayan;
- temiz içme ve kullanma suyuna erişemeyen;
- asgari sağlık hizmetlerinden yararlanamayan;
- temel eğitim görmeyen insanların "mutlak yoksul" olarak nitelenebileceği belirtilmiştir.

Yoksulluğun ölçütü olarak iki farklı değişken kullanılmaktadır. Birincisi, harcamayla ölçülebilen tüketilen mal miktarı veya gelir düzeyiyle ilişkili potansiyel tüketim düzeyidir. Bu düzey, günde 1 ABD Doları olarak evrensel kabul görmüş bulunmaktadır. Bu kritere göre dünyanın gelişmekte olan ülkelerinde nüfusun üçte biri yoksuldur. Yani gelişmekte olan ülkelerde nüfusun üçte birinin günlük geliri 1 ABD Doları'nın altındadır.

Yoksulluğu ölçmenin ikinci yolu "insani gelişme göstergeleri" veya "sosyal göstergeler" diye adlandırılan kriterlerdir ki BM tarafında kullanılan (Human Development Index) İnsani Gelişme Endeksi bunlardan biridir. İnsani gelişme, yoksulluğun azaltılmasıyla, yani ortalama yaşam süresinin yükselmesiyle, çocuk ölümlerinin azalmasıyla, okullaşma ve okur yazarlık oranlarının yükseltilmesiyle artmaktadır.

Türkiye'de ise devletçe belirlenmiş resmi bir "yoksulluk sınırı" yoktur. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) yeterli beslenme için günde ortalama 3500 kalori alınması gerektiğini hesaplamıştır. Bu kalorinin %70'ini sağlayacak besin maddelerini alamayacak durumda olanlar "yoksul" sayılmışlardır. Bu kalori miktarı yaklaşık 2450'dir. Bu kaloriyi alabilmek için ayda en az 27-28 ABD Dolarlık (yaklaşık 4 milyon liralık) harcama gerekmektedir. Çeşitli hesaplamalara göre Türkiye nüfusunun yaklaşık %14.2'si yoksuldur.

Türkiye'de yoksulluğun, kır-kent, tarım-tarım dışı sektörler ayırımına, bölgelere, mesleklere, iş yerindeki konuma ve cinsiyete bağlı olarak değişme gösterdiği belirtilmektedir.

Yoksulluğu önlemenin yolları nelerdir? Ülkemizde özellikle belirli bir bölgede yoğunlaşan yoksulluğu nasıl önleyeceğiz? Bireyler ve bölgeler arası gelir dağılımını ve gelişmişlik farklarını nasıl giderebileceğiz? Bu sorular üzerinde durmak istiyorum. Genel olarak saptanan bir bulgu var: Ekonomik olarak büyüyen bütün ülkelerde yoksulluk azalmaktadır. Dolayısıyla yoksulluğu önlemenin birinci yolu ekonomik büyümedir. Bu konuda devletin, yerel yönetimlerin, özel girişimcilerin ve sivil toplum kuruluşlarının neler yapabileceğini biraz sonra birbirinden değerli toplum önderleri dile getirecekler. O nedenle ekonomik büyüme ve yerel ekonomik güçleri harekete geçirme konusunda ayrıntıya girmeyeceğim.

Üzerinde durmak istediğim konu, "beşeri sermaye" de denilen insan gücünün geliştirilmesidir. Eğitim bu konuda çok büyük önem taşımaktadır. Gerek gelir dağılımının iyileştirilmesinde, gerekse eğitim düzeyinin yükseltilmesinde ailelerin bakabilecekleri kadar çocuk yapması çok önemli bir unsurdur. Nüfus planlaması özellikle bu bölgenin kalkınmasında üzerinde durulması ve mutlaka uygulanması gereken bir konudur.

Eğitimden söz edildiğinde, öncelikle eğitimin niteliği üzerinde durmak gerekir. Türkiye'de eğitimin niteliği değişmelidir; ezbere dayalı eğitim terk edilmelidir. Çocuklarımızı özgür düşünmeye, şüphe etmeye ve araştırmaya yönelten bir eğitim verilmelidir. Bu amaçla,

- Devlet 8 yıllık temel eğitimi tüm yurttaşlarına bedelsiz sağlamalıdır.
- Yerel yönetimler yörenin ihtiyaçlarına göre meslek ve zanaat öğreten okulların açılmasına ve işletilmesine katkıda bulunmalıdırlar.
- Yetenekli öğrencilerin eğitimlerini sürdürebilmeleri için fırsat eşitliği yanında etkin bir burs sistemiyle imkan eşitliği de sağlanmalı, gençlerin öndeki parasal engeller kaldırılmalıdır.
- Teknolojinin değişmesiyle işsiz kalan veya yeni ve geçerli bir beceri edinmek isteyen insanlarımıza bunu kazandıracak beceri kursları geliştirilmelidir.

Sağlık hizmetleri yoksullara çok zor ulaşmaktadır. Sağlık hizmetlerinin yoksullara kolayca ulaştırılabilmesi kamunun yapabileceği en büyük hizmetler arasındadır. Türkiye OECD ülkeleri içinde sağlık hizmetlerine bütçesinde en az pay ayıran ülkedir. Çocuk ölümlerinin azaltılması ve ailelerin nüfus planlamasıyla yeterli sayıda çocuğa sahip olması sağlık hizmetlerinin talep yönünü etkileyecektir. Devlet tüm yurttaşlarını kapsayan zorunlu sağ-

lık sigortası oluşturmaktadır. Kimsesizlerin ve yoksulların sağlık sigortası primleri devlet ile yoksulun oturduğu yerel yönetim birimleri tarafından ödenmelidir. Devlete ait sağlık kuruluşlarının bir merkeze bağlanması kapasitelerinin verimli değerlendirilmesini ve hizmetin yaygınlaşmasını sağlayacaktır. Ayrıca sigortalıların özel sağlık kuruluşlarından da yararlanabilmesi mümkün olmalıdır.

Tüm yurttaşları kapsayan bir sosyal güvenlik sistemi kurulmalıdır. Sosyal güvenlik alanında kamuya ait kuruluşlar tek çatı altında toplanmalıdır. Emeklilik yaşı yeniden düzenlenmeli ve emeklilerin yaşamlarının geri kalan döneminde insanca yaşayabilecekleri bir gelir düzeyine sahip olmaları sağlanmalıdır. Ayrıca zorunlu işsizlik sigortası kurulmalıdır.

Yoksulluğu önlemenin de, ülkece hızlı gelişmeyi sağlamanın da en önemli unsurlarından biri, nüfusun yarısını oluşturan kadınlarımızı ekonomik, toplumsal ve siyasal hayatta daha verimli ve etkin konuma getirebilmektir. Cumhuriyetin kurucusu büyük Atatürk'ün kadınlarımıza sağladığı yasal olanaklar ve siyasal haklar bunu gerçekleştirmeye yetmemektedir. Dolayısıyla bu konuda devlete ve sayıları hızla artan sivil toplum kuruluşlarına çok önemli görevler düşmektedir.

Türkiye ekonomik olarak geliştikçe tarımsal nüfus büyük ölçüde kırdan kente yönelecektir. Ama bu göç kendiliğinden, doğal olarak gerçekleşecek, insanlar kırsal alanda da üç-beş haneli yerleşimlerde, mezralarda değil, çağdaş hizmetleri alabildikleri nüfusu binleri aşan köylerde toplanacaklardır. Tarımsal gelişme, sanayileşme ve kentleşme beraberinde barınma sorununu gündeme getirecektir.

Gerek kırsal alanda, gerek kentte yaşayan insanların çağdaş konutlarda oturmasını sağlamak gerekmektedir. Burada da devlete, yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına düşen önemli görevler vardır.

Konuşmamın birçok yerinde yapılması gerekenlerden söz ederken devlete, sivil toplum kuruluşlarına ya da yerel yönetimlere değindim. Üzerinde önemle durduğum "yerel yönetimler" bugün yetkileri ve kaynakları görece olarak artırılmış olsa da mevcut haliyle belediyelerimiz değildir. Yönetim yapımız tümüyle gözden geçirilmeli, muhtarlıklardan başlayarak ilçe, il, bölge ve merkezi yönetime kadar uzanan yeni bir yapı kurulmalıdır. Muhtarlık, ilçe, il ve bölge birimlerinin yetki ve sorumlulukları artırılmalı, halkın yönetime ve kararlara katılmasına etkinlik kazandırılmalıdır.

Çağımız katılım çağıdır. İnsanların gerek sivil toplum kuruluşları, gerekse yerel yönetimler kanalıyla kendileriyle ilgili sorunların çözümüne ve kararlara katılmaları sağlanmalıdır. Yerel yönetimlerin yeniden düzenlenmesi ve yerel vergi koymak dahil bazı yetkilerle donatılması, yerinde çözülebilecek birçok sorunun Ankara'ya yığılmasını da önleyecektir. Şüphesiz devlet, bugüne kadar bir ölçüde uygulandığı gibi yerel birimlere ulusal vergilerden nüfusa göre eşit ve projelere dayalı olarak doğrudan katkı sağlamalıdır.

Türkiye'deki yerleşik yönetim anlayışı, insanlarımızı tüm sorunlarının çözümünü devletten beklemeye yöneltmiştir. Oysa mevcut yapısı ve olanaklarıyla devlet bu ihtiyaçlara cevap vermekten uzaktır. Bütün bunlar, yurttaşlarımızın çözümü başkalarından ve tümüyle devletten beklemek yerine, kendi sorunlarına çözüm üretmelerini zorunlu kılmaktadır. Bunun için yurttaşların sorunlarını dile getirmek, kendi yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla bir araya gelmeleri gerekir. İşte sivil toplum kuruluşları bunlardır. Dernekler, vakıflar, meslek kuruluşları, gönüllü topluluklar ve platformlar...

Türkiye, yoksulluğun önlenmesinde ve ekonomik gelişmenin sağlanmasında, demokrasinin gelişip güçlenmesinde, çağdaş bir yaşam düzeyinin tüm ülkede yerleştirilmesinde sivil toplum kuruluşlarının katkısına muhtaçtır. İnsanlarımız kaderlerini değiştirmenin büyük ölçüde kendi ellerinde olduğunu görmelidirler.

Özetle, ülkemizi çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak için tek tek bireylere, yurttaşlarımıza, sivil toplum kuruluşlarına, yerel yönetimlere ve devlete çok iş düşmektedir.

Türkiye'yi, cinsiyeti, mesleği, eğitim düzeyi, etnik kökeni, mezhebi, inancı ne olursa olsun, her bireyin "insanca" yaşayabileceği ve "ben de bu ülkenin yurttaşım" diyerek onur duyabileceği bir noktaya getirmek için, inanmak ve birlikte çaba harcamak zorundayız.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

İSHAK ALATON

TESEV Yönetim Kurulu Üyesi

Alarko Holding Yönetim Kurulu Başkanı

Panelimizin başlığı “Ekonomik Gelişme Politikaları.” Ekonomik gelişmenin hedefi üretim artışıdır. Üretim artışı ise istihdam artışını yaratacaktır. Burada bulunmamızın sebebi de “Güneydoğu’da istihdam artışını nasıl yaratırız?” sorusuna bir cevap bulabilmektir. Hepimizin beklentisi, umudu budur. Bugün Güneydoğu’nun birinci beklentisi de istihdam artışı, yani iş sahalarının yaratılmasıdır. Neden? Çünkü işi olan gençler dağa çıkmıyor, çıkmaları için sebep kalmıyor. Barış içinde yaşamak istiyorlar. Ancak işsiz kalan insan bazen çaresizlik içinde dağa çıkmayı düşünebiliyor. Konuya bu açıdan bakmamız ve ona göre tedbir almamız lazımdır. Yerel sənayi odaları ve diğer sivil toplum örgütleri de bu toplantılardan sonra başlaması beklenen üretim kampanyasına katkıda bulunmalıdırlar.

Güneydoğu’ya kalıcı barışı muhakkak getirmemiz lazımdır. Barış er ve ya geç ama muhakkak sağlanacaktır. Bence bugün barışın şartları oluşmuştur. Silahlı kuvvetlerimiz sorumluluk bilinci içinde büyük özveride bulundular ve terör olaylarını en alt düzeye indirdiler; kendilerine şükran borçluyuz. Ancak şimdi görev silahsız kuvvetlerde; yani bizlerde, sivil toplum örgütlerindedir. Terörü bitirmek, Güneydoğu’ya barışı getirmek bundan sonra bizlerin sorumluluğundadır. Sivil toplum örgütlerinin birçok görevi vardır.

Bunlardan en önemlisi ise politikacıların üzerinde bir baskı unsuru olarak, ülke sorunlarına çare olacak kararları politikacıya aldırmaaktır. Bizler buradan Ankara'ya sesleniyoruz; "Güneydoğu'ya barışı getirmek için önce barışın çerçevesinin hukuksal boyutlarını çiziniz!" diyoruz, bunu daha fazla geciktirmeye hakkınız yoktur! Zira ancak barışın çerçevesini çizdikten sonradır ki, özel sektörden istihdam yaratmasını bekleyebilirsiniz. Bunun için bir tedbir yeterlidir bence ki, o da Güneydoğu'ya 10 yıl müddetle tam ve mutlak vergi muafiyeti uygulanmasıdır. Bu tedbir bence yeterli olacak, yatırımlar hızla buraya akacaktır ve kalıcı barış o zaman oluşacaktır. Kısacası bu panel ekonomik gelişme olanaklarını çeşitli açılardan inceleyecek ve bazı önerilerde bulunacaktır.

Prof. Dr. MERİH CELASUN

ODTÜ Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi

Ana temamız yoksulluğun önlenmesidir. Bunu, bir ölçüde, gelir dağılımının görelî olarak değiştirilmesinden farklı da algılayabiliriz. Her ikisi için de bu panelde spesifik önlemlere yönelmeyeceğiz. Ama hem gelir dağılımının uzun vadede iyileştirilmesi, hem de yoksulluğun orta vadede önlenmesi için bazı ön koşullar vardır. Onları yerine getirmeden çok spesifik yerel önlemlere yönelirseniz sonuçları pek de kalıcı olmayabilir. Bu ön koşulların en önemlisi ülke ekonomisinin sürdürülebilir kalkınma süreci içinde olması gerekliliğidir. Ben konuşmamı bu konu üzerinde yoğunlaştıracam.

Öncelikle Türkiye ekonomisinin orta vadede çok kısa bir bilançosunu yapmak istiyorum. Zira Türkiye’de yoksulluğun giderilmesi, özellikle yoksulluğun yoğunlaştığı bölgelerimizde milli ekonominin istikrar içinde büyümesine son derece bağlıdır.

Bilançomuza baktığımızda genel ekonomide son iki yılda %8’lik bir büyüme gerçekleştiğini görüyoruz ki, bu bize ümit veriyor. Eğer resmî rakamlar doğruysa genel işsizlik oranında 1994 krizi rakamlarına nazaran 1996 ve 97’ye doğru bir iyileşme gözlenmektedir. Kentlerde dahi işsizlik rakamı Türkiye geneli için %9’lara inmiş durumdadır. Elbette bunun üzerine eksik

istihdamı da eklememiz gerekiyor. Yani bu cephede bir iyileşme var. Hemen şunu da belirtelim ki dünya genelinde büyüme ortalaması %3,5-4 arasındadır. Gelişmekte olan ülkelerin son iki yıldaki ortalama büyümesi de %6 civarında. Demek ki biz %6'nın üzerine çıkmışız. Bizim üzerimizde olanlar Doğu Asya'daki veya Güney Asya'daki bazı ülkelerdir. Fakat bakıyoruz, Latin Amerika birçok reform yapılmasına rağmen bizim gerimizdedir. Geçiş döneminde olan Doğu Avrupa ve eski Sovyet sisteminden buraya gelmiş yeni devletlerin büyümesi de bizden yavaş gelişmektedir. Bu durum olumlu gibi görünüyor ama önemli olan bunun sürdürülebilmesidir. Bazı durumlarda büyüme oranını çok yüksek düzeylere getiriyorsunuz, ama bir kaç yıl sonra bir kriz çıkıyor ve tekrar dar boğaza giriyorsunuz; büyüme hızınız negatife gidiyor. Ortalamalara baktığınız zaman o yüzde sekizler daha üst düzeyde kalıyorlar. Bu bağlamda Türkiye'nin bir kaç sorunu vardır; yani bu iş sürdürülebilir gibi görünmemektedir. Birincisi bizim gibi bir ülke, büyümeyi gerçekleştirmek için dış kaynak kullanmak zorundadır ve biz de kullanıyoruz. Fakat biz borç yaratan dış kaynak kullanıyoruz. Dış borcumuz 1994'de 65 milyar dolardı, 1996 sonunda 80 milyara ulaşmış durumdadır. Hatta iddia edilebilir ki, Dolar Mark karşısında değer kazanmasaydı bu rakam 80 milyarı da büyük ölçüde geçebilirdi. Halbuki başka ülkeler de dış kaynak kullanıyorlar; ama borç yaratan türden değil. Yabancı sermayeye ağırlık veriyor veya portföy yatırımı kullanıyorlar. Net olarak özel sermaye kullanımı bizim gibi ülkelerde 80 milyar dolar civarındadır. Bunun üstüne 40 milyar dolar portföy yatırımını yine özel sermaye olarak koyarsanız 120 milyar dolarlık bir hacim oluşur. Halbuki biz özel sermayede sadece 600-700 milyon dolarlık bir giriş sağlayabiliyoruz. Bunun için ben dış cephede de kaynak kullanımımızın değiştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Borç yaratmayan özel sermaye girişine ağırlık vermek ve iç ekonominin sağlam ve güvenilir olması gerekmektedir. Bu noktada ise karşımıza enflasyon çıkıyor. Büyüme hızı cephesinde diğerlerine göre olumlu görülmemize rağmen enflasyonu düşürmede çok başarısızız.

Bizim gibi orta gelirli ülkelerin enflasyonu 1994'de %38-40 civarındaydı, 1996'da bu %13'e düştü, gelecek yıl da %9'a düşürmeyi hedefliyorlar. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan devletlerin hepsini bir araya getirsek ve ortalamasını alsak görürüz ki 1994'de bu ülkelerin ortalama enflasyonu %265 idi. 1995'de %135'e düşmüş ve geçen yıl, 1996'da da %25-30 arasında seyretmiştir. Gelecek yıl için hedefleri ise

%15'tir. Enflasyondaki bu düşüşü gerçekleştirirken büyüme hızlarını pek geliştiremediler ama, belki de 2000'li yıllara kendilerini bizden daha iyi hazırlamış olacaklar.

Değınmek istediğim ikinci bir husus enflasyonun kaynağı konusudur. Dış ve iç uzmanların enflasyonun kamu açıklarından kaynaklandığı yönünde az çok bir görüş birliği vardır. Bizim kamu açıklarımız, çeşitli hesaplara göre karşılaştırdığımızda, örneğin bir İtalya'ya göre çok yüksek görünmektedir. Öyleyse neden bu kadar enflasyon yaratmaktadır? Bu, finansman sistemimizin çok küçük olmasından kaynaklanıyor. Bizim toplam finansal varlıklarımız içinde mevduatlar, bonolar, hisse senetleri, döviz hesapları vardır; ama bunları topluyorsunuz milli gelirin %50'sinin bir hayli altında çıkıyor. Oysa bizim ulaşmayı arzu ettiğimiz ülkelerde bu rakam milli gelirden fazladır. Böyle bir ortamda büyük ölçüde borca yönelmişseniz bu durum faizlere çok büyük baskı yapar. Enflasyon da yüksek olduğu ve o da bir belirsizlik getirdiği için risk primi de artar. Dahası borç şeklindeki dış kaynaktan herkes yararlanmak ister ve bu da bir belirsizlik priminin konmasına yol açar. Kısacası Türkiye çok yüksek faiz ödemesi yapıyor. Bunu mutlaka kırmamız lazım.

Toplam kamunun yıllık faiz ödemesi milli gelirin %10'una gelmiş durumdadır. Fakat yüksek bir enflasyon olduğu için bunun büyük bir kısmı enflasyonu karşılıyor. Kabaca bir hesapla bunun reel kısmı, yani enflasyonun üzerinde hazine dışındaki kesimlere aktardığı kaynak milli gelirin %3,5'u civarındadır. Bu ne kadar önemli biliyor musunuz? Türkiye Cumhuriyeti'nin konsolide bütçe ve konsolide bütçenin dışındaki kuruluşları dahil eğitime sarf ettiği miktar da bu kadardır. Yani eğitim sektöründe en aşağıdan, yukarıya kadar sarf edilen kaynak faiz tarafından veriliyor.

Benim önerilerim içindeki bu dengesizlikleri giderecek önlemlerdir ve yoksulluğun orta vadede giderilmesi için de bu altyapının oluşması gerekmektedir. Bunlar nelerdir? Yeterli vergi önlemlerinin alınması; örneğin tek ödenek gibi mekanizmaları ve ihtiyari harcama alışkanlıklarının giderilmesini sağlayacak önlemleri içeren bütçe reformunun yapılması... Ayrıca sosyal güvenlik sistemimiz de büyük açık vermeye başladı. Sosyal güvenlik sisteminin açığı 1996-97'de neredeyse koskoca sağlık sektörüne devletin akıttığı kaynaklara eşdeğer hale geldi. Bu ilerde daha da artabilir. Dolayısıyla özelleştirmeyi hızla yapmamız gerekmektedir.

Son dört yılda, yani 1993-94-95-96 yılları zarfında, OECD'nin Avrupa kısmında gerçekleşen özelleştirme 200 milyar dolar civarında gelir getirdi. İngiltere'nin 1993 öncesinde çok büyük özelleştirmesi vardı. İngiltere ve Fransa hâlâ yılda 30'ar milyar dolarlık özelleştirme yapıyor. Bu dört yıl zarfında İspanya 10 milyar dolarlık, bizden daha küçük olan Portekiz ise 7 milyar dolarlık özelleştirme gerçekleştirmiştir. Bunlar çok iyi göstergeler olmayabilir; ama bu tür toplumların devletlerini hızla yeniden yapılandırma, tanımlama sürecine girdiğini gösteren bir şeydir bu. Oysa Türkiye'de son 10 yılda ancak 3 milyar dolar civarında özelleştirme yapmışız.

Bugün geldiğimiz noktada KİT'lerin çok fazla finansal açığı kalmadı. Çünkü artık ücretler çok yüksek değil. Bir hayli işçi çıkardılar ve yatırımlarını durdurdular. Fakat yine de bu faiz yükünden bizi kurtaracak, kamu finansmanını rahatlatacak bir gelir kaynağı olarak KİT'lerin bu biçimde gösterilmesi kanımca doğrudur.

Ben çıkış noktası olarak bu önlemlerin hepsinin birlikte gerçekleştirilmesini görüyorum. Bu önlemlerin oluşturacağı altyapı içinde gelir dağılımı ve yoksulluğu önleme konularına daha güvenle yönelebiliriz.

MURAT BEKDİK

TÜGİAD Başkanı

Ben bir iki çarpıcı örnekten sonra yoksulluk konusuna evrensel bir boyutta değinmek istiyorum. Zira toplumun, yoksulluğun sadece Türkiye'ye has, diğer dünya ülkelerinde yaşanmayan bir sorun olduğu fikrine kapılmasını istemiyorum.

Mesela 1990-93 döneminde, çoğu Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu olmak üzere 21 ülkede ortalama gelir 1/5 oranında azaldı. 70 ülkede ortalama gelir 1980'deki düzeyin altına indi; 43 ülkede ise 1970'deki düzeyin de altına düştü. Afrika kıtasında AIDS salgını ortalama ömür beklentisini 2000 yılına kadar 62 yaşından 42'ye düşürecek. Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen kullanma suyu 1970 yılı düzeyine kıyasla 2/3 oranında azaldı. Dünyadaki askeri harcama toplamı 778 milyar dolardır. Dünyanın en zengin 58 kişinin mal varlıklarının değeri dünya nüfusunun %45'inin içinde yaşadığı ülkelerin yıllık ulusal gelirlerinin toplamından daha büyüktür. Ve Türkiye'ye geliyoruz. Türkiye'nin en zengin %20'lik kesimi toplam gelirin %55'ini elde etmekte, geride kalan %80'lik kesim ise toplam gelirin %45'i ile yetinmek zorunda kalmaktadır.

Dünyada başarı, ilerleme, para ve sahip olunan mal ile ölçülüyor. Ülkeler ekonomik büyümelerine göre, kişiler kazandıkları para ve oluşturdukları

mal birikimine göre değerlendiriliyorlar. Bu durum da kendi kendimizden uzaklaşmayı beraberinde getiriyor ve insanlar arasındaki mesafe açılıyor; e-beveyn-çocuk, vatandaş-hükümet, sendika üyesi-yönetici, çalışan-işveren gibi. Bir yandan sürdürülebilir büyüme kavramının moda haline gelmesi, diğer yandan ise bugünkü küresel eşitsizliklere tamamen kayıtsız kalınması dünyadaki en büyük çelişkidir. Dünya hep aynı büyüklükte, ama ekosistemin bir parçası olan insan ekonomisi büyüdükçe büyüyor. Tabii kaynaklar azalıyor. Bugüne kadar temel sorunlara çözüm olarak hep büyüme gösterildi. Hatta şimdi çevre kirliliğinin önüne geçilmesi için de zenginleşmek gerektiği savunuluyor. İşte bizi fakirleştiren bu zenginleşme uğraşdır. Çalışmanın, işin ve ekonominin, insani boyutlarının büyüme sendromunun gölgesinde kaybolduğunu, ekonomi ve maddiyata yönelik gelişmemizin insanlara hizmet etmediğini görmeye başladık. Aslında tam tersine biz ekonominin esiri olduk. Bio-sisteme zarar veren ve o zararın faturasını ödemeyen ekonomik büyüme olumsuzdur. Bu bağlamda bugün gelişmiş ülke ekonomilerinin çoğu dünya ve insanlığa yarardan çok zarar vermektedir.

Büyüme, verimliliği artırarak, yeni kaynak kullanımına başvurmadan sağlamalıyız. Ancak bu şekilde kendi zararlarımızı ödeyen bir büyüme gerçekleştirilir. Bu bağlamda ekonomik büyümeye gelecek yüzyıl içinde bir sınırlama getirmek zorunda kalacağız. Yani nüfus artışını önleyeceğiz, doğaya bıraktığımız atıkları sınırlayacağız. Yaşamımızı sadece ekonomik rakamlardan oluşan bütçe değil, bio fiziksel, yani doğadan ne kadar kaynak kullanıp, ne kadar atık bırakabileceğimizi gösteren bütçe belirleyecektir. Sınırsız serbest ticaret ve büyümeyle küreselleşen ekonomi kitlesel fakirlik ve sosyal sefaletle yol açıyor, çevremizi zehirliyor. Biz işadamları ve ekonomistler dünyamız ve insanlık için artık tehlike oluşturmaya başladık. Bugünkü şekliyle serbest ticaret insanlık için tehlikelidir. Dolayısıyla kendi gereksinimlerini kendileri üreten ve bunun nasıl olacağına kendileri karar veren yerel toplum birimleri oluşturmak hedef olmalıdır.

Bir örnek daha vereceğim size; bu da Princeton Üniversitesi'nde 1990 yılında İnsan Değerleri Merkezi'nin açılmasıyla ilgili. Üniversitenin bütün bilim dallarından katılan bilim adamları sürekli değişen insan değerlerinin ahlâksal, sosyal, ekonomik ve politik boyutlarını öğretim, araştırma, topluma açık tartışma hedeflerine yönelik bir çalışmada buluşturdular. Bu çerçevede Amerika'da yaşayan Afrika kökenli Amerikalılar'ın, Asya kökenli Amerikalılar'ın, yerli Amerikalılar'ın, çocukların ve kadınların durumu öncelikli ça-

lışma alanlarını oluşturuyor. Gene Amerika'da yaşayan insanların farklı dinleri, Hıristiyanlar, Müslümanlar, Budistler ve çeşitli dinler ve mezhepler insan değerleri açısından çalışma konusu yapılmakta.

Artık insanlar gerçek eşitlik haklarını istiyorlar. Eğitimde, sağlıkta, iş bulmada, yaşamın her alanında eşitlik! Gerçek eşitlik insanların başkaları tarafından tanınması, insan olarak değerlendirilmesi, saygı duyulmasıyla gerekleiecektir. Dünyanın yeni uygarlığı artık kişi başına dufen otomobil ve telefon sayılarıyla yetinmiyor; onlardan çok daha önemli olarak hepsinin önüne insan değerlerini koyuyor. Kapitalist dünya bile kendi yarattığı sistemin eşitsizliklerini sorgulama gereğini duyuyor. Az gelişmiş ülkeler yaşadıkları hayatın yarattığı eşitsizlikleri sorgulamakta daha öncelikli olmak zorundalar. Artık yeni uluslar yaratmak da insan değerleri üzerine kurulacaktır. Önümüzdeki 40 yıl içinde dünya nüfusu ikiye katlanacaktır, dolayısıyla insanlar ve ev hayvanları tüm alanı kaplıyor olacaktır. Onun için aklımızı başımıza alıp gelişmekte olan ülkelere nüfus, gelişmiş ülkelere de tüketimi denetim altına almalıyız.

Türkiye'de kaba bir popülizm dışında hiçbir partinin yoksulluğu azaltacak bir politikası yoktur. Hükümetlerin eğitim ve sağlık hizmetlerini parasallaştırması yoksulluğu görüldüğünden daha büyük boyutlara taşıyor. Bir ülkedeki mevcut yoksulluk azaltılamazsa durumu iyi olan insanların da moralleri bozulur ve verimleri dufen. Yoksulluğa karşı duyarsızlık yaygınlaştığında ise toplumsal doku giderek çözülür. Yoksulluk nedeniyle genel beslenme, sağlık ve eğitim düzeyleri de gerileyeceği için ülke bir bütün olarak atılım yapma gücünden mahrum kalır.

Türkiye'de gelir dağılımının düzelmesi yalnız düşük gelirliilerin sorunu sayılmamalıdır. Sanayinin ürettiği ürünleri 63 milyonluk bir ülkede sadece 20 milyonluk bir kesim satın alabiliyorsa bu sanayi dalları büyüyemez. Küçük ölçekli sanayi kuruluşları daha yüksek maliyetlerle mal ürettiği için dışa açılmada zorlanır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye ekonomisi, örneğin 20 milyon nüfuslu bir Peru ekonomisinin çapını yoksulluk geriletilemedike aşamaz. Ekonomik istikrarın sağlanmasından en büyük yararı yoksullar görür. Çünkü kriz, resesyon ve yüksek enflasyon en çok bu kesimi etkilemektedir. Savunma harcamalarının azaltılması ve aynı zamanda işsizliğin azaltılması da yine yoksul kitlenin durumunda doğrudan bir iyileşme yaratabilir. Düşük gelirliilerin eğitim ve sağlık harcamalarının devletçe karşılanması yoksullu-

ğün uzun vadede önünün açılmasını sağlayabilir. Kırsal ve bölgesel kalkınma politika ve uygulamaları geliştirilmedikçe yoksulların durumundaki iyileşmeler kalıcı olmaz. Refah düzeyinin yükseltilmesinde devletin kredi ve benzeri yöntemlerle vereceği dolaylı desteği, doğrudan yapılacak yardımlardan daha etkilidir. Faizler yüksek olduğundan yoksullar kredi kullanamaz, ancak hükümet destekli, geniş çaplı ucuz kredi programları yoksulluğu azaltmakta bir araç olabilir.

Bazı ülkelerde yoksullara verilen devlet desteği başarısız oldu. Bunun üzerine sadece yoksullara kredi açan finansal kurumlar gündeme geldi. Kırsal kesimdeki yoksulların toprak dağıtımı ve kredi desteği ile güçlendirilmesi ekonominin tümü için yararlı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Toprakların kiralanabilmesi, kamuya ait arazilerin dikkatli bir şekilde dağıtılması ve kırsal altyapının geliştirilmesi geri kalmış bölgelerdeki gelir düzeyini yükseltir. Bu konuda önerilen reformlar yoksulluğun daha yoğun olduğu kırsal kesimi kapsamaktadır. Özellikle Japonya gibi ülkeler, kırdan yaşayan ailelere tarım arazilerinin kullanımını konusunda avantaj sağlayan yasal düzenlemelerle yoksul sayısını azalttı.

Sözlerimi şu şekilde bağlamak istiyorum. Türkiye gibi gelişen ülkelerde hükümetlerin ve toplumların yoksulluk konusunda üzerlerine düşen evrensel ve insani sorumlulukları vardır. Eğer bugün Türkiye’de insana yatırım yapılmazsa, nüfus konusunda halkımız eğitilmezse, sağlık sistemi geliştirilip alternatif ekonomik büyüme politikaları oluşturulmaz ve benimsenmezse, dışta oluşan maddi büyüme yerine insani büyümeye değer verilmezse yoksulluk bütün dünyanın olduğu gibi Türkiye’nin de birinci ve en önemli ayıbı olarak kalmaya devam edecektir.

KEMAL DAYSAL

DİSK Genel Sekreteri

Gelişme uzun bir süredir tartışılmayan, hatta önemsenmeyen bir kavram oldu. Oysa 1970'lerin ortalarına kadar hemen hemen bütün dünya ülkelerinde ekonomi politikaları gelişme ekseninde ele alınıyor, tanımlanıyordu. 1980'lerin başından itibaren ise hemen hemen bütün dünyada gündemin birinci maddesine istikrar kavramı oturtuldu, gelişme ikinci plana itildi. Gelişme ekonomisinin temel unsurları olan büyüme, istihdam artışı, adaletli gelir dağılımı, sosyal dengelerin kurulması gibi hedefler bir kenara bırakıldı. Bunun yerine piyasaların istikrarının sağlanması, yani enflasyonun kontrolü, bütçe denkliliği gibi hedefler öne çıkarıldı. Ama son yıllarda gelişme politikalarına yeniden bir dönüş söz konusudur. Bunun nedeni açıktır; artık bütün dünyada istikrar kavramı ekseninde yürütülen yeni liberal politikaların ve bu politikalara bağlı olarak gündeme getirilen özelleştirme, kuralsızlaştırma, sosyal devletin çökertilmesi gibi uygulamaların ekonomileri ve dolayısıyla toplumları tahrip ettiği açıkça ortaya çıkmıştır. Gelişmenin öneminin yeniden keşfedilmeye başlamasının temel nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: Kendi akışına bırakılan piyasaların ülkeler, bölgeler ve sınıflar arası eşitsizliği arttırması, büyüme oranlarındaki düşme, artan işsizlik ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sosyal sorunlar... Bu nedenle yeni li-

beral politikalar ciddi olarak sorgulanmakta gelişme politikaları yeniden önem kazanmaktadır.

Ancak yeni liberalizmin gelişmeden anladığı oldukça sığ ve dar bir anlayıştır ki, o da özel sektör vergilerini düşürmek, teşvikleri yükseltmek, böylece yatırımları arttırmak ve bunun otomatik sonucu olarak sosyal sorunların çözülmesini beklemektir. Oysa bugün ortaya çıkan gelişme problematiğinin ayırt edici yönü büyümenin direkt olarak istihdam artışı, adaletli gelir dağılımı, sosyal dengelerin oluşması gibi sonuçlar doğurmamasıdır. Günümüzde yeni teknolojilere dayalı yatırımlar, işsizlik ve yoksulluk artışıyla paralel sürmektedir. Eşitsizlik ve dengesizlik her düzeyde gittikçe şiddetlenmektedir. Bu nedenle gelişme politikaları sosyal politikalarla birlikte yürütülmek zorundadır. Bu gelişme politikalarının basitçe bir istihdam artışı hedefine kilitlenmemesi anlamına gelir. Sosyal politikalar sadece istihdamın nicel olarak artırılmasını değil, istihdamın kalitesinin yükseltilmesini de öngörür. Bu açıdan bakıldığında kaliteli bir yaşam düzeyinin sağlanmasında zorunlu olan demokratik haklar, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hakları, adil gelir dağılımı, sosyal adalet gibi unsurları da hesaba katmak zorunda kalırız. Sosyal politikalarla desteklenen bir gelişme politikası kamusal düzenlemelere özel bir önem verilmesini gerektirir. Çünkü denetimsiz bir piyasa işleyişinin eşitsizliği ve adaletsizliği arttırmasının karşısına ancak etkin kamusal düzenlemelerle çıkılabilir. Özellikle eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi sosyal haklar söz konusu olduğunda kamusal yatırımın ve yönlendirmenin önemi daha açık görülmektedir. Böyle bir genel yaklaşım işsizlik ve yoksulluğun öne çıktığı bölgesel bir gelişme politikası açısından daha da önemlidir.

Bu tartışma bugün üyesi olmayı arzuladığımız Avrupa Birliği'nde de çok geniş olarak yapılmaktadır. Avrupa'da gerek bölgeler, gerek toplumun çeşitli kesimleri arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla kurulan dört yapısal fon bulunmaktadır. Bu fonların en önemlileri Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ile Avrupa Sosyal Fonu'dur. Bu yapısal fonların aşağı yukarı %52'si Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'na, %30'u Avrupa Sosyal Fonu'na ayrılmıştır. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'nun temel amacı Avrupa Birliği içindeki bölgeler arası eşitsizliği gidermektir. Avrupa Sosyal Fonu ise geri kalmış bölgelerde gelişmeyi ve yapısal uyumu teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu fonlardan sadece özel sektör değil, kamu işletmeleri, vakıflar ve

sendikalar da yararlanmaktadırlar. DİSK'in de üyesi olduğu Avrupa Sendikalar Konfederasyonu geçen aylarda Sosyal Avrupa Manifestosu yayınladı. Bu manifestoda Avrupa Birliği'nin bugünkü ekonomik politikaları eleştirilmekte ve her tür eşitsizliğin giderilmesi için demokratik tarafların etkin bir rol üstlendiği yeni kamusal düzenlemelerin gerekli olduğu belirtilmektedir.

Bütün bu olgular ışığında bakıldığında genel olarak yoksulluk ve geri kalmışlık kategorilerinden çok farklı özellikler de taşıyan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin gelişmesi için çok boyutlu bir stratejinin gerekli olduğu kabul edilmelidir. Bölgenin gelişmesi sorunu, Karadeniz'in ya da İç Anadolu'nun gelişmesinden farklı ele alınmalıdır. Çünkü bölgede yoksulluk, işsizlik ve geri kalmışlık sorunlarıyla iç içe geçen, uzun yıllardır süregelen çatışma, olağanüstü hal, kültürel kimlik ve benzeri başka sorunlar da söz konusudur. Dolayısıyla bölgede Güneydoğu ve Kürt sorunu iç içe geçmiş sorunlardır. Salt ekonomik mantıkla Güneydoğu sorununu çözmeye çalışmak Kürt sorununun özgünlüğünü göz ardı eder ve çözüm getirmez. Soruna sadece demokratik ve kültürel bir açıdan yaklaşmak ise deyim yerindeyse karın doyurmaz. Bu nedenle bölgedeki gelişme sorununun çözümü barış, demokrasi, sosyal adalet, istihdam, gelir artışı gibi unsurların iç içe geçtiği topyekün bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

Kürt sorununun bugüne kadar ekonomik yıkımı da beraberinde getirdiği reddedilmeyecek bir olgudur. Süregelen çatışma ortamı bölge ekonomisini tümüyle yok etmiştir. Çatışmaların finansmanının bütçeye getirdiği yük üretken yatırımları engellemiştir. Yüksek enflasyon olgusunda bu üretken olmayan harcamaların da payı olduğu açıktır. Bütün bunlar artık kimsenin inkâr etmediği gerçeklerdir. Bu nedenle bölgenin gelişmesi sorunu barışçı ve demokratik bir temele oturtulmak zorundadır. Bölgedeki gelişme ancak hızlı bir demokratikleşmeyle birlikte gerçekleştirilebilir. Soruna demokrasi içinde, bölge insanını kazanarak, onların barış içinde bir arada yaşama tutku-larını özendirerek çare bulmalıyız. Ayrıca belirtmeliyim ki bölgeye özel sektörün yatırım yapmasını beklemek de doğru ve gerçekçi değildir. Bütün dünyada örnekleri olduğu gibi ancak açıkça görülen, planlı bir kamu girişimciliği bölgenin potansiyellerini harekete geçirebilir ve başarılı olabilir.

Gelişme stratejisi ucuz emek üzerine de kurulmamalıdır. Bu bakış açısı dünyada iflas etmiştir. Batı'da teknolojik gelişmeyi hızlandıran etkenlerden birisi işgücünün 8 saat ile sınırlandırılması -ki bugün daha da azaltılmaya

çalışıyor- ve ücretlerin yükseltilmesi olmuştur. Bu çerçevede gelişme ancak demokratik sendikal hakların güvence altına alınmasıyla ve geliştirilmesiyle sağlanabilir.

MEMDUH HACIOĞLU

İSO Yönetim Kurulu Eski Başkanı

Önceki konuşmalarda daha ziyade yoksulluk ve ekonomideki kalkınma arasında bir ilinti kuruldu. Ben biraz daha bölgesel konuşmak istiyorum. Öncelikle Türkiye’de bugüne kadar uygulanan sistemin ne olduğunu ifade etmeye çalışacağım.

Türkiye, Cumhuriyet’in kurulduğu yıllardan 1950 yılına kadar kamu ağırlıklı bir yatırım politikası izledi. Şeker fabrikaları, bez fabrikaları, gaz üretimi temel önceliklerdi ve Türkiye o dönemlerde başarılı sayılacak bir model üretmişti. Karma ekonomide özellikle kamu öncelikli yatırımların ağırlıkta olduğu bu model, dünya iktisat tarihinde Atatürk modeli olarak yer almaktadır. Fakat 1950ler’den sonra dünyadaki değişimle birlikte Türkiye’de de çok partili sisteme ve özellikle özel sektör ağırlıklı bir ekonomik gelişme modeline geçiş oldu.

Türkiye’de özel sektörün dengeli bir şekilde dağıldığını söylemek pek mümkün değildir. 40 yılın tecrübesi şunu göstermektedir: Kalkınan bölgelerde özel sektör başarılı işler, büyük yatırımlar yapmıştır. Ancak özellikle Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere bazı kesimlerde hemen hemen isminden hiç bahsedilmeyecek kadar küçük boyutlarda kalmıştır. Bu anlamda Türkiye’nin genel gelir dağılımında da olumsuz bir rol oynamıştır. Kırsal

kesimden kentlere göçü arttırmıştır. Zira insanlar çok uzak yerlerden köylerini bırakıp taşı toprağı altın olan kentlere doğru göç etmeye başlamışlar ve oralarda çok ağır koşullarda yaşamaya mahkum edilmişlerdir. Bugün gelinen noktada artık bunun böyle devam etmeyeceği aşikârdır.

Pazar ekonomisi hiç kimsenin tartışamayacağı bir sistemdir. Dünya bunu artık tek sistem olarak da telaffuz etmeye başlamıştır. Bu anlamda başka bir alternatif olmadığı da açıktır. Ama pazar ekonomisine geçiş diye bir hazırlanma dönemi vardır ve bunu da her ülke kendi koşullarına göre uygulama durumundadır. Yoksa kendi kendine pazar ekonomisinin bir ülkede sağlıklı çalışmasını beklemek çok safdillik olur. Özellikle de yoksul bölgelerin, kalkınması hakikaten elzem olan bölgelerin pazar ekonomisine mahkum edilmesi bence en büyük hata olur. O anlamda da özellikle Güneydoğu Anadolu'da bugüne kadar sadece terörle mücadele ve asayiş için uygulanan olağanüstü halin bundan sonra çok ağırlıklı bir şekilde olağanüstü ekonomik hale yönlendirmesinde büyük yararlar olacaktır. Bugün görüyoruz ki bu bölgelerde yapılan münferit teşebbüsler yetersiz ve cılız kalıyor. Bazı müteşebbisler iyi niyetlerle başladıkları yatırımlarını yörenin olumsuz koşulları nedeniyle terk etmek zorunda kaldı. Bazı müteşebbisler ise Ankara'daki siyasi popülizmle uyuşarak dört duvar diktikleri yerlerde devletin teşviklerini çarçur ettiler. Bazı insanlar da yatırım yapmaktan çekindi. Dolayısıyla "bu işin çözümü nedir?" diye baktığımızda görüyoruz ki, GAP'ın gelişmesiyle birlikte zenginleşecek olan bölge kaynaklarını optimize edecek bir üretim merkezinin, bir modelin kurulması ihtiyacı hasıl olmuştur. Bu ekonomik bir model olacaktır. Bu, içinde hem devlet, hem özel sektör, hem de toplumun, özellikle eğitim kesiminin yer alacağı bir sistemdir.

Kendimize global hedefler koymak zorundayız. Yani sadece bölge insanların milli gelirdeki payını yıllık 300-400 dolardan 500-600 dolara çıkarmak değil, hakikaten çok daha büyük hedeflerle bu yatırımları düşünmeliyiz. Yemen'den Güney Afrika'ya kadar, Avrupa'nın Cebel-i Tarık sınırına kadar uzanacak bir bölgenin ekonomik alanına nasıl entegre olabileceğimizin arayışı içinde olmamız lazımdır. Ancak bu şekilde, büyük hedefler, büyük plan ve projelerle yöre insanımıza bir heyecan verebiliriz.

Diğer taraftan bugün ülkenin kamu kesimi kaynaklarının ne kadar kısıtlı olduğunu ve son yıllarda bu kaynakların nasıl çarçur edildiğini hepimiz biliyoruz. İlave bir kaynağın Türkiye ekonomisinden kısa bir sürede çok zor

çıkabileceğini de biliyoruz. Öte yandan dünyada dolaşan ve yatırım için olumlu bir zemin arayan çok büyük çapta bir yabancı sermayenin de farkındayız. Önemli olan onları cezbetmenin, bu bölgelere çekmenin formülünü bulabilmektir. Bu anlamda ufak bir örnek vermek istiyorum. 1995 yazında Vietnam ile Amerika Birleşik Devletleri arasında siyasi ilişkilerin yeniden kurulması doğrultusunda bir anlaşma imzalandı. İmzanın ardından 15 gün geçmedi ki Ford 200, Chrysler 100 milyon dolarlık yatırım kararlarını işleme koydular. Tek bir koşulu vardı bu yatırımların: 2000 yılına kadar ülkede kurulacak olan otomotiv sektöründe ücretlerin 60 dolarla sınırlı kalması. Bu koşulun yerine getirileceği Vietnam hükümeti tarafından garanti edildi ve Amerikan özel sektörü de geldi o yatırımı yaptı. Bundan alınacak dersler vardır. Bir örnek daha vermek istiyorum. Bugün Çin, Amerika Birleşik Devletleri'ne senede 500 milyon çift ayakkabı ihraç etmektedir. Bu bir mucizedir, ama bu mucizenin çok basit bir anlatımı vardır; ayakkabı üretiminde çalışan işçilerin günlük yevmiyeleri 1 dolardır. Yani ancak böyle bir ücretle Çin 500 milyon çift ayakkabıyı Amerika'ya satabilmektedir. Bunu ahlak dışı sayabilir, her şeyi söyleyebilirsiniz. Ama Çin'in bugünkü ekonomisine bakın; Çin'deki kalkınmaya ve dış ticaret fazlalığına bakın. Burada kaynak yaratıldığını çok açık bir şekilde görmekteyiz.

Kısacası şunu ifade etmek istiyorum. Amerikalıların bir sözü vardır: "No free lunch" derler, yani "bedava yemek yok." Toplum mutlaka belli özverilerle, belli sıkıntılardan, belli fedakarlıklardan geçerek bu başarıları elde ediyor. Bugünün dünyasında bunu yapmadan başarıya ulaşabilen hiçbir ülkeyi bana gösteremezsiniz. O anlamda da Türkiye'nin, özellikle de yöre halkının bu konuda kendini şartlandırması ve hazırlaması gerekmektedir. Bu ekonomik modelin kurulmasıyla birlikte bugün için durmuş olan kırsal kesimdeki ekonomik faaliyetlere derhal dönülmesinde yarar vardır. Sanıyorum olağanüstü halin de bu konuda kısa zamanda gereğini yapması icap edecektir.

MEHMET YILDIRIM

Doğu Holding ve

İstanbul Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Ben bilimsel ve akademisyen yaklaşımlardan daha uzak, pratik yaklaşımlarla olaya bakmak istiyorum. Öncelikle belirtmek isterim ki, bölge ekonomisini genel olarak Türk ekonomisinden ayırarak analiz yapmak ve bu doğrultuda çare üretmek gerekmektedir. Zira Türkiye yoksul bir ülke değildir; yoksulluğu aşmış, gelişmiş ülkelere yaklaşmakta olan bir ülkedir. Ancak, bölgeler arasında farklılıklar vardır ve bu farklılıkların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Türkiye'nin sorunu budur. Türkiye genelinde fert başına düşen milli gelir 3 bin dolar civarındadır, ama sadece bir bölgeye, örneğin Marmara Bölgesi'ne baktığımızda bu rakam 10 bin doların üzerindedir. Demek ki %8'lik kalkınma hızını devam ettirdiğimiz süre içinde bir yandan da bölgeler arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmaya yönelik olarak fakirliğin görüldüğü yörelerde şok tedbirler almazsak bu açıklık süreklilik gösterecektir. Dolayısıyla, bölgeler arası kalkınmışlık farkını ortadan kaldırmadıkça, biz Marmara'da 20 bin doları yakalasa da bu bölgeler bağlamında fakirliğı tartışmaya devam ediyor oluruz.

Bu bölgelerimizin ekonomik açıdan bu denli yoksunluk içinde kalmasının bazı nedenleri vardır. II. Dünya Harbi'nden sonra dünyayı pay eden Roosevelt ve Churchill Türkiye'ye bir cezalandırma uygulamışlardır. Ne ya-

pılmıştır? Bilhassa Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri tamamen komünist ülkelerle çevrelenmiş, daha öncesinde ise Kars'ın, Ardahan'ın, Erzurum'un, Diyarbakır'ın ürünlerinin Moskova'ya kadar pazarlandığı ticari kanallar tamamen kapatılmıştır. Aynı şekilde Irak ve Suriye ile de diğer bölgeler kapatılmıştır. Bunun getirdiği tıkanıklıklar nedeniyle bölgede insan göçü, dolayısıyla da sermaye göçü başlamıştır. Sermaye göçü neticesinde zamanla, yani 40-50 sene zarfında, Türkiye'nin bölgeleri arasında önemli bir kalkınmışlık farklılığı ortaya çıkmıştır. Şimdi bunu gidermek için Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin dış borcuna, iç borcuna, enflasyonuna bakmaksızın bu bölgelere şok tedaviler uygulaması gerektiğine inanıyorum.

Ben hükümetlerin bu bölgeye yaklaşımlarını ciddi bulmuyorum. Beş ay önce bölge için uygulanmakta olan teşvik tedbirlerini açıklayacaklarını ifade ettiler, aradan 5 ay geçti herhangi bir tedbir açıklanmış değildir. Elbette özelleştirmeden bahsettiğimiz bugünlerde, "Devlet gelsin bu bölgeye yatırım yapsın!" şeklinde bir söylem geliştirecek değilim. Zira özel sektör Türkiye'deki dinamizmle burayı kalkındırabilecek gücü elde etmiştir; yeter ki devlet şok tedbirlerle birlikte akılcı teşvikler uygulasin. Tabii ki, bunun yanında devlete düşen önemli görevler de vardır. Özel sektör yatırımlarının altyapısını gerçekleştirmek gerekmektedir. Zira Bitlis'te bir tesis kurmak için uğraşırken gördük ki, buzdolabını çalıştıracak elektrik yok. Devlet bu gibi altyapı sorunlarını halletsin yeter; yatırıma girmesine gerek yok. Bir de özel sektörün burada hareket yeteneğini arttıracak teşvikler verilsin! O zaman görülecek ki, Türkiye'deki müteşebbislerimiz bu bölgeye rahatlıkla gelecekler.

Ben bu bölgenin fukaralığını da tartışmak istemiyorum. Çünkü bölge fakir bırakılmıştır. Fakirlik bölgede kader değildir. Bölgenin arazi yapısına, kaynaklarına baktığımız zaman görürüz ki, Güneydoğu Anadolu'yu bir Afrika ülkesindeki yoksullukla mukayese etmeye gerek yoktur; yeter ki akılcı politikalarla bu kaynaklar harekete geçirilsin. Bu elbette devlete de düşen görevlerdendir.

Şunu da eklemek istiyorum; bölgede eğitimin içeriğinde de önemli değişiklikler yapılması gerekmektedir. Bölgedeki eğitim sistemi biraz daha pratikleştirilmelidir. Çünkü buradaki insanlarımız hâlâ yaşamdan alacakları dersleri bile bilmiyorlar. Onlara çiçeğin dişi-erkek organlarını öğreteceğimize, sebzedden yemek yapmayı da öğretmeliyiz.

On dakika içinde Güneydoğu'nun meselelerini tam olarak dile getirmek mümkün değil. Ancak şunu da ifade etmek isterim: Doğu Holding bu bölgede 30'un üzerinde proje başlatmış ve bu projeleri hayata geçirme gayreti içindedir. Biz bu projeleri sosyo-ekonomik projeler olarak adlandırıyoruz. Yani sadece fabrika içerisinde çalışacak insan değil, aynı zamanda müteşebbis yaratacak projeler olarak! Projelerimizi tamamen yabancı sermayeyle yatırıma dönüştürmek arzusundayız. Çünkü biz inanıyoruz ki, GAP bölgesi gibi Türkiye'nin üretimini 30 kat arttıracak bir bölgeyi dünya ile paylaşmanın yollarını bulmak gerekmektedir. Bunun için yabancı sermaye ile birlikte bu hareketi hızlandırma gayreti içindeyiz. Tahmin ediyorum ki bu projelerin hayata geçirilmesi aşamasında BM ile de önemli bir işbirliği yapacağız.

Kısacası, Türkiye'deki özel sektör Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da meseleleri çözebilecek güçtedir; yeter ki önü açılsın. Hükümetin bu yatırımcılara gerekli teşvikleri sağlaması gerekmektedir. Teşvik derken illâ ki parasal teşviki kastetmiyorum. Altyapı, arsa, arazi olarak yapılabilecek teşvikten bahsediyorum. Ayrıca, devlet, yatırıma dönüşmeden vergi almaktan vazgeçsin; bürokratik engelleri ortadan kaldırsın diyorum. İşte o zaman özel sektör kısa sürede bu bölgeyi kalkındırabilecek projeleri oluşturacaktır.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

MEHMET ŞİRİN YİĞİT

*Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası
Yönetim Kurulu Başkanı*

Zaman zaman benzer platformlarda Diyarbakır ve bölgenin içinde bulunduğu gelişmişlik düzeyini anlatıyoruz. Bu toplantıda da fazla detayına girmeden ve sizlerin de içini karartmadan bir kaç örnek aktarmak istiyorum.

Bu konuda Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) yapmış olduğu çalışmalar vardır. Bu çalışmalar Türkiye genelinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında bölgenin en gelişmemiş bölge olduğunu bilimsel bir şekilde ortaya koymaktadır. Doğu ve Güneydoğu'da 772 bin hane yoksulluk sınırı altında, yani açlık sınırında tespit edilmiştir. Yöre halkının hane bazında nüfus yoğunluğu yedi olduğuna göre bölgede 5.5 milyon civarında insanın açlık sınırında olduğunu tahmin etmek mümkündür. Bizim yapmış olduğumuz bazı çalışmalar ise çok daha çarpıcı sonuçlar vermektedir.

Her şeyden önce bu süreç süratle işliyor; bir noktada durmuyor. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri sürekli bir şekilde geriliyor. Diyarbakır için bir örnek vermek isterim. 1973 yılında Diyarbakır iller sıralamasında 26. sıradayken 1985 yılında 49. sıraya, 1995 yılında ise 62. sıraya kadar inmiştir. Bugün ekonomik verilere baktığımız zaman Diyarbakır 1950'lerin ülke ortalamasını takip etmekte, yani 50 yıl geriden gelmektedir.

Bir de göç meselesi mevcuttur. Diyarbakır göçün faturasını şu anda çok ağır bir şekilde ödemektedir. Kent nüfusu dörde katlanmıştır; eğitim, sağlık alanlarında hiçbir altyapı yetmemektedir. Peki bütün bunları Diyarbakır ve halkı hak etmiş midir? Bu toplantıda dile getirilenin aksine, özellikle siyasiler tarafından sık sık bölgenin hiçbir zenginliği olmadığı, yüzey şekillerinin sarp, ikliminin elverişsiz olduğu söylenirdi. Halbuki tam tersine bölge ve Diyarbakır çok büyük bir potansiyele sahiptir. Kendi kendine yetebilecek düzeyde olduğu gibi ülke ekonomisine de büyük zenginlik sağlayacak bir potansiyel mevcuttur yörede. Bu konuda da bir kaç örnek vermek istiyorum.

Bugün ülkede üretilen petrolün %60'ı yalnız başına Diyarbakır'da, %100'ü bölgedeki üç ildir. Hidroelektrik enerji üretiminin yarından fazlası bölgedeki üç barajda; Atatürk, Keban ve Karakaya Barajları'nda, bunun %32'si de Diyarbakır'da üretilmektedir. GAP kapsamında sulanabilecek arazi sadece Diyarbakır'da 453 bin hektardır ki, bu Çukurova'dan çok daha fazladır. GAP geneli 1.7 milyon hektardır; bu da Çukurova'nın 4,5 misli demektir. Ayrıca mermer, çakmak taşı, taş kömürü, kireç, demir cevheri gibi bir çok yeraltı zenginlikleri ve turizm potansiyeli vardır. Diyarbakır 26 medeniyete beşiklik etmiş, 5 bin yıllık bir kent tarihine sahiptir. İhracat potansiyeli vardır. Tarihte her zaman ticaretin merkezi olmuş, Uzakdoğu'yu Akdeniz'e bağlayan coğrafi bir kavşakta yer almıştır ve bu önemini halen de korumaktadır.

Çok çarpıcı bir örnek daha vermek istiyorum. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği adına burada bir çalışma yapan Profesör Kenan Murtan'ın çalışmasında şu çarpıcı tespiti görmek mümkündür. Bugün Türkiye'de geçerli olan her türlü sanayi ve turizm yatırımı aynen Diyarbakır için de geçerlidir ve rantabldır. Bu tespiti zaman zaman bölgede yatırım yapılamaz diyen kişilerin veya çevrelerin dikkatine sunmak lazımdır.

Peki bölge neden gelişmedi, neden bu potansiyelin sosyo-ekonomik karşılığını alamadı? Bu noktada maalesef devletin ağır bir ihmali ve politikası söz konusudur. Son yıllara bakıyoruz, her şey teröre endekslenmiş durumda; önce terörü halledelim sonra refaha ve demokrasiye el atarız deniyor. Bu tutum son 10-15 yıl içinde devletin belirgin bir politikası haline geldi. Türkiye genelinde uygulanan diğer bir yanlış politika ise kaynakların sürekli gelişmiş yörelere aktarılmasıdır. İşte bu yanlış politikalarla bugünkü nok-

taya gelindi. Doğu ve Güneydoğu ile birlikte, Doğu Karadeniz, İç Anadolu gibi daha birçok geri kalmış yöremiz var ve hepsi de bu yanlış politikaların birer sonucudur.

Devlet bu bölgeye şimdiye kadar ne yaptı? Söylenenlerin aksine bazı örnekler vermek lazım. Bölge ve GAP politikacıya o kadar çok malzeme oluyor ve basında o kadar sık işleniyor ki, kafalarda yanlış birtakım imajlar yaratılıyor. Sanki bölgeye çok büyük zenginlikler, çok büyük kaynaklar aktarılıyor. Hatta zaman zaman bir alınıp beş verildiği tartışmaları da yapılıyor. Ben zamanınızı almamak için çok detayına inmeyeceğim, ancak elimizde durumun aslında hiç de söylendiği gibi olmadığını ispatlayan çok çarpıcı örnekler, istatistiksel rakamlar var.

GAP gerçekten ülkenin gurur duyduğu devasa bir projedir. Bölgeyle birlikte belki ülkenin de ekonomik kaderini değiştirebilecek devasa bir proje! Ama maalesef bu proje karınca adımlarıyla yürümektedir. Enerji yatırımları şu ana kadar %90 seviyesinde gerçekleşmiştir. Refahı arttıracak, kalkınmayı sağlayacak olan sulama çalışmaları ise Diyarbakır için %4,5, GAP geneli için %8 düzeyinde kalmıştır. Elbette enerjiye yatırım yapılacaktır. Bölgenin de, ülkenin de enerjiye ihtiyacı vardır, ama bu yatırımların dengeli bir şekilde gitmesi lazımdır. Oysa kamuoyunda sanki bütün aktarmalar, 12-13 milyar dolar civarındaki bu harcamaların tamamı, bölgenin refahına yönelik yapılan harcamalarmış gibi yanlış algılanıyor.

Teşviklerden bahsedildi. Teşvikler bölgede çar çur edilmemiştir. Biz Diyarbakır'da 84 tane hayvancılıkla ilgili tesis tespit ettik ki, hepsinin sadece 4 duvarı örülmüş. Çoğunun üzeri bile açık. Bir hayvancılık tesisinin dört duvarının örülmesinin getireceği yükü özellikle inceletip çıkarmak lazım. Ne kadar yük getirmiş ki bunlar yarım kalmış ve çar çur edilmiştir? Bizim tahminlerimize göre, size abartılı gelebilir ama, Diyarbakır ve bölge genelinde realize edilen teşvikler belki de Batı'da 5 yıldızlı bir otele verilen kredi miktarı kadar bile değildir. Bu yanlış algılanmanın kesinlikle ortadan kalkması lazımdır. Hatta teşvik belgesi bazında da biz bir araştırma yaptık; Planlama Teşkilatı rakamlarına göre 1995 sonu itibarıyla toplam teşvik belgelerinin %2,5'i Doğu Anadolu'ya, %3'ü Güneydoğu Anadolu'ya, %43'ü işe Marmara Bölgesi'ne verilmiştir. Bu %2,5 veya %3'ün realize edilen kısmını ve bu realize edilenden de suistimal edilmeyeni hesaplırsak herhalde söylenenlerin aksine çok komik bir rakam ortaya çıkacaktır.

Bir de yarım kalmış yatırımlardan söz edildi. Son 3 yıl içerisinde, bölgedeki 22 ilde bitmiş ya da bitmek üzere olan, işletmeye açılmaya hazır, fakat işletme sermayesi olmadığı için üretime girememiş 134 firma tespit edildi. Bu firmaların işletme kredi ihtiyacı hepsi hepsi yaklaşık 4.5 trilyondur. Krediler, Doğu ve Güneydoğu'daki bu 22 il için üç yıldır yılan hikayesine dönmüştür ve maalesef halen de verilmiş değildir. Ama krediler konusu basında sürekli işlenmektedir; politikacılarımıza politika malzemesi yapılmaktadır. Neticede zihinlerde sanki krediler verilmiş gibi birtakım yanlış imajlar oluşturulmaktadır.

Bölgeyle ilgili paketlerden de bahsedildi. Biz araştırdık, son üç yılda dört koalisyon döneminde 9 adet paket hazırlanmış; ama hiçbirisi hayata geçmemiştir. Teşvik kararnamesi Diyarbakır ve bölge için gerçekten çok önemli bir olaydır. Yatırımcının buraya yönelebilmesinin yegâne yolu farklı bir teşvik politikasının uygulanmasıdır. Ucuz elektrik, ucuz arsa, kredi kolaylığı, uzun vadeli krediler, vergi muafiyeti gibi teşvikler sağlanmalıdır. Ve bir alınıp üç verilmesi meselesinin de artık bir tarafa bırakılması lazımdır; zira gerçekler hiç de öyle değildir.

Bölgeler arası dengesizliğin dünyada da örnekleri bulunmaktadır. Bugün Avrupa Birliği üyesi 15 ülkenin gelişmemiş 10 bölgesiyle, gelişmiş 10 bölgesi arasında 2.5 kat fark tespit edilmiştir. Bizde ise bunun 10-20 misli bir fark vardır. Avrupa Birliği üyeleri gelişmemişliği önlemek için yapısal fonlar adı altında fonlar kurmuşlar ve 600 milyarlık devasa bütçelerinin 1/3'ini, yani 200 milyar dolarını bu yapısal fonlara aktarmışlardır. Demek ki bölgesel gelişmişliği, refahı, toplumsal huzurun ve iç barışın bir güvencesi olarak görmektedirler.

Bu arada özel sektöre de görevler düşmektedir. Bölgenin kalkındırılması, gelişmemişlik çemberinin kırılması için toplumun her kesimine ve her türden desteğe ihtiyaç vardır. Her şey devletten beklenmemelidir. Özel sektör girişimlerinin en belirgin örneklerini Doğu Holding'den, Halis Toprak'dan gördük. Bir de EGS örneği var. Bunların ötesinde maalesef çok şey söylendi ama hiçbir şey yapılmadı. Bölgeyle ilgili raporlar hazırlandı, kitaplar yazıldı. Kısacası her şey söylendi, ama kimse gelip de taşın altına elini sokmadı. Üstelik biz bir taraftan da ulaşabildiğimiz tüm işadamlarıyla görüşüyoruz. Bölgenin potansiyeli olduğu, ihracat imkanlarının bulunduğu yönünde dilimiz döndüğünce kendilerini ikna etmeye çalışıyoruz. Ancak bir i-

şadamımızla bundan yaklaşık 20 gün önce yaptığımız bir görüşmede “Kimse bana Diyarbakır’a git yatırım yap demesin, zorlamasın. Doğu’da yatırım yapılmaz. Ben gidip Çin’de yatırım yapacağım” dedi. Bu tür yaklaşımlar zarar veriyor. Hem yatırım yapmıyorsun, hem de yatırım yapılmaz diyerek yatırım yapmak isteyenlerin şevkini kırıyorsun. Halbuki özel sektöre de çok görevler düşmekte. Gelip burada paralarını çar çur etmelerini önermiyoruz, zarar etmelerini de istemiyoruz. Ancak bir kez daha belirtiyorum ki, bölgenin potansiyeli ve ihracat imkanları vardır; buralarda yatırım rantabıldır.

Dr. ERKUT YÜCAOĞLU
TÜSİAD Yönetim Kurulu Üyesi

Ben şimdiye kadar dile getirilenleri siyasi bir çağnya dönüştürecek bir şeyler söylemek istiyorum. Zira bütün konuşmacıların ortaya koyduğu genel platform ve özel icraata dönük proje bazındaki önerilere katılmamak mümkün değil.

Bütün konuşmacılarımızın söylediklerinden özet olarak çıkan şudur; ekonomik politikalar siyasi kararlılık olmadan yürürlüğe girememektedir ve yapılması gereken işlerin, kalkınmanın, gereken ekonomik büyümenin başlaması için de en büyük görev devlete düşmektedir. Dolayısıyla bu toplantı vesilesiyle siyasilerimize bir sesleniş yapmakta fayda görüyorum.

Türkiye'de gerek sağ, gerekse sol kanatta parçalanmış bir parti oluşumu vardır. Bu nedenle gerçek anlamda politikalar üretilmemekte, önceliklerin ortaya çıkarılması doğrultusunda görüşmeler yapılmamaktadır. Siyasi partilerimizin hem sağda ve hem de solda siyasal söylem olarak üretici bir noktaya ulaşabilmesi için birtakım önerilerde bulunmamız gerektiğine inanıyorum. Ben bu önerileri beş ana başlıkta topladım. İfade edeceklerimi bir sağ partiye monte edebileceğiniz gibi bir sol partiye de monte edebilirsiniz.

Türkiye'de siyasi partilerin söylemlerinin birinci maddesini dürüstlük ve açıklık ilkesinin teşkil etmesi gerektiğini düşünüyorum. Partiler bu dürüstlük ve açıklık ilkesi çerçevesinde, devletin ve yerel yönetimlerin karar alma mekanizmalarına rasyonellik getireceklerini, halkın önceliklerine dönük yatırım ve projelerine ağırlık kazandıracaklarını açıklamalıdır. Tabii ki siyasilerin bunu sağlayacak temel ve somut politikalarından da bahsetmeleri lazımdır. Mesela milletvekili dokunulmazlığının kalktığı bir ortamın, kamu hizmetinde dürüstlüğün sağlanacağına bir belirtisi ve garantisi olacağını kabul etmelidirler.

İkinci başlığımızı daha demokratik ve katılımcı bir siyaset ve toplum ilişkisi beklentisi oluşturmaktadır. Bu konunun bir ayağını siyasi partiler kanunu, seçim sistemimiz ve belki de kadınlarımızın siyasete daha yüksek oranda katılımının sağlanması teşkil etmektedir. Daha dolaysız ifadeyle, seçilenlerin ve seçmenlerin sürekli bir diyalog halinde olması lazımdır. Yani seçmenin meclisimizde kendisini kimin temsil ettiğini bilmesi, seçilenin de seçmenine karşı sorumlu olduğunu her an hissetmesi gerekmektedir. Biz bu ortamı sağlayacak, buna dönük öneriler getirecek olan bir siyasi partiye çok ümitle bakacağız.

Üçüncüsü, gelir dağılımının düzelmesi için gerekli önlemlerin alınacağını ve bu konunun ülke için önemli bir öncelik arz ettiğinin siyasi partilerce belirtilmesidir. Bugün böyle bir söyleme rastlayamıyoruz. Hiç olmazsa vergi adaletinin sağlanacağını, geniş tabanlı vergi tahsilatının yapılabileceğini, hatta bunun mekanizmaları olarak da her ailenin vergi mükellefi olduğu bir ortamda en mütevazı yaşam koşullarının sağlanması için eğitim ve sağlık harcamalarının vergi muafiyeti içine alınabileceği bir sistemi oluşturacaklarını ifade eden, dolayısıyla adaletli gelir dağılımının gerekli koşullarını detaylı bir şekilde ortaya koyabilen bir partiye ihtiyacımız vardır.

Dördüncü olarak sosyal reformların öncelikle ele alındığı bir platform görmek istiyoruz. Gerekli düzenlemelerin içeriğini ise sosyal güvenlik sistemi reformu, ülke çapında sağlık sigortasının işler hale getirilmesi, temel eğitim reformu -sadece 8 yıllık temel eğitim değil, çeşitlendirilmiş bir meslek eğitimi- oluşturmalarıdır.

Beşinci başlığımızı ekonomik bir konu oluşturuyor: Enflasyonun ve devlet açıklarının aşağıya çekilmesi. Yoksulluk, büyük oranda, enflasyonun yarattığı bir olgudur. En büyük göstergelerinden bir tanesi ise sabit gelirli

kitlere büyük darbe vuran işsizliktir. Bu nedenle ben Türkiye'nin orta vadede bir istikrar programına -ki bu senelerdir tartışılıyor- bir an evvel girmesi gerektiğine inanıyorum. Bu istikrar programı içinde neler var diye sorarsanız, yine vergi reformu cevabını vereceğim. Yani gelir dağılımının düzelmesi için önereceğimiz reçetelerden bir tanesi aslında ekonomik istikrar paketinin de bir ayağıdır. Ayrıca bu öneriler içinde özelleştirme vardır. Ancak, özelleştirme, çalışanların hakları korunarak ve verimsiz istihdamın yeniden eğitilmesi ve yönlendirilmesini beraberinde getiren bir program bünyesinde ele alınmalıdır. Ama dünya üzerinde global olarak gelişen özelleştirme trendine karşı çıkmamızı da geçkeçi bulmuyorum.

Piyasa ekonomisi kurallarına kesin uyum sağlanmalıdır. Devletin ekonomik hayata müdahalesinin azaldığı ve temel görevlerine geri döndüğü bir ortam istiyoruz ki, bu temel görevlerin başlıcaları adalet, iç ve dış güvenlik, temel sağlık ve sosyal güvenlik, temel eğitim, seçilmiş bölgesel tarım ve altyapı projelerinin gerçekleştirilmesidir. Onun dışında devletin sadece ve sadece düzenleyici ve denetleyici olarak kalması; girişimcilerin önünü tıkayan bütün bürokratik engelleri ortadan kaldırması ve hatta anayasa ve hukuk sistemimizde mevcut bu yöndeki kanunları değiştirmesi gerekmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin rekabet şansını arttıracak, dünya ekonomisiyle bütünleşmesini sağlayacak olan ortak pazar konusunda da süratle icraate geçirilecek politikalar üretilmelidir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri özeline konuşacak olursak bu ekonomik boyut bölgesel programlarla kesinlikle desteklenmeli ve şok tedbirler uygulanmalıdır. Bu anlamda elbette altyapı devletin birinci planda ele alacağı konudur. Çalışanlara belli ölçülerde gelir vergisi muafiyeti sağlanması, ayrıca yoğun ve ücretsiz meslek eğitimi programları, genç nüfusumuzun daha büyük bir oranda eğitim sistemi içine alınması önerilebilecek tedbirler arasında sayılabilir.

Böyle bir politikalar zinciri içinde özel sektörün rolü büyüktür, ancak devletin rolünü tekrar şöyle özetlemek istiyorum. Devlet küçülmeli, ülke güçlenmelidir. Bunun, önerilen yoksulluğu önleme politikalarının hayata geçirilebilmesi için de gerekli olduğuna inanıyorum.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

Katkılar ve Tartışmalar

KEMAL CEMAL POLAT

Biz metropolde yaşayan Doğu Anadolu lu işadamları olarak devletimizle bütünleşerek yeni projeler geliştirmek ve bölge halkı için faydalı yatırımlar yapmak arzusundayız. Kendi öz kaynaklarımızla gerçekleştirmeyi planladığımız 700 konut ve 4 iş yerini kapsayacak çift atriumlu ticaret merkezi ve 400 yataklı otel projesini kapsayacak mega projenin planlama safhasını tamamlıyoruz. Böylece işsizlikle mücadele gücünü kaybeden hemşehrilerimize balık ikram etmek yerine, balık tutmayı öğreterek kalıcı çözümler üretmek gerektiğine inanıyoruz. Yıllar öncesinin 300 bin nüfuslu ekonomik ve kültürel seviyesi yüksek Diyarbakır'ın, bugün 2 milyona yaklaşan nüfusuyla 2000'li yıllara taşınması hepimizin dileğidir.

ZİYA MÜEZZİNOĞLU

Sayın Başkan, birbirinden ilginç bir dizi konuşma dinledik. Sayın Hacıoğlu ile Sayın Yıldırım'ın ve Sayın Yiğit'in önerilerine tümüyle katıldığımı ifade etmek isterim. Ancak Sayın Hacıoğlu'nun konuşmasında bir nokta var ki, bunun açıklanmasında büyük yarar görüyorum. Sözünü ettiğim nokta ücretlerin dondurulmasıyla ilgilidir. Yanlış anlamadıysam, Sayın Hacıoğlu bir kalkınma programının gerçekleştirilebilmesi için bazı fedakarlıkların gerekli olduğuna işaret etti ve arada ücretlerin dondurulmasından söz etti. Böyle bir yaklaşım değişik şekillerde yorumlanabilir. Acaba kastedilen, bu

bölgede uygulanacak bir ücret dondurulması mıdır, yoksa Türkiye genelinde bu tür bir uygulama mıdır? Kaynak oluşturmak açısından ben bu noktaya belli bir anlayış göstermekle beraber, yöreye kaynak aktarılırken daha farklı ve yeni yolların denenmesinden yana olduğumu da ifade etmek istiyorum.

Aynı konuda, Sayın İshak Alaton 10 yıllık vergi muafiyetinden söz etti. Mevcut kaynakların kısıtlı olduğunu göz önüne aldığımız zaman, farklı bir öneri olarak, ek kaynak yaratmak üzere geçici bir uygulama da akla gelebilir. Örneğin, Türkiye'de emlak vergisi bir servet vergisi niteliğindedir ve 1994 yılında o günün koşulları nedeniyle bir yıl için geçerli olmak üzere emlak vergisini çift ödeme usulü getirilmişti. Bu bölgeye kaynak oluşturmak üzere de böyle bir yaklaşım düşünülebilir. Fakat ücretlerin dondurulması politikasının, özellikle de bu bölgede uygulanacak bir ücret dondurulmasının çok ciddi olarak düşünülmesi ve üzerinde hassasiyetle durulması lazım geldiği kanısındayım.

MEMDUH HACIOĞLU

Konuşmam sırasında vakit darlığı nedeniyle açıklama fırsatı bulamadım. Benim teklifim istihdamda bölgesel deregülasyondur ve bunu beş yıla sınırlı olmak üzere teklif etmekteyim. Böyle bir teklifin temel cazibesi Türkiye'deki yatırımcılar için değildir; bu, direct investment dediğimiz, doğrudan yatırım yapan yabancı yatırımcıların ilgisini çekmek için sunulan bir tekliftir. Tabii ki dünyada örnekleri çoktur. İfade ettiğim gibi beş yıla sınırlı olmak üzere böyle bir deregülasyon, özellikle yabancı sermayenin buraya yatırım yapması açısından önemli bir teşvik olacaktır.

AHMET ÖZER

Benim sorum da Sayın Yıldırım'a yönelik olacak. Bölgenin ihmal edildiği gerçeğini herkes dile getirdi. Bu konuda özellikle başlıca üç kurumun görev üstlenmesi gerekiyor. Öncelikle hükümet... Ama hükümetin geçen dört yıl içinde ortaya koyduğu kalkınma paketlerinin kof ve boş olduğu da belirtildi. Geriye iki ayrı kurum kalıyor; Batı'daki ve bölgedeki sermayenin yatırımları...

Batı ile ilgili üç örnek vermek istiyorum. Türkiye'nin önde gelen sermayedarı Sayın Koç geçtiğimiz günlerde burada büyük bir market açtı. Tabii ki bu güzel bir şey, ama burada satılan sakız bile Batı'da üretiliyor. Dolayısıyla, bir iyilik yapılmış gibi gösterilmeye çalışılıyor, ama buradaki esnafın mağdur olması bir tarafa, elde edilen gelirle bile Batı'da yatırım yapılıyor. Yani bu bir çözüm olmadığı gibi, bence tam tersine bölge üzerinde olumsuz bir etkisi vardır. Ülkemizin ikinci büyük sanayicisi olan Sayın Sabancı ise "Biz bir holding kuralım sonra gidelim" diyor. Halbuki kendi holdingi var. O halde bu insanlar ne derece samimi, onun değerlendirilmesi gerekiyor. Zira Sayın Sabancı bir süre önce "Ben Doğu'da yatırım yapmam Çin'e giderim" diyordu. Oysa Maraş'ta bir fabrika açtı; Maraş'ın kaderi değişti. Öyle ise hükümetlerin yanı sıra aslında büyük sermaye de Doğu ve Güneydoğu'yu kullanmıyor mu? Üçüncü bir örnek ise Doğu Holding'tir. Bir samimiyet, bir gelişme olduğunu takdirle izliyoruz. Ancak ben orada da bir eksiklik görüyorum. Doğu Holding'in dahi yönelmiş olduğu yatırım türü daha çok ticaret ve hizmet sektörü ile ilgilidir. Yani tabiri caiz ise bir nebze işin kolay yönüne kaçmıştır. Oysa daha ziyade üretimi geliştirecek, üretim potansiyelini arttıracak ve bu anlamda bölgedeki ekonomiyi canlandıracak birtakım yatırımlara girişmek uzun vadede daha kalıcı olmaz mı? Yani amaç Doğu Holding'e birtakım yeni şeyler kazandırmak yerine daha çok bölge ekonomisini canlandırmaksa, bölgeler arası dengesizliği gidermekse, kolay yatırımlar yerine daha zor, ama daha kalıcı yatırımlara yönelmek daha uygun olmaz mı?

MEHMET YILDIRIM

Sayın Sabancı'nın, Sayın Koç'un ticari olarak olaylara bakışları ancak kendilerini ilgilendirir. Ancak gerçekçi olmak ve şunu da söylemek gerekir ki, sermaye büyüyeceği yere gider. Yani sermaye iyi ahlâk derneği gibi, Kızılay gibi bir yardım derneği değildir. Sermayeciden yardım talep edemezsiniz. Zira sermaye ancak yatırımının karşılığını alacağı, cazip yerlere gider. Bu anlamda ben Sabancı'nın yaklaşımını ticari olarak gayet net ve doğru buluyorum. Eğer Çin'de kâr görürsem Çin'e giderim demektir bu, Bazı şeyleri birbirine karıştırmamak lazımdır. Dolayısıyla, bölgenin insanı, bölgenin idarecileri, sermayeyi bu şekilde konuştu diye ürkütmek yerine onu mümkün olduğu kadar içeriye çekmelidirler.

Doğu Holding ile ilgili olarak ise şunları söylemek isterim. Doğu Holding'in projeleri ticaret projeleri değil, aksine tamamen sosyo-ekonomik projelerdir. Hatta Sayın BM temsilcisi dahi bu projelerin BM'in uygulamakta olduğu projelerle aynı minvalde olduğunu görmekten duyduğu memnuniyeti ifade etti ve bu projeleri birlikte yürütmeyi teklif etti.

Size projelerimizi hayata geçirme aşamasında karşılaştığım güçlüklerden hiç bahsetmedim. Buralarda öyle kolay kolay yatırım yapılmıyor. Urfa'da altı aydır otel yapacak bir arsa bulamadım. Bana otel arsası satmadılar. Neymiş, adamın dedesinin kemikleri sızlarmış, burada içki içirmiş, yok efendim zina yapılmış! Biz bunlarla da karşılaştık. Buralarda yatırım yapmak kolay değil. Yani bir Kızılay'ın ya da herhangi bir yardım derneğinin faaliyeti gibi düşünemezsiniz yatırımı. O tip projelerin sonu yoktur. Herkes bir yardım yapar ve unuttur. Olayı uzun vadeli düşünmek lazımdır.

Projelerimizden uzun uzadıya söz etmedim. Ama bir tek projeden bahsetmek istiyorum. Dondurulmuş sebze üretimi... Bu 50 milyon dolarlık bir projedir; yaklaşık 5 bin fabrika içi çalışanı, bir o kadar anlaşmalı çiftliği vardır. Ama burada eğitim de vardır; hem de büyük boyutlarda. Yatırım bölgesinde yüzlerce ziraat mühendisi, yüzlerce veteriner çalışacaktır. Bunlar köylüye gidecek ve vereceğimiz fidanlar nasıl ekilecek, nasıl gübrelenecek, nasıl ilaçlanacak, ürün nasıl toplanacak, tüm bunları öğreteceklerdir. Bölgede sorun da zaten budur; üretileni değerine pazarlamak... Biz bunları dünya pazarlarıyla birlikte yapmayı ön görüyoruz. Zira yabancı sermaye dediğimiz yatırımcı teknolojiyi yakalamıştır. Sen bir dönümden 300 kg buğday alıyorsan o 800 kg buğday almaktadır. Niye ortak çalışmalar yapılmasın?

OĞUZ OYAN

Sayın Hacıoğlu'nun bölgesel deregülasyon teklifine istinaden bir kaç şey söylemek istiyorum. Acaba neyi deregüle edeceğiz? Yani devlet burada neye müdahale ediyor da onu kaldıracamız? Devletin müdahalesi sadece asgari ücret hususundadır. Asgari ücretin düzeyi nedir? Bugün 11 milyon lira nettir. Bunun dolar karşılığı nedir? 80 dolardır. Siz verdiğiniz örnekte 30 ve 60 dolardan bahsettiniz. 80 doları çok mu görüyoruz? Burada devletin regüle ettiği tek şey budur. Bir tek sendikaları kaldırebilirsiniz. Ama bölgede

sendikalaşma oranı da zaten son derece düşüktür. Devletin neyi düzenlemekten vazgeçmesini istiyoruz. Bu çok önemli bir noktadır. Devlet daha nereden çekilecektir?

Diğer yandan özellikle bölgesel kalkınma sorunu söz konusu olduğu zaman devletin her alandan çekilmesi önerileri giderek anlamını yitirmektedir -bu konuda belki Sayın Yücaoğlu cevap verirler-. Mesela Avrupa Birliği'nin bölgesel kalkınma programlarını düşünün. Türkiye'de sosyal harcamalar son derece küçüktür; hatta devletin gerçekleştirdiği toplam kamu harcamalarının milli gelire oranı %26 dolayındadır. Oysa Avrupa Birliği'nde %50 civarındadır. Türkiye'de bu %26'lık oran bir de yaklaşık %10 dolayındaki faiz transferleri ile %15'lere düşmektedir. Avrupa Birliği'nde faiz harici kamu harcamalarının milli gelire oranı ortalama olarak %45'dir. Kısacası Türkiye'de %15 olan toplam kamu harcamalarının milli gelire oranı Avrupa'da %45'dir, yani 3 kat fazladır. Siz bu %15'in daha nesini küçültmeyi planlıyorsunuz? Eğer Türkiye'de bir bölgesel kalkınmışlık sorunu varsa, bu %15'i nasıl %30'a çıkarırız meselesini tartışmamız gerekiyor. Zira özel teşebbüsün üç kuruluşu dışında -Doğu Holding, Halis Toprak ve EGS Yatırım Holding- öyle çok da önemli bir özel sektör katkısı olmadığı, hatta bazılarının "Orada yatırım mı yapılır?" dediği daha önce ifade edildi. Dolayısıyla, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, eğer kamu harcamalarını, hatta KİT'lerin buradaki rolünü arttıran bir politika uygulanmayacaksa niye tartışıyoruz ki? Bu durumda bölgeye biz ne verebiliriz?

MEMDUH HACIOĞLU

İstihdamda deregülasyon bölgesel planda beş yıl için şunları kapsamaktadır. Birincisi asgari ücretten %25 civarında vergi kesilmektedir. İkincisi, işçi ve işveren payının toplam SSK primi %34 küsur civarındadır. Bu yüklerin mutlak surette bu bölge için deregüle edilmesi lazımdır.

Ayrıca 30 ve 60 dolarlık ücret örneklerini Türkiye'deki ücret seviyesini kıyaslamak için vermedim. Sadece istihdamdaki deregülasyonun uluslararası piyasaları cezbetmek açısından önemli bir faktör olduğunu belirtmek istedim. Yoksa insanları 30 dolara mahkum edin demek gibi bir niyetim yoktu.

ERKUT YÜCAOĞLU

Evet devletin küçülmesinden bahsettim. Fakat bu küçülmenin bölgesel programlardan vazgeçilmeden gerçekleştirilmesi gerektiğini de vurguladım. Dolayısıyla farklı bir şey düşünmüyoruz. Bölgesel gelişmenin altyapı hizmetleri devletin öncülüğünde olmalıdır. Bölgesel kalkınma için devletin öncülüğü şarttır, yolu açması lazımdır.

Diğer konuda ise siz fonlarla hareket ediyorsunuz ve diyorsunuz ki, Avrupa'da şu, burada bu! Ancak Türk ekonomisinde ölçüt olarak verdiğimiz değerlerin büyük bir kısmının tam doğru olmadığını, hatta kimi zaman çok yanıltıcı olabildiğini de biliyoruz. Türkiye'de kayda girmeyen ekonominin boyutlarının %50 mi, %80 mi olduğunu tartışıp duruyoruz. Ben size başka bir şey daha söyledim. Dedim ki, bu ülkenin kesinlikle vergi gelirlerini artırması, vergi adaletini ve yaygın tahsilatı sağlaması lazımdır. Dolayısıyla devletin kaynak sağlamasına ve toplam ekonomi içinde yarattığı kaynağı büyütmesine ben karşı değilim. Ama bu kaynakları devletin nerede harcayacağı konusunda sizinle farklı düşünüyorum olabilirim. İş alanım dolayısıyla bir hayli uğraştığım enerji sahasından bir örnek vermek isterim. Hepimiz biliyoruz ki enerji bu bölgede bol, ama Türkiye bir kıtlığa doğru gidiyor. Enerji alanına hem Türk, hem yabancı sermayenin çok ciddi bir ilgisi var. Türkiye'yi Çin ve Hindistan'dan sonra yatırım yapılması gereken üçüncü gelişen ülke olarak görüyorlar. Kapıda bekleyen sermaye 10 milyar dolar civarında ve beş senedir hazır projeleriyle bekliyorlar. Ne var ki biz devlet olarak bu yatırımcıların önünü açamıyoruz. Benim altını çizmek istediğim hususlar işte bunlar. Yani devletin küçülmesiyle kastettiğim, devletin yatırımcılıktan çıkıp, denetleyici ve düzenleyici bir rol üstlenmesidir.

İSHAK ALATON

Değerli bir araştırmacı olan Mehmet Turgut bana bir gün demişti ki, "Türkiye öyle garip bir ülke ki, devlet olması gereken yerde yoktur, olmaması gereken yerde de çoktur!" Bugün bu durumda hiçbir değişim görememekteyiz. Hâlâ önümüzü açmayan, yatırımları engelleyen bir devlet politikamız var. Konuya ideolojik bir açıdan yaklaşırsak çok yanlış neticelere va-

rınız ve büyük bir kaynak israfına sebep oluruz. Anımsanacağı gibi 70'li yıllarda Ecevit'in getirdiği bir yatırım heyecanıyla Almanya'da yaşayan 100 binlerce işçimizden milyarlarca Mark para toplanmıştı. Ancak hepsi de mağdur duruma düştüler. Zira Doğu'da 400'ün üzerinde yatırım yapılmış; ancak bir yerde hata edilmişti. İnsan psikolojisine ters bir metot uygulanmış ve denmişti ki, "Hiç kimse %5'den fazla ortak olmayacaktır." Neticede bir sürü vagonu arka arkaya dizen ama öne lokomotifi koymayı unutan bu politika sebebiyle bugün hiçbiri yaşamayan 400'ün üzerinde yatırım yapıldı. Düşünün ne kadar büyük bir kaynak israfı. Niçin? İdeolojik olup, realist, insan karakterine uygun bir yaklaşım olmadığı için.

Çok mutluyum ki, Türkiye nihayet özel sektör girişimciliğinin, şahsın yaratıcılığının ne kadar önemli bir faktör olduğu anladı. Ve Türkiye her şeye rağmen geliyor, her şeye rağmen kanatlanıyor. Devletin bütün hatalarına, engelleri kaldırmadaki tembelliğine rağmen Türkiye özel sektörü geliştiriyor.

KEMAL DAYSAL

Gerçekten de özel sektörün Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ne yatırım yapması bölgenin kalkınması yönünden katkı getirecek, sevinilecek bir olaydır. Ama bir kez daha ifade etmeliyim ki ben bunu reel görmüyorum. Haklılığım konuşmalar ilerledikçe ortaya çıkıyor. Örneğin deregülasyon ya da ücret dondurma politikaları... Bu tür öneriler mutabakatları zedeleyecek tehlikeli yaklaşımlar olabilir. Kendi adıma, mutabakatları öne çıkaracak bir üslup ile sorunlara yaklaşmakta yarar olduğunu düşünüyorum. Tabii ki özel sektör gelsin, yatırım yapsın. Vergi muafiyeti, teşvikler, bütün bunlar nihayet tartışılıp karara bağlanabilecek ekonomik meselelerdir. Ama ücretler üzerinde bir niyet sergilenmesi bizim tarafımızdan kesinlikle kabul edilebilecek bir tutum değildir. Zira, zaten Türkiye'de ücretler, üyesi olmayan çalıştığımız Avrupa Birliği ülkeleriyle kıyaslanmayacak oranda düşüktür. Bugün asgari ücret 200 Mark, ortalama ücret ise 600 Mark dolaylarındadır. Avrupa'da ise bunların karşılığı 2 bin Mark ve 5 bin Marktır ki, aradaki fark 8-10 kattır. Oysa satın alma paritesine baktığımız zaman bu farkın sadece 1/2 olduğunu görüyoruz.

MERİH CELASUN

Londra'da, bir ekonomi okulunda öğretim üyesi olan bir arkadaşımın öğrendiğini size de aktarmak istiyorum. Avrupa Birliği'nin bölgesel farklılıkları azaltmak için oluşturduğu fon hacmi bahsedildiği gibi çok büyüktür. Bu sorunla mücadele yönünde yüksek meblağlar harcamışlardır. Londra'daki bu ekonomi okulundan -ki saygın bir müessesedir- İtalya'nın güneyi ile özellikle Yunanistan'ın fakir bölgelerine yapılan fon aktarımlarının sonuçlarını incelemeleri ve 20 yıldır sürdürülen bu projeler neticesinde Avrupa'nın çeşitli bölgeleri arasındaki gelir farklılıklarının azalıp azalmadığını tespit etmeleri talep edilmiştir. Hazırlanan raporu inceledim ve gördüm ki hiçbir azalma olmamış. Onun için biz kendimizi bu duygusal akımlara kaptırmayalım. Önemli olan bir kaç yıl içinde burada somut bazı projelerin başladığını, gerçekleştiğini, hem ticari yönden, hem de sosyal yönden ülkeye yarar getirdiğini görebilmemizdir.

BİR KATILIMCI

Benim sorum Sayın Hacıoğlu ile Yıldırım'a olacak. Her ikisi de aynı noktada birleştikleri için sorumu onlara yöneltiyorum. Devlet aşamalı olarak olağanüstü hali bölgeden kaldırmayı düşünüyor, ama iş adamlarımız bölgede ekonomik olağanüstü halin devam etmesini istiyorlar. Acaba Ankara merkezli siyasal yapı olağan bir ekonomik müdahalede yetersiz midir ki, bizi bir süre daha olağanüstü hal altında yaşatmayı düşünüyorlar?

MEHMET YILDIRIM

Biz olağanüstü halin uygulanmasını iyimser bir bakışla dile getirdik. Söylemek istediğimiz şu; biraz evvel de bahsettim gibi hükümetin beş ay önce açıkladığı teşvikler henüz ortada yok. Dolayısıyla, bölgenin artık merkezietçi anlayıştan uzak, Ankara'ya bağlı olmaksızın ekonomik yapısını oluşturması gerekmektedir. Örneğin yatırım yapılması planlanan Bitlis'te buzdolabını bile çalıştırmayan bir enerji düzeyi mevcut. Bu sorunu Ankara'dan halletmeye kalkarsanız iki sene dahi kâfi gelmez. Ama halihazırda

GAP bölgesinde bir havaalanı var, yani GAP ürünlerinin dışarıya ihraç edilmesi için gerekli altyapı mevcut. Benim vurgulamak istediğim ki, tahmin ediyorum Sayın Hacıoğlu da aynı şekilde düşünüyor, hızlı bir oluşum sağlanması lüzumudur. İş adamları kapı kapı gezip de “Ben şuraya yatırım yapacağım” diye iane biçiminde devletten bir şey istemezler. Hasılı, sadece terör yönünden değil, ekonomik yönden de bu anlayış bölgeye kazandırılmaktadır.

MEMDUH HACIOĞLU

Bir cümle de ben ilave etmek istiyorum. Bu bölgede kurulacak bir merkezi sistemle -Dikkatinizi çekerim, Ankara’da değil bu bölgede!- finans kurumu dahil olmak üzere bütün teşvikleri verecek, bütün sistemi takip edecek bir ekonomik yapının oluşturulması lazımdır. Bu merkez, hükümetin katkısıyla değil yöre insanının katkısıyla faaliyetini sürdürecektir. Teklifimiz bu doğrultuda değerlendirilmelidir.

BURHAN ŞENATALAR

Ben özelleştirme konusuna hiçbir zaman kategorik evet veya kategorik hayır diye bakmadım. Özelleştirme konusunda bana “Taraftar mısınız?”, ya da “Karşı mısınız?” diye soranlara ben de dedim ki, “Bana lütfen şu soruların cevabını verin:

1. Neyin özelleştirilmesinden bahsediyoruz?
2. Niçin özelleştirmeye gerek duyuyoruz?
3. Nasıl özelleştirmeye gerek duyuyoruz?

Yani yönteminden, gerekçesinden ve neyi özelleştirdiğimizden bağımsız olarak evet ya da hayır cevabının anlamlı olduğuna inanmıyorum. Zaman bir açıdan da beni haklı çıkarmıştır. Dünyadaki en katı özelleştirme deneyimlerinden birisi Türkiye’de uygulanmıştır. Zira Türkiye’de özelleştirme, tabiri caizse, yüze göze bulaştırılmıştır.

Bu noktadan hareketle şu konuya değinmek istiyorum. Regülasyon kelimesi sanırım herkes tarafından aynı anlamda kullanılmadı. İngiltere özel-

leştirmelerinde çoğu kez özelleştirmeden sonra bir regülasyon getirmiştir. Yani birtakım kurumlar özelleştirildikten sonra istihdamla, fiyatlamayla, hatta yatırımlarla ilgili regülasyon yapılmıştır. Doğu Almanya özelleştirmesinde de regülasyon çok ciddi bir yer tutmaktadır. Aldığınızı hangi amaçlarla kullanacaksınız, ne kadar işçi çıkartabileceksiniz, tüm bu konular çoğu kez önceden anlaşmayla bağlanmaktadır. Sayın Hacıoğlu konuşmasında iki maddeden söz etti; bir tanesi ücretlerden kesilen gelir vergisiyle, diğeri sosyal sigorta kesintisi ile ilgili. Bence bunları regülasyon olarak adlandırmak pek de doğru değildir. Zira bunlar doğrudan kamusal finansmanla ilgili kesinti tipleridir ve kaldırılmaları aslında birer teşviktir. Yatırımlara etkisi olur mu olmaz mı, bunun da kategorik cevabı yoktur. Piyasaların maliyet koşullarına, ücretlerin maliyet içinde ne kadar yer tuttuğuna, o piyasalardaki olası kârlılık oranlarına ve sair hususlara bağlıdır. Ben şahsen belirli bir etkisi olacağına inanıyorum; ama ne kadar etkisi olur bunu ancak hangi kentte hangi yatırım yapılacağını dikkate alarak tartabiliriz.

Esas altını çizmek istediğim nokta ise çok iyi bir diyalog yakalanmışken regülasyon ya da deregülasyon kelimeleri ile başka şeyler çağrıştırılıyorsa ona dikkat etmemiz gerekliliğidir. İşçi, sendika tarafı, haklı olarak, "Eğer ücretlerde bir dondurulma düşünülüyorsa buna karşıyız!" diyorlar; ki, böyle bir dondurmaya çoğumuzun karşı olması gerekir. Ben de bunun demokratik bir ülkede çok iyi bir yöntem olacağını sanmıyorum. Zaten dondurulmaya ihtiyaç gösterecek kadar yüksek ücret de yoktur. O nedenle asgari ücret devam etmelidir. Sendikal haklar en geniş biçimde hayata geçirilmelidir. Devlet tarafından bazı teşvikler uygulanabiliyorsa bunlar uygulanmalıdır. Hedefleri bu şekilde özetlersek belki bir mutabakat doğabilir.

2. OTURUM TARIMSAL GELİŞME VE HAYVANCILIK

Oturum Başkanı: Maharaj K. Muthoo
FAO (Dünya Gıda ve Tarım Teşkilatı)
Türkiye Temsilcisi

Raportör: Celal Balık
GÜNSIAD Danışmanı

Konuşmacılar: *"Tarımsal Gelişme ve Tarım Ürünleri İhracatı"*
Ahmet İsvan
Çiftçi / Eski İstanbul Belediye Başkanı
"Türkiye'de Hayvancılığın Geliştirilmesi"
Doğın Vardarlı
TİKVEŞLİ Yönetim Kurulu Başkanı
"Adıyaman'da Uygulanan Projeler"
Dr. Sırrı Uyanık
Adıyaman Vali Yardımcısı

Tarımsal Gelişme ve Tarım Ürünleri İhracatı

AHMET İSVAN

Çiftçi / İstanbul Belediyesi Eski Başkanı

Son derece önemli bir konu olan tarımsal gelişme ile ilgili olarak hepimizin bildiği bir rakamı tekrarlayarak, tarımın önemini bir kez daha vurgulamak istiyorum. Türkiye'de çalışan nüfusun %50'si geçimini tarımdan sağlamaktadır. Gerçi kırsal nüfus ile kentsel nüfus arasındaki denge son yıllarda değişmiş; kentlerde yaşayanların oranı %60'lara ulaşmıştır ama yine de kentte yaşayan nüfusun önemli bir kısmı, özellikle gecekondu bölgelerinde oturanlar kazançlarının, az da olsa, bir kısmını hâlâ tarımsal üretimden elde etmektedirler. En azından harman zamanlarında memleketlerine giderler; kışlık zahirelerinin bir kısmını yine tarımsal üretimden sağlarlar. İşte bu yüzden, kaba bir hesaplama, çalışan nüfusumuzun %50'sinin geçimini tarımdan sağladığını söylemek yanlış olamaz. Bu sayı şöyle de ifade edilebilir; Türkiye'de beş tarım üreticisi, tarım üreticisi olmayan beş kişinin geçimini sağlamaktadır. Oysa bu rakamlar gelişmiş ekonomilerde çok farklıdır. Bu ülkelerde tarımsal nüfusun ortalama %5 civarında olduğunu söyleyebiliriz. Bu oranın daha düşük ya da yüksek olduğu ülkeler de var, ama kıyaslamayı kolay ve net ortaya koyabilmek için %5 oranını baz alarak konuşacağım. Demek ki bizde tarımsal üretimi yapan 5 kişi bu işle iştigal etmeyen 5 kişiyi beslerken, orada 5 kişiye 95 kişi tekabül ediyor. Bunun bi-

limsel bir rakam olmadığını itiraf ediyorum. Zira her ülkede tarımsal ürün ihracatı ve ithalatı vardır ve ifade ettiğim rakamları değiştirebilir. Ama benim vurgulamak istediğim gerçeği değiştirmez.

Vurgulamak istediğim gerçek şu: Biz son derece az üretiyoruz. Bir kişiden, bir dönümden çok az verim alıyoruz. Gelişmiş ekonomilerde, sanayi ötesi dediğimiz ülkelerde ise tarımsal üretim bizden çok daha fazladır. Bu gerçek aynı dünyada, aynı düzen içerisinde olamayacağımızı gösterir. Bir yerde bu kadar düşük bir üretim, diğer bir yerde bu kadar fazla bir üretim yan yana, bir denge içerisinde kalamaz.

Bütün gelişmiş ekonomilerde ve bizde tarıma destekleme, sübvansiyon yapılıyor. Başka ifade ile Türkiye'de beş tarım üreticisini sübvansiyon edecek tarım dışı sektörden beş kişi var. Oysa gelişmiş ekonomilerde bir sübvansiyon söz konusu olduğunda beş tarım üreticisine 95 kişinin geliri tekabül etmektedir. Üstelik oradaki 95 kişinin her biri ortalama 15 bin dolar gelir sahibidir. Bizdeki ortalama gelir ise 3 bin dolar civarındadır. Neticede arada korkunç bir fark bulunmaktadır.

Tarım politikamızın temelini oluşturması gereken gerçekler bu rakamlar dikkate alındığında ortaya çıkmaktadır. Türk ekonomisi, tarım alanında sübvansiyona, desteklemeye dayalı bir politikayı uzun yıllar sürdüremez. Daha fazla üretim yapmadığımız takdirde, o üretimin destekleme politikası içinde devam etmesini sağlayacak olanakları bulamayız. Bu nedenle tarımsal destekleme politikamızı değiştirmemiz gerektiğine inanıyorum. Bugünkü tarımsal destekleme politikamız üreticinin cebine para koyma şeklinde gelişmektedir. Zira satın alınan gübre bedelinin yarısını devlet ödüyor. Birçok kesimde üretilen mahsulü devlet satın alıyor ve değerlendirme çabası içine giriyor. Böyle bir uygulamaya gerek olmadığını düşünüyorum.

Yanlış uygulamaları ortaya koyduktan sonra biraz geriye giderek niçin bu durumda olduğumuzu irdelemek gerekmektedir. Niçin tarımsal üretimi-miz bu kadar düşük? Niçin bizden çok farklı ve büyük ekonomilerin uygulamakta oldukları destekleme yolunu seçtik? Bunun bir kaç sebebi var elbette. Ama ben içlerinden bir tanesinin üstünde özellikle durmak istiyorum. O da şudur: Türkiye dünyanın yakın tarihte yaşamış olduğu yeşil devrimin dışında kaldı. Hatta devlet gücüyle yeşil devrimin dışında tutuldu.

Yeşil devrim neydi? Önce onu tanımlamak gerekir. Yeşil devrim çeşitli alanlarda bir arada yaşanan gelişmeler ve ilerlemeler neticesinde tarımsal ü-

retimin artmasına imkan veren bir devrimdi. Mekanizasyonda, kimyada, genetikte yenilikler yapıldı ve bütün bunlar eşzamanlı olarak gelişti. Büyük bir devrim yaşandı ve birdenbire tarımsal üretim bir patlama gösterdi. Bu gelişme 1940-45'lerde doruk noktasına ulaştı. Ama Türkiye bu gelişmelerin dışında kaldı.

Tarım alanında devrim yapan, adeta o sıralardaki kıtlıkları önleyen melez bir buğday tohumu, sonora buğdayı hadisesi yaşanmıştı. Sonora buğdayı yepyeni bir buluşun sonucuydu. Buğday çok beslendiği, çok gübrelendiği zaman çok uzayan, çok uzadığı için de eğilen ve dolayısıyla içindeki ürünün yok olmasına sebep olan bir bitkiydi. Bir cücelik geninin keşfi neticesinde fazla uzamayan bir buğday türü ürettiler. Bu çok önemli bir gelişmeydi. Zira akabinde büyük oranda ürün artışı oldu. Hindistan ve o bölgedeki ülkelerde açlıklar, kıtlık nedeniyle görülen ölümler bile ortadan kalktı. Ne var ki Türkiye bu buğdayı alıp denemedi bile. Bu buğday Türkiye'ye kaçak olarak sokuldu. Tarsuslu bir çiftçi buğdayı denedi; komşularına gösterdi; komşuları hayretler içerisinde kaldılar ve Tarım Bakanı'na gittiler. Tarım Bakanı da sonunda önündeki mevzuatı bir kenara bırakarak buğday tohumunun ithal edilmesi kararını verdi. Ancak böyle bir yöntemle bu yeni buluşun Türkiye'ye girmesine olanak sağlanmıştı. Ama bizim bu konudaki aymazlığımız sürdü. Örneğin hibrit dediğimiz ırklar Türkiye'de uzun zaman yasak olarak kaldı. Bugün yediğimiz bütün tavuklar, bütün yumurtalar hibrit hayvanların ürünüdür. Ama esrar ithali nasıl yasaksa Türkiye'ye hibritin gelmesi de devlet gücü ile uzun yıllar yasaklanmıştı. Çok yakın bir tarihte, ama yine de önemli üretim araçları oldukları itiraf edilmeksizin, ancak her türlü ithalatın serbest bırakılmasıyla birlikte ülkeye girişleri sağlanabildi.

Bu serbesti neticesinde ise bir anda binlerce tohum, binlerce üretim aracı ile karşı karşıya kalan çiftçi hangisini seçeceğini bilemez hale geldi. Tarım araç ve ürünleri hakkında ülkemizde gerekli araştırmalar yapılmadığı, dolayısıyla hangisinin iddia edilen nitelikleri taşıdığı, hangisinin taşımadığı tespit edilemediği için büyük bir şaşkınlık içinde, yüksek bedeller ödeyerek bunları satın alıyoruz. Ama ancak isabetli seçim yaptığımız zaman çok kâr edebiliyoruz.

Kısacası, söylemek istediğim o ki, dünya teknolojisinin gerisinde kalan onu reddeden bir teknoloji ile dünyayla başa çıkamayacağımızı hibrit ırklar

örneğinde yaşamış olduk. Bu yasakların bize ne kadar ağır bedeller ödettiğini bugün artık açıkça görebiliyoruz.

Burada GAP Bölgesi'ndeyiz. GAP muhteşem bir bayındırlık eseridir. Muazzam bir başarıdır. Milyarlarca metreküp su, şu kadar kilovat elektrik; söylenenlerin hepsi doğrudur. Bir başka doğru ise tarımsal üretimi katlayacak, iki misli ürün getirecek bir proje olduğudur. Peki elde edeceğimiz bu ürünleri ne yapacağız? Eğer tarımsal ürünleri yurtdışına ihraç etmeyi beceremezsek bu ürünler bize dert getirir. Örneğin evvelki sene Adana'da karpuz tarlada kaldı. Adanalı üretici karpuzu satacak müşteri bulamadı. Karpuz taneyle, kiloyla satılan bir üründür, oysa bir TIR dolusu karpuzu 200 bin liraya verdiler yine de alıcı çıkmadı. Dolayısıyla, ihraç etmenin bir yolunu bulamadığımız takdirde GAP bölgesinde karpuz üretilirse karpuz batır, mercimek üretilirse mercimek batır. Bence kendimiz için üretip fazlasını satmak olan bugünkü tarımsal üretim politikamızı terk edip, neyi satabileceksek onu üretme biçiminde bir politika izlemeliyiz.

Türkiye’de Hayvancılığın Geliştirilmesi

DOĞAN VARDARLI

TİKVEŞLİ Yönetim Kurulu Başkanı

Türkiye'nin yakın tarihi incelendiğinde, resmi rakamsal kayıt olmakla birlikte ülkemizde en fazla hayvansal protein alan, kendine yettiği gibi en çok hayvan ihraç eden bölgenin Güneydoğu Anadolu Bölgesi olduğu görülmektedir. Bu bölge Irak'ı, Suriye'yi, Suudi Arabistan'ı doyuruyordu. Oysa şimdi Diyarbakır'dayız ve yoksulluğu tartışıyoruz. Binlerce yıl bu kadar medeniyetin yaşadığı, tüm çevresine hakim olan, bundan 20 yıl evveline kadar da gelişmiş değil ama zengin illerimizden biri olan Diyarbakır, 20 yılda neler kaybetti? Nasıl yoksul oldu da biz buraya yoksulluğu çözmeye geldik?

Güneydoğu'da yarım asırdır Suriye ve Irak sınırlarına güvenlik nedeniyle mayın döşenmiş, küçükbaş hayvan ihracatı yasaklanmıştır. Suriye ve Irak'a koyun satan üreticiye kaçakçı denmiştir. 10 milyar dolar tutarında tekstil ürününü ihraç ederseniz bunun hammaddesi çıkınca ancak 5 milyar doları katma değerdir. Halbuki dünyanın en iyi ihraç malı, temel girdisinin ot olması nedeniyle döviz harcaması gerektirmeyen hayvansal ürünlerdir. Başka bir deyişle hayvansal ürün ihracından elde edilen dövizin tamamı katma değerdir. Güneydoğu'da ihracatın teşvik edilmesi, yasal yollardan dövizin yurda getirilmesine imkan tanınması ve nihayet ihracata teşvik pri-

mi verilmesi gerekirken, hem ihracata hem de yurda döviz sokulmasına mani olunmuştur. Son yıllarda aklımız başımıza geldi. Sınır ticaretine başladık. Ama son 12 yıldır izlenen ekonomik politikalar neticesinde ülkemizdeki hayvancılık ölmeye yüz tutmuştur. Güneydoğu'da ise neredeyse yok olmuştur.

Nasıl düştük bu duruma? Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki Türkiye'nin Güneydoğu sorunu yoktur; Türkiye'nin kırsal alan sorunu vardır. Trakya'da Bulgar sınırındaki Karacadağ ve civarında son 10 yıldır yaşanan göç Diyarbakır'dan çok daha çarpıcıdır. 90 hanelik nahiyeye 4 hane, 30 hanelik köy 3 hane kalmıştır. Bölgede ne askeri hareket, ne de terör vardır. Sorun, tüm ülkede kırsal alanda kaynak transferi neticesinde yaşanan ekonomik çöküştür ve doğudan batıya kadar kırsal alanımız bitmiştir.

Nasıl böyle oldu? Dünyada gelişmiş ülkelerin tarım ve hayvancılığı da ülke ile beraber büyümüş ve gelişmiştir. Gelişmekte olan ülkeler içinde ise sadece ülkemizde hayvancılık gerilemektedir. Zira hayvancılık sanayi GAT, Gümrük Birliği gibi anlaşmalarla ya da ekonomi kurumlarımız tarafından bilerek veya bilmeyerek yok edilmektedir. Öncelikle GAT'a, Gümrük Birliği'ne imza attık, "Tarım dışarı!" dedik. Böyle bir örnek dünyada yoktur. Hayvancılığa bir darbeyi de Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) beş yıllık planları vurmuştur. Gelişen ülkelerde tarımın Gayri Safi Milli Hasıla'dan (GSMH) aldığı pay azalırken teşvikler ve sübvansiyonlar artar. Dünyada sadece bizim ülkemizde beş yıllık planlarda tarımın GSMH'dan aldığı pay azalırken sübvansiyon ve teşvikler de azaltılmıştır. Nisan 1997'de ise DPT, artık devlet bütçesinden ve T.C. Ziraat Bankası'ndan hayvancılığa bir katkı yapılmayacağını açıkça ifade etmiştir. Teşvik uygulamalarının kaldırılması da hayvancılığa vurulan bir başka darbedir. 1992 yılında çiklet ve jilet sanayilerinin yanı sıra hayvancılık da teşvikler kapsamından çıkarılmıştır.

Devlet adamlarımız diyorlar ki, "Türkiye, kırsal alan nüfusu %10 nispetine düştüğünde kalkınmış bir ülke olacaktır." Oysa tam tersine, batacaktır! Almanya'da tarım alanındaki fiili istihdam %3 olarak ifade edilmektedir. Doğrudur. Ancak çiftlikte; tarlada, traktör ya da süt fabrikalarında, ihracat firmalarında çalışanlar da hesaba katılırsa sektördeki toplam istihdam oranı %20'lere ulaşır. Hollanda'da bu oran %30 dolaylarındadır. Yeni Zelanda'da %50, Amerika'da -ki son 15 yıldır kırsal alan nüfusu artmaktadır- kırsal alandaki istihdam %24'tür. Ve Türkiye fiilen çalışan 20 milyon üreticisi ile bir tarım ülkesidir.

Türkiye'de mevcut olan yaklaşık 4 milyon tarımsal aile işletmesinde 5'er kişiden 20 milyon kişi fiilen çalışmaktadır. DPT, DİE istatistiklerinde görünmeyen bu 20 milyon tarım üreticisi aile işletmesinden ekonomik işletmeye geçmeye çalışmaktadırlar. Ama ekonomi kurmaylarımızın yanlış uygulamaları nedeniyle çiftini çubuğunu bırakıp kente göçmektedirler.

Duruma bir de sanayi cephesinden bakarak şu soruyu bir kez daha soralım: "Biz sanayi ülkesi miyiz, tarım ülkesi mi?" Bugün ülkemizde sanayi yılda 8 milyar dolar harcayarak, ancak 100 bin kişi istihdam edebilmektedir. Oysa ülke nüfusunun yarısı 21 yaşın altındadır ve her yıl 1 milyon kişiye iş sahası açmamız gerekmektedir. Öyle görünüyor ki bu rakamın ancak %10'unu sanayide istihdam edebiliriz. Önümüzdeki beş yıl içinde bütün yatırımlarımızı Diyarbakır'a yöneltsek bile sanayi ancak Diyarbakır'ın istihdamını karşılar. Dolayısıyla sanayiye gözümüzde büyütmeyle ve sanayiden çok fazla bir şey beklemeyelim. Önümüzdeki beş yıl zarfında Türkiye'deki büyük şehirlere 10 milyon kişinin göç edeceği tahmin edilmektedir. Bunlar yerlerinde istihdam edilmeli, yerlerinde gelire kavuşmalıdırlar. Türkiye bir tarım ülkesidir ve insanına tarımda kucak açmalıdır.

Dünyada stratejik savaş, politik savaş bitmiştir. Dünyada tek bir savaş vardır şu anda o da gıda savaşıdır. Ne demektir gıda savaş? Dünya gıda ticareti son 7 yılda 230 milyardan, 470 milyar dolara çıkmıştır. Dünya nüfusu artmakta ama gıda elde edilen alanlar azalmaktadır. Son bir yıl içinde dünyada en fazla fiyatı artan ürün buğday olmuştur.

Avrupa ülkelerine baktığımızda da tarım ve hayvancılığın ülke ekonomisi içindeki kayda değer yerini açıkça görebiliriz. Örneğin Hollanda 32 milyar dolarlık tarım ürünü ihraç etmektedir. İhracatının %70'i tarım ürünüdür. Bu durumda Hollanda bir sanayi ülkesi mi? 'Avrupa Ekonomik Topluluğu' diyoruz, aslında 'Avrupa Tarım Topluluğu'dur. Topluluk içinde tarıma sağlanan sübvansiyon tutarı yılda 50 milyar dolardır.

Tüm bu verileri göz önünde bulundurup, kendimizi toparlamamız gerekmektedir. Burada köyden, topraktan başlayan bir kalkınmayı hedeflemeliyiz. Çıkış yolu hayvancılıktan geçmektedir. Bugün en büyük otomobil fabrikasını buraya getirelim ve yılda 200 bin otomobil ürettiğini varsayalım. Bu tesis ancak 2 bin kişi istihdam eder. Ama 5 bin tane damızlık inek verelim 20 bin kişiyi istihdam ederiz. Rüya görmeyelim; sanayi gelecek, burayı kındıracak, sanayi yatırımlarıyla geliştireceğiz diye düşünmekten vazgeçelim.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi taşıdığı potansiyel bakımından Türkiye'deki mevcut hayvansal üretimi ikiye katlayabilecek özelliktedir. GAP ile birlikte toprak yapısı, güneş ve su gibi üç temel öge yönünden dünyada bir numara olmaya adaydır. Bölgenin iklim koşulları da hayvancılık yatırımları için son derece uygundur. Ahır, barınak gibi pahalı sabit yatırımların asgari olduğu "Açık Sistem İşletme" tipi başarılı ve ekonomik yetiştirme yapılabilir. Ek altyapıya gerek yoktur.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi için hayvansal üretimi ve hayvan varlığının artırılmasını gerekli kılan önemli bir neden daha vardır. Bu, sulama ile açılan alanların çoraklaşma tehlikesidir. Bu tehlikeye karşı tarımda hayvan gübresi kullanmanın en etkin çarelerden biri olduğu söylenebilir. Böylece hem doğal varlıklarımız daha iyi korunacak, hem de 21. asrın en stratejik besin maddeleri üretilmiş olacaktır. Bu durum belirli ölçüde organik ürün üretimine de temel olabilecektir.

Son olarak Doğu ve Güneydoğu'nun ekonomik çıkışı için önerilerimi sunmak istiyorum.

Bölge Dışı Dinamikler:

Hükümetler GAP gibi prestij programlarına süreklilik kazandırmak için bölge gereklerini göz önünde bulundurmalarıdır.

Bölge İçi Dinamikler:

- Yatırımlardan kaçan, soğuyan bölge halkı yatırımlara yöneltilmelidir;
 - İç dinamikler bölgede katılımcı kılınmalıdır;
 - Yoksulluk sınırında olan Diyarbakır, bankalardaki mevduatı yönünden ilk sıradadır. İldeki bu imkan yatırıma yöneltilmelidir;
 - Diyarbakır'ın dışında iş yapan Diyarbakırlı işadamlarının birikimlerinin bir kısmının bölgeye geri dönmesi sağlanmalı, özendirilmelidir;
 - Mahalli idarelerle yetki devri değil, olabildiğince teknik ve mali yetki paylaşımı yapılmalıdır;
 - Diyarbakır gibi, bölgedeki her il, kalkınma hamlesi için gerekli plan ve organizasyonu kendisi yapmalı; planlar istihdamı hedefleyerek altyapıda öncelikle sanayi, sonra tarım ve hayvancılık ağırlıklı olmalıdır.
 - Bölgeye has kalkınma planı, gereği gibi, bölgenin içinden çıkmalıdır.
- Bunların gerçekleştirilebilmesi amacıyla plan doğrultusunda kurulan her iş yeri için ise:
- 5 yıl süreyle vergi, muhtasar, stopaj, işçi sigorta primi alınmamalıdır;
 - Enerji projeleri yarı fiyata satılmalıdır;

- Verilebilecek her türlü teŖvik ve kredi -saklılık esasları bu bölgede 'unutularak'- verilen müessesese ve miktardan, nereye harcandığına kadar tamamen açık ve Ŗeffaf olmalıdır.
- Kürdoloji enstitüsü kurulmalı, GAP televizyonu gereği kadar bilgilendirmek üzere Kürtçe yayın yapmalıdır.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

Adıyaman'da Uygulanan Projeler

Dr. SIRRI UYANIK

Adıyaman Vali Yardımcısı

- Adıyaman Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Kuzeybatı Bölümü'nde, Orta Fırat Havzası'nda yer alan bir ildir. GAP uygulamaları nedeniyle çok fazla toplumsal etkiye maruz kalmıştır. Biri ilçe merkezi olmak üzere 84 yerleşim biriminin sular altında kalması neticesinde yörede iç göç, bunu müteakip de dış göç dalgası başlamış ve yoğun bir toplumsal hareketlilik yaşanmıştır.

Adıyaman'ın coğrafi olarak Diyarbakır, Urfa, Gaziantep, Maraş ve Malatya gibi büyük ve orta ölçekli merkezler arasında sıkışıp kalmaktan kaynaklanan kapalı ve içe dönük toplumsal ve ekonomik yapısı son yıllarda yerini, yavaş da olsa, sosyo-ekonomik bir kıpırdanmaya bırakmış durumdadır. Dünyanın sekizinci harikası olan Nemrut Dağı'nın ilde bulunması nedeniyle de önemli bir turizm potansiyeline sahiptir ve bu potansiyel de yavaş yavaş harekete geçmektedir. Geçen yıl 13 bin civarında olan yabancı turist sayısının bu yıl 45 bin dolaylarına yükselmesini bekliyoruz. İlimiz sınırları içinde yapımları süren havaalanı ve organize sanayi bölgesi gibi projelerin ve GAP kapsamında uzun vadede devreye girecek olan pompaj projelerinin de Adıyaman'a büyük katkılarda bulunacağı kuşkusuzdur. Ayrıca şu anda TPAO'nun ürettiği petrolün %61'i de ilimizden çıkartılmaktadır.

Adıyaman Valiliği, 1993 yılından bu yana iki proje konusunda BM ile işbirliği halindedir. Bunlardan birincisi kırsal kesimde Anne ve Çocukların Durumları'nın İyileştirilmesi Projesidir ve UNICEF ile işbirliği halinde yürütülmektedir. İkincisi de Fırat Havzası'nda doğal dengelerin bozulması sonucu oluşan erozyon ve diğer çevresel olumsuzlukları azaltmayı amaçlayan, Havza Rehabilitasyon ve Geliştirme Projesi'dir. Bu proje ise Dünya Bankası'nın işbirliğiyle yapılmaktadır. Kırsal kesimde Kadın ve Çocukların Durumları'nın İyileştirilmesi Projesi dört yıl boyunca uygulandı. Proje kapsamında valilikçe yürütülen kırsal altyapı, sağlık ve eğitim çalışmalarının yanı sıra, anne ve çocuk eğitimi, temel sağlık eğitimi ve köy gönüllüleri alt-projeleri uygulanarak UNICEF'ten çok büyük oranda maddi ve manevi destek sağlanmış oldu. Dünya Bankası tarafından sağlanan kredi desteği ile yürütülmekte olan havza projesi kapsamında ise, il genelinde seçilen ve ilin toplam coğrafi alanının %12'sini oluşturan bir alan dahilinde, 11 mikro-havzada mera ıslahı, gelir getirici tarımsal faaliyetler, malzeme ve eğitim desteği, sulama havuzları yapımı, toprak muhafaza ve ağaçlandırma çalışmaları entegre bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Bu proje uygulamalarının değerlendirilmesinden yola çıkarak ve bunların eksiklik ve başarılarından yararlanarak, ilimizin özellik ve önceliklerini de dikkate alan valiliğimiz, mahalli nitelikli bir Tarımsal ve Sosyal Kalkınma Programı hazırlamış ve bu kapsamdaki projelerine çeşitli kaynaklardan destek sağlama yoluna gitmiştir. Bu arada Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Komitesi ile de işbirliği yolunu seçmiştir.

Hazırlanan projelerdeki temel ilke ve amaçlarımız şunlardır: Bölgenin atıl tarımsal potansiyelini değerlendirmek ve çiftçinin toprağı sahiplenme bilincini geliştirmek; geçimlerini temin edecek bir düzeyde kaynak yaratarak insanları köylerine bağlamak ve böylelikle kırdan kente göçü önlemek; istihdam düzeyini yükselterek işsizliği azaltmak; hızla devam eden toprak erozyonunu önleyerek Atatürk Baraj Gölü'nün üst kodunda kalan alanlardan göle verilen zararın asgariye indirmek; sürdürülebilir kalkınma hedefine yönelik olarak sınırlı kaynakları tüketmeden, daha yeşil bir doğa, daha sağlıklı, temiz ve dengeli bir çevre oluşturulmasına katkıda bulunmak.

Bu proje kapsamında, kırsal alanda seçilmiş belli bölgelerde entegre olarak uygulanacak alt projelerimize de kısaca değinmek istiyorum: Antep fıstığı aşılması ve fıstık çöğürü üretimi (240 bin hektar alanda); bağ tesisle-

ri (20 bin hektar alanda); halıcılık atölyeleri; 4 bin genç kız ve kadınıımız 168 atölyede istihdam edilmiş durumdadır ve yıllık gelir 1 milyon dolar civarındadır. İstihdam edilen insan sayısını 10 bine çıkararak hem istihdamı hem de geliri arttırmayı planlamaktayız. Yine entegre bir şekilde süt sığırcılığı düşünüyoruz. Kırsal kesimde her aileye bir inek projesi kapsamında 2 bin süt ineği dağıtmayı düşünüyoruz . Bunlara koşut olarak arıcılık, kafes ve koy balıkçılığı, sera tesisleri gibi projeler de aynı alanda, eş zamanlı olarak uygulanacaktır.

Sosyal kalkınma ve eğitim boyutlarıyla da desteklenecek olan bu projelerin hayata geçirilmesiyle 2000'li yıllarda Adıyaman İli'nde 16 bin aileye yönelik kırsal, tarımsal istihdam yaratılmış olacak; erozyon ile 280 bin hektar alanda mücadele edilerek; kırdan kente göç kısmen önlenmiş; üretim kapasitesi artırılmış; sosyal ve ekonomik gelişme düzeyi yükseltilmiş olacaktır.

Havaalanı ve DSB yatırımlarının tamamlanması ve Adıyaman Üniversitesi'nin de kurulmasıyla ilimiz 2000'li yıllarda sanayi, turizm ve hizmet sektöründe GAP'ın cazibe merkezi haline gelecektir. Anılan projelerle birlikte işsizlik büyük ölçüde azaltılacak, aynı zamanda da öngörülen planlı ve çevreye duyarlı kırsal-tarımsal gelişme yaklaşımı ve alınacak yapısal önlemlerle kente göç önlenecek, kırdan geçim sağlanacak ve erozyon başta olmak üzere diğer çevre sorunlarıyla mücadele edilmiş olacaktır.

Y O K S U L L U Ğ U Ö N L E M E S T R A T E J İ L E R İ

Katkılar ve Tartışmalar

ZIYA MÜEZZİNOĞLU

Oldukça ilginç konuşmalar dinledik. Fakat sanırım tarım üzerine konuşan iki arkadaşımız bizleri farklı doğrultularda yönlendirmek istediler. Özetlemek gerekirse, Sayın İsvan, tarım olanakları üzerinde durdu ve “Türkiye tarımı destekleme politikalarını tümüyle gözden geçirmeli; ancak ihraç edebileceğine kanaat getirdiğinde onları üretmelidir” dedi. Oysa Sayın Vardarlı konuya tümüyle değişik bir açıdan yaklaştı. Türk ekonomisinin mutlaka tanınma dayanması gerektiğini ileri sürerek, bu konuda bizi yeni önlemler almayı düşünmeye teşvik etti. Konuşmasının etkisinde kaldım, ama doğrusu söylediklerine inanmakta güçlük çekiyorum. Birincisi, “Bir ülke sanayileştiği ölçüde kalkınmış sayılır.” postulası hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Türkiye de sanayileşmek zorundadır. Kuşkusuz, bu tarımı ihmal etmek anlamına gelmez. Fakat Türkiye’nin nüfus artışı ve bu alanda geri kalmışlığı göz önünde tutulacak olursa, sanayileşmek zorunda olduğumuz fikri zihinlere hâkim olmaktadır.

İkincisi, Sayın Vardarlı bazı rakamlar verdi ve sanayileşmiş bazı ülkelerde kırsal alan nüfusunun eski eğilimin aksine şimdilerde artmakta olduğunu ileri sürdü. Amerika’da, örneğin, kırsal alanda yaşayanların tüm nüfusa oranının %5’den % 24’e çıkmış olması sanırım yeni bir bilgi. En azından benim için öyle. Bunu açıklamasını rica ediyorum. Bu rakamların kanıtlanması gerektiği kanısındayım.

Sayın Vardarlı’nın geçmişe dönük olarak yaptığı izahlar arasında da tutarsızlık olduğunu düşünüyorum. Türkiye’nin, geçmişte Güneydoğu Ana-

doğu Bölgesi'nden yapılan canlı hayvan ihracatıyla bütün Suudi Arabistan'ı ve güneydeki ülkeleri beslediğinden söz edildi. Fakat istatistikler bunu doğrulamıyor. Türkiye'nin dış ticaret rakamları gözden geçirilecek olursa, bu bölgeden yapılan ihracatın ne kadar küçük olduğu görülecektir. Ayrıca ihracatın bir kısmının da kaçak olduğu söylendi. Öyle ise onu da ekonominin normal şartları içinde ayrıca düşünmek gerekiyor. Ayrıca birbirine zıt sonuçlara götüren iki tebliğ ile karşı karşıyayız. Bu sunuşların iki arkadaşımız tarafından yeniden gözden geçirilerek bize doğruların bir kez daha ifade edilmesinde yarar olduğu inancındayım.

DOĞAN VARDARLI

Türkiye kalkınıyor, her konuda çağ atlıyor. Bir tek sektörü dışında geriye giden hiçbir sektörü yok. O sektör de hayvancılıktır. Bu gerilemenin bir sebebi var; ben onu vurgulamak istedim. İkincisi, Sayın İsvan ile fikir birliğinde olduğumuz bir nokta var ki o da dünyada gelişmiş ülkelerin tarımının da, hayvancılığının da gelişmiş olduğudur. Demek ki, bu eşzamanlı ilerleyen bir gelişmedir. "Sanayi mi, tarım mı?" diye bir tartışma açmak istemem. Sanayi ve tarımda kalkınma aynı anda olmalıdır. Ancak bu şekilde refah devleti idealine ulaşabiliriz. Yoksa sadece sanayi ya da sadece tarımla bir yere varmak mümkün değildir.

Türkiye'de hayvancılık geri gitmektedir. Bu çok açık; kimse gelişiyor diyemez! Neden bir sektörümüz gerilesin? Hem de ananevi, atadan kalan, hayvansal proteine dayalı bir sektörümüz... Sanayileşmenin katkısına inanmıyor değilim; ben de sanayiciyim. Ama istihdam ölçeği, tekrar ediyorum, yılda 100 bin kişidir. Sanayide yılda 8 milyar dolar harcıyoruz ve ancak 100 bin kişi istihdam edebiliyoruz. Tüm ülkede yapılan sanayi yatırımını Diyarbakır'a yöneltsek beş senede 500 bin kişi istihdam edebiliriz ve ancak Diyarbakır'ın sanayide istihdam sorununu çözeriz. Böyle bir rüyaya imkan var mı?

AHMET İSVAN

Sayın Müezzinoğlu'nun sorusu sayesinde konuşmamın eksik kalmış yönlerini tamamlama fırsatını bulacağım. Eğer konuşmamdan "tarımsal ü-

retimi sınırlama" gibi bir görüş öne sürdüğüm sonucu çıkmış ise, tashihi etmek isterim. Böyle bir görüşüm yoktur. Sadece tarımsal üretimi kendi haline bırakırsak ve bugünkü destekleme biçimini sürdürürsek çok kötü sonuçlarla karşı karşıya kalacağımızı ifade etmeye çalıştım.

Bugün biz ne yapıyoruz? Kim neyi, nasıl, hangi teknoloji ile üretirse üretsin onu destekleriz diyoruz. En verimsiz, en işe yaramaz teknolojiyle yapılan üretimde kullanılan gübrenin yarısını devlet ödüyor. Tarım ilaçları ne kadar işe yaramaz, hatta zararlı bir biçimde kullanırsa kullansın onun da %30'unu devlet ödüyor. Bu, kötü yönetimi teşvik eden, başarısızlığa prim veren bir destekleme usulüdür.

Üstelik GAP geliyor. GAP, tarım teknolojisini bilenlerin ve tarım ekonomisi ile ilgilenenlerin bir ölçüde korkması gereken bir yatırımdır. İki misli tarım üretimi ne demektir? Ne yapacağız bu ürünleri? Destekleme politikamızı bir an evvel tarım ürünlerini ihraç etme yönünde bir desteğe dönüştürmeliyiz. Yapılabilecek destekleme teknolojik destekleme olmalıdır. Bu tür bir yaklaşım hem devlete daha ucuza mal olur, hem de üreticiye daha değerli bir destek sağlanır. Halihazırdaki destekleme politikasına göre üretici kullandığı gübrenin yarısını devlete ödetmekle belirli bir kaynak sağlamış oluyor. Halbuki devlet üreticisine kullanacağı gübrenin hangisinin daha verimli olabileceğini gösterse, yani ilgili araştırmaları gerçekten güvenilir bir biçimde yapsa, böylece gerçekleştirilecek tasarruf sayesinde destekleme, bugün yapılan sübvansiyona nazaran üreticiye daha fazla yarar sağlayacak, buna mukabil devlete çok daha ucuza mal olacaktır.

OĞUZ OYAN

Daha önce bir tarım satış kooperatifini yönetmiş olmanın deneyimiyle tarımsal desteklemenin neden sürmesi gerektiği konusunda bir iki şey söylemek istiyorum. Öncelikle, tarımsal destekleme sadece Türkiye'de değil, dünyanın en gelişmiş ülkelerinde de var olan ve büyük önem taşıyan bir konudur. Türkiye'nin bundan vazgeçme lüksü yoktur. Destekleme politikalarına karşı bir tutum olduğu için bunu özellikle vurguluyorum. Desteklemeden bütünüyle vazgeçilmesi yönünde bazı çok sorumlu olmayan yaklaşımlar olabiliyor. Öte yandan Türkiye'de bir de destekleme politikalarının gelir transferi politikasıyla ikame edilmesi yönünde düşünceler gelişti. Yani

Avrupa Birliği'nin yönelmek istediği tarza yönelerek, üretim yapmasa da herkesin cebine bir miktar para koyma biçiminde bir gelir transferi politikası izleme düşüncesi... Bu da demektir ki, muhtemelen bugünkünden daha olumsuz sonuçlar doğurabilecek düşünceler geliyor. Bu Türkiye'de bürokrasinin belli katlarında da kabul gören bir fikirdir.

Şunu ifade etmek gerekir ki, destekleme politikalarından vazgeçilmesinin ekonomik maliyeti, destekleme yapmaktan çok daha yüksektir. Çünkü destekleme politikasından vazgeçtiğiniz zaman kırsal kesim üzerine büyük bir baskı uygulamış, göçün artmasına sebebiyet vermiş oluyorsunuz. Bu göç dalgasının kentlerde oluşturduğu bedel ise çok daha yüksektir. Zira kentlere göçen kitle aslında daha fazla kamusal hizmet, daha fazla belediye hizmeti talebiyle ortaya çıkıyor; kendi köyünde talep etmediği hizmetleri talep etmeye başlıyor. Neticede desteklemeden vazgeçmenin uzun dönemde topluma ve ekonomiye yüklediği maliyet çok daha ağır oluyor.

Kentlere göçün iki önemli sonucundan bahsedilebilir. Bir tanesi sosyal sonucudur. Kentlerde suçluluk oranı artmakta ve işsizliğin doğurduğu ciddi yıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Diğer sonuç ise politik niteliktedir. Türkiye'de, özellikle sağ kesimde, siyasal radikalleşme meydana gelmiştir. Sonuç olarak ifade etmek istediğim odur ki, tarımsal desteklemeden vazgeçmenin çok yönlü sakıncaları vardır. Bunlar tartışılmalıdır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve Türkiye'nin bütün kırsal bölgeleri için iki şeyi birden hedeflemek gerekmektedir; tarımsal desteklemeyi etkin kılarak sürdürmek ve Türkiye'de sanayileşmeyi mevcut kutuplaşmış yapısından kurtarmak. Yani yeni sanayileşme bölgeleri ve eksenleri oluşturmak... Güneydoğu meselesinin de böyle bütünsel bir bakışa ihtiyacı vardır.

İRFAN ÖZBERK

Bu panelde Güneydoğu Anadolu'nun ve Diyarbakır'ın gerçek tarım profilinin ortaya konduğuna inanmıyorum. Söylenenleri eksik buluyorum. O nedenle, tartışmanın yönünü daha sağlıklı bir düzleme çekilebilmek ümidiyle size biraz daha tamamlayıcı bilgiler vermek istiyorum.

Panelimiz "bitkisel ve hayvansal üretimin mevcut durumu, problemleri ve çözüm yolları ya da tarımsal sanayinin durumu" tarzında konuları içeren bir

platform olsaydı sanırım çok daha verimli olacaktı. Parça parça da olsa bu konulara değinildi. Ama ben, bu bölgede uzun süre görev yapmış bir teknik eleman olarak, bir bütünlük sağlanması amacıyla, teknik açıdan bu konularda ne gibi sıkıntıların olduğu ve idari olarak neler yapılması gerektiği hakkında bilgi aktarmak istiyorum. Ayrıca Sayın İsvan'ın konuşmasıyla ilgili olarak eksik ve yanlış bulduğum bir iki hususu düzeltmek istiyorum.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin temel ürünleri olan buğday, arpa, nohut, mercimek ve pamuk yaygın olarak yetiştirilmektedir. Bunların üretiminde birtakım problemler vardır. Bölge araştırma kuruluşları olarak bir çoğunu çözmüş olmamıza rağmen özellikle ekmeklik buğdaylarda "sanı pas", makarnalık buğdaylarda "dönme" ve genel olarak "çeşit, sıcak, kurak, don ve süne" problemleri; nohutta "antraknoz, yabancı ot, hasat mekanizasyonu;" mercimekte "tebeşirleşme, solgunluk, canavar otu, yabancı ot;" ve pamukta "solgunluk, çeşit, erkencilik" sorunlarıyla karşı karşıya bulunmaktayız. Bu sorunlar son zamanlarda üretimimizi olumsuz yönde etkilemiştir. Bir yandan bu sorunların altından kalkmaya, diğer yandan da GAP'tan sağlanacak su nedeniyle sulu ziraatte boğulmamak için gerekli tedbirleri almaya çalışmaktayız.

Bitkisel üretimden hayvancılığa geçmek istiyorum. Birçok konuşmacı Güneydoğu Anadolu'da hayvancılık öldü, bitti dedi. Hayır ölmedi. Özellikle son zamanlarda et fiyatlarını yükselmesi ve et ithalatının durdurulmasını müteakip Güneydoğu Anadolu'nun ahırları dolmaya başlamış ve herkes yeniden besi hayvancılığı yapmaya başlamıştır. Bu trend devam ederse hakikaten çok iyi gelişmeler olacaktır. Süt hayvancılığı ise bu bölgede Güneydoğu Anadolu Onarım Projesi çerçevesinde geliştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu o kadar kolay değildir. Bu ülkede bir litre sütün, bir litre sudan ucuz olduğu düşünülürse bunun sebebi anlaşılabilir. Ama süt mamulleri yönünde entegre yatırımlar yapılırsa süt hayvancılığının da geliştirilmesi mümkün olabilir. Ve bu gelişmeye bağlı olarak diğer alanlarda da önemli ilerlemeler sağlanacaktır. Ancak temel sorun borsanın oluşturulmasındadır. Güneydoğu'da hayvancılık ve bitkisel ürün borsalarının oluşturulması gerekmektedir. Çiftçiye sağlanan krediler için yetki ve sorumluluk sadece Ziraat Bankası'na verilmeli veya Tarım İl Müdürlüğü kredi verme ve geri dönüşünden sorumlu olmalıdır.

Üzerinde hiç durulmayan bir konu daha var; kanatlı hayvanlar. Özellikle Diyarbakır Yöresi'nde Türkiye Kalkınma Vakfı ve Köy-Tür önderliğinde

50 günde bir 125 bin kanatlı kesilmektedir. Burada çok büyük bir imkan, çok büyük bir üretim potansiyeli vardır. Bu sektörde de düşük et fiyatları ve yüksek girdiler çok sıkıntı yaratmaktadır. Özellikle tekel konumundaki Köy-Tür çiftçiye destek olmalıdır.

Bu profili çizdikten sonra Sayın İsvan'ın konusuna gelmek istiyorum. Tarımsal Araştırma Enstitüsü olarak biz 1970'de başlayan yeşil devrim rüzgarından payımıza düşeni aldık. Belki biraz gecikmeli oldu, ama sizin sözünü ettiğiniz sonora 64, lermarojo 64, super x, pitik 62, perjamo 62 vs. gibi çeşitler bu bölgeye hemen yeşil devrimden sonra gelmiş, uzun yıllar ekilmiş ve 7-8 yıl önce de ekimlerini tamamlayıp gitmişlerdir. Onların yerine de aynı enstitünün geliştirdiği semi dwarf (yarı cüce) makarnalık buğday çeşitleri bu bölgede yerini almıştır.

İldeki tarımsal sanayiye değerlendirecek olursak birtakım eksiklikleri görebiliriz.

Diyarbakır'da pamuk tarımı sektör olarak gelişmiştir. Aynı başarı hububatta da yaşanabilir. Ancak ilde buğday ve arpanın tarımsal sanayisi yetersizdir. Bir makarna, bir malt ve iki bulgur fabrikası kurulması gereklidir.

İlimizde tarım kuruluşlarında yetkili, teknik işçi ve idari personel sayısı çok azalmıştır. Bütçe ise çok kısıtlıdır. Örneğin kuruluşumuzun 1997 bütçesi 4.8 milyardır. Bu rakam bir çiftçinin gübre iadesinden aldığı devlet desteğinden azdır. İlde ve bölgede tarımsal kuruluşlar sayı olarak çok olmasına rağmen verimlilikleri düşüktür. Zira asli görevleri dışında, gübre iadesinde olduğu gibi zabıta konumundadırlar.

Tüm tarımsal kuruluşlar özelleştirilmeli veya özertleştirilmelidir. Sözleşmeli, kaliteli personel çalıştırmalı ve rekabet edebilmelidir. İl ve bölgemizdeki tarımsal sorunlar ancak bu yolla çözülür. Kısa sürede değişen ehliyetsiz, siyasi vasıflı idareci; yetersiz, bilgisiz teknik eleman; yetersiz işçi ve memurlar ile tarım sorunlarının çözülmesi mümkün değildir.

AHMET İSVAN

Araştırmaların Türkiye'de dünyadaki hızla takip edildiği görüşüne özür dileyerek katılmıyorum. Bu araştırmalar dünyadaki hızla Türkiye'ye getirilmemiştir. Bu son derece önemli bir gerçektir. Onun için bu konuda ısrarlı o-

lacağım, kusura bakmayın. Ve konu ile ilgili olarak yaşadığım bir hadiseyi sizlere aktaracağım.

Tavukçuluk yapıyordum. Rodayland kırmızısı ile kasaplık piliç üretiyordum. O tarihte Türkiye'de karma yem yoktu, karma yem kavramı bile yoktu. Oysa karma yem kavramı dünya sahnesine çikalı 50 yıl olmuştu. Ben kendi imkanlarımla son derece eksik, belki de yanlış karma yemler yaparak bu işi sürdürmeye çalışıyordum. Bu sırada II. Dünya Savaşı bitti. Amerika'dan İsrail'e hibrit civcivler, hibrit tavuklar geldi. Ben 3,5 kg yem tüketerek 1 kg canlı ağırlık temin edebiliyordum. Elde ettiğim raporlardan öğrendim ki aynı ağırlığı 2.200 gr. yem ile üretiyorlar. Son derece etkili, durumumu büyük ölçüde değiştirecek ve belki de Türkiye'yi değiştirecek bir şeydi. O tarihte aldatıcı bir isim altında "liberasyon" denilen bir liste dahilinde yurtdışından damızlık ırk getirme imkanı vardı. Ama o da Tarım Bakanlığı'nın müsaadesine bağlıydı. İlk olarak kasaplık amacıyla damızlık olamayacak olan 50 adet civciv getirip, bunları kendi civcivlerimin yanında deneyerek aynı verimi alır mıyım, almaz mıyım diye öğrenmek istedim. Bakanlık'a başvurudum. Tanesi 10 sentten 50 civciv 5 dolar tutuyordu. Amacımı Bakanlık yetkililerine aktardım. "Deneyeceğim, eğer başarılı olursam daha pahalı olan yetişkin hayvanlardan getireceğim" dedim. Böylece hibrit teknoloji Türkiye'ye girmiş olacaktı. Ama bana olumsuz yanıt verdiler, 5 dolar vermeyiz sana dediler. Israr ettim, daha yukarı makamlara çıktım. Talebimi üniversiteye yolladılar ve üniversiteden hibrit civcivlerin ne kadar zararlı olacağını anlatan 17 sayfalık bir rapor geldi. Bugün Türkiye pazarında bir tane hibrit olmayan piliç bulamazsınız. Oysa bu rapor "Sakin sokmayın, zararlıdır!" diyordu. Sonunda zamanın bakanı Bakan Mehmet İzmen'in makamına çıktım. Nihayet kendisi içimi ferahlatan bir yaklaşımda bulundu. Telefonda bağırarak "Bizim yapmamız gerekeni vatandaş yapmak istiyor, engelliyorsunuz" dedi ve bana müsaade etti. Türkiye'ye hibrit civciv getirme yasağını kıran ilk kişiyim ben. Bu 1963 yılındaydı. Ne var ki karşılaştığım engellemeler anlattıklarımla sınırlı değil. Sayın Hüsnü Doğan'ın bakan olduğu dönemde de elma ve şeftali fidanları konusunda benzer bir engelleme ile karşılaşmış ve bu yasağı da Sayın Bakan'ın kişisel anlayışı sayesinde kırabilmişim. Yani ben ikinci kez damızlık ithali konusundaki yasakları ancak anlayışlı bakanların katkıları sayesinde aşabilmişim. Bakanlık bürokrasisi o tarihte yeşil devrime karşı hâlâ direniyordu.

Söyleyeceğim o ki, rakibim olan, diyelim ki İtalyan çiftçisinin, İspanyol çiftçisinin üretim için başvurabildiği kaynaklara ben de Türk çiftçisi olarak başvurabilmeliyim. İhracat yapabilmem için devlet bana yardım etmeli, ama kullandığım gübrenin yarısının parasını vererek değil. Vermesin demiyorum. Eğer bolsa, versin. Memnuniyetle alıyoruz bu paraları. Ama diğer yöntem çok daha verimli olur bizim için. Zira binlerce, milyonlarca çiftçi hangi gübreyi neden kullandığını bilmiyor. Halbuki küçük araştırma istasyonları kurulsa -ki 10-15 bin ziraat mühendisi boşta bekliyor- bizlere güvenilir teknik bilgi verseler, bana senin toprağına azot lazım dedikleri zaman ben güvenebilsem, azot atmadan aynı ürünü alamayacağıma inanabilsem, o deneyimin yapıldığını ve başarı elde edildiğini görebilsem rahatlıkla tasarrufu yaparım. Bu Türkiye için hem daha yararlı, hem de çok daha ucuz olur.

DOĞAN VARDARLI

Sübvansiyonlar nedir, nasıl olmalıdır? Üç-dört sene evveline kadar Türkiye'nin tarım sübvansiyonlarına ayırdığı miktar 4 milyar dolar civarındaydı. Son 12 yılda ise 48 milyar dolarlık sübvansiyon yaptı. Bu neredeyse Türkiye'nin dış borcu kadar bir rakamdır. Bu sübvansiyonu da oy kaygısıyla buğdaya, arpaya, yulafa yaptı ve neticede tarımı fakirleştirdi. Avrupa Ekonomik Topluluğu yılda 50 milyon ton yem bitkisi ithal ederken, et, süt satarken biz et süt ithal edip arpa satıyoruz.

Bu yanlı sübvansiyon metodunu değiştirmenin reçetesi nedir? Avrupa Ekonomik Topluluğu tarıma yılda 50 milyar dolar tutarında sübvansiyon yaparken borçlanıyor mu, para basıyor mu? Hayır, sistemin içinden alıyor. Oysa Türkiye'de 1995 yılında tarımsal alanda kaçan vergi 300 trilyondur. Bunu vergi içine çekeceğiz ve bu vergiyi tekrar üreticimize vereceğiz. Bir de Avrupa'daki FEOGA sistemi gibi bir sistem oluşturarak ithal ürünlerden para alacağız. Demek ki sübvansiyonu devletin sırtında yük olmadan yapanlar da var. Biz de devlete el açmayacağız. Avrupa Topluluğu'nda olduğu gibi kendi sistemimiz içinden bu parayı alıp kendi üreticimize vereceğiz.

ZİYA MÜEZZİNOĞLU

Bir noktayı açıklığa kavuşturmak istiyorum; ben aslında tarımda sübvansiyona karşı değilim. Sanayileşmiş ve sanayileşme yolundaki ülkelerin hepsinde tarımda sübvansiyon uygulaması vardır. Fakat bunun akılcı bir tarzda uygulanması gerekir. Sanıyorum ki Sayın İsvan da ısrarla o nokta üzerinde durdu. Sayın Vardarlı'nın konuşması ile ilgili olarak şunu eklemek istiyorum. Bir konuda fikir verirken konuyu bütün boyutlarıyla ortaya koymak lazım gelir. Bazı rakamlar verdi Sayın Vardarlı, fakat içlerinde, mesele, tarımda uygulanan faizler sonucunda ortaya çıkan sübvansiyon yoktu. Zira, Türkiye'de faiz oranları %100'leri bulduğu halde tarımda uygulanan oranlar bunun çok altındadır. Ayrıca, Sayın İsvan'ın işaret ettiği gibi gübrede de sübvansiyon vardır. Ona benzer başka alanlarda da sübvansiyonlar vardır. Sonuç olarak, önemli kaynaklar bu işe tahsis edilmektedir; önemli olan ve dolayısıyla üzerinde durulması gereken nokta bunların akılcı ve etkin bir biçimde kullanılmasıdır.

AHMET ÖZER

Ben de çok kısa olarak bir tehlikeye dikkatinizi çekmek istiyorum. Bildiğiniz gibi GAP çerçevesinde 1.7 milyon hektar arazi sulanacaktır. Ama yıllardan beri kuru ziraat yapmakta olan çiftçimizin teknik anlamda bir bilgisi, teknolojik anlamda bir deneyimi yoktur. O nedenle suyun gelmesi her şeyi çözmeyecek. Bence su geldikten sonra asıl sorunlar başlayacaktır. İki yönlü olacaktır bu sorunlar. Birincisi üretici hangi toprakta, hangi ürün deseninde üretime yönelecek? İkincisi, ve daha önemlisi, bunu nasıl derleyecek, kime, hangi yoldan götürecektir ve kaç liradan satacaktır? Eğer satış imkanları oluşmaz ya da pazar sistemi iyi oturtulmazsa -ki satış işin lokomotif güç budur- tüm bu çabalar tersine tepebilir.

GAP çerçevesinde öyle topraklar vardır ki, diyelim ki yedi birim su verdiğiniz zaman verim elde edemiyorsunuz, ama dokuz birim su verdiğiniz zaman da toprak çoraklaşıyor. Binlerce hektar arazi çoraklaşmayla karşı karşıya kalmış ve toprak bir daha üretim yapılamayacak hale gelmiş oluyor. Dolayısıyla burada çiftçiye ekimi nasıl yapacağı ve ürününü nasıl pa-

zarlayacağı konularında teknik eğitim verilmesi gerekmektedir. Yani üreticinin tüm üretim sürecini içeren bir dizi eğitimden geçirilmesi ve birtakım demonstrasyon faaliyetlerinin yapılması gerekmektedir. Oysa bugüne kadar yapılanlara baktığımızda konuyla ilgili umut vaat eden bir gelişmenin olmadığını görüyoruz. Sulamanın şu ana kadar ki gerçekleşme oranının %4-5 civarında olduğu daha önceki konuşmalarda belirtilmişti. Oysa enerjide gerçekleşme %90 civarında. Enerjinin ise şimdilerde bölgeye bir yararı yok. Çünkü bölgede enerjiyi kullanacak sanayi yoktur. Onun için bölgede üretilen enerji enterkonekte sistemlerle Batı'ya taşınıyor. Bu üstelik ekonomik de değil. Sanayi olmayınca pazar ve para politikaları geliştirilemiyor. Oysa pazar ve para ekonomilerinin geliştirilmesi konusunda bir takım çalışmaların yapılması elzemdir. Bu gerçekleştirildiği takdirde 1.7 milyon hektar araziden büyük bir zenginlik çıkacak ve bu zenginlik o zaman gerçekten işe yarayacaktır. Yoksa silah ters tepebilir ve tarım alanında beklenmedik birtakım olumsuzluklarla karşı karşıya kalabiliriz.

TARIM BAKANLIĞI'NDA ÇALIŞAN BİR GÖREVLİ

Sanayicilerimize bir müjde niteliğinde eklemek istediğim bir konu var. Sanayicilerimiz eğer herhangi bir konuda araştırma talebinde bulunurlarsa, proje bedellerinin %20'sine katkıda buldukları takdirde Bakanlığımız %80'nini finanse edecektir ve araştırma enstitüsü o konudaki problemi çözüme yönünde çalışmaya başlayacaktır. Bunu ek bilgi olarak vermek istedim.

3. OTURUM

EKONOMİK GELİŞMENİN UNSURLARI

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet Özyaydın
Dicle Üniversitesi Rektörü

Raportör: Recep Dumanlı
Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanı

Konuşmacılar: *“KOBİ’lerin Ekonomik Gelişmedeki Rolü”*
Doç. Dr. Gökhan Çapoğlu
Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı Başkanı

“Denizli Örneği”

Zekai Zeytinci
DEĞİAD Genel Sekreteri

“Turizmin Ülke ve Bölge Ekonomisine Katkısı”

Nuri Uygun
TÜRSAB Yönetim Kurulu Üyesi

“Türkiye’de Gelir Dağılımı”

Prof. Dr. Zehra Kasnakoğlu
ODTÜ Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. MEHMET ÖZAYDIN

Dicle Üniversitesi Rektörü

“Yoksulluğu Önleme Stratejileri” başlığı altında düzenlenen bu toplantının özellikle son zamanlarda arzu edilmeyen birtakım olaylardan ötürü yoksulluğun had safhada olduğu Diyarbakır’da yapılması çok manidardır. Yoksulluk ve zenginlik... Bunlar ekonominin vazgeçilmez öğeleridir. Ekonomi doğru yönetildiği zaman zenginlik; aksak, yanlış yönetildiği zaman da yoksulluk ortaya çıkar.

Diyarbakır tarih kadar eski bir kentimizdir. Altyapısı 440-450 bin nüfusa göre planlanmıştır. Son 12-13 yıldır süregelen, arzu edilmeyen olaylar maalesef bugün kentin nüfusunu 1.5 milyon civarına getirmiştir. Altyapı yetmediği gibi ekonomik sıkıntılar da baş göstermiştir. Ancak sorunlar bu kadar da fazla değildir; biraz abartılı aksettirilmiştir. Fırsat bulup kentimizi gezerseniz mutlaka çok güzel şeyler de göreceksiniz.

Sayın hocalarımız sanayi, tarım ve hayvancılık üzerinde durdular. Özellikle Sayın İsvan bilim ve teknoloji eksikliğinin bizi ne denli geri bıraktığını çok çarpıcı örneklerle dile getirdi. Eğer bilim ekonomiye katılmazsa, sadece ampirik usullerle ileriye gidilemez ve gelişme sağlanamaz.

Ekonominin önemli bir basamağı olan bilimsel bilgi alanında görev yüklenen bir kurum olan Dicle Üniversitesi 27 bin m² alan üzerine kurulmuştur.

10 fakültesi, 14 yüksek okulu, 7 araştırma merkezi ve 3 enstitüsü ile 8-11 milyon civarında bir nüfusa bilim hizmeti vermektedir. Babadan kalma usullerle yapılan birçok iş artık bilimsel olarak yapılmaya başlanmıştır.

Ekonomi, sanayi, tarım ve hayvancılıktan oluşan üç sacayağı üzerinde oturmaktadır. Bunlardan herhangi biri eksik olursa masa yere tam oturmaz, sarsılır. Ama bilimi de unutmamak lazımdır. Bilimin de bu saydıklarım arasında çok önemli bir ayak olması gerektiği kanısındayım.

KOBİ'lerin Ekonomik Gelişmedeki Rolü

Doç Dr. GÖKHAN ÇAPOĞLU

Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı Başkanı

Bu tartışmaların ve değerlendirmelerin sonucunda projelere giden bir yol açılmasını umuyorum. Ama eminim ki, böyle bir toplantının Diyarbakır'da yapılması tartışmalara önemli bir dinamizm sağlayacağı gibi, ses de getirecektir.

Konumuz yoksullukla ilgili olarak KOBİ'lerin ekonomik gelişmedeki rolü. Küçük ve orta büyüklükte işletmeleri ifade eden KOBİ terimini çok çeşitli şekilde algılamak mümkündür. Fakat bu tanımları iyice belirginleştirmek gerekmektedir. Örneğin küçük işletme dediğimiz zaman genellikle 1-10 kişi çalıştıran işletmeleri, orta büyüklükte dediğimiz zaman ise 10-150 arasında çalışanı olan işletmeleri ifade etmiş oluyoruz. Oysa Avrupa'ya baktığımız zaman 500 kişiye kadar çalışanı ve 25 milyon ECU'ye kadar sermayesi olan şirketlerin de KOBİ'ler kapsamına girdiğini görüyoruz.

Bu açıdan baktığımızda KOBİ'lerin bölgelere göre de farklılaştırılması gerektiğine inanıyorum. Çünkü Türkiye'de milli gelirden yaklaşık %53 kadar pay alan Marmara ve Ege Bölgeleri'ndeki KOBİ'lerin tanımı, dolayısıyla izlenecek politikalar farklı olacaktır. Milli gelirden ancak %10 pay alan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yer alan işletmelerin tanımları ise çok daha farklı olacaktır.

KOBİ'leri iş kollarına göre değerlendirilmesi de yine politika ve çözüm önerileri açısından önem kazanmaktadır. Geleneksel ayırım tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren küçük ve orta işletmeler şeklindedir. Fakat zannediyorum ayırım giderek bu sektörlerin dışına çıkmakta ve bilgi yoğun KOBİ'lerle, daha çok fiziksel girdi kullanan KOBİ'ler arasında da bir farklılık belirlemektedir. KOBİ'lerin bu şekilde değerlendirilmesi ve sadece sanayi politikaları içerisine değil, bölgesel ve sosyal politikalar içerisine de alınması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü özellikle yoksulluğu önleme çerçevesinde düşünüldüğünde KOBİ'lerin bölgesel özelliklerini dikkate almak gerekmektedir. Belki de küçük işletme derken bırakın 10 kişiyi çalıştırıp çalıştırmadığını, mikro-girişimcilik dediğimiz kendi başına iş yaratma özelliğine bile bakmak gerekiyor. Çünkü Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu en büyük sorun işsizliktir.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) yayınladığı rakamlara baktığımız zaman Türkiye'de %6,3 açık işsizlik, %6,3 de gizli işsizlik olmak üzere toplam %12,6 oranında işsizlik olduğunu müşahade ediyoruz. Avrupa ortalamasına yakın bir işsizlik varmış gibi gözüküyor. Fakat rakamları biraz daha yakından incelediğiniz zaman şunu görüyorsunuz; tarımda çalışan nüfus, toplam çalışan nüfusun %45'i kadardır ki, bu diğer ülkelerde biraz önce bahsedildiği gibi %5'ler ve onun altına düşmüş durumdadır. Bunun ötesinde kadın nüfusunun işgücüne katılma oranı da çok düşüktür; %30-33'ler düzeyindedir.

Önümüzdeki 10 seneye bakıp bir projeksiyon yaptığınız zaman öncelikle tarımdaki nüfus yoğunluğunun bertaraf edilmesi gerektiğini düşünüyorsunuz. Eğer 10 milyon kadar insan çalışıyorsa bunun yaklaşık 6-7 milyonu gelecek 10 sene içinde başka sektörlere aktarılacak zorundadır. Ayrıca ilerleyen toplumsal koşullar nedeniyle kadınların ekonomiye daha fazla katılacaklarını öngörmek gerekmektedir. Bir de Türkiye'nin her sene 1 milyondan fazla nüfusa iş bulmak zorunda olduğunu düşünürseniz o zaman temel sorunumuzun gerçekten işsizlik olduğunu ve DİE'nin yayınladığı rakamların pek de gerçekleri yansıtmadığını görmüş olacaksınız. Bu anlamda zannediyorum özellikle küçük girişimciler, küçük işletmeler çok büyük bir önem kazanmaktadır. Çünkü bu insanlar kendi işlerini yürütüyorlar ve onlara bununla ilgili beceriler kazandırmak gerekiyor.

Küçük girişimcilere çeşitli beceriler kazandırmaya yönelik olarak yaptığımız bir araştırmadan da kısaca bahsetmek istiyorum. İstanbul, Ankara,

Gaziantep, Urfa, Çorum, Denizli ve Muğla illerinde 705 denek üzerinde yaptığımız çalışmada 5 kişiden az çalışanı olan işletmelerin sorunlarını, özellikle de kadın girişimcilerin sorunlarını araştırdık. Çünkü yoksulluktan bahsederken kesimler, cinsiyetler arasında da bir ayırım yapmak durumundayız. Kadınlar maalesef toplumun daha yoksul kesimini oluşturmaktadır. Bizim amacımız da başta kadın girişimciler olmak üzere tüm küçük girişimcileri destekleme yollarını bulmaktır. Yedi değişik ilden 700 kişilik bir örneklem ile gerçekleştirdiğimiz araştırmanın sonuçlarına baktığımız zaman orada da farklılıklar görmekteyiz. Örneğin işletmelerin yarısından fazlasının mal varlığı, 1995'in dolar kuruyla, yaklaşık 5.600 dolar civarındaydı. Urfa'daki işletmelerin %86,6'sı bu rakamın çok altındayken, İstanbul'daki işletmeler bu rakamın üstüne çıkıyordu. Deneklere daha önce ne iş yaptıklarını sorduğunuzda hem erkek, hem de kadın olmak üzere yaklaşık %20'sinin çalışmadığını; kadın kesiminde %35,3'ünün daha önce ev kadını olduğunu, erkeklerden %37,6'sının özel sektörde çalıştığını ve kendi işini kurmaya giriştiğini gördük. "İşe başlama nedeniniz nedir? Neden bu işi yapıyorsunuz?" diye sorduğumuzda ise aldığımız cevaplar çok ilginçti. Kadınlarla erkekler arasında bazı farklar vardı; zira, kadınların %24,3'ü "Biz bağımsız olmak istiyoruz" demekteydi. Daha iyi gelir potansiyeline sahip olmak isteyenlerin oranı %18,1'de kaldı. Erkeklerde ise daha iyi gelir potansiyeli %35,7 ile bir üst basamağa geçiyordu. "Daha bağımsız olmak istediğimiz için bu işi yapıyoruz" diyenlerin oranları ise %27,3'te kaldı. Burada önemli olan bir nokta daha var. Kadınların girişimciliğini yaptığı işletmelerde %1,46 istihdam yaratılıyordu. Yani kendilerinin yanında yaklaşık bir yarım kişiye daha istihdam sağlıyorlardı. Erkeklerde ise bu oran %1,65 idi. Kaynak hususunda ise çoğunluğunun kendi kaynaklarını kullandığını tespit ediyorsunuz. En büyük sorunlarından biri de başlangıçtaki kaynak sorunu idi.

Bu çalışmanın çok önemli bir sonucu vardır. Bu insanlar ekonomik gelişmenin tanımına da uyacak bir şekilde, kendi çevrelerine egemen olabilmek, daha bağımsız, daha özgür olmak için ya da daha iyi gelir potansiyeli elde etmek için bu işletmeleri kuruyorlar. Ama çok sınırlı kaynaklarla yürütülen bu çaba içerisinde başkalarına az da olsa istihdam sağlayabilmekte-ler.

Bu noktada devletin çok önemli bir görevi gündeme gelmektedir; bu insanlar nasıl desteklenecektir? Öncelikle ekonomik istikrarın sağlanması ge-

reliyor. İnsanlar bir şekilde önlerini görebilmeliler. Diğer bir önemli husus eğitim sorunlarının çözülmesi gerekliliğidir. Bu insanların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Ve son olarak kaynak sağlanması, yani ucuz kredi ve pazarlama konusu... Bunlar hepimizin haberdar olduğu ve çözümlerini bildiğimiz konulardır. Biz sorunların nasıl çözüleceğini biliyoruz, fakat bunları kim çözecek diye 25 yıldır bir arayış içerisindeyiz. Umarım o arayışı da yakında sonuçlandırırız.

Denizli Örneği

ZEKAI ZEYTİNCİ

DEĞİAD Genel Sekreteri

Bugün bana verilen görev Denizli'yi anlatmaktır. Bildiğiniz gibi Denizli bir kaç seneden beri Anadolu kaplanlarından birisi olarak medyada lanse edilmektedir. Zira Denizli, yükselen GSMH'sı, geçen yılın aynı dönemine göre %25 oranında artan ihracatı, tahakkuk eden ve tahsil edilen vergide sahip olduğu yüksek rakamlar, banka kredilerindeki dönme oranlarının yüksekliğiyle gerçekten bu sıfata layık bir şehir olduğunu göstermektedir.

Denizli'nin bugün bu konumda olmasının iki ana nedeni vardır. Bir tanesi devlet, diğeri de Denizli halkının atılımı, ileri görüşlülüğüdür. Bunları açıklamak istiyorum. Denizli devlet sayesinde bu noktaya ulaşmıştır. Çünkü devletin Denizli'ye en ufak bir katkısı yoktur. Devletin Denizli'ye yaptığı bir tek yatırım 1953 yılındaki Sümerbank bez fabrikasıdır. O da şu anda bütün verimliliğini yitirmiş vaziyette özelleştirileceği günü beklemektedir. Denizli sanayicisi bu durumdan hiç hoşnut olmadığı için "Halep oradaysa, arşın da burada" misali atılımını, girişimini yapmıştır.

Denizli öncelikle tekstil yatırımı yapan, şu anda da ihracatının büyük bir kısmı tekstil ürünleri olan bir ildir. Tekstil yatırımlarına ağırlık verilmesinin

nedeni kentte asırlardan beri süregelen bir tekstil geleneği ve kültürün var oluşudur. Bu kültürel ve sermayesel birikim zamanla babadan oğula geçmiş ve 1980'lere gelindiğinde kişilerde belirli bir sermaye birikiminin oluşmasına yol açmıştır. Özellikle Buldan ve Babadağ'daki girişimciler küçük atölyeler, basit mendil, çarşaf imalathaneleri sayesinde kayda değer bir sermaye biriktirmişlerdir. Fakat bu sermaye hiçbir zaman Denizli dışında bir yatırıma yönlendirilmemiş, bütün kazançlar Denizli'de kalmıştır. 1983 yılından sonra ihracat hamlesiyle birlikte eline çantasını alan Denizli sanayicisi Avrupa'ya gitmiş ve kapı kapı kendisine müşteri aramıştır. Örneğin bir arkadaşımız Belçika'ya gitmiş. Elinde gideceği yerin adresi var, ama yabancı dil bilmiyor. Ne yapacağım diye düşünürken yoldan geçen Türk'e benzettiği birine "Türk müsünüz?" diye sormuş, adam "Evet!" deyince "Ben filan yere gitmek istiyorum, bana yardımcı olur musunuz?" demiş. Beraberce gitmişler ve o şekilde ihracata başlamışlar. Denizli bugünlere işte böyle gelmiştir. Yani sermaye dışarıya kaçmamış, bütün yatırımlar Denizli'ye yapılmıştır.

Öte yandan Denizlili eğitime de çok önem vermektedir. Denizli sanayicisi bugüne kadar 67 okul yapmıştır. Bu yatırımın tutarı bugünkü rakamlarla yaklaşık 2 trilyon liraya tekabül eder. Ayrıca yeni açılan Pamukkale Üniversitesi'ne de sanayicilerin yoğun ilgisinin olduğu gözlenmektedir.

Denizli sadece tekstilde değil, tabak dediğimiz dericilik alanında da köklü geleneği olan bir ilimizdir. Türkiye'de üretilen taban astarının %70-80'i Denizli'den çıkmakta, ayrıca deri tüccarları Türki Cumhuriyetler'e giderek oralarda yeni tabakhaneler kurmakta ve işlerini büyütmektedirler. Yine bu ülkelerde deri konfeksiyon işine de girişmişlerdir.

Denizli sanayicisinin ileri görüşlülüğünden de bahsetmiştik. Sanayici 1970 yıllarında bir cam fabrikası yapmıştır. Fakat o günkü ekonomik şartlar nedeniyle bu fabrika çalıştırılmamıştır. Daha sonra bu fabrika Paşabahçe tarafından alınmıştır ve Beykoz'daki kristal fabrikası Denizli'ye taşınmıştır. Şu anda Türkiye'nin kristal ihracatı Denizli'den yapılmaktadır.

Hepsinin ötesinde Denizli turistik bir yöredir. Tüm dünyanın tanıdığı Pamukkale'si, ayrıca Likya, Roma ve Bizans Dönemleri'ne ait son derece değerli kalıntıları vardır ve bunlar kente her yıl yüz binlerce turist çekmektedir. Şu sıralarda Denizli'de "sanayi turizmçiliği" olarak adlandırdığımız yeni bir turizm modeli geliştirilmektedir. Türkiye'nin çok çeşitli yerlerinden Denizli'nin sanayini görmek isteyenler gelmektedir. Bunların bir kısmı Bar-

tın'dan, bir kısmı Yozgat'tan, Gaziantep'ten, bir kısmı İstanbul'dan geldiler. Bu turizm çeşidi de Denizli'ye ayrıca katkıda bulunmaktadır.

Denizli'de sorunlar yok mu? Denizli'de de sorunlar çok. Örneğin bir enerji krizi vuku bulmak üzeredir. GAP Bölgesi'nde yedi tane baraj yapılıyor. Gönül arzu ederdi ki bir tanesi Denizli'ye yapılsın. Ama biz ondan da vazgeçtik. Denizli'deki sanayiciler güç birliği yaptılar, kendi enerjilerini üretmek için çalışmaya başladılar. Çok yakında Denizli kendi enerjisini kendi üretecektir. Denizli'de termal enerji vardır, ama atıl vaziyettedir. Yaklaşık 1 milyar dolarlık bir yatırımla bu termal enerji Denizli'deki bazı sanayi tesislerinin enerji ihtiyacını karşılayacaktır. Ayrıca Türkiye'nin ilk organize sanayii bölgesi Denizli'de yapılmıştır. İlki 14 yılda yapılmıştır; ama şu anda II. Organize Sanayi Sitesi yapılmaktadır ve iki sene içinde bitecektir.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

NURİ UYGUN

TÜRSAB Yönetim Kurulu Üyesi

Ben konuşmamı turizmin ülke ve bölge ekonomisine katkısı ile sınırlandıracağım. Aslında bu sınırlandırma sadece toplantının bu bölümünün başlığına sadık kalmak açısından değil, bir gerçeği bu vesileyle bir kez daha dile getirmek açısından da önemlidir. Zira yoksulluğu önlemenin ilk adımı işsizliği ortadan kaldırmak, istihdam alanı açmaktır. Bunu da günümüzde en iyi biçimde sağlayan turizm sektörüdür.

Yoksullukla mücadelenin işsizlikle mücadeleye dönüştüğü, günümüzde genel kabul gören bir anlayıştır. Nitekim bugün ülkemizde ve dünyanın birçok yerinde yoksulluk büyük oranda işsizlikten kaynaklanan bir olgu haline gelmiştir. Bu gerçek başta BM ve ona bağlı çeşitli birimler olmak üzere, çok sayıda uluslararası kuruluş tarafından da dile getirilmektedir. Yoksulluğun önemli bir nedeninin işsizlik olduğunu söyleyen yalnız bu kurumlar değildir. Aralarında OECD, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği'nin çeşitli kurumlarının da bulunduğu çok sayıda uluslararası kuruluş da benzer saptamalar yapmaktadır. Son yıllarda uluslararası alanda yapılan birçok toplantıda konu ne olursa olsun sözün dönüp dolaşıp işsizlik konusuna gelmesi rastlantı değildir. Bu nedenle uluslararası alanda ve ülkemizde artık herkes giderek artan yoksulluğun önlenmesi, hatta tamamen ortadan

kaldırılması için öncelikle iş olanağı yaratılması, istihdam alanı açılması gerektiğini belirtiyor. İşte tam bu ortamda turizm sektörünün rolü gündeme gelmektedir.

Turizm günümüzde ekonomist ve sosyal bilimciler tarafından bozuk gelir dağılımının düzeltilmesi, sosyal dengelerin kurulması ve yoksulluğun azaltılıp tümünden ortadan kaldırılmasında en etkili araçlardan biri kabul edilmektedir. Turizm, en hızlı istihdam alanı yaratabilen sektörlerden biridir ve bugün dünyada 270 milyon kişiye istihdam olanağı sağlamaktadır. Buna göre uluslararası seyahat endüstrisinde çalışanlar dünya istihdam hacminin %11'ine ulaşmaktadır. Türkiye'de ise bu oran %10 civarındadır. Bu, turizmin, yarattığı istihdam olanağı sayesinde, ülke ve bölge ekonomilerine yaptığı katkıdır.

Turizm sektörünün ülke ekonomisine yaptığı katkı sadece istihdam yaratma fonksiyonuyla sınırlı değildir. Turizm geliştiği bölgede gelir dağılımının düzeltilmesine de ciddi katkıda bulunmaktadır. Özetle diyebiliriz ki, turizmin gelişmesi ülkelerin ve bölgelerin ekonomik, sosyal ve siyasal dengelerinin kurulmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Turizmin sağladığı bu katkılar sektörün çarpan katsayısının diğer sektörlerle göre yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Turizm alanında yapılan bir birimlik yatırım eş zamanlı olarak 32 yan ve alt sektöre de katkı sağlayarak bu alanları harekete geçirmektedir. Seyahat endüstrisi katma değeri en yüksek sektördür. Böylesine yüksek istihdam olanağı ve katma değer yaratma gücüne sahip olması turizmi gelişmiş ülkeler kadar, gelişmekte olan ülkeler için de özel önem verilen bir alan haline getirmektedir. Aynı nedenle turizm, ülkelerin bölgeler arası dengesizliklerini gidermede de önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim uzun yıllar farklı bir siyasal sistem ve ekonomik model ile yaşayan eski Doğu Bloğu ülkeleri şimdi yeni siyasal yapılanma ve ekonomik sistemlere geçerken turizm sektörünü hızla geliştirme ihtiyacını duymaktadır. Aynı şekilde ırkçı rejimleri nedeniyle dünyadan tecrit olan kimi Afrika ülkelerinin, bu uygulamalarına son vererek uluslararası topluluğa yeniden dönmek isterken öncelikle turizm sektörüne sarılması da tesadüfi değildir.

Dünyada yaşanan bu gelişmelerden Türkiye için çıkarabileceğimiz derslere şöyle bir bakalım. Türkiye Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yaşanan olayların yarattığı sorunların çözümünde ve diğer bölgelerde, ör-

neğin İç Anadolu veya Karadeniz'de devam eden işsizlik sorununun çözümünde turizmi etkili bir araç olarak kullanabilir. Türkiye bu bölgelerde turizmi geliştirerek hem istihdam alanı yaratmak suretiyle işsizliğe çözüm getirebilir, hem de turizm yoluyla sosyal dengenin kurulmasını sağlayabilir. Nitekim birçok Avrupa ülkesi ve gelişmiş kimi Asya ülkeleri de bu yöntemle olumlu sonuçlar almışlardır. Burada denebilir ki, istihdam alanı açmak yatırım yapmak demektir. Yatırım ise finansman gerektirir. Evet yatırım finansman gerektirir; ancak her sektörde yapılacak yatırımın gereksindiği finansman farklı miktarlarda olduğu gibi, yapılan yatırımın devreye giriş hızı ve istihdam yaratma gücü de farklıdır. Dolayısıyla, yatırım tercihleri birtakım kıstaslar doğrultusunda yapılmalıdır. Biz böyle bir kıstas ile değerlendirildiğinde turizmin birinci sırada olması gerektiğini söylüyoruz. Çünkü turizme yapılacak yatırımın gereksindiği finansman diğer sektörler göre daha azdır ve daha kısa sürede tamamlanarak, hızla devreye girmektedir. Böylece kısa sürede istihdam olanağı yaratılmaktadır. Sadece bu nedenler bile turizmin bölgeler arası dengenin kurulmasındaki önemli rolünü ortaya koymaktadır. İşsizlik sorununun gelir dağılımını bozan etkenlerin başında geldiği, dolayısıyla sosyal dengeleri tahrip ettiği dikkate alındığında turizmin bu alanda oynayacağı rol kendiliğinden ortaya çıkıyor.

Bu toplantının yapıldığı bölgedeki duruma gelerek, burada turizmin rolü ve önemine de değinmek istiyorum. İşsizlik ve yoksulluğun şu anda Türkiye'de en yoğun biçimde yaşandığı bu bölge, eskiden biz turizmcilerin en gözde bölgesiydi. Çünkü Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri bizim 'Büyük Anadolu Turları' dediğimiz turların yapıldığı bölgelerdi. Bu turlar seyahat acentaları için oldukça kârlı turlardı. Çünkü bu turlara katılan turistler gezdikleri bölgenin tarihsel ve kültürel mirasını görüp tanımak için geliyorlardı ve harcama imkanları yüksek kişilerdi. Büyük Anadolu Turları bu anlamda bölgeye ekonomik açıdan ciddi katkı sağlayan turlardı. Güneydoğu yeniden o turların yapılabileceği bir duruma geldiğinde turizm bölgenin şu anda yaşadığı ekonomik ve sosyal sorunların çözümlerinde etkili bir rol oynayacaktır. Geçmiş deneyimlerimizden yola çıkarak bunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Turizmin bölgeye yapabileceği katkıyı dile getirirken bir şeyi de açıklamak gerekir. Biz TÜRSAB olarak turizmi yalnız çok sayıda 5 yıldızlı otel ve ya yalnız güneş, kum olarak görmüyoruz. Türkiye'nin sahip olduğu zengin

turizm potansiyeli açısından Doğu ve Güneydoğu Anadolu çok önemli turistik değerlere sahip bölgelerdir. Sahip olunan değerlerin tarihsel ve kültürel nitelikte olması bu bölgede yapılabilecek turizm yatırımlarının niteliğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu bölgede özellikle daha az sermaye ile yapılabilen, ancak daha çok kişiye iş olanağı yaratacak olan restoran, alışveriş merkezleri gibi işyerleri açılmalıdır. Bu hem sirkülasyonun hızlanması, hem de diğer alanlara hazırlık yapılması açısından doğru olmalıdır.

Burayı seçecek olan turistlerin hemen hemen tümünün bölgenin kültürel ve tarihi özelliklerini görüp tanıma isteği ile gelecekleri dikkate alındığında bu alanda kısa sürede önemli bir gelişme olacağı açıktır. Şu anda birçok yönden sıkıntılar içinde olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin istenilen düzeyde gelişip kalkınabilmesi için turizm gerçek anlamda bir lokomotif görevi yapabilir. Bu saptamamızın kamu yönetimince de benimsenmesi halinde bölgenin kısa bir süre içinde şu anda yaşadığı sorunların tümünü aşabileceğine inanıyoruz.

Türkiye’de Gelir Dağılımı

Prof. Dr. ZEHRA KASNAKOĞLU

ODTÜ Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi

Aslında şimdiye kadar gelir dağılımı ve yoksulluk konularında söyleneceklerin hemen hepsi söylendi. Ben ne ilave edebilirim bilmiyorum. Herhalde bilinen bazı şeyleri tekrar hatırlatabilirim.

Türkiye’de değişik zamanlarda gelir dağılımı çalışmaları yapılmıştır. Fakat Türkiye’de hükümetlerin en önemli meselelerinden biri genellikle gelir dağılımı olmamıştır. Daha ziyade sürdürülebilir bir kalkınma sağlanırsa, bunun yan ürünü olarak gelir dağılımının da düzelebileceği düşünülmüştür.

Öncelikle, Devlet İstatistik Enstitüsü’nün (DİE) 1994’de yaptığı çalışmanın sonuçlarına dayanarak Türkiye’de gelir dağılımı ne düzeydedir, onu hatırlatmak istiyorum. Haneler, %20’lik dilimler halinde en düşük gelirliden, en yükseğe doğru sıralandığında, ortaya çıkan gelir paylarına göre en düşük gelirliilerin, yani ilk dilimin milli gelirden aldığı pay %5’tir. En yüksek gelirli %20’lik dilimin aldığı pay ise %55’tir. Bu %55 rakamı oldukça yüksektir ve aradaki fark da oldukça önemli bir farktır.

Gelir dağılımındaki bozukluklar kentsel kesimde çok daha ciddi boyutlardadır. Gelir, kırsal kesimde ise nispeten daha eşit dağılmaktadır. Bu, kırsal kesimin gelirleri kentsel kesimden ortalamada daha yüksek demek değildir. Sadece kır kendi içinde daha eşit bir dağılıma, kent kendi içinde da-

ha bozuk bir dağılıma sahip demektir. Neticede Türkiye'de %20'lik bir grup gelir pastasının %55'ini almaktadır.

Tablo 1. Gelir Dağılımı Araştırmalarında %20'lik Paylar

Hane Halkı Yüzdeleri	DPT 1963	SBF 1968	DPT 1973	TÜSIAD 1986	DİE 1987	DİE 1997
Birinci %20	4.50	3.00	3.50	3.90	5.24	4.86
İkinci %20	8.50	7.00	8.00	8.40	9.61	8.63
Üçüncü %20	11.50	10.00	12.50	12.60	14.08	12.61
Dördüncü %20	18.50	20.00	19.50	19.20	21.15	19.03
Beşinci %20	57.00	60.00	56.50	55.90	49.94	54.88

Tablo 2. Türkiye ve Bölgeler için Gini Katsayıları

Araştırma	Yıl	Türkiye	Ege Marmara	Akdeniz	İç Anadolu	Karadeniz	Doğu ve Güneydoğu
SBF	1968	0.57	0.45	0.53	0.55	0.56	0.62
DPT	1973	0.52	0.47	0.57	0.50	0.53	0.50
DİE	1987	0.44	0.43	0.43	0.43	0.37	0.46
DİE	1994	0.49	Ege:0.44 Marmara: 0.56	0.47	0.44	0.46	Doğu: 0.37 G. Doğu: 0.38

Olaya kır-kent ve de hane reisinin cinsiyeti bazında başka bir gösterge kullanarak bakmak istiyorum. Bu göstergiyi de "yıllık kullanılabilir ortalama hane geliri" olarak tanımlıyorum. Kentsel kesimde reisi kadın olan hanelere baktığımızda bu hanelerin en düşük %20'sinin gelirine 1 birim dersek, aynı kategori içindeki en yüksek gelirli hanenin geliri bunun neredeyse 11 katına eşit olmaktadır. Yani reisi kadın olan hanelerin kendi içlerinde de bir dağılım sorunu olduğunu görüyoruz. Aynı şekilde reisi erkek olan hanelere baktığımız zaman ise, en düşük %20'lik grubun gelirine yine 1 birim demek koşuluyla, en yüksek gelir grubunun gelirinin bunun yaklaşık 12 katı olduğunu görüyoruz.

Aynı tabloya bir de yatay olarak bakabiliriz. Yani belli bir gelir grubu için, hane reisi kadın ve erkek olan hanelerin gelir oranlarını inceleyebiliriz. Mesela en düşük gelirli haneler olan birinci gelir grubunu ele alalım. Reisi erkek olan hanelerin yıllık ortalama gelirini, reisi kadın olan hanelerin yıllık ortalama gelirlerine böldüğümüz zaman ortaya çıkan oran 1,5 olmakta-

dır. Yani reisi erkek olan hanelerin geliri, kadın olan hanelerden 1,5 misli daha fazladır. En yüksek gelirli gruba baktığımız zaman ise bu oranı 3 olarak buluyoruz. Yani beşinci dilim gelir grubunda, hane reisi kadın olanlarla erkek olanları kıyasladığımız zaman 1/3 oranını elde ediyoruz.

Tablo 3. Gelir Grupları ve Hane Reisinin Cinsiyeti Bazında Yıllık Ortalama Hane Gelir Oranları (1994 Kent)

Gelir Grupları	Toplam	Kadın	Erkek	Erkek/Kadın
%20	1.00	1.00	1.00	1.48
%20	1.69	1.79	1.66	1.37
%20	2.43	2.76	2.38	1.28
%20	3.65	4.35	3.57	1.21
%20	11.21	10.73	11.54	2.97

Şimdiye kadar anlattıklarım kentsel kesim için geçerliydi. Ancak kırsal kesim için de aynı şeyler geçerlidir. Başka bir deyişle verilen bir gelir grubunda, hane reisi kadın olan hanelerin ortalama yıllık gelirleri erkeklere nazaran daha düşük olarak belirmektedir.

Tablo 4. Gelir Grupları ve Hane Reisinin Cinsiyeti Bazında Yıllık Ortalama Hane Gelir Oranları (1994 Kıy)

Gelir Grupları	Toplam	Kadın	Erkek	Erkek/Kadın
%20	1.00	1.00	1.00	1.48
%20	1.83	2.02	1.78	1.75
%20	2.68	3.05	2.58	1.68
%20	3.94	4.49	3.77	1.67
%20	8.88	12.98	8.33	1.28

“Yoksul haneler” tanımını ilk %20’lik dilim içindeki haneler için kullanabiliriz. Ayrıca Devlet Planlama Enstitüsü’nde (DPT) ve DİE’nde yapılan yoksulluk çalışmalarına göre ortalama gelir saptayıp, bunların altında kalan hanelerin oranına bakabiliriz. İki çalışmanın ortalamasını alarak bir yoksulluk sınırı saptadığımız ve bunun altında kalan gelirleri incelediğimiz zaman

1994 yılında Türkiye'deki yoksul hanelerin oranını %14 olarak tespit etmekteyiz. Bu hanelerin elde ettikleri gelir ise toplam gelirin ancak %2'si kadardır. Tüm bu oranlar benim tespit ettiğim geçici sonuçlardır. DİE'nün geçici sonuçlarına dayanmaktadır.

Yoksulluk sınırının altına düşen, hane reisi kadın olan hanelerin oranı %30'dur. Bu sınırın altında olup da reisi erkek olan hanelerin oranları ise %13 civarındır. Yani kadınlarla erkekler arasında belirgin bir gelir eşitsizliği vardır.

Özetleyecek olursak Türkiye'de kıır-kent bazında ve değişik gelir dilimleri arasında bir gelir eşitsizliği vardır. Bu gelir eşitsizliği kentler ve cinsiyetler bazında çok daha fazladır. Hatta -yine 1994 çalışmasına dayandırıyorum verilerimi- Türkiye'de her hangi bir şekilde geliri olan bireylerin %35'i kadındır, ama bunların 1994 gelirinden elde ettikleri pay %9'dur. Çalışan, yani ekonomik olarak aktif bireylerin %33'ü kadındır; fakat bu kadınların da toplam kazançtan elde ettikleri pay ancak %7'dir. Burada son derece eşitlikten uzak bir dağılım söz konusudur. Daha önce değişik konuşmacılar tarafından da vurgulandığı gibi, Türkiye'de yoksulluk daha çok reisin kadın olduğu hanelerde görülmektedir.

Son olarak şunu söylemek istiyorum. Sayın Gökhan Çapoğlu kadınların işgücüne katılım oranınının %33 olduğunu söyledi. Bu oran Türkiye genelinde doğrudur. Fakat kentsel kesimde bu katılım çok daha düşüktür; ancak %17 düzeyindedir. Bir de Türkiye'de çalışan kadınların %80'i sigortasız olarak çalışmaktadır. Erkeklerin ise %47'si sigortasızdır. Demek ki gelir dağılımında cinsler arasında gerçekten çok büyük bir uçurum mevcuttur.

İlave etmek istediğim bir diğer husus farklı gelir dağılımı araştırmalarının karşılaştırılmasıyla ilgilidir. Öncelikle şu gerçeği söylemem gerekiyor: Bu araştırmaları doğrudan, istatistiksel olarak karşılaştırmamız çok zordur. Çünkü bu araştırmaların yöntemleri, kapsamları, örneklem büyüklükleri farklıdır. Fakat ben yine de %2'lik istatistiksel hata payı koyarak bir genelleme yapabileceğimizi düşünüyorum. Birinci %20'nin payına baktığımız zaman, 1963'den 94'e kadar, 31 yıllık bir zaman süresince, bu grubun milli gelirden aldığı payın %5'in üzerine çıkmamış olduğunu görüyoruz. Bu-oran içinde %0,2 veya %0,3 hata payı var diyelim. Yine de bu grubun payı %5,5-6'nın üzerine çıkmamıştır. Beşinci grubun payı da %50'nin altına düşmemiştir. Saniyorum bu tespiti bir gerçek olarak nitelendirebiliriz. Zira ben bu

çalışmalara bakarak, şu yıldan şu yıla gelir payları arttı ya da azaldı demi-yorum. Ama milli gelirden alınan pay açısından araştırmaların tümü arasın-da genel olarak bir tutarlılık bulunmaktadır. Birisi %50'nin üzerinde, diğeri de %5 ve altında seyrediyor. Bu ne demektir? Bu demektir ki, Türkiye'de gelir dağılıminın bozuk olduğunu biliyoruz, ama 31 senedir bu dağılımı dü-zeltecek aktif politikalar uygulamamışız veya uygulamaya çalışmışız bile bunu başaramamışız.

Gelir dağılıminın düzeltilmesi için neler yapılabilir? Ben çok kısa bir şey önereceğim. Türkiye'de yapılması gereken en önemli şeyin, beşeri sermaye, yani insan sermayesine yatırım olduğunu düşünüyorum. Çünkü insan en önemli gelir yaratıcı kaynaktır. Bu yatırım nasıl olacaktır? Eğitim ile, insan sermayesinin sağlığını iyileştirmekle olacaktır. Eğitimde fırsat eşitliği yaratmamız gerekmektedir. Değişik sosyal gruplar, değişik gelir dilimindeki in-sanlar ve değişik cinsiyetler arasında fırsat eşitliğini sağlamalıyız. Kadınla-rın aktif olarak ekonomiye katılmalarını, gelir getirici işlerde çalışmalarını da sağlamamız gerekmektedir. Bir de vergilendirme sistemiyle ilgili uzun döneme yönelik çalışmalar yapmalıyız.

Hepsinden önemlisi tüm bu politikalar uzun süreli politiklardır. İnsana yönelik, 20-25 sene sonra semeresini verecek yatırımlardır. Dolayısıyla hü-kümetler bu tür yatırım yapmaktan kaçınmaktadırlar. Ama bu tür düşünce-den vazgeçmemiz gerektiğini biraz evvel sıraladığımız rakamlara baktığımız zaman gayet net olarak görmekteyiz.

Katkılar ve Tartışmalar

MEHMET ÖZAYDIN

Tüm konuşmalardan çıkan sonuç odur ki, salt devletin yatırımı yetmemektedir. Halkın da bu yatırıma katılması, çaba göstermesi gerekmektedir. Denizli veya Kayseri örneklerinde olduğu gibi... Diyarbakır ve yöresi maalesef böyle yatırımlardan yoksundur. Bugün Türkiye'deki vergi rekortmenlerinin hemen hemen 10-15'i bu yörenin insanlarıdır. Ama buradan göçmüş durumdadırlar ve buralara yönelik hiçbir yatırımları yoktur. Bölgenin durumunun halkın desteği ile düzeleceğini bilen Diyarbakır'ın enerjik gençlerinin "Genç İşadamları Derneği"ni kurarak bu açığı kapatacaklarını ümit etmekteyiz.

Sanayi-üniversite işbirliği de önemli bir faktördür. Hocalarımızın da özellikle vurguladıkları gibi bilimsiz hiçbir yere varılamaz. Üniversitemiz bunun bilincinde olarak, özellikle merkeziyetçilikten kaçmış ve yüksekokullarını civar illere ve kasabalara taşımıştır. Tüm sanayicilerimize kapılarını sonuna kadar açmıştır ve her koşulda yardımcı olmak gayreti içindedir.

Turizmin gelişmesine gelince, Sayın Nuri Uygun'un da belirttiği gibi bu yöreler gerçekten kültürlerin yeşerdiği, turizmin rahatlıkla gelişebileceği güzel yörelerdir. Ama arzu edilmeyen olaylar gerilim yarattığı için belki "bacasız sanayi" olarak nitelendirilen turizm bu yörede yeteri kadar değerlendirilememiştir. Umarım bu hoş olmayan olaylar yakında sona erecek ve bu yöre insanı hak ettiği ekonomik koşullara kavuşacaktır.

KEMAL DAYSAL

Gerçekten de gelir dağılımındaki bozuklukla istihdam arasında bir doğru orantı vardır. Ancak gelir dağılımının bu denli bozuk olmasının bir başka nedeni de toplumdaki genel örgütsüzlüktür. Örneğin bugün Türkiye’de sigorta kapsamında çalışan 4 milyon işçi vardır. Bir o kadar da kayıt dışı dediğimiz, enformel kesimde çalışan işçi mevcuttur. Ancak, bu 8 milyon işçinin toplu sözleşme kapsamı içinde, işverenlerle ücretlerini kendi özgür iradeleriyle saptayan özgür işçi sayısı 1 milyonun altındadır. Bu da gelir dağılımındaki bozukluğun en büyük nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkıyor.

KOBİ gerçeğini bir de bu gözle ele alıp incelemekte yarar vardır. KOBİ’lerin ekonomik gelişme yönünde işlevleri olmaktadır. Ama şunu da göz ardı etmemeliyiz ki KOBİ’ler Türkiye’nin sosyo-politik gelişmesinin önünde engel de olabilmektedir. Bize düşen görev bu engel olma niteliğini ortadan kaldırmak olmalıdır. Örneğin bugün Denizli Havzası, Çorlu Havzası, Antep Havzası, ve İstanbul’da Merter sanayi bölgeleri oluşmuştur. Ama bu sanayi bölgelerinde iş yerlerinin sendikalı olmasının önündeki en büyük engel oralarda doğrudan doğruya işverenlerin sendikaları kabullenmemesidir. Oysa sendikalardan ürkenin hiçbir anlamı olmadığını bugün burada görüyoruz. Ben sendikaların en tepe noktasındaki bir yönetici olarak işverenlerimizle gerek bölgesel, gerekse Türkiye’nin genel olarak kalkınması ve gelişmesi için görüş alışverişinde bulunabiliyorum ve burada çözümler üretebiliyorum. Eğer işçilerin sendikalı olmasının yolunu açabilirsek, sendikaların kendi iş kollarında gelişme yönündeki katkıları çok daha fazla olacaktır. Bunu da önümüze bir görev olarak koyalım ve toplumun genel olarak örgütlenmesinin önündeki engellerin aşılabilmesi için sendikalar ve işverenler olarak birlikte politikalar üretebilelim.

BİR KATILIMCI

Kemal Daysal’ın konuşması ile ilgili olarak iki hususa değinmek istiyorum. Birincisi devlet politikalarıyla ilgili. İşsizlik politikalarından tutun, vergi politikalarına kadar KOBİ’lerin sendikalaşmasının önünde engeller vardır. Bunların yanı sıra bazı toplumsal engeller de mevcuttur. Fakat şunu söylemek istiyorum; işin bu yönüne baktığımız gibi biraz öbür yönüne de bakmak gerekiyor.

Türkiye'deki sendikacılık hareketini ücret sendikacılığından çıkartarak üreti-me, verimliliğe, iş geliştirmeye yönelik sendikacılığa dönüştürdüğünüz zaman zannediyorum ki toplumsal baskılar sendikacılar lehinde olacaktır.

BİR KATILIMCI

Bölgenin turizm ve tarihi değerleri konusundaki tespitlerinden dolayı TÜRSAB adına konuşan Sayın Uygun'a teşekkür etmek istiyorum. Ancak buradan politikacılara da bir mesaj iletmek istiyorum. Bilindiği üzere 30 Mart'ta Milli Güvenlik Kurulu'na "Güneydoğu Ekonomi Hamlesi" adı altında bir paket sunuldu. Bu paket 119 trilyonluk bir pakettir; ama ne acıdır ki bu pakette turizme sadece %0,1 oranında pay ayrılmıştır. Böyle bir bakış açısı bölge turizminin yok sayılmasını da beraberinde getirmektedir. Umarım bu panel ve oturum onlara bu mesajı göndermede etkili olur.

NURİ UYGUN

İktidara kim gelirse gelsin, Türkiye Seyahat Acentaları Birliği olarak tüm Türkiye'ye ilişkin dosyalarımızı sunmakta ve elimizden geldiği kadar turizm açısından yol göstermeye çalışmaktayız. Turizme ayrılan pay sadece bu bölgeler için %0,1 değildir; bütün bölgeler için benzer oranlar söz konusudur. Maalesef henüz turizmin ne kadar önemli olduğu, dış ödemeler dengesine ne kadar katkıda bulunduğu yeterince anlaşılamamıştır. Ama bir gün gelecek anlayacaklar ve Diyarbakır'da da, çevresinde de, Nemrut'ta da inanın turist akınından konaklayacak yer bulamayacağız.

BİR KATILIMCI

Sayın Kasnakoğlu'na, gelir dağılımına ilişkin tablolarınızdan biriyle ilgili olarak, "Acaba ilave bir yorum yapabilir misiniz?" diye sormak istiyordum. 1994 kullanılabilir hane gelirinin türlerine göre dağılımı tablosu bölgeler itibarıyla verilmiş. "Ekonomik yapıları çok farklı değildir" diye bir varsayımdan yola çıkarak Doğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu'yu karşıla-

tırdığımız zaman ben bazı sayıları açıklamakta zorlanıyorum. Mesela yevmiye birinde %4'ün altında iken diğerinde %11 civarında. Bu fark Güneydoğu Anadolu'da özellikle bitkisel üretimde yevmiyeli işçiliğin yaygın olmasından mı kaynaklanıyor? Aynı şekilde müteşebbis gelirinde de önemli bir fark olduğu görülüyor; birisinde %58 iken diğerinde %44... Acaba bir tarafta kapitalistleşme daha mı fazla ya da müteşebbis geliri içinde büyük çiftlik sahiplerinin geliri mi var ve yan feodal ilişkiler mi bu dağılıma yansımakta? Örneğin gayri menkul gelirinde de önemli bir farklılık var. Bu da Doğu Anadolu'da büyük mülk yok ve kiralanamıyor diye yorumlanabilir mi acaba? Aynı soruyu Ege ve Marmara Bölgeleri'nin karşılaştırılması açısından da yöneltmek mümkün. Mesela müteşebbis geliri Ege'de %34 iken Marmara'da %44'tür. Bu fark, Marmara'nın, daha ziyade İstanbul Kocaeli dolayısıyla, sanayileşme merkezi olmasından mı kaynaklanmaktadır; yoksa bunu başka bir şekilde yorumlamak mı gerekir? Buna karşılık menkul kıymet gelirinde de ters yönde bir tablo mevcut. Bu sefer Ege %16, Marmara %4. Eğer yukarıdaki varsayımımızdan hareket edecek olursak bu sefer aşağıdakini açıklamak zorlaşmaktadır. Bu durum hakkında bir kaç cümle söyleyebilir misiniz?

Tablo 5. 1994 Hane Kullanılabilir Gelirinin Türlerine Göre Dağılımı

Gelir Türü	Türkiye	Ege	Marmara	Akdeniz	İç Anadolu	Karadeniz	Doğu Anadolu	G.Doğu Anadolu
Maaş ve Ücret	23.70	23.90	23.60	20.50	28.80	18.60	23.90	26.20
Yevmiye	4.60	4.10	3.80	5.50	4.50	4.20	3.70	11.20
Müteşebbis Geliri	42.40	34.00	44.10	52.00	39.10	55.70	58.00	43.90
Gayrimenkul Geliri	11.60	14.20	12.30	9.30	11.20	7.30	6.70	11.00
Menkul Geliri	7.70	15.60	4.10	3.40	2.40	2.00	1.10	0.70
Karşıksız Gelir	10.00	8.20	12.10	9.30	14.00	12.20	6.60	7.00

ZEHRA KASNAKOĞLU

Ben daha çok haneler arasındaki kişisel gelir dağılımına bakıyorum. Bu da biraz fonksiyonel gelir dağılımının kapsamına girmektedir. Bahsettiğiniz durumu belki salonda daha iyi açıklayacak kişiler olabilir. Ama yevmiyelerdeki farklılık konusunda sizin yorumunuza katılıyorum. Yani Güneydoğu Anado-

lu'da daha çok geçici işçiler çalıştığı için farklılığı böyle bir değişkenle açıklamak mümkündür. Müteşebbis gelirlerinin Marmara Bölgesi'nde fazla olması da orada sanayinin yoğunlaşması ile açıklanabilir. Ege'de sanayi göreceli olarak daha azdır. Gayri menkul gelirleriyle ilgili olarak ise iki bölgenin çok farklı olmadığını söylemeliyim. Ege'de %14, Marmara'da %12 gibi rakamlar.

Y O K S U L L U Ğ U Ö N L E M E S T R A T E J İ L E R İ

II. BÖLÜM

SOSYAL GELİŞME POLİTİKALARI

1. OTURUM

EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK SORUNLARINA ÇÖZÜMLER

- Oturum Başkanı:** Dr. Hannu Vuori
WHO (Dünya Sağlık Teşkilatı)
Türkiye Temsilcisi
- Raportör:** Doç. Dr. Haldun Gülalp
Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü
Öğretim Üyesi
- Konuşmacılar:** *"Türkiye'de Eğitim Sorunları ve Çözümleri"*
Prof. Dr. Burhan Şenatalar
Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği Başkanı/
İst. Üniv. Siyasal Bil. Fak. Öğretim Üyesi
- Tınaz Titiz
Beyaz Nokta Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı
- "Sağlık Sorunlarımıza Çözümler"*
Dr. Mehmet Ali Biliker
Sağlık Bakanlığı, Ana Çocuk Sağlığı ve
Aile Planlaması Genel Müdür Yardımcısı
- Dr. Enis Balkan
Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı
Genel Koordinatör Yardımcısı
- Dr. Füsun Sayek
Türk Tabipler Birliği Merkez Konseyi Başkanı
- "Türkiye'de İstihdam ve Sosyal Güvenlik Sorunları"*
Oğuz Oyan
Türk-İş Araştırma Merkezi Müdürü
- Mücahit Can
Güneydoğu İşadamları Derneği Kurucu Başkanı

da tartışacağımız stratejiler arasında dikkate alınması gereken önemli bir faktördür.

Son olarak dünyadaki ve Türkiye'deki bazı eğilimlerden bahsetmek istiyorum. Gelirler ve faklı toplumsal katmanların sağlık düzeyleri arasındaki uçurum gittikçe derinleşmektedir. Eski Sovyet Cumhuriyetleri ve Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, korkarım Türkiye'de de benzer bir yönelimden bahsetmek mümkündür.

Türkiye’de Eğitim Sorunları ve Çözümleri

Prof. Dr. BURHAN ŞENATALAR

*Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği Başkanı
İst. Üniv. Siyasal Bil. Fak. Öğretim Üyesi*

Sizlere sunmaya çalışacağım konu, programdaki başlığıyla “Türkiye’deki Eğitim Sorunları ve Çözümleri”. Fakat kısaca da olsa yoksulluk ve eğitim ilişkisi üzerinde de durmaya çalışacağım. Konuşmamın birinci bölümü bazı sayısal göstergelerle Türkiye’deki eğitim sorunlarının çok hızlı bir özetlenmesi şeklinde olacak. Daha sonra bu sorunlara yol açtığını düşündüğüm bir kaç husus üzerinde konuşacağım ve son olarak da yoksullukla bağlantısını kuracağım.

Sorun 1) Okul öncesi eğitim Türkiye’de son derece zayıftır. 200 bin civarında çocuğumuz okul öncesi eğitimden yararlanmaktadır ve bu sayı, ilgili yaş grubunun %10’dan az bir bölümüdür. Avrupa Birliği ülkelerinde okul öncesi eğitimden %55’den %95’e kadar çıkan bir oranda yararlanılmaktadır.

Sorun 2) Sadece okul öncesi eğitimde değil, tüm eğitim kademelerinde de okullaşma oranlarımız yetersizdir. İlkokul belki bu saptamanın dışında tutulabilir. Zira ilkokul seviyesindeki okullaşma oranı %97, hatta bazı istatistiklerde %100 olarak belirtiliyor. Ortaokul seviyesine geldiğimizde bu oran %70’in altına, lisede %50’nin altına düşmektedir. Yüksek öğretimde ise, örgün öğretim olarak %12, açık öğretimi katarsak %26 civarındadır. Açık

öğretim sistemimiz dünyadaki en büyük açık öğretim sistemlerinden biridir. Yapay olarak şişmiş bir öğretim sistemidir. Tayland ve Türkiye yüksek öğretimin neredeyse yarısını açık öğretime doldurmuş iki ülkedir. Bizde %50'ye yakın olan lisedeki okullaşma oranı, Avrupa Birliği ülkelerinde %80-95 arasındadır. Kısacası tüm kademelerdeki okullaşma oranlarımız çok yetersiz durumdadır.

Sorun 3) 5 yıllık zorunlu eğitim süremiz çok kısadır. Türkiye'de son yıllarda tartışılan bir konu olduğu için bir parantez açarak ifade etmek isterim. Çok az sayıda ülkede zorunlu öğretim 8-9 yıl olmakla birlikte bu süre mesleki öğretimi kapsamamaktadır. Birçok ülkede mesleki öğretim, zorunlu öğretimden sonra başlıyor. Türkiye'de tartışmanın kilitlendiği nokta yıl sayısı değil, mesleki öğretimin kaç yaşında başlayacağıdır.

Bu konuda bir kaç örnek vermek istiyorum. Danimarka'da mesleki eğitim 16 yaşından sonra başlıyor. İtalya'da 14, Hollanda'da 15, İngiltere ve İskoçya'da ise 16 yaşından sonra başlamaktadır. Erken başlatan ülkeler arasında Almanya, İrlanda dikkati çekmektedir. Bu kadar erken başlatılması birçok noktadan eleştiriye açıktır ve bu durumun Türkiye açısından da sakıncalı olduğu kanısındayım. Dolayısıyla 8 yıllık zorunlu temel eğitimi, mesleki eğitimin her türünü dışlayan bir biçimde ele almak zorundayız diye düşünüyorum. Avrupa Birliği ülkelerinde zorunlu eğitim en az 9 yıl ve bu rakam 12 yıla kadar çıkabiliyor. Birçok orta gelişmişlik düzeyindeki ülkelere de 9 ve 10 yıl gibi süreler mevcuttur.

Sorun 4) İkili öğretim çok yaygın durumdadır. Aşağı-yukarı 13 bin okulumuzda ikili öğretim yapılmaktadır. Buna karşılık Avrupa Birliği ülkelerinde, Yunanistan dışında, tüm kademelerde tam gün öğretim vardır.

Sorun 5) Sınıflarımız aşırı kalabalıktır. Türkiye'de ortalama derslik başına düşen öğrenci sayısı ilkokullarda 33, ortaöğretimde 50-60 arasındadır. Avrupa Birliği ortalaması ise 20-25'tir. Bu rakamlar ülke ortalamaları olduğu için, haliyle bütün bölgelerde aynı değildir; hatta kentlerin bütün semtlerinde bile aynı değildir. Kalabalık sınıf olgusunun başka bir yönü bazı bölgelerde, bazı semtlerde çok ciddi öğretmen açıklarımızın olduğu gerçeğidir.

Sorunları sıralamaya devam edeceğim; ancak bu noktada Diyarbakır, Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'ndeki yoksul sınıflara ilişkin bir parantez açmak istiyorum. Saydığım göstergelerin hemen hemen hepsi geri kalmış yörelerde daha olumsuz bir tablo çizmektedir. Yani Doğu ve Güneydoğu'da o-

kullaşma oranları Türkiye ortalamasının altındadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ikili öğretim daha yaygındır. Sınıf kalabalıklığı Doğu ve Güneydoğu'da daha yüksektir ve öğretmen açığı özellikle bu bölgede çok daha ciddi bir sorundur. Aynı şekilde kapalı okullar da bir başka ciddi sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira kapalı okul sayısı olarak 2-3 bin gibi sayılar verilmektedir. Öğretmen açığı çok artmıştır ve öğretmen sürgünleri vardır. Hatta başka bazı bölgelerde olmayan hazin bir sorun öğretmenlerin zaman zaman göz altına alınmasıdır.

Sorun 6) Sınıf tekrarı, yani sınıfta kalma oranı çok yüksektir. 1993-94 ders yılında 600 bin öğrenci sınıfta kalmıştır.

Sorun 7) Öğretmen açığı yüksektir. 1993-94 ders yılında 12 bin ilkokulda beş sınıfa bir öğretmen ders veriyordu. Bundan yararlanan, sözde yararlanan, daha doğrusu yararlanamayan toplam öğrenci sayısı 400 bindir. Burada da bir parantez açmak istiyorum. İstanbul, Ankara ve İzmir'de bizler ve bizlerle birlikte aynı frekansta çalışan medya geçen haftalarda özel okullara kaç öğrencinin gireceği, kimin nereye yerleşeceği konusunda muazzam bir dikkat sarf etti. Halbuki bu sınava giren öğrenci sayısı 25 bin civarındaydı, yerleşecek öğrenci sayısı ise 6 bin civarında. Diğer tarafta 400 bin öğrenci ilkokulu beş sınıf bir arada, bir tek öğretmenden görüyor. Bu duruma ne biz dikkat sarf ediyoruz, ne de medya.

Sorun 8) Özel eğitime muhtaç çocukların ancak %3'üne eğitim verebilmekteyiz. Eğitim sistemimiz özel eğitime muhtaç çocukları unutmüş durumdadır.

Sorun 9) Kademeler arası geçiş zayıf; verilen fire büyüktür. 1993-94 ders yılında ilkokulu bitiren çocuklarımızın %70'i ortaokula devam etmiş, %30'u sistem dışına çıkmıştır. Liseyi bitiren çocuklarımızın %25'i yüksek öğretime devam etmiş, %75'i sistem dışına çıkmıştır. Bu iki noktadaki sistem dışına çıkışlar, çocuklarımızı sistem dışına çıkmaya hazır hale getirmedığımız için büyük bir kaybı ifade etmektedir. Yani ilkokulu bitiren çocuklar son derece yetersiz bir donanımla sadece okuma-yazma ve dört işlemi öğrenmiş olarak dışarı çıkmaktadırlar. Liseyi bitiren çocuklarımız da -çoğu genel liselerden mezun olduğu için- yine yetersiz bir donanımla dışarıya çıkmaktalar. Büyük ayrılmalar ilkokul ve liseden sonra ortaya çıkmaktadır. Ortaokul ve lise arasında ayrılma ise son derece düşüktür; ortaokulu bitirenlerin %91'i liseye devam etmektedir.

Sorun 10) Genel ortaöğretim ile mesleki ortaöğretim arasında dengesizlik vardır. Lise çağındaki 2 milyonu aşkın çocuğumuzun %60 kadarı genel öğretim görmektedir. Mesleki öğretim görenlerin oranı %40 dolayındadır ve bu mesleki teknik öğretimin önemli bir bölümü de imam hatip okullarında, başka bir deyişle mezunlarının mesleklerini uygulaması mümkün olmayan bir öğrenim alanında bulunmaktadır.

Sorun 11) Okullarımızda çağdaş donanım ve teknoloji eksiktir. Aslında çağdaş donanım demek dahi biraz abartılı oluyor. Zira birçoğunda camlar bile eksik olabilmektedir.

Sorun 12) Buraya kadar saydığım göstergelerin belki de hepsinin temelinde yatan meselelerden bir tanesi finansman yetersizliğidir. Finansman yetersizliği şüphesiz politik bir tercihtir. Burada zaman zaman dile getirildi, Türkiye geneli için de çok sık dile getiriliyor; “Devletin kaynakları yetersiz” deniliyor. Böyle bir tanımlama olamaz! Devletin kendisinin kaynakları yoktur. Devlet kaynaklarını toplumdaki alır ve belli amaçlar için kullanır. Türkiye'nin politik düzeni, politik dengeleri bugün için eğitime ancak bu kadar kaynak ayırıyorsa bunun nedeni devletin kaynaklarının sınırlı olması değil, politik dengelerin yetersiz ya da bozuk olmasıdır. Türkiye bütçesinin %10-14 gibi bir kısmı eğitime ayrılmaktadır. Ama daha önemli gösterge GSMH'nin ne kadarının ayrıldığıdır? Türkiye, GSMH'sinin sadece %2-4 arasında değişen bir oranını eğitime ayırmaktadır. Bu oran 1992-93'de %4 olmuş, diğer yıllarda %3 ve %2,5 civarında dalgalanmıştır. Gelişmiş ülkelerde ise bu oran çok daha yüksektir. Ürdün, Suudi Arabistan, İsrail gibi ülkelerde de çok daha yüksektir; Türkiye'nin iki katından fazladır.

Türkiye'de finansman yetersizliği dışında ikinci bir problem kaynakların kötü kullanılıyor olmasıdır. Çok sayıda üniversite açılması, üniversitelerin aşırı dağıtılması; nitelik yerine niceliğe önem verilmesi; üniversitelerde devamlı af çıkartılması; gerek ortaöğretimde, gerekse yüksek öğretimde performans göstergeleri kullanılmaması; kaynakları kimin iyi, kimin kötü kullandığının bilinmemesi yukarıda saydığımız sorunların temelini teşkil etmektedir.

Sorunların temel kaynağı olarak gördüğüm çok önemli bir mesele de eğitimle ilgili olarak çağdaş bir politikanın saptanmamış olmasıdır. Bir eğitim politikası vizyonunun eksik olması, girişimlere popülist, kısa vadeli yaklaşımların egemen olmasını getirmektedir.

Çözüm ne olabilir? Özellikle bu bölgeyle ilgili olarak birtakım çözüm önerileri getirmek istiyorum. Bölgesel eşitsizlikleri azaltacak performans göstergeleri oluşturarak genel politikalar yerine selektif politikalar saptamamız gerekmektedir. Performans göstergeleri, ortalama sınıf büyüklüğü, okullaşma oranı, gençlerin aldığı eğitim süresinin uzunluğu vs. biçiminde olmalıdır. Bunları saptadıktan sonra, bunlarla ilgili üç veya beş yıl süreli bir takvim çerçevesinde hedefler ortaya koymamız lazımdır. Bu bölge için sekiz yıllık zorunlu temel eğitimi kaç yılda en hızlı biçimde gerçekleştirebiliriz, bunu ortaya çıkarmalıyız. Kapalı okulları en kısa zamanda nasıl açabiliriz? Öğretmen açığını en kısa zamanda nasıl kapatabiliriz? Bütün bunları yaparken yaygın eğitim nasıl hızlandırılabilir? Bunları yapmakla sadece eğitim düzeyini yükseltmiş olmayacağız. Bu eğitim aynı zamanda bölgenin ekonomik kalkınmasına da çok ciddi bir katkıda bulunmuş olacak. Zira Dünya Bankası'nın yaptığı birçok araştırma özellikle temel öğretim düzeyinde eğitimin sosyal getirisinin çok yüksek olduğunu göstermektedir. Temel öğretimin sosyal getiri oranı yüksek öğretimin iki katı civarındadır ve ekonomik gelişme hızını çok ciddi şekilde yükseltmektedir. Zorunlu 8 yıllık temel eğitimi bu bölgede beş yıl içinde tüm okul çağındaki çocuklara yaygınlaştırebildiğimiz takdirde bunun ekonomik kalkınmaya da çok ciddi bir etkisi olacağını iddia edebiliriz. Dünya Bankası'nın 50-60 ülkeyi kapsayan araştırması bunu gösteriyor.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

TINAZ TİTİZ

Beyaz Nokta Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

Ben eğitim konusuna, yoksulluğu önleme stratejileri çerçevesinde değinmek istiyorum. Son zamanlarda eğitim konusunda yaptığım konuşmaların hemen hepsinde “ezbersiz eğitim” üzerinde duruyordum. Ama burada gelir yetersizliği ve ona bağlı sorunlar üzerinde durup, bir model önermek istiyorum.

Önereceğim bu modeli oluşturan parçaların çoğunu 1985-89 yılları arasında denemek fırsatı bulduk; hipotetik olup olmadığını, başarıya ulaşip ulaşmadığını gördük. Dolayısıyla bunları bir hayal ürünü diye değerlendirmeyeceğinizi umarım. Bunlar denenmiş ve başarısı kanıtlanmış olan model parçalarıdır. Bir bölümü ise evrensel niteliktedir; dünyada hemen hemen herkes uygulamaktadır. Bu sebeple söyleyeceklerim hakkında daha az kuşku duymanızı temenni ederim.

Özellikle Diyarbakır’da ve genelde Güneydoğu’da görülen sorunlar müdahale edilebilirlikleri açısından çeşitli zaman ölçülerine sahiptir. Bazılarına hemen müdahale edilmesi gerekmektedir. Bazılarına daha orta ve uzun vadede müdahale edilebilir. Başta göç olmak üzere terör nedeniyle oluşan çeşitli olumsuzluklar mevcuttur. Bunların yarattığı sorunların bir bölümüne hemen müdahale edilmelidir. O halde önerilecek modelin orta, uzun, kısa

vadeli bileşenlerinin yanısıra; hiçbir vadeye dayalı olmayan hemen gerçekleştirilebilecek bir bileşeni bulunmalıdır. Türkiye’de doğal afetler karşısında neler yapılıyorsa bu bileşen de aynı çözümleri içermelidir. Türkiye bu konuda oldukça deneyimlidir. Elinde Kızılay teşkilatı gibi oldukça güçlü bir enstrümanı vardır. Göç hareketi nedeniyle oluşan gıda ve acil barınma ihtiyaçlarına böyle bir teşkilat vasıtasıyla müdahale edilmesi gerekir.

Kısa ve orta vade konusuna gelmeden evvel hemen söylenmesi gereken bir şey daha var. Ben de dahil olmak üzere hemen hemen hepimiz sonu “meli”, “malı” ile biten cümleler kullanıp öneriler sunuyoruz. Bunların hepsi doğrudur; ama önerilerin nasıl yönetileceği, yaşama nasıl geçirileceği konusu, üzerinde en çok durulması gereken hususlardan bir tanesidir. Yoksa biz bu problemlerle ilk defa karşılaşan insanlar değiliz. O halde burada neler yapılacağı konusundan ziyade, nasıl yapılacağı, bugüne kadar yapılmasına engel olan nedenlerin nasıl giderileceği konusu bence daha fazla ağırlık verilmesi gereken bir konudur.

Kısa ve orta vadeli program paketinin yönetilmesi konusu da, paketin içinde nelerin olduğundan daha önemlidir. Türkiye’de her işin mutlaka bir sorumlusu vardır. Kimsesiz çocuklardan, uyuşturucu madde kullananlardan, fuhuş yapan insanlardan birileri sorumludur; ama her gün lafını ettiğimiz kalkınma, işsizlik ve yoksullukla mücadele konularının gerçekten sorumlusu olan bir organizasyon yoktur. Tek kişi olması zaten beklenemez; ama sorumlusu da yoktur. Her ilde ya da ülkede herkes bu kalkınma işinden sorumludur. Dolayısıyla “Diyarbakır ya da Güneydoğu’daki kalkınma sorununu nasıl çözeceğiz? Kim vasıtasıyla, hangi organizasyonla?” dediğiniz zaman “Canım işte el birliği ile yapacağız.” gibi bir cevap verilebilir. Halbuki yöneticilerin meşhur bir kuralı vardır: “Bir şeyin yapılmasını istemiyorsanız en az iki kişiye verin. Yapılmayacağından emin olarak arkanızı dönüp gidebilirsiniz” derler.

Beceri kazandırma programı olarak nitelendirilebilecek bir program işin omurgasını oluşturmaktadır. Gerek bu yörede, gerekse başka yörelerde işsizlikle, ona bağlı gelir yetersizliğinin bir numaralı nedeni geçerli beceri eksikliğidir. Uzun yıllardır Türkiye’de politikacılar işsizlik ve gelir yetersizliğinin ancak yatırımlarla giderilebileceği gibi bir sav ileri sürmüşlerdir ve kimseden de bir ses çıkmamıştır. OECD 1970-86 yılları arasındaki 17 yıllık bir periyodu kapsayan araştırmasında o zamanki Sovyetler Birliği dahil birçok ülke-

de yapılan yatırımlarla, onların ürettiği istihdam hacimleri arasındaki istatistiksel verileri değerlendirmiş; hepsinde, Japonya, Amerika gibi ülkelerde yapılan yatırımın mutlaka istihdama dönüştüğü sonucuna varmıştır. Bunun bir tek istisnası Avrupa'dır. Sovyetler Birliği hariç beş büyük Avrupa ülkesinde, yapılan yatırımlarla yaratılan istihdam arasında istikrarlı hiçbir ilişki bulunamamıştır. Bazı yıllar doğrusal, bazı yıllar ters ilişki bulunmuş; bazı yıllar da hiçbir ilişki bulunamamıştır. Bunun nedeni bellidir. Avrupa'nın Amerika ve Japonya'dan farklı olarak yeniden beceri kazandırma programına veya kültürüne sahip olmayışı bu ilişkisizliği doğurmuştur ki, Türkiye için de aynı durum geçerlidir. Türkiye'de de yatırımlarla istihdam arasında herhangi bir ilişki yoktur. Onun için "yatırım işsizliğin ilacıdır" reçetesinden artık kendimizi kurtarıp, Türkiye'yi inşaat işçileriyle doldurarak işsizlikle başa çıkabileceğimiz mitinden vazgeçmemiz gerekmektedir.

Tabii ki "Üniversite mezunlarının bile işsiz gezeceği bir ülkede beceri kazandırmanın ne kadar önemi olabilir" diye bir argüman da getirilebilir. Ama benim kastettiğim geçerli beceri kazandırılmasıdır. İnsanlara üniversite mezunu olduğu kağıdının yazılıp verilmesi değildir. Ben geçerli beceri kavramıyla, üniversite ya da lise mezunu olmayı birbirinden tamamen ayırıyorum.

Beceri kazandırma programının nasıl uygulanacağını hiç üzerinde durmuyorum. Eğer arzu edenler olursa, birileri "Biz bunu uygulayacağız." dersen, Beyaz Nokta Vakfı'nın 'Beceri Kazandırma Politikası' başlıklı bir dokümanı mevcuttur.

İkinci olarak yapılması gereken girişimciliğin özendirilmesidir. Bu programın omurgasını "girişim destekleme ajansı" oluşturmaktadır. Bu "enterprise agency" veya eski deyimle "teşebbüs ajansı" denilen bir organizasyondur. Uşak'ta uygulanmış ve çok iyi sonuç vermiştir. Ankara'da "Teşebbüs Destekleme Ajansı" adı altında uygulanmış ve yine olumlu sonuç vermiştir. Diyarbakır ve çevresinde oluşturulacak, Diyarbakır girişim ajansının da başarılı olmaması için hiçbir neden görmüyorum.

Şu iki soru akla gelebilir: "Bunları kim yapacak?" ve "Bunun parası nereden bulunacak?" Kim yapacak sorusuna -belki sürpriz olacak ama- devlet cevabını vermiyorum. Devletin ve onun bir organı olan hükümetin bu işleri yapamadığı ve yapamayacağı kesin olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, başarısızlığı belli olmuş bir kurumun üzerine gitmekte yarar yoktur. Asıl

ağırlık verilmesi gereken, bugün belki Türkiye için demokrasinin yeniden keşfi anlamına gelecek devlete dayalı olmayan örgütlenme biçimidir. Sivil toplum yavaş yavaş ayakları üzerinde durmaya çabalamaktadır. Türkiye’de girişim destekleme ajansı da sivil toplumun yaratmış olduğu iklimle kurulacak olan bir yarı ticari örgütlenme biçimidir. Özgün bir şeydir. Dolayısıyla, bu organizasyonun yönetimini devlet, vali, belediye başkanı gibi yüksek unvanlı kişiler değil, doğrudan doğruya sivil toplum inisiyatifi üstlenecektir. Denebilir ki, “Bizim böyle bir inisiyatifimiz yok, biz bunu yapamayız.” Yapamazsanız güle, güle! Yapamazsanız Allah rahmet eylesin!

Bir diğer konu “Finansman nereden gelecektir?” sorusudur. Her mahallesinde bir tane 5 yıldızlı oteli, biner kişilik konferans salonları bulunan Antalya’ya bir tane daha özel kongre salonu yapmaya kalkışıp, parasını iyi hesaplayamadığı için yarıda kalınca ondan bundan para dilenen kurumları; bir anda coşup da 3 milyon dolar bağış yapabilen insanları olan bir Türkiye’de, söz konusu teşebbüs ajansının 50 milyon dolar gibi bir miktar olan ilk parası bir toplantıda çıkarılmıyorsa bizim arkamızdan birileri dua etsin.

Sağlık Sorunlarımıza Çözümler

Dr. MEHMET ALİ BİLİKER

Sağlık Bakanlığı, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdür Yardımcısı

Türkiye'de sağlık konusunda sorunlarımız olmasına rağmen oldukça iyi gelişmeler de bulunmaktadır. Konuşmamda bu gelişmelerden ikisini gündeme getirmek istiyorum.

İlk olarak altyapı konusuna değineceğim. Türkiye'de insan gücü yönünden oldukça iyi durumdayız. Gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşma yolundayız. Ancak personelin dengesiz dağılımı, daha çok tedavi edici hizmetlere yönelik eğitim görmüş olmaları ve personel hareketliliği önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık kuruluşlarımıza baktığımız zaman görüyoruz ki onların sayıları da azımsanmayacak düzeydedir. Ancak sağlık kuruluşlarımızın da özel sorunları vardır. Dengesiz dağılım söz konusudur; donanımlarında eksiklikler vardır; yanlış yatırımlar yapılmaktadır ve hizmet kalitesi, toplumu tam anlamıyla memnun edecek düzeyde değildir.

Ülkemizde halk sağlığıyla ilgili olumlu gelişmeleri şöyle sıralayabiliriz. Nüfus piramidine baktığımızda 1990'da, 1935'lere nazaran çok genç bir nüfusa sahip olduğumuz söylenebilir. Sağlık konusunda en önemli göstergelerden birisi olan bebek ölüm oranı azalmaktadır. Bu güzel bir gelişmedir. Öte yandan nüfus artış hızımız da düşmektedir. Toplam doğurganlık hızımız %2,7'ye inmiştir. Sağlık personeli gözetiminde yapılan doğum oranı %76'lara ulaşmıştır.

Cumhurbaşkanlığı'na sunulmak üzere hazırlanan bir rapordan bir kaç rakam aktarmak istiyorum. Sağlık Bakanlığı 1990 rakamları baz alındığında 2000 yılına kadar bebek ölüm oranını şimdiki oranın 1/3'ine indirmeyi hedef olarak belirlemiştir. Ayrıca beslenme bozukluklarını ortadan kaldırmamız gerekmektedir.

Kısaca sorunlarımızı özetleyecek olursak, her şeyden önce yüksek nüfus artışının ve buna bağlı göçlerin önemli sağlık sorunları yarattığını söyleyebiliriz. Beslenme bozukluğu, riskli gebeliklerdeki artış, hizmetlerden yararlanmadaki sorunlar giderek artmaktadır. Nüfus artışına bağlı olarak çevre sorunları da artmaktadır. İçme ve kullanma suyunun temininden, atıkların ortadan kaldırılmasına kadar sorunlarımız vardır. Güneydoğu'yu ele aldığımızda ise bulaşıcı ve tropikal hastalıklara yakalanma sıklığının arttığını görmekteyiz.

Bağlı bulunduğum Sağlık Bakanlığı, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü için ana ve çocuk sağlığı en önemli konudur. Türkiye'nin gerçekten önemli bir konusudur ve doğurganlık oranı yüksek seyrettiği sürece daha uzun yıllar öncelikli konular arasında yer alacaktır. Türkiye'de evde doğumlar, çok erken ve çok geç yaşta doğumlar, çok ve sık doğumlar, diğer bir deyişle riskli gebelikler oldukça yüksek düzeydedir. 24 aydan kısa aralıklarla olan riskli doğumlar halen 1/3 oranındadır. Doğum öncesi bakım almayan kadın oranı da çok yüksek düzeydedir.

Bunları nasıl çözeceğiz? Burada asıl tartışılması gereken çözüm önerileridir. Sağlıklı bir toplum için her şeyden önce insan gücünün geliştirilmesi ve hizmetlerden yararlanmanın artırılması gerekmektedir. Bunun için temel sağlık hizmetlerinin verilmesini sağlayacak bir sistem oluşturulmalıdır. Şu anda mevcut sistem 1963'lerden kalmaz. Dolayısıyla kalitesinin yükseltilmesi yönünde mücadele edilmelidir. Diğer taraftan bakanlık yeni sistem arayışları içindedir. Sistem tartışmaları bugüne kadar devam etti, sanırım ilerki günlerde de devam edecektir. Kalite ve devamlılık, yeterli hizmet verilebilmesi açısından çok önemlidir. Dolayısıyla, personelin hizmet içi eğitimine öncelik verilmelidir. Bu amaçla, personel hareketliliğinin azaltılması yönünde politikalar oluşturulmalı ve politik tercihler dışında kararların gündeme getirildiği bir sistem yerleştirilmelidir. Bütçenin dağıtımında da önemli düzenlemelere ihtiyaç vardır. Zira bugün bütçenin büyük bir kısmı tedavi edici hizmetlere aktılmaktadır. Bir sevk sisteminin oluşturulması, bir bütün olarak çalışması gerekmektedir. Çevre konusunda ise sektörler arası işbirliğinin gerçekleştirilmesi ve ortak çalışma planlarının geliştirilip kullanılması gerekmektedir.

Dr. ENİS BALKAN

*Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı
Genel Koordinatör Yardımcısı*

Sağlık Bakanlığı'nı temsilen burada bulunan Mehmet Ali Bey bakanlık açısından konuları ortaya koydu. Ben, üyesi olmam hasebiyle bir sivil toplum kuruluşunun bakış açısıyla sorunları ele almak istiyorum.

..Sağlıkta sorunlar olduğu öteden beri dile getirilen ve finansman yetersizliği, örgütlenme modelindeki aksamalar, hizmet sunumundaki dengesizlikler olarak ortaya konan bir gerçektir. Yıllardır yapılan araştırmalar neticesinde önümüze konan ve her zaman gelişmişlik düzeyimizle orantılı olmadığı ifade edilen ana ve bebek ölümleri, beklenen yaşam süresinin kısa olması, enfeksiyon hastalıklarının sıklığı, anemi ve beslenme yetersizlikleri konusundaki veriler, halen ülke sağlık düzeyinin kabul edilebilir verilerin altında olduğunu göstermektedir. Bu durum, sağlıkla ilgili bazı sorunların olduğuna işaret etmektedir. Görüyoruz ki, devletin bugüne kadar yaptıkları ile esaslı bir çözüme ulaşamamış. Dolayısıyla başkalarının da buna müdahale etmesi gerekiyor. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları olarak neler yapabileceğimizi kısaca özetlemek istiyorum.

Sağlık sorunları dahil birçok sorunun artık sadece bazı ülkeleri ya da bazı ülkelerin belli kesimlerini değil tüm insanlığı ilgilendirdiğini unutmamak gerekmektedir. Çünkü bizim dışımızdaki ülkelerde olup bitenler, sağlıkla il-

gili olan sorunlar da bizi yakından ilgilendirmektedir. Örneğin AIDS konusu... “Türkiye’de ortaya çıkan bir hastalık değil; Afrika’dan yayıldı” deniliyor, ancak bugün bütün dünyanın sorunu haline gelmiştir. Buradan hareketle, sorunların çözümünün yalnız kendi ülkemiz, yalnız kendi bireylerimiz düzeyinde değil, tüm dünya düzeyinde ele alınması gerektiğini söylemek istiyorum. Dünya ülkeleri bir araya gelerek yapacakları çalışmalar sonucunda sağlıkla ilgili konulara yaklaşımda ve bazı ilkelere fikir birliği içinde olmak gerektiğini kabul etmelidir. Bu ilkelerin bazılarını hatırlatmak istiyorum.

Sağlık toplumun tümünü ilgilendirmelidir. Toplumun her kesiminin sağlık üzerine doğrudan ya da dolaylı etkisi vardır. Sağlık alanında sorumluluk devlet, topluluklar ve bireyler arasında eşit olarak paylaşılmalıdır.

Tedavi edici sağlık hizmetleri önemlidir; ancak hastalıkların önlenmesi-ne ve sağlığın iyileştirilmesine de önem verilmelidir.

Sağlık hizmetlerini sağlamada dengeli bir sistem zorunludur. Sağlık altyapısı ve teknolojisi en verimli şekilde kullanılarak hastalara ve sağlamlara ulaştırılmalıdır. Temel sağlık hizmetlerinin yeri ve önemi hiçbir şekilde unutulmamalıdır.

Sürekli etkileşim içinde bulunduğumuz çevrenin korunması sağlıklı bir yaşam için önemli ve gereklidir.

Sonuç olarak, sağlıkla uğraşmanın basit bir olay olmaması nedeniyle, bilgiye, her düzeyde eğitilmiş personele, işletme becerisine, iyi bir planlamaya ve siyasi kararlılığa gerek vardır.

Bu tablo içinde gönüllü kuruluşların rolü ne olmalıdır? Bizler “Ülkenin sağlık sorunlarını çözeriz” diye hareket edemeyiz. Gönüllü kuruluşların böyle bir hedefi olmamalı diye düşünüyorum. Ancak çözümlerin üretilmesinde sivil toplum kuruluşlarının belli katkıları olabilir. Sivil toplum kuruluşları esnek yapıları, risk alabilme özellikleri, gerektiğinde kaynak yaratabilmeleri, toplumdaki güç almaları ve gönüllülük ilkesinin getirdiği bir kararlılıkla hareket edebilmeleri sayesinde önemli bir sektör oluşturmaktadır. Bu grupların ülkelerin ya da dünyanın sorunlarına eğilecek şekilde örgütlenme ve eylem yapabilme yetenekleri vardır. Bu bağlamda sağlık alanına yapabilecekleri katkıları dört başlık altında özetlemek istiyorum.

1. Sivil Toplum kuruluşları sorunların belirlenmesinde rol alabilir. Çünkü var olduğu halde resmi makamlarca dile getirilmeyen, kabul edil-

meyen, yok sayılan bazı meseleler mevcuttur. Bu sorunlar sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gündeme getirilebilir ve sorun olarak kabul ettirilebilir. Örneğin 1960'lı yıllarda, aşırı doğurganlık meselesini düzenlemek için gereken yasanın çıkmasında o dönemde kurulan Aile Planlaması Derneği'nin çok önemli katkıları olmuştur. Nitekim o güne kadar bilinen bu mesele derneğin çalışmalarıyla gündeme alınmış, yasal düzenlemeler yapılmış, o güne kadar yasak olan birtakım araç gerecin kullanılması ve tanıtımının yapılması serbest bırakılmıştır.

2. Gönüllü kuruluşlar önceliklerin belirlenmesinde de rol alabilirler. Biliyoruz ki kaynaklar kısıtlı; mevcut kaynaklar da iyi kullanılmıyor. Sorunların çözülebilmesi için "Hangi ihtiyaçlar önceliklidir, kaynakları hangisine aktarırsak iyi neticeler alabiliriz" diye düşünmeliyiz.
3. Gönüllü kuruluşlar çözüm yollarının bulunmasında da katkı sağlayabilirler. Çünkü genellikle kamunun uygulamaları klasiktir. Oysa bazı sorunların çözümünde özel uygulamalara ihtiyaç olmaktadır. Kamu, bu tip uygulamaları süratle deneyip ne tür sonuçlar alınıyor kolaylıkla göremeyebilir. Bu noktada gönüllü kuruluşlar devreye girip herhangi bir modeli kendi etki alanları içinde denemek, etkili olup olmadığını saptamak ve nasıl yaygınlaştırılacağını belirlemek gibi roller üstlenebilir. Örneğin çevreci gruplar geri kazanılacak çöplerin ayrı toplanması yönünde girişimlerde bulundular. Büyük kentlerde cam şişe kumbaraları oluşturuldu; kağıtlar ayrı toplanmaya başlandı. Ve belli kesimlerde "Evet, bu şişeler daha sonra da işe yarayabilir" anlayışı gelişti. Şimdi bu ürünler tekrar kullanılabilir.
4. Toplumlar sorunlarını kendi imkânlarıyla çözmek zorundadırlar. Sivil toplum kuruluşları bu anlamda çözümlere katkı sağlayabilir. Örneğin Aile Planlaması Vakfı ulusal ve uluslararası platformda yaptığı faaliyetlerle aile planlaması uygulamalarının yaygınlaştırılmasında, klinik modellerinin denenmesinde, iletişim, eğitim faaliyetleriyle birçok noktada ülkenin sorunlarını çözmekte rol almaktadır.

Ülkedeki sorunların çözümünde elbette bazı ön koşulların mevcut kılınması gerekmektedir. Zira sağlık sorunu tek başına bir sağlık meselesi değildir. Bu önkoşullardan bir kaç tanesini hatırlatmak istiyorum. Öncelikle barış ortamı sağlanmalıdır. Çünkü savaş sağlığı tehdit eden en önemli unsur-

dur. İkincisi, herkesin eşit sağlık hakkı olduğu kabul edilmeli; insanlara sağlıklarını koruyacak fırsatlar sağlanmalıdır. Bireylerin gıda, beslenme, eğitim, temiz içme suyu, konut gibi temel ihtiyaçları temin edilmeli ve güvenceli iş olanakları ile kişilerin toplumda yararlı bir rol üstlenmesi sağlanmalıdır. En önemlisi ise kamuoyu ve siyasi iradenin var olmasıdır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki yoksulluğun giderilmesinde de sivil toplum kuruluşları önemli bir rol oynayabilirler. Yerel kaynaklar mobilize edilebilir. Zira bu ülkede gerçekten önemli bir potansiyel olduğunu düşünüyorum. Medya ile işbirliği yapılarak insanlara sağlık konusunda eğitim verecek iletişim faaliyetleri organize edilebilir. Sivil toplum kuruluşları dış finansal destek de bulabilmektedirler. Bu kaynaklar pekala belirli ölçülerde bölgeye kanalize edilebilir. Ayrıca yeni hizmet modellerini, özel modelleri burada deneyebilir, yaygınlaştırılması için çaba sarf edebiliriz. Sosyal destek sağlama konusunda mevcut kuruluşların imkânlarını da buraya kanalize edebilir ve buradaki yoksulluğun giderilmesinde önemli bir rol oynayabiliriz.

Dr. FÜSUN SAYEK

Türk Tabipler Birliği Merkez Konseyi Başkanı

Yoksullukla sağlık ilişkisini en iyi şairler anlatıyorlar:

*Biliyoruz doktor nedir bizi hasta eden
Gelince seni görmeye çıkartıyorlar elbiselerimizi
Hastalığımızın nedenini anlamak değil zor
Şöyle bak üstümüze başımıza doktor
Elbiselerimizi yıpratana ne ise odur vücudumu da yıpratana
Duvarlarımızdaki leke de ondan.
Söyle öyleyse bize rutubet neden?*

Brecht

Ve Ceyhun Atıf Kansu diyor ki:

*Tartılardan utanyorum bebekleri tarttıķça
Soyunmalardan utanyorum ben şimdi.
Adamın bacağı ağrıyordu
Soyun dedim içinde donu yoktu.
Bu adam ince gürgen dallarından yontup yontup küfe yapar
Üst üstün üzüm için.*

Yoksulluk-sağlık ilişkisi ve bu ilişkinin içine düştüğü kısır döngü konusunda biz hekimler neredeyse ilk tanıklar oluyoruz. Ve inanıyoruz ki, bu ilişki apaçık ortadadır. Ama ben yine de bazı saptamalarla konuşmama başlamak istiyorum.

İnsanların yaşadığı ve çalıştığı yerdeki fiziki ve sosyal çevre, yoksulluk, işsizlik, yetersiz konut, stresli, tehlikeli iş ortamları, sosyal dayanışma ve eğitim yoksunluğu, kısacası ekonomik yetersizlik bazında ortaya çıkan tüm faktörler sağlığı ciddi olarak etkilemektedir. Bunlar dezavantajlı gruplarda ve yörelerde daha sık rastlanan risk faktörleridir.

İkincisi, kişisel davranışlara bağlı bazı risk faktörleri vardır. Sigara içme, uygun olmayan beslenme biçimleri, egzersiz yapmama gibi. Bunlar dezavantajlı ve yoksul gruplarda daha yaygındır ve çoğunlukla kişinin kendi seçtiği bir risk faktörüdür diye düşünüldüklerinden göz ardı edilirler. Ancak unutulmamalıdır ki, bu davranışlar da sosyal ve fiziki çevre koşullarıyla çok iç içedir ve kişisel bir seçim olarak kabul edilmemelidir.

Üçüncü olarak, sağlık hizmeti sunumuyla ilgili faktörlerde de yoksulluk-sağlık ilişkisi önemli biçimde belirleyici olmaktadır. En çok gereksinimi olan topluluklara temel sağlık hizmetlerini sunamamız ve daha varlıklı kesimlerin sağlık alanında sunduğumuz hizmetlerden daha kolay yararlanması, bu alandaki eşitsizliklerin giderek artmasına yol açmaktadır.

Dördüncü ve çok özel bir konu da hasta kişilerin daha yoksullaştığı gerçeğidir. Eğer biz kökendeki hastalığı önleyemezsek hasta olan kişilerin gelirlerindeki düşmeyi, yani yoksullaşmalarını da engelleyemeyiz. Bu konular gerçek bir kısır döngü gibi sürekli olarak birbirlerini etkilemektedirler. Yoksullaşan toplum daha sağlıksız olur, daha sağlıksız olan toplum da giderek daha çok yoksullaşır. Biz sağlıkçılar biliyoruz ki, bu saydığımız risk faktörlerinin ortadan kaldırıldığı toplumlar daha sağlıklı olacaklar ve benzer risk faktörleri içerisine tekrar girmeleri zorlaşacaktır. Dolayısıyla bu kısır döngü bir miktar engellenebilecektir.

Sağlık-yoksulluk ilişkisini biraz derinleşerek incelemek istiyorum. Gelir düzeyi ve sağlık ilişkisinde özellikle, düşükten orta gelir düzeyine gidildikçe, olağanüstü bir iyileşme görüldüğü bilinmektedir. Daha üst düzeyde, farklı hastalıklar sağlık göstergelerini etkilediğinden o grupları dikkate almıyorum. Ama düşükten orta gelir düzeyine gittikçe gerçekten gelirle sağlık arasında çok pozitif bir ilişki oluşmaktadır. Gelişmiş ülkelerle, gelişmek-

te olan ülkeler arasında ölümler açısından farklılıklar olduğu da bilinmektedir. Çalışmalar gösteriyor ki, gelir dağılımındaki düzelme, yani millî gelirin yoksul olan kesimin gelirin daha çok yansıdığı durumlarda yaşam süreleri çok hızlı biçimde artmaktadır. Bunun nasıl olacağı sanıyorum bu toplantıda bir biçimde şekillenerek ortaya çıkacaktır. Ancak ben ülkemiz için çok zor bir başlangıç yaptığımızı söylemek istiyorum. Zira ülkemiz bahsi geçen eşitsizlikler açısından yer yüzündeki en kötü beş ülke arasında yer almaktadır.

Şüphesiz yetersiz beslenme, konutsuzluk, kötü çalışma koşulları el ele gider. Ancak bunların içinde yoksulluk, bir risk faktörü olarak ve sağlık tehlikesi oluşturmada en belirleyici olanıdır. Düşük gelir, sağlığı yalnızca yiyecek, ısınma, barınma olanaklarını azaltarak değil, kişilerin toplumsal yaşamdan uzaklaşması, onlara sunulan destek ağlarının azalması, kendilerine güvenlerinin azalması yoluyla da olumsuz etkiler.

Elbette toplumun içinde yoksulluk göreceli bir kavramdır. BM'in bir süre önce yapılmış ve Türkiye'de her üç kişiden birinin yoksul olduğunu ifade eden bir çalışması mevcuttur. Bu oranın daha yüksek olarak belirtildiği, daha sonra yapılmış çalışmalar da vardır. Oran çeşitli çalışmalara göre değişmekle beraber Türkiye'de yoksulluğun önemli miktarda olduğu ve kırsal alanda, özellikle de Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da, ikincil olarak da İç Anadolu'da yoğunlaştığı bilinmektedir.

Sağlık Bakanlığı'nın yaptırdığı bir çalışmadan yararlanmak suretiyle, yoksulluğun sağlık üzerindeki etkisiyle ilgili olarak ülkeler arasındaki farklılıklara da değinmek istiyorum. Batı'da, doğan her bin çocuktan 30'u ölüren, Güneydoğu Anadolu'da doğan her bin bebekten neredeyse 100'e yakını ölmektedir. Türk Tabipler Birliği Diyarbakır Tabip Odası'nın yaptığı bazı çalışmalarda bu sayının daha da yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, yoksulluğun sağlığı ciddi bir biçimde etkilediği ve ülke içerisinde ciddi eşitsizlikler yarattığı ortadadır.

Yoksulluğa çare olarak sunulan politikaların üç önemli boyutu vardır. Bunlardan ilki kaynakların adil dağıtımını yoluyla yoksul insanların gelirini arttırma yönünde önlemler almak; ikincisi yoksul grupların beceri ve yetkinliklerini, yani eğitimlerini arttırma yöntemlerini hayata geçirmek -ki bu biraz daha uzun vadeli bir çözümdür; üçüncüsü de yoksulluğun yarattığı sağlık sorunlarını çözmektir.

Bizim öncelikle sorunu tespit etmemiz ve herkesin daha sağlıklı olabilmesi için “ulaşılabilirlik” kavramını gündeme getirmemiz gerekmektedir. Ulaşılabilirlik kavramıyla öncelikle “ekonomik ulaşılabilirliği” kastetmekteyiz. Ödeme gücü ne olursa olsun herkesin nitelikli sağlık hizmetine ulaşması hepimizin hedefi olmalıdır. Bu anlamda ulaşılabilirlik, seçtiğimiz sağlık hizmetinin finansman modeliyle belirlenecektir. Kişilerin özel hizmet almak için ceplerinden ödedikleri para ya da özel sigorta sistemleri eşitsizlikleri en çok arttıran modellerdir. Bu sistemlerde yaşlıların, yoksulların, kronik hastalıkları olanların hiç şansı yoktur. Tabii ki devlet destek olabilir; ancak bu kesin çözüm değildir. Başka bir çözüme ihtiyaç vardır.

İkincisi, sağlık reformu olarak önerilen prime dayalı sigorta sistemlerinin özellikle yoksulluğun, işsizliğin yaygın olduğu toplumlarda asla çalışmadığı gerçeğidir. Prime dayalı sistemlerde primi ödediğiniz ve işiniz olduğu sürece sağlık güvenceniz vardır. Onu kaybettiğiniz zaman güvencenizi de yitirirsiniz. Prim toplamak güçtür; pahalı bir sistemdir. Yakın zamanda Doğu Avrupa ülkelerinde sağlık alanında yaşanan felaketin sorumlusu, devlet destekli ve vergilere dayalı sağlık sistemi yerine primli sisteme geçilmiş olmasıdır. Toplanan vergiler aracılığıyla sağlanan kaynaktan tüm kesimlere aynı standartta sağlık hizmeti devlet eliyle sunulmalıdır. Hatta şunu da söylemek gerekiyor ki, ek olarak özel sağlık sigortası yaptırmak suretiyle bazı alanlarda ayrıcalık yapılması bile sağlıkta eşitsizlik yaratmaktadır.

Ekonomik ulaşılabilirlik kadar coğrafi ulaşılabilirlik de önemlidir. Ancak ben daha çok “kültürel ulaşılabilirlik”ten söz etmek istiyorum. Kültürel ilişki ile kastettiğim -biz sağlıkçıları derinden ilgilendirdiği için üzerinde duruyorum- hasta-sağlık personeli ilişkisidir. Bu, değişik kültürlerin olduğu ülkelerde hizmetin kalitesini çok etkileyen bir bariyerdir; ama ülkeler bunu çözebilmektedirler. Bizim ülkemizde ise gerçekten önemli bir sorundur ve bu anlamda iletişim becerisini arttıracak yöntemler sürekli engellenmektedir. Burada özellikle dil sorunundan söz etmek istiyorum. Bizim ve sağlık personelinin yaptığı çalışmalar bu yörenin dilini bilen personelin sağlık sorunlarının çözümünde, dolayısıyla yoksulluğun önlenmesine bir katkıda bulunmada daha başarılı olduklarını göstermektedir. Ancak burada yaşadığımız ve artık olağan hale gelmiş olağanüstü durum sanıyorum bu durumda bir olumsuzluk yaratmaktadır. Zira çok yakın bir zamanda, çok başarılı

teknik çalışmaları olan odamızın başkanı Sayın Seyfettin Kızıllan kötü bir süreç sonucunda başka bir ile atanmak durumunda kalmıştır.

Son olarak bir de sağlıksız yaşam koşullarını düzeltmek için barınağın ne denli önemli olduğuna değineceğim. Bu bölgede yaşadığımız en önemli sorunlardan biri kırsal alanlardan kente doğru olan aşırı göçtür. Mart ayında burada yapılan bir başka toplantıda bu göçler nedeniyle 14 kişinin bir odada yaşamak zorunda olduğunu öğrenmekten fevkalade üzüntü duydum. Şaşırmadım, zira insan “göç eden bu kadar kişi nerede barınıyor” diye düşündüğünde böyle olacağını tahmin edebiliyor. Dolayısıyla, bu barınak konusuna kökünden çözüm getirmek gerekmektedir.

Çözüm önerileri sunmadan evvel gerçekçi bir durum tespiti yapılması gerektiğine inanıyorum. İkinci olarak amaç ve hedeflerimizi net olarak belirlemeliyiz. Üçüncü olarak ise dar boğazları ve olanakları da içeren bir yöntem seçmemiz ve kaynağı belirlememiz gerekmektedir. Karşı karşıya olduğumuz en büyük engel düşünce yoksulluğudur. Düşünce yoksulluğu örgütlenmemizi ve yoksulluğu giderici tedbirleri almamızı engellemektedir. Burada hepimize önemli sorumluluklar düşmektedir. Başka ülkelerde yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Bunlardan örnekler alınabilir; ama biz kendi ülkemiz için seçeneğin ne olduğunu biliyoruz. Bence en önemlisi finasta sürekliliğin sağlanmasıdır. O da global düzeyde bazı kaynakların yeniden dağılımının yapılmasıyla söz konusu olabilecektir.

Sayın Balkan'ın sözünü ettiği barış hususuna da değinmek istiyorum. Çünkü başka ülkelerde örneklerini gördüğümüz gibi barış sağlandığı takdirde silahsızlanma politikalarından arta kalan olağanüstü boyuttaki para sağlığa aktarılmaktadır. Bizim ihtiyaç duyduğumuz, bu kaynağı sağlayacak ve sağlığa aktaracak politik kararlılık ve güçtür. Bu kaynak aktarımıyla birlikte ülkemizde planlama global düzeyde değil de bölgelerin özel sorunlarına yönelik olarak yapılırsa çok daha verimli sonuçlar alınacaktır.

Son olarak bir endişemi dile getirmek istiyorum. Yoksulluktan bu kadar açık bir dille yeni yeni söz etmeye başladık. Ama Türkiye'de bazı kavramları çok çabuk eskitiyor, içlerini boşaltıyoruz. Örneğin bebek ölüm hızlarının bu kadar farklılık gösterdiğini dört-beş yıl önce konuşmaya başlamıştık; ama sonuçta pek de önemli bir ilerleme kaydedemedik. Bu toplantının yoksulluk konusunda daha kalıcı politikalar belirlenmesinin ilk adımı olmasını diliyorum.

Y O K S U L L U Ğ U Ö N L E M E S T R A T E J İ L E R İ

Katkılar ve Tartışmalar

BİR KATILIMCI

Sayın Tınaz Titiz girişim ajanslarının içindeki enstrümanlar konusuna vakitsizlik nedeniyle değinemedi. İnaniyorum ki o enstrümanlar hakkında bilgi edinmemiz çok yararlı olacaktır. Bunlar nelerdir Sayın Titiz?

TINAZ TİTİZ

Girişim destekleme ajansları Batı ülkelerinde aşağı yukarı 40-45 yıllık geçmiş olan araçlardır. Girişim destekleme ajansı, çeşitli havuzlardan oluşan bir havuzlar topluluğudur. Bu para havuzunun içinde de ufak havuzcuklar vardır. Örneğin geri alınmamak üzere verilmiş para havuzu, düşük faizli kredi havuzu, orta faizli kredi havuzu, risk sermayesi dediğimiz, fikri olan ama parası olmayan kimselere sermaye verecek olan kaynak havuzu gibi bir finansal havuz vs. Ayrıca işyerleri, çeşitli kuruluşlar, sosyal sorumlulukları hasebiyle belediyeler, sivil toplum örgütleri, belki devlet, belki büyük sanayi kuruluşları, kişiler, hayattan ümidini kesmiş bir ayağı çukurda olan ve malını mülkünü ne yapacağını bilemeyen insanlar da bu havuza katkıda bulunabilirler. Örneğin bunlar birtakım gayri menkullerinin, yani içinde iş yapılabilecek olan yerlerinin ya kullanım haklarını ya da mülkiyetlerini girişim destekleme ajansının çalışma yeri havuzunun içine devretmektedirler.

Girişim destekleme ajansının en önemli havuzlarından bir tanesi iş fikirleri havuzudur. Bugün ister eğitilmiş, ister yarı eğitilmiş, ister eğitimsiz insan-

larla konuştuğunuz zaman zihinlerinin yapılabilecek işler konusunda son derece fakir olduğunu görüyorsunuz. Sadece Diyarbakır'da değil çok büyük şehirlerde, yani insanların ihtiyaç paletinin çok yaygın olduğu şehirlerde dahi insanlar çaresiz kaldıkları anda maalesef akıllarına simit ya da kos helva satmaktan başka bir şey getiremiyorlar. Halbuki o yaptıkları iş belki yapılabilecek işlerin en zorlarından bir tanesidir. Buna rağmen insanlar önlerinde başka seçenekler olmadığı için onu yapmaktadırlar.

Kısacası girişim destekleme ajansı bir işin kurulması, insanların beceri kazanması için gereken havuzlar sisteminden oluşmaktadır. Her havuzda olduğu gibi bu havuzların da bir girdisi ve bir çıktısı vardır. Çıktısı, tahmin edilebileceği gibi, ihtiyacı olan girişimci adaylara verilmektedir. Girdisini ise iki kaynak oluşturmaktadır. Eğer çok iyi yönetilirse bir süre sonra kâr etmeye başlar ve bu suretle gelir sağlanmış olur. Ama esas girdisini toplumun sosyal sorumluluğu, sivil toplum örgütlerinin para toplayabilme imkânları oluşturmaktadır. Özellikle İngiltere bu konuda oldukça iyi deneyimlere sahiptir. Türkiye'de de öncü iki örnek son derece başarılı sonuçlar vermiştir.

BİR KATILIMCI

Özellikle Füsun Hanım'a ve sağlık konusuna değinen konuşmacılara bir soru yöneltmek istiyorum. Avrupa'da, sosyal tıbbın çok gelişmiş olduğu ülkeler arasında, örneğin İngiltere, İsveç, Finlandiya gibi ülkelerde, sağlıktaki israfi azaltmak ve verimliliği arttırmak için ciddi bir özelleştirmeye, desantralizasyona, lokalleştirmeye gidildiğini görüyoruz. Bu üzerinde çok tartışılan bir konu. Ben Avrupa Konseyi için bir araştırma grubunu yönettim. Araştırmamız neticesinde, bütün Avrupa ülkelerinde özellikle aileye sunulan hizmetlerle ilgili olarak bu konu üzerinde önemle durulduğunu gördük. Bu bağlamda tamamen devletçi bir model ne kadar geçerlidir? Bizde de bu konunun tartışılmasını isterdim.

MEHMET ALİ BİLİKER

Söylediğiniz doğrudur. Türkiye'de sağlık sisteminde bir yönetim sorunu mevcuttur. Gerçekten de bütün yetkileri bir merkezde toplamış, illeri mer-

kezden idare etmeye çalışmaktayız. Bütün tartışmalarımızın amacı desantralizasyonu sağlamaktır. Ancak ildeki sağlık teşkilatını oturtup güçlendirmede sıkıntılarımız mevcuttur. Diyarbakır Sağlık Müdürlüğü'nde bir yıl içerisinde kaç müdür, kaç müdür yardımcısı değiştiğine baktığınızda teşkilatın oturmadığını açıklıkla görebiliyorsunuz. Birçok ilimizde de aynı durum söz konusudur. Bu konuda da bakanlığımızda tartışmalar sürmektedir. Ama ne zaman düzene girer bilemiyorum.

FÜSUN SAYEK

OECD ülkelerinde 1960 yılında 21 ülkeden yalnızca altısında kamu sağlık sistemi varken, 1983'de on beşinde, herkesi sigortalayacak bir sisteme ulaşılmıştır. Yani ülkelerin pek çoğu böyle bir modeli tercih etmektedir. Bugün sunulan özelleştirme modellerinin verimliliği arttırmadığı farklı ülkelerde yapılan pilot uygulamalarla ortaya çıkmıştır. Örneğin İngiltere'de sağlık göstergelerinde olumsuz yönde bir değişim olmuştur. Son bir kaç yıl içerisinde Doğu Avrupa ülkelerinde bir sistemden diğerine geçişteki savrulma, yani sağlıkta ani özelleştirme, bir gecede sistemlerin tüm yapılarını değiştirdi. Bu ani değişikliklerin sağlık göstergelerine olumsuz yansıdığını görmekteyiz. Kendi eleştirileri de bu yöndedir. Dolayısıyla biz, sağlık ve eğitimin rekabet ya da verimlilik nedeniyle özelleştirme söyleminden uzak tartışılması gerektiğini düşünüyoruz.

GÖKHAN ÇAPOĞLU

İngiltere'deki özelleştirme konusuyla ben de ilgilendiğim için bir kaç şey ilave etmek istedim. Özelleştirme sözcüğünün, kavram kargaşasına sebep olmayacak bir açıklıkla ve titizlikle kullanılması gerektiğini düşünüyorum. İngiltere'de yapılan değişiklik özelleştirme değildir. Bir kere vergi ile finansmanın egemenliği devam etmektedir. Ne bir sigorta primi, ne bir özel sigorta sistemi, ne de cepten ödeme sistemi vardır. İkincisi hastaneler özelleştirilmemekte, devlet hastaneleri özel vakıf statüsüne geçirilmektedir. Onun için İngiltere'de kullanılan 'internal market' sözünü ben Türkçe'ye 'iç piyasa' diye tercüme ediyorum. Ama iç piyasa derken gerçek bir piyasa değil, kamu

kesimi içerisinde bir piyasa ortaya çıkartılıyor. Dolayısıyla İngiltere'de sağlık sistemi özelleştiriliyor dersek yanlış olur, orada desantralizasyona gidilmektedir. Aynı şekilde, geçmişte bireysel olarak tek tek hizmet sunan aile hekimlerinin en fazla 10'ar kişilik gruplar oluşturmasına olanak tanınmıştır.

Bu uygulamaların sonuçlarının olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğu konusunda -ki bu noktada Sayın Sayek'ten biraz ayrılıyorum- İngiltere'de çok büyük bir tartışma sürmektedir. Hangi göstergelerin kullanılacağı konusu tartışılmaktadır. Zira sonuçlar bazı göstergelere göre olumlu, bazılarına göre ise olumsuzdur. Problem şuradadır: Bir yandan herkese sağlık hizmeti götürmek istiyoruz, bir yandan da kaynakları iyi kullanmak zorundayız. Bu ikisi arasında bir sentez yakalamak gerekmektedir. Dolayısıyla klasik devletçi çözümler yetersiz kalmaktadır. Ancak bunun alternatifi olarak çözümlü tamamen piyasa mekanizmasına bırakmak da aynı nedenle yetersizdir. Dolayısıyla, İngiltere bir arayış içindedir. İskandinav ülkelerinde ise, mesela İsveç'te, zaten yerel yönetimler önceden beri sağlık sisteminde önemli bir etkinliğe sahip bulunmaktaydılar. İskandinav sisteminde İngiltere'deki kadar bile radikal bir değişiklik yapılmış değildir.

Desantralizasyon çok önemlidir. Ekonomik performans göstergelerinin kullanılması da çok önemlidir. Ama piyasa mekanizmasına bir dereceden fazla olanak tanındığı takdirde ciddi birtakım riskler başlamaktadır. O nedenle İskandinav ülkelerinde de İngiltere'de de sağlık alanında bir özelleştirme yapılmamaktadır kanısındayım. Orada yapılan değişiklikleri başka isimlerle nitelememiz gerekmektedir. Türkiye'de özelleştirme kelimesi fetişleştirildiği için yanlış anlamalara yol açabileceği endişesiyle bu eklemeyi yapmak gereğini duydum.

ZIYA MÜEZZİNOĞLU

Benim Sayın Şenatalar ve Sayın Titiz'e sorularım olacak. Sayın Şenatalar eğitim alanındaki sorunların çok çarpıcı bir envanterini ortaya koydu. Bu konudaki düşüncelerine tümüyle katılıyorum. Sorunların nedenleri üzerinde dururken de en çok kaynak konusuna değindi Sayın Şenatalar. Bu konunun son günlerde Türkiye'nin gündeminde bulunan sekiz yıllık eğitim

konusuyla birlikte çok tartışılır hale geldiğini biliyoruz. Acaba bu konu kaynak konusuyla ne dereceye kadar doğrudan ya da dolaylı ilgilidir?

Sayın Titiz de konuşmalarının başında bu bölgenin sorunlarına çözüm ararken Kızılay'dan da yararlanılması gerektiğine değindi. Bunun çok önemli olduğu kanısındayım. Kızılay'ın mevcut kadrosu, deneyimi, birikimi, kaynaklarıyla bölgenin sorunlarına, özellikle göçten ileri gelen sorunlarına büyük ölçüde yardımcı olabileceğine ve hâlâ sorun olan birçok konunun Kızılay'ın yardımı ve katkısıyla çözülebileceğine inanıyorum. Ayrıca göç eden insanların köylerine geri dönme aşamasında da yine Kızılay'dan yararlanabileceklerini ve böyle bir yaklaşımın sadece kaynak ve örgüt açısından değil, Kızılay'ın tarafsız bir kimliği olması nedeniyle, bazı yanlış anlamaları önlemek açısından da çok olumlu olacağını düşünüyorum. Acaba bu konuda eklenebilecek başka hususlar var mı?

BURHAN ŞENATALAR

Sekiz yıllık temel öğretim 6-14 yaş grubunu kapsamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1995 yılında yayınladığı bir rapora göre 6-14 yaş grubu çağ nüfusu 10 milyon 300 bindir. Yaklaşık 9 milyonu, yani %87'si sistem içinde bulunmaktadır. Bu durumda sistem dışında kalanların oranı %13 olmaktadır. Ek derslik ihtiyacı 35 bin dolaylarındadır. Bu rakam 40 öğrenciye bir derslik hesabıyla bulunmuştur. Ek öğretmen ihtiyacı ise 28 bin 500'dür.

Burada bir yaklaşım sorunu vardır. Bu sorunun bir ayağını "Sorunları çözmeye niyetli miyiz, değil miyiz?" sorusu oluşturmaktadır. Doğu ve Güneydoğu'da oturan nüfusumuz Türkiye nüfusunun 1/7'si kadardır. Bahsi geçen, eğitim ve sağlıkla ilgili tüm göstergeler bu bölgelerde Türkiye ortalamasından çok daha kötü durumdadır. Öyle ise;

1. Bu problemi önümüze koyalım ve dört-beş yıl içinde çözmeyi hedefleyelim.
2. Bunun göstergelerini saptayalım. Diyelim ki beş sene içinde ortalama sınıf büyüklüğünü şu düzeye getireceğiz; aynı şekilde okullaşma ya da ikili öğretim oranlarını da Türkiye ortalamasına yaklaştıracağız. 8 yıl da önümüze koyalım. Bu hedefin bir sene içinde gerçekleşmeyeceği gayet açıktır. Ama bir sene olmayacak diye hayat boyu da ol-

mayacak dersek, o zaman işin içinden hiçbir şekilde çıkamayız. Dolayısıyla öncelikle niyet ve politik kararlılık lazımdır. Açıkçası sivil toplum örgütlerinin ana rolünü de ben bu noktada görüyorum. Zira sivil toplum örgütleri Güneydoğu'da ya da Doğu'da, ağızlarıyla kuş tutsalar muazzam bir ekonomik kaynak yaratamazlar. Yaratacakları politik baskı olmalıdır; siyasi otoriteyi etkilemek olmalıdır. Türkiye demokrasisinde eksik olan da budur.

Şimdiye kadar yapılan konuşmalarda devlete ilişkin var olan, bir renk ayrılığı diyemesem de bir ton ayrılığını vurgulamak ihtiyacımı duyuyorum. Doğu ve Güneydoğu'daki sorunların esas çözüm kaynağı devlettir, siyasi otoritedir. "Türkiye'de devletin kaynakları yetersizdir" görüşüne katılmıyorum. Türkiye'de birçok kesimden doğru dürüst vergi alınmamaktadır. Vergi reformu yapılmamasının, kaynak yaratılmamasının önündeki engel ekonomik değil, politiktir. Ve biz eğer bunu çözmeyi politik kanallarla gerçekleştiremezsek Doğu ve Güneydoğu sivil toplum örgütlerinin katkılarıyla kalkınamayacaktır. Hiçbir ülkede de geri kalmış bölgeler bu yöntemle kalkınmamıştır. Sivil toplum örgütlerine çok inanan bir insanım. Ama rollerini ve onlardan bekleyeceğimiz şeyleri abartma eğiliminden de korkmaya başladım.

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu'ya aktarılabilecek kaynağı yoksa hiçbir ülkenin kaynağı yoktur. Örneğin biraz evvel Türkiye'nin kişi başına geliri 1280 dolar olarak ifade edildi. Hayır; Türkiye'nin kişi başına düşen milli geliri 3 bin dolar civarındadır. Satın alma gücü paritesine göre ise -OECD hesaplarına göre- 5 bin dolardır. Türkiye'de kaynak yok değildir; kaynak vardır ama politik dengeler bozuktur. Politik irade eksiktir. Doğu ve Güneydoğu ile de ciddi ve samimi olarak ilgileneceksek ancak bu politik manivelayı değiştirerek bir şeyler getirebiliriz. Aksi takdirde pek bir şey değiştirebileceğimize inanmıyorum.

TINAZ TİTİZ

Sayın Müezzinoğlu'nun sorduğu sorunun cevabı zannediyorum ki kendi sorusunun içinde gizliydi. Bana belki de sadece onaylamak kalıyor. Doğrudur; ben de aynı şekilde düşünüyorum. Ama "Güneydoğu'nun sorunlarını Kızılay'a havale etti" gibi yanlış bir kanı uyandırmamak için o noktayı bi-

lerek biraz hızlı geçtim. Zira Kızılay afet olayları için öngörülen bir çözüm kuruluşudur. Onunla bölgenin orta, uzun, hatta kısa vadeli sorunları çözülemez. Ama hekim dostlarımızın aktardıkları sayesinde biliyoruz ki, insanlara ciddi operasyonlar yapabilmek için onların direnme gücünü, yaşam gücünü yaşama isteğini kamçılama lazımdır. Burada belediyenin ekmeğe dağıtan kamyonuna birbirini çiğneyerek erişen insanlar varken ben onlara desem ki, "Biz beceri kazandırma politikası hazırladık, becerisiz iş olmaz." herhalde beni buradan sopayla kovalarlar. Onun için Kızılay'ın burada yapabileceği çok ciddi bir iş vardır ve Kızılay bu konuda çok deneyimli bir kuruluştur. Zira her hangi bir yerde deprem olduğunda dört saat içinde oraya uçakla yardım götürebilmektedir. Kızılay'ın bu bölgelere daha dikkatli bakması konusunda ben de tamamen hemfikirim.

BİR KATILIMCI

Her konuda olduğu gibi sağlık konusunda da hep politik çözüm üzerinde duruluyor. Devlet ya da özel sektör; bu iki taraftan birisi olmak çözümler konusunda belirleyici oluyor. Bir tek Sayın Titiz bu eğilimin dışında kaldı. Bu bağlamda sorumu Sayın Sayek'e yöneltmek istiyorum. Sağlık konusunda bu iki çözümün dışında siz "kültürel çözümler" diye tanımladığınız farklı bir öneri ortaya koydunuz. Dünyada kullanılan sağlık antropolojisinden ne kadar yararlanıyorsunuz? İnsan merkezli, insana dayalı, insan ve kültürü içeren merkezleri ne kadar kullanıyorsunuz?

FÜSUN SAYEK

Esasında, tabii ki bir sosyolog uzmanlığıyla yapamıyoruz bu işi. Biraz el yordamıyla, kendi gözlemlerimizden yola çıkarak ilerliyoruz. Ben özellikle yörede çalışan hekim, sağlık personeli ve diğer arkadaşlarımızdan gelen eleştiriler, istekler ve öneriler doğrultusunda böyle bir öneride bulundum. Sağlık-yoksulluk ilişkisindeki dar boğazdan bahsettik. Yoksulluğa giden yolda, sağlık alanında iyileştirme yapabilmemiz böyle bir sahiplenmeyi gerektirmektedir. Örneğin yöredeki kadınlara ulaşmanın yolu büyük ölçüde Kürtçe bilmekten geçiyor. Bu kültürel bariyerler çeşitlendirilebilir. Başka ülkeler bu sorunu çözmüşler. Örneğin Batı Avrupa ülkelerinde, Tür-

kiye'den giden işçiler çocuklarına başışıklamayı doğru yaptırabilsinler diye babaların iş saatleri dışında kliniklerini açıyorlar. Dolayısıyla, yörelerin sosyolojik, kültürel özelliklerine uyum sağlayamadığımız takdirde sağlık alanında çok fazla yol alamıyoruz. Güneydoğu'daki durum bunun bir göstergesidir.

TINAZ TİTİZ

Sizin yorumunuza katılarak ben de bir şey ilave etmek istiyorum. Bu platformda ve katıldığımız çoğu platformda hep dikkatimi çeken bir şey vardır. Dikkat ederseniz hep bireye rağmen onu sağlıklı kılmak, onu eğitimi kılmak, onu müreffeh kılmak eğilimi mevcuttur. Yani bireyi öyle yapalım ki, iyi bir vatandaş olsun. Bireyi öyle yapalım ki, çok sağlıklı olsun... Bu bana çok dayatmacı geliyor. Acaba her şeyden daha fazla ihtiyacımız olan şey bireyin kendi arzusu, muradı değil midir? Sağlıklı olma arzusu, eğitimi olma arzusu... Lütfen, burada, Ankara'da ya da Ardahan'da sokağa çıkın ve insanların yüzüne bakın. Bu muradın, bu isteğin ne kadar az olduğunu, dolayısıyla, bunu dayatmayla yapmak isteyenlerin işlerinin de ne kadar zor olduğunu göreceksiniz.

Türkiye’de İstihdam ve Sosyal Güvenlik Sorunları

Prof. Dr. OĞUZ OYAN

Türk-İş Araştırma Merkezi Müdürü

Sunuşuma daha önceki panelistlerin konuşmalarıyla bir bağlantı kurarak başlamak istiyorum. Önceki tartışmalar sırasında Avrupa Birliği örneğini vererek, bölgesel kalkınma programlarının çok önemli bir yer tuttuğundan bahsetmiştim. Buna verilen yanıt, “Yapılan araştırmalar bölgesel kalkınma programlarının öncesiyle sonrası arasında, bölgesel gelişmişlik farklarının kapanması yönünden pek bir değişim olmadığına işaret ediyor.” biçimindeydi. Benim buna yanıtım şudur: “Türkiye de keşke öyle kalsaydı.” Diyarbakır iller sıralamasında 1950’lerde 26. sırada iken şimdi 62.dir. Biz bu sıralamayı sabit tutabilseydik, yani Diyarbakır 26. sırada kalabilseydi, burada yoksulluk değil de gelişmişlik ya da gelişme perspektifi üzerinde daha fazla durulurdu. Demek ki bölgesel kalkınma programları bir işe yarıyor.

Birçok sivil toplum örgütünde görevliyim; hatta bir tanesinde başkanım. Sivil toplum kuruluşları konusunda aşırı bir efsaneleştirme yaşamaktayız. Belki de böyle bir toplantının ilk defa gerçekleştiriliyor olması nedeniyle ‘çubuğu tersine bükme’ eğilimini hissetmekteyiz. Yani “Her şeyi devletten beklemeyelim” düşüncesi hakim durumda. Ama çubuğu tekrar düzeltmeye yönelik bir hamleye de ihtiyaç vardır. Zira biraz önce de belirtildiği gibi sivil

toplum kuruluşları da vergi mükellefleri olarak devletten birtakım hizmetlerin yapılmasını en etkin şekilde talep etmesi gereken kuruluşlardır. Eğer Türkiye’de vergi grubunun %62’si, toplam bütçe harcamalarının %38’i faiz ödemelerine gidiyorsa, bizim sivil toplum kuruluşları olarak tepki göstermemiz, bunun aksini savunmamız, yani bütçe harcamalarının bileşiminin değişmesini talep etmemiz gerekmektedir. Zira eğer siz bu bütçenizden sağlığa %2,5 ayırırken faiz ödemelerine %38,5 ayırıyorsanız burada bir terslik vardır ve mutlaka düzeltilmesi gerekmektedir. Yoksa “Devlet yapamıyor; eğitim, sağlık ve sair konularda bulup buluşturalım, kişisel inisiyatiflerle hareket edelim.” dersek ciddi bir yanılgıya düşeriz.

İstihdam gelirleri ve sosyal güvenlik çok geniş bir konudur. İstihdam sorunları ile ilgili olarak sadece ana başlıkları sıralayarak geçmek istiyorum. Birincisi, bu konuda Türk-İş’in de yaptığı birtakım çalışmalar olmakla beraber istatistiki verilerin son derece güvenilir olmadığını görüyoruz. Yani devletin kendi belgeleri arasında önemli uyumsuzluklar bulunmakta ve “eksik istihdam” gibi yeni tanımlarla da işsizliğin gerçek boyutları sanki bir miktar düşük gösterilmeye çalışılmaktadır. İstatistikleri incelediğimizde Türkiye’de hem işsizliğin, hem de eksik istihdamın %6,3 dolaylarında olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla işsizlik artı eksik istihdam olarak toplam %12’lik bir oran buluyoruz. İstatistikler bize bu oranın beş-altı yıl öncesine nazaran düştüğünü söylemektedir. Ama yıllık programlar ve Yedinci Beş Yıllık Plan’da farklı rakamlar bulunduğunu belirterek bu konuyu geçmek istiyorum.

Türkiye’de istihdamın çok önemli sorunlarından bir tanesi kaçak işçilik ve kayıt dışı ekonomidir. Kayıt dışı ekonominin boyutları konusunda da çok değişik rakamlar vardır. Adı üstünde “kayıt dışı.” Dolayısıyla çok sağlam rakamlara ulaşmak zordur. Ancak sigortalı işçi sayısı kadar kaçak işçi çalıştırıldığından, 4 milyon civarında bir rakamdan bahsedilmektedir. Bu çok büyük bir rakamdır ve ciddiye alınması gerekmektedir. Kaçak işçiliğin içinde en yüksek oranlara ulaşanlar kadın ve çocuk işçilerdir. Bu oranlar, kadın ve çocuk emeği sömürsünün çok yoğun olduğu bir ülkede yaşadığımızı da göstermektedir. 10-14 yaş arası çocukların çalışma oranı 1980’lerde %20’lerde iken şimdi %24’lere çıkmıştır. Birçok gelişmemiş ülkede bu oran düşmekte iken, Türkiye arttığı ender ülkelerden birisidir. Bu artışın kaçak işçilikle bağlantısını kurmak lazımdır.

Türkiye'de istihdam ile ilgili altı çizilecek bir başka konu sendikalaşma oranının düşüklüğü ve özellikle özelleştirmeye beraber bu oranın daha da düşeceği yönündeki kaygılardır. Bir diğer sorun iş güvencesinin yetersizliği ve işsizlik sigortasının olmaması olarak ifade edilebilir. Yine altını çizerek söylemek gerekiyor ki Türkiye iş kazaları bakımından da dünyada ilk sıralarda yer almaktadır. Ve nihayet sağlık hizmetleri ile sosyal güvenlik hizmetlerinin yetersizliğinden de bahsetmek mümkündür.

Kaçak işçilik üzerinde biraz daha ayrıntılı olarak durmak istiyorum. Bu meseleyi büyüten birçok neden vardır. Kaçak işçilik ve kayıt dışı ekonomiyi sadece, kayıt dışı olan işletmelerin oluşturduğunu düşünmemek lazımdır. Zira bunun bir biçimi esasen kayıtlı olan işletmelerin bir miktar kayıtsız istihdam yapmalarıdır. Bir başka biçimi ise taşeronlaşma yoluyla taşeronun kendi kullandığı işçileri kayıt dışı, kaçak olarak kullanmasıdır. Bir başkası ise bütünüyle kayıt dışı kalma yoludur. Aslında bütün bunların yaptırımları öngörülmiştir; ama uygulanmamaktadır. Çünkü denetimler çok yetersizdir. Bir yasal eksiklik de eve iş verme sistemidir. Eve iş verme sistemi herhangi bir şekilde sosyal güvenlik sistemi kapsamına alma konusunda öngörülerin olmadığı bir uygulamadır.

Kaçak işçiliğin, devletin ekonomik önlemleri ya da birtakım mali uygulamaları nedeniyle büyüdüğünü de söyleyebiliriz. Türkiye'de brüt ücret ile net ücret farkının giderek büyümesi, gelir vergisi stopajı, sigorta primleri ve fonlar -tasarruf teşvik fonu, daha önce var olan konut edinme yardım fonu, savunma sanayi destekleme fonu gibi- nedeniyle istihdam üzerine getirilen yüklerin artması kaçak işçi çalıştırmayı özendirici uygulamalar olarak neticelenmektedir.

Sosyal güvenlik meselesinde de Türkiye'de sistemin tıkanıldığını herkes söylemektedir. Ben de bunun aksine bir şey söylemeyeceğim. Bu konuşmamda, sistemdeki tıkanmanın nedenleri üzerinde yine satır başlarıyla duracağım. Eğer soru gelirse daha detaylı olarak tartışabiliriz. Türkiye'de varolan sistem, prim toplama esasına dayalı "Bismarkçı Sistem" olarak tabir edilen bir uygulamadır. Bu uygulamanın dışında Şili ya da Amerika'da olduğu gibi, vergi gelirlerine dayalı sigortacılık ve bir de özel ya da zorunlu sağlık sigortasına dayanan sosyal güvenlik sistemi mevcuttur.

Türkiye'nin prim esasına dayalı sosyal güvenlik sistemi tıkanmıştır. Bir kere yaşlılık aylığına ilişkin aktüaryal hesaplar tutmamıştır, tutmasını ko-

laylaştıracak önlemler alınmamıştır. Hatta tam tersine tutmaması için her şey yapılmıştır. Örneğin emeklilik yaşı konusunda Türkiye'de siyasal iktidarlar çok popülist uygulamalara gitmişlerdir. 1960 sonlarında emeklilik sınırları kaldırılmış, 1987 yılında yeniden konmuş, 1992 yılında yeniden kaldırılmış ve aynı iktidar bir-iki yıl sonra sosyal güvenlik reformu arayışları içine girmiştir. Bu çelişkili uygulamalara yakın zamanda gerçekleşen bir örnek daha verebilirim. 1987'de emeklilik yaş haddini getiren iktidar süper emeklilik gibi bir borçlanma yasasını, yani sisteme yük getirecek bir yasayı da pekala çıkarabilmiştir. Başka bir deyişle sistemi düzenlemeye yönelik gibi görünen bir uygulamayla, sistemi bozan bir uygulamayı aynı rahatlıkla gerçekleştirebilmiştir. Keza 1991-95 koalisyon hükümeti döneminde hem emeklilik yaşı uygulaması kaldırılmış, hem de reform hazırlıkları yapılmış, ILO'ya reform siparişi verilmiştir.

Tıkanmaların bir başka nedeni yaşlılık aylığının yanı sıra sosyal fonların enflasyonist gelişmelere karşı korunamamasıdır. Diğer yandan borçlanma yasalarıyla ya da özel yasalarla sisteme birtakım yeni yükler getirildiğini, bu arada sosyal yardımlar gibi birtakım karşılığı olmayan aktarmaların yapıldığını görmekteyiz. Bir başka neden pasif sigortalıların giderek büyümesine karşılık, aktif sigortalıların aynı hızla büyümemesidir. Bu kaçak işçilik ve kayıt dışı ekonomiyle de çok bağlantılı bir olaydır.

Nihayet başka bir neden de devletin sosyal güvenlik sistemine olan katkılarını kriz öncesindeki dönemlerde yapmamasıdır. 1992 kriz ortamında zorunlu kaldığı için bu aktarmaları yapmamaya başlamıştır. Oysa Avrupa Birliği ortalamasında sosyal güvenlik sistemleri gelirlerinin %27'si kamu transferleri biçiminde ve bir zorunluluk olarak gerçekleşmektedir.

Sosyal güvenlik sisteminin bozulmasına ilişkin birçok gösterge mevcuttur. 1996 yılında sosyal güvenlik sistemine bütçeden GSMH'nın %2,3'ü oranında bir transfer yapılmıştır. Bu aktarımın bütçe büyüklüğüne oranı %8,7'dir ve kayda değer bir orandır. Çünkü 1994 ve öncesinde bu oran milli gelirin %1'inin altındaydı. 1995 ve 96'da hızlı bir artış gerçekleşmiştir ve halen artma eğilimindedir. Bu önemli bir göstergedir. Çünkü Türkiye'de sağlık harcamalarına bütçeden ayrılan pay %2,5'tir. Dolayısıyla sağlık harcamaları boyutuna erişmiş bir açıyla karşı karşıya bulunmaktayız.

Yeni düzenlemeler halihazırda varolan ve artma eğilimindeki bu açığı kısa bir sürede ortadan kaldıracak gibi gözükmemektedir. Üstelik sistemi bo-

zucu yönde etkisi olacak borçlandırma yasaları gündeme gelmektedir. SSK prim alacaklarının affına yönelik bir yasa çıkarılmıştır bile. Dolayısıyla sisteme girişlerde de bir aksama olacak gibi gözükmektedir.

Son olarak söylemek isterim ki tüm bu olumsuz göstergelere rağmen sosyal güvenlik sistemiyle ilgili yapılabilecek şeyler vardır. Durumun bütünüyle umutsuz olduğunu düşünmemeliyiz. Ancak bunun için fon aktarımına dayalı olarak kısa vadede başarı sağlayan, ama uzun vadede sisteme çok daha ağır yükler getiren mantıklardan uzaklaşılması gerekmektedir. Bunun çok tipik örneği Sayın Cumhurbaşkanı'nın geri çevirdiği yurtdışında bulunanlara emeklilik hakkı getirilmesini amaçlayan yasa tasarıdır. 5 bin iş günü, günde 2,5 dolardan, toplam 12 bin 500 dolar ödeyerek ömür boyu emeklilik hakkı sağlıyorsunuz. Bu dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş bir şeydir. Üstelik devlet bu uygulama neticesinde toplanan primlerin %20'sini hazineye aktarmayı umuyor. Yani dünya uygulamasının tam tersini... Niçin? İktidar sadece bugünü kurtarıp, bu yıl için girişleri arttırıp kendine kaynak yaratmayı amaçlayan "benden sonra tufan" mantığı ile hareket ettiği ve bu duruma çok büyük bir kamusal ve toplumsal tepki gelmediği için!

MÜCAHİT CAN

Güneydoğu İşadamları Derneği Kurucu Başkanı

Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği olarak 1994 yılında İstanbul'da "Güneydoğu'nun Dünü, Bugünü ve Yarını" adlı bir panel düzenlemiştik. Kurucu başkan ve başkan sıfatıyla açılış ve kapanış konuşmalarını ben yapmışım. Kapanış konuşmasındaki ifadelerim aynen şöyleydi: "Eğer sizler bölgeye gelerseniz, bölgedeki insanlarımızın yaşam koşullarını görüp sıkıntılarını müşahede ederek, nelerden istifade ettiklerini, nelerden istifade edemediklerini tespit ederseniz, bizim söylemek isteyip de söyleyemediklerimizi daha iyi söyleyebilirsiniz." Sizler şimdi buradasınız ve bölgenin yoksulluğu ile ilgili çok önemli bir toplantı yapılmakta. İsterdim ki bizleri temsil eden, sıkıntılarımızı devletin yönetim kadrosuna götürmekle sorumlu olan, özelde Diyarbakır'ın, genelde ise tüm bölgenin milletvekilleri de burada bulunsun.

Bölgemiz yer üstü ve yeraltı kaynakları itibariyle ülkemizin diğer bölgelerinden daha zengindir. Bunu bir iddia şeklinde söylemiyorum. Devletiñ ilgili kuruluşlarının araştırmalarında da bu gerçeği görmek mümkündür. Ama hak ettiğimiz gelişmişlik düzeyinde değiliz.

Bölgeyi kaldırmak çok kolaydır; yeter ki samimi olalım, yeter ki gönüllü olalım. Bütün formaliteleri bir yana bırakın, bir vakıf bile bu bölgenin

kalkınmasını sağlayabilir. "Kaynak nasıl bulunur?" dersiniz, herkes karınca kararınca katkıda bulunabilir. Çok üreten çok, çok satan çok katılır; kaynak temin edilir. Örneğin KDV oranlarına %1'lik bir puan eklersiniz -belki ilk defa ifade ediliyor- ve Güneydoğu Kalkınma Fonu adı altında bir fonda toplarsınız. Bu fonda biriken para ile bir vakıf kurarsınız, bu vakfa da Güneydoğu Kalkınma Vakfı dersiniz. Bu vakıfla, gönüllü kuruluşlarla, konusunda lider, önder olanların samimiyetiyle, bilgi birikiminin akışıyla bizler bu bölgeyi kalkındırabiliriz. Bu vakıfta yer alacak gönüllü yeminli işadamları ölümlerinde yakınlarına miras bırakmayacaklardır.

Bu önemli noktayı biraz daha açmak istiyorum. Bölgenin yeraltı ve yer üstü zenginliklerinden bahsettik ve bugünkü portresini kabaca çizmeye çalıştık. Bölge zengin olmasına rağmen kalkınmamıştır, her türlü sıkıntı yaşanmaktadır. Oysa bu bölgenin kalkınması ülkenin önünde olmazsa olmaz bir gerçek olarak durmaktadır. Buna rağmen yıllardan beri devletin geliştirdiği bir politika bulunmamaktadır. Dünyanın her ülkesinde geri kalmış bölgelerin kalkınmasını devlet kendisi öncülük ederek gerçekleştirir. Denizli örneğinden bahseden arkadaşımız "Devletle sanayici birbirine karışmıyor." gibi bir ifade kullanmıştı. Son cümlelerinde de "İlk organize sanayi bölgesini devlet Denizli'de kurmuştur." demişti. Hem ilk organize sanayini kendi ilinizde göreceksiniz, hem de devletin katkısından söz etmeyeceksiniz. Oysa bizim bölgemizin hiçbir ilinde doğru dürüst bir altyapı yoktur. Havaalanı ve organize sanayi bölgesi ise neredeyse evimizi satarak yapmaya gayret edeceğimiz bir noktaya gelmişken 'lütfen' yapılmaya başlandı. Ama umudumuzu yitirmiş değiliz. Eğer gönüllü kuruluşlar bizlere gerçekten kulak verseler çok güzel öneriler dile getirilir. Bizler bu önerileri devletin yönetim kadrosuna götürmedik, götürdüğümüzde de bir sonuç çıkmadı.

Burada oldukça genç, dinamik, eğitilmeyi bekleyen bir nüfus vardır. Bunları istihdam etmek, bunlara yol açmak aynı zamanda bir kaynak yaratmaktır. Biz ülke olarak zenginliğimizin farkında olmadığımız gibi, bölgenin zenginliklerinin de farkında değiliz. Bu zenginliklere paralel politikalar geliştirmek mümkündür. Sözlerimin başında bir öneri sunmuştum. Umarız bizden çok bu öneriyi sahip çıkan sizler olursunuz.

Bölgede yoksullar çoğunlukta olduğu için bir yeşil kart uygulaması vardı; ama tutmadı. Bence eğer vatandaş sağlık giderlerini ödeyemeyecek durumdaysa o esnada beyanı doğru kabul edilmeli ve bütün sağlık hizmetleri

kendisine verilmelidir. Eğer yanlış beyanda bulunmuşsa daha sonra araştırmak suretiyle tespit edilmeli ve kendisine fatura çıkartılmalıdır. SSK daha da iyileştirilebilir. İşsizlik sigortası Türkiye'ye de getirilmeli ve bölge pilot bölge seçilmelidir; bu konuda ilk uygulama buradan başlamalıdır.

Eğer hep beraber birbirimizi anlayabilirsek, birbirimizin sıkıntılarını, acılarını kendi sıkıntımızmış gibi değerlendirebilirsek, farklı olmayı birbirimize çok görmezsek bütün sorunları aşarız.

Katkılar ve Tartışmalar

BİR KATILIMCI

Benim sorum Sayın Oğuz Oyan'a. Sayın Oyan iki ifade kullandı; birincisi "kaçak işçilik," diğeri de "kayıt dışı işçilik" ya da "kayıt dışılık" gibi bir ifade idi. Sanırım bu iki ifadeyi birbirinden ayırmak gerekmektedir. Kaçak işçilik, herhangi bir ülkede, o ülkenin vatandaşı olmayan ve oturma ya da çalışma iznine de sahip olmaksızın çalışan işçiler için kullanılan bir tabir değil midir? Kayıt dışılık ile de sanırım, herhangi bir şekilde kayda girmeyen, fakat Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak çalışan işçiler kastedilmektedir. Bu konuda bir açıklama talep ediyorum.

OĞUZ OYAN

Benim kaçak işçilikle kastettiğim bütün kayıt dışı, beyan dışı çalışan işçilerdir. Bunun çeşitli biçimleri vardır. Yurtdışından gelip Türkiye'de çalışan, yani resmi tanım gereği kaçak işçi olarak çalışanlar da bunun içindedir. Ama biz bu tanımları daha geniş kullanıyoruz ve genel olarak da bu şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Kayıt dışı ekonomiyle de yakın bir ilişkisi olduğunu ve büyük oranda çakışıklarını biliyoruz. Ancak muhtemelen kayıt dışı ekonomi kaçak işçiliğin tanımından biraz daha geniş çaplı bir olguyu ifade etmektedir. Çünkü kaçak işçiliğe başvurmadan da kayıt dışılık yapılabilir.

Buradaki asıl amacımız bu tür istihdamın sosyal güvenlik sisteminin tabanını ve dolayısıyla sistemin kendisini zayıflatan çok önemli öğelerden bi-

ri haline geldiğini göstermektedir. Sistem, gideri sürekli büyüyen, ama prim gelirleri bu büyümeyi takip edemeyen bir hal almıştır. Tek çözüm yolu kaçak işçilik dediğimiz, beyansız işçi istihdamının çok daha iyi denetlenmesi, yaptırımların etkili duruma getirilmesi ve devlet eliyle kaçak işçi çalıştırmayı özendiren brüt-net ücret arasındaki farkın açılmasının önlenmesidir.

CANAN KADIOĞLU

Ben Sayın Can'a bir soru yöneltmek istiyorum. Sürekli olarak devlet tarafından bölge için pek bir şey yapılmadığını tartışıyoruz. Sayın Can da "Biz önerilerimizi devletin yönetim kadrolarına götüremedik, götürdüysek bile etkili olmadık." dediler. Tabii ki siyasi karar mekanizmasının çok önemli rolü vardır. Fakat acaba çuvaldızı biraz da kendimize batırmamız gerekmiyor mu? Bölge halkı ve bölgedeki sanayi, ticaret odaları, sendika temsilcileri, sivil toplum örgütleri olarak bu bölgenin sorunlarını bilen insanların oluşturduğu bir sivil toplum örgütü, bugüne kadar şok tedbirler konusunda bir öneri paketi hazırlasaydı ve kendi parlamenterleri vasıtasıyla, onlara baskı oluşturarak bu öneri paketlerinin parlamentoda takipçisi olsaydı, yani hem bir öneri paketi hem de arkasından bir eylem planı düzenleyip bunun takipçisi olsaydı, acaba o zaman gerek bölge için alınacak bu şok tedbirler, gerekse siyasi kararlılık noktasında daha fazla bir şey yapılamaz mıydı? Madem ki demokrasi sivil toplum örgütlerinden başlayacak ve devlet üzerinde baskı kurmak da sivil toplum örgütlerinin en önemli fonksiyonu, o zaman sormak gerekir: "Acaba bölge olarak bu konuda yeteri kadar çaba gösterildi mi?"

MÜCAHİT CAN

İnanın o sözünü ettiğiniz bütün çabalar gösterilmiştir. Onlarca rapor sunulmuştur. Bizler "çantalı milletvekilleri" diye tabir ettiğimiz, seçim zamanı geldiğinde genel başkanın elini çok iyi öpen insanları seçmek zorunda bırakıldık. Milletvekillerini değerlendireceksek çuvaldızı önce onlara batırmak lazımdır. Bizim artık batırılacak yerimiz kalmadı.

Çabalarımızı göstermesi açısından son dönemde yaşanan bir örneği size aktarmak istiyorum. Türkiye'deki özelleştirme çerçevesinde Ergani çimento fabrikası Urfa çimento fabrikasının sahiplerine verildi. Yani bu alanda özel-

leşmeye değil, tekelleşmeye gidildi. Bizim bu yanlış uygulamayı dile getirdiğimiz kadar Türkiye’de hiç kimse hiçbir sorunu dile getirmemiştir. Günlerce bu konuda etkinlikler yaptık; ama sesimizi duyuramadık. Bundan sonra bölgede çimentoda tekelleşmeye gidilecektir.

Biz yabancı sermayeye, hele hele ülkemizin önde gelen işadamlarının buraya gelmesine karşı değiliz. Her türlü katkıyı sunmaya da hazırız. Ama tekelleşmeye gidilmektedir. Bizim çok çabamız oldu; milletvekillerimiz de duyarlıdır. Ama sivil toplum örgütlerinin sesleri diğer bölgelerimizdeki sivil toplum örgütlerinin sesleri kadar çıkmamaktadır.

İCEN BÖRTÜCENE

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve TESEV’in yoksulluk kavramını seçmesinden başlamak istiyorum. Buna Cumhurbaşkanı “fukaralık” der. Fukaralık oldukça feodal bir kavramdır. Bugünkü dilde fukaralığın karşılığı olarak kullandığımız yoksulluk kavramı da feodal birtakım çağrışımlar yapıyor. Zira fukara ya da yoksul kelimeleri bana düşkün, çaresiz, terk edilmiş insanları çağrıştırıyor. Öncelikle “Niçin bu kavramı seçtiniz?” diye sormak istiyorum. Acaba bu insanlar çaresiz mi? Hayır. Örneğin Sayın Can çabalarını ortaya koyuyor; bölgesi için bir şeyler yapmak istiyor. Bölge halkı da bu konuda ciddi girişimler içindedir. Buradaki insanlar yoksul değildir; türlü zenginliklere sahiplerdir. Ama yıllardır bu zenginlikler kapitalizmin dengesiz kalkınma modeline uygun İstanbul, İzmir gibi çekim noktalarına aktıldı.

Ayrıca Sayın Can’ın bir çelişmesine dikkat çekmek istiyorum ve kendisinden yanıt bekliyorum. Dünyada geri kalmış bölgelerin ciddi devlet politikalarıyla ve stratejileriyle kalkındıkları doğrudur. Örneğin Güney Fransa kalkınma planları ve Cassa Del Mazzogiorna Güney İtalya kalkınma planları devletin yönlendirmeleriyle, kaynaklarıyla yürütülmüştür. Bu programlara ciddi kaynaklar ayrılmıştır. Altyapı olarak birtakım nodal çekim merkezleri devlet eliyle geliştirilmiş, daha sonra özel sektör girişimleri bu altyapı üzerine kurulmuştur.

Bizde de biri 1965 diğeri 70’li yıllarda olmak üzere iki tane plan yapılmıştır. Bunlardan biri Antalya, diğeri Çukurova Bölge Planlamasıdır. Antalya 1965 yıllarına gelene kadar Diyarbakır’dan çok farklı bir yer değildi. 95 bin nüfuslu, orta halli insanların yaşadığı bir kentti ve kapalı bir havzaydı.

Biz kapsamlı bölge planlaması yaptık; ama bunu uygulatmadılar. Memleketin milli birlik ve beraberliğini bozan münafık insanlar olarak baktılar ve bölge planlama faaliyetlerine son verdiler. Bu iki kentte ve onu çevreleyen kentlerde sadece iktisadi altyapı projeleri aynen uygulandı ve bunun üzerine de üst yapı projeleri gelişti. Ama bizim amacımız kentsel sosyal yapıyı da etkilemek ve geliştirmek ve rantları da denetlemektir. Bunu yapamadık. Projeler uygulandı ve buraları kalkındı. Ne var ki kalkınırken İstanbul'un, İzmir'in, Ankara'nın bugün ulaştıkları bozuk kentsel dokular ve rantlar oralarda da oluştu. Oysa bunları önlemek, rantları iktisadi kalkınmaya, insanların refahını arttırmaya sevk etmek mümkündür. Ayrıca Doğu ile ilgili girişimlerimiz de vardı.

Şu soruyu soruyorum size: Böylesine feodal bir kavramdan hareket ettiğiniz için mi iane istiyorsunuz? Bana sanki iane istiyorsunuz gibi geldi. Sivil toplum örgütlerini kastetmiyorum. Diyorsunuz ki "KDV'ye %1 eklensin; vakıf kuralım; burası kalkınsın." Burasının kalkınmasından öncelikle sorumlu olan devlettir. Siz bir yandan benim uzun uzadıya anlattığım bu gerçeği vurguladınız, sonra döndünüz "Vakıf kuralım da kalkınsın." dediniz. Böyle şey olmaz; devletten isteyeceksiniz. Başka çareniz de yoktur. Doğu ve Güneydoğu'nun kalkınması öyle vakıfla olacak bir iş değildir. Ama ne yazık ki devlet "vakıf devlet" haline dönüştürüldü. Vergi alamadığı için özel sektörden eğitim yatırımlarının gerçekleşmesi adına "bağış" alan bugünkü devlet, üstüne üstlük bağışı yapanlara "madalya" veriyor.

MÜCAHİT CAN

Ben de onu söyleyecektim. Devlet bakanlar kurulunun bir tek kararı ile bir puan ekleyecek; %15 olan oranı %16'ya, %23 olanı %24'e çıkaracak. Ondan sonrasını ise kurum ve kuruluşlar yapacaklar.

İCEN BÖRTÜCENE

Bu işler özel insanlar ve bilgi isteyen şeylerdir. GAP yapıldı; Japonlar geldi yaptı. Ama görüyorsunuz ki olmuyor. GAP çerçevesinde Güneydoğu'nun kentsel altyapı ve ulaşım etütleri yapıldı. Peki hayata aktarıldı mı?

AHMET ÖZER

Ben Sayın İcen Börtücene'nin bıraktığı yerden, belki ona da açıklama getirmek üzere küçük bir katkı yapıp, bir soru sormak istiyorum. Sürekli olarak Güneydoğu'nun geri kaldığını tartışıyoruz. Peki biz iane mi istiyoruz? Kesinlikle hayır. Çünkü devletin 70 yıl uygulamış olduğu yanlış siyasi, ekonomik ve sosyal politikaların sonucunda bu durum ortaya çıkmıştır ve düzeltilmesi de bir anlamda devletin boynunun borcudur.

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti idari yapıda bir değişikliğe gittiği zaman ekonomide de bir model değişikliği öngörmüştür. Geleneksel tarımsal yapıdan vazgeçilmesine yönelik sanayileşme politikalarını geliştirmiş ve bu politikaların bütün bölgelere eşit olarak götürülmesi üzerinde durulmuştur. Bu amaç 1923-24 İktisat Kongreleri ile de tescil edilmiştir. Fakat o yıllarda Doğu ve Güneydoğu'da meydana gelen birtakım hareketler merkezi otoritenin yönetenlerini bu düşüncelerinden vazgeçirmiştir. Sanayi hamlesi Doğu ve Güneydoğu'ya bilinçli bir şekilde getirilmemiştir. Bundan dolayı da Türkiye'de iki ayrı yapı ortaya çıkmıştır: Kalkınmada ayrıcalıklı bölgeler; Ege, Marmara, Akdeniz Bölgeleri ve kalkınmadan mahrum bırakılmış Doğu, Güneydoğu ve belki Karadeniz, İç Anadolu Bölgeleri. Devletin kamu yatırımları kalkınmada ayrıcalıklı bölgelerde yoğunlaşınca diğer bölgelerde sanayileşme gelişmemiş; sanayileşme gelişmeyince yan sanayiler de gelişmemiş ve buna bağlı olarak ekonomi canlanmamıştır. Özel sektör ise Batı'daki emsalleriyle rekabet edemeyince kapasitelerini daraltmış ya da kapanma yoluna gitmiştir. Teşvik politikası da adeta teşviksizlik olmuştur. GAP ise bu durumun telaffuzu olarak ortaya çıkmıştır.

GAP bu durumu telafi etmek, güya, bölgeler arası dengesizliği gidermek amacıyla ortaya çıkmıştır. Ama enerjinin %90'ı enterkonnekte sistemlerle Batı'ya taşınmaktadır. Bu bölgenin halkını doğrudan etkileyecek olan sulama projelerinin gerçekleşme oranı ancak %5 civarındadır. Dolayısıyla sorum şu: 70 yıl sonra telafi amacıyla getirilmiş olan GAP acaba şu anki ekonomi politikasıyla bu makus talihi yenebilir mi? Belki bir uzman olarak Sayın Oğuz Oyan cevaplayabilir.

ZİYA MÜEZZİNOĞLU

Ben de işaret ettiğiniz noktayı göz önünde tutarak Sayın Oyan'a bir soru sormak istiyorum. Ayrıca Sayın Can'ın önerisi konusunda da bir açıklama yapmak zorundayım.

Sayın Oyan, Türkiye'de istihdam ve sosyal güvenlik konusunu çeşitli yönleriyle açıkladıktan sonra mevcut sorunların nedenleri arasında popülizmden de söz etti. Buna ben de yüzde yüz katılmaktayım. Türkiye'de sistemin bu hale gelmesinde özellikle son yıllarda uygulanan popülizmin büyük payı vardır. Kendisinden bir noktayı açıklamasını rica ediyorum: Popülizm, bir kitleye, bir kesime yönelik akıl dışı politikalar üretmek demektir. Hükümetlerin bu politikaları uygulamasında sendikaların ne ölçüde rolü olmuştur ve sendika olarak bu popülist politikaları nasıl değerlendiriyorsunuz?

İkinci konuya gelince Sayın Can çok önemli bir nokta üzerinde durdu. Doğu ve Güneydoğu'nun kalkındırılması -Sayın İcen Börtüçene ile bu konuda tamamen hemfikirim- her şeyden önce devletin görevidir. Devletin bu görevi yerine getirmesini istemek de hepimizin hakkıdır. Geçmişte yapılan ilk planlamalar çerçevesinde bu bölge için özel düzenlemeler getirilmiştir. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda ulaşım, eğitim ve sağlık alanlarında bu bölge daima ilk sıralarda yer almıştır. Fakat daha sonra sanayileşme konusunda gerilemeler ortaya çıkmıştır. Önceki konuşmalar sırasında, bu bölgenin sorunlarına çözüm arayışı içinde ortaya konan bir öneriye katıldığımı ifade etmiştim. Olağanüstü halin şimdi olağanüstü ekonomik hal olarak ele alınıp değerlendirilmesi gereği üzerinde durmuş ve bu çerçevede bölgenin kalkınmasında kullanılmak üzere bir fon oluşturulması gereğine işaret etmiştim. Kaynak olarak da 1994'deki uygulamayı gösterecek, bir yıl için emlak vergisinin bir kat daha fazla alınmak suretiyle bu işe tahsis edilebileceğini ileri sürmüştüm. Buna KDV de katılabilir. Fakat kamu kaynağının bir vakıf eliyle kullanılmasının çeşitli sakıncaları olabilir. Bu nedenle ben Sayın Can'ın önerisini şu şekilde değerlendirmek istiyorum. Devlet kendisi, özel kaynak oluşturarak bu bölge için özel bir kalkınma programı uygulamasına gitmelidir. Onun yanında bu bölge halkı da bir vakıf kurarak devletin çalışmalarına katkıda bulunmaya çalışmalıdır. Eğer Sayın Can ve arkadaşları bu konuda daha ileri ve somut öneriler oluşturmak ister-

lense ben şahsen buna hazırım. Ayrıca bu konuyu TESEV'in yönetim kurulu-
luna götürüp bir işbirliği üzerinde de durmaya çalışacağım.

MÜCAHİT CAN

Kurulacak teşkilat vakıf niteliğinde ya da bir başka nitelikte olabilir; fark etmez. Ben vakfın şu anlamda daha yararlı olacağını düşünmüştüm: Devletin oluşturacağı kuruluş siyasilerin eline düşebilir ve bu kişiler çevrelerine rant dağıtmaya başlarlar. Neticede bölge yaratılan kaynaktan yeterince istifade edemez. Bu endişeyle vakıf niteliğinde bir teşkilatlanmadan söz etmiştim. Ama KDV ile ilgili önerim bizim açımızdan çok önemlidir ve bana göre Türkiye'nin kaynaklarına yük getirecek bir uygulama da değildir.

GÖKHAN ÇAPOĞLU

Öncelikle Diyarbakırlı bir milletvekili olduğumu belirtmek istiyorum. Biraz önce bahsedilen konuda zannediyorum tamamen farklı düşünüyoruz. Ben başkalarından bir şey beklemenin pek anlamlı olmadığını düşünüyorum. Özellikle siyasi partiler konusunda bölge insanının ve bütün sivil toplum örgütlerinin talepleri olması gerekmektedir. Eğer sizler bölge halkı olarak taleplerinizi örgütleyebilir ve bunu bir baskı unsuru olarak kullanabilirseniz, bu şekilde siyasi partilere iletebilirseniz zannediyorum o zaman cevap vermek durumunda kalacaklardır. Son 50 yıldır aynı siyasiler aynı mekanizmalarla seçiliyorlar. Artık bunu değiştirmenin zamanı gelmiştir. Sadece halk ya da sivil toplum örgütleri değil, sendikalar, tüm meslek kuruluşları taleplerini açıklıkla ortaya koymalı; hangi siyasi partiler bu talepleri yerine getirebilecekse onlara yönelmeli ve yerine getirmeyenleri de değiştirmelidir.

Dolayısıyla sadece maddi hedeflere dayanmayan yapabileceğiniz çok kolay şeyler var. Bu bölgedeki bütün insanları, bütün sivil toplum örgütlerini temsil edecek şekilde bir değerlendirme kurulu oluşturursunuz. Siyasi partilerin bölgeye yönelik faaliyetlerini, bölge halkına neler verip vermediklerini, taleplerinizi yerine getirip getirmediğini değerlendirirsiniz. Böylece sadece seçim zamanı değil, sürekli bir şekilde baskı aracı oluşturmuş olur-

sunuz. Siyasileri sürekli izleyin ki sizin taleplerinize cevap verme durumunda kalsınlar.

OĞUZ OYAN

Sayın Ahmet Özer'in sorusu galiba masada GAP konusunda bir yetkili olmadığı için bana yöneltilmiş bir soruydu. Ben yedi yıl önce bir toplantıda şunu söylediğimi hatırlıyorum: GAP bugün sadece bir enerji projesi olarak gelişmektedir; sulama ve tarım projesi olarak gelişmesi çok yavaştır ve bu ileride sorun yaratacak bir durumdur. Ne bir talep projeksiyonu vardır, ne de yatırımların kısa sürede bitirilmesine yönelik öngörüler. Bu yeni bir şey değildir. Bugün sulanmanın sadece %8 oranında gerçekleşmiş olması da bu projenin beklendiğinin altında sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Bir mesele daha var ki, o da bu tür barajların kısa bir süre içinde erozyon gibi nedenlerden ötürü dolma riski taşımalarıdır. Eğer sulama projelerinin daha kapsamlı olarak hayata geçirilmesi biraz daha gecikirse sulama yapmaya pek fazla zamanımız kalmayacak gibi gözükmektedir. O yüzden elimizi çabuk tutmamız gerekiyor. Umarız GAP, Diyarbakır ve Güneydoğu sanayisini geliştirsin ve enerjiyi daha fazla oranda burada tutabilsin. Tabii ki bunun için kamusal fonları da talep etmenin yararı vardır. Çünkü enerjiyi en çok tüketen aslında sanayidir.

Sayın Ziya Müezzinoğlu'nun sorusu ise popülizm konusundaydı. Eski bir bakan olarak iktidar sorumluluğu taşıdığı sıralarda bu soruları kendi kendine sormuş olabilir. Ben popülizm meselesini iki türlü anlıyorum. Benim ve temsil ettiğim kuruluşun gerçek anlamda popülizmden ne anladığına en iyi örnek, yurtdışında bulunanlara sosyal sigorta hakkı tanıyan yasa tasarısıdır. Türkiye bu yasa ile neredeyse yurtdışındaki 4 milyar dünyalıya sigortalı olma hakkı vermektedir. Zira yurtdışına çıkıp dönmek yeterlidir. Türkiye'de zaten yurtdışında çalışanlara dair bir yasa vardır. Ancak, seçim ekonomisi uygulayan bir iktidar, seçim sırasında ücretleri yarı yarıya düşmüş bir kesime ücret artışı yapıyorsa ben bunu popülizm kabul etmiyorum. Türkiye 1980'lerde Cumhuriyet tarihinin en uzun süreli reel ücret azalmasını gerçekleştirdi. Ondandır ne oldu? 1989'da, özellikle de yerel yönetimlerin aldığı kötü sonuç üzerine maaşlara zam yapıldı, toplu sözleşmelerde tatminkar ücret artışları sağlandı. Bu popülizm değildir; geçmiş kayıpla-

rın telafisidir; anti-popüler politikaların kısmi bir telafisidir. Aslında Türkiye'de insanlar iyi örgütlenmedikleri, haklarını almak amacıyla baskı grupları oluşturmadıkları için seçim dönemleri onlara belirli hakları alma imkânı vermektedir. Bu amaçla ortaya konan talepleri ve siyasilerin buna yönelik cevabını ben popülizm olarak algılamıyorum.

2. OTURUM KADIN VE YOKSULLUK

- Oturum Başkanı:** Dr. Seyhan Aydınligil
UNDP Türkiye Temsilci Yardımcısı
- Raportör:** Doç Dr. Haldun Güllalp
Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü
Öğretim Üyesi
- Konuşmacılar:** *“Kadın ve Yoksulluk”*
Nevval Sevindi
Kadın Eserleri Kütüphanesi ve
Bilgi Merkezi Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi
- Şengül Akçar
Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
Genel Direktörü
- “Türkiye’de Aile ve Çocuk Eğitimi”*
Mehmet Kontaş
Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanı
- Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı
Anne Çocuk Eğitim Vakfı
Yönetim Kurulu, TÜBA ve TESEV Bilim
Kurulu Üyesi
- Av. Cumhuriyet Onur
Türkiye Sokak Çocukları Vakfı Başkanı

Dr. SEYHAN AYDINLIGİL

*Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
Türkiye Temsilci Yardımcısı*

Toplantımızın bu oturumunda kadın ve yoksulluk konusunu irdeleyeceğiz. Ben bir iki cümleyle sorunu ifade etmek istiyorum. Yapılan araştırmalar ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (BMKP) yıllık olarak yayınlanan İnsani Gelişme Raporları'na göre hiçbir ülke, hiçbir devlet, hiçbir hükümet, hiçbir toplum kadınına erkeğine davrandığı şekilde, eşit davranmamıştır. Bu durum evrensel bir olgu olarak önümüze çıkmaktadır. Her türlü sosyal ve ekonomik gelişme göstergesi açısından kadın, yoksulluktan en olumsuz etkilenen sosyal gruplar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla bu konunun irdelenmesi, daha geniş tartışılması, kadın açısından yoksulluk olgusunun ne olduğunun çok iyi tanımlanması gerekmektedir.

Türkiye bu açıdan diğer ülkelerden çok farklı değildir. Kadın, gerek gelir dağılımı, gerekse sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalanma açısından erkeklere kıyasla %30'lar gibi bir oranda kalkınma girdilerinden daha az pay almaktadır; yani her zaman %30'lar oranında gerilerde kalmaktadır. Bu durum son yıllardaki istatistiklere göre giderek daha da olumsuz bir hal almıştır. Dolayısıyla kadın ve yoksulluk ikilemini -ilintisini- çok iyi irdelememiz ve mümkün olduğu kadar kalkınma söylemi içinde yer vererek anlam kazandırmamız gerekiyor. Bu oturumun nedeni ve amacı budur.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

Kadın ve Yoksulluk

NEVVAL SEVİNDİ

*Kadın Eserleri Kütüphanesi ve
Bilgi Merkezi Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi*

Kadın ve yoksulluk konusuna Şanlıurfa'nın köylerine gittiğimde gördüğüm bir manzarayı aktararak girmek istiyorum. Bir Arap köyüne gittim. Yol diye bir şey yok. Yol denilen aralıklar da inanılmaz derecede çamurlu. Araba saplanabilir diye sokmadık. Ben aşağıya indim. Nasıl yürüyeceğimi düşünürken gitmek istediğim evin kızı yalın ayak çamurlardan koşarak bana doğru geldi. Ama sanki çamurların üzerinde değil de bir halıda yürüyormuş gibiydi. Çok şaşırmıştım. "Bütün koşullara rağmen kadınlar yaşıyor, bütün koşullara rağmen kadınlar yaşama sevincini diri tutuyor içlerinde" diye düşünerek hayretle izlemiştim onu.

Urfa'daki o Arap kızı çok önemli bir şey söylemişti: "Benim babam gerçi iyi ama, annem gibi, çevredeki diğer kadınlar gibi paspas olarak görülmem istemiyorum; ben paspas değilim." demişti. Bence Güneydoğulu erkekler de, Diyarbakırlı erkekler de buna karar vermek zorundalar; onlar yanlarında kendileriyle eşit durumda uygar bir kadın mı istiyorlar, yoksa bir paspas mı istiyorlar? Buna karar vermedikçe hiçbir sorunun aşılamayacağını düşünüyorum. Zira bu bir zihniyet sorunudur. Doğu ve Güneydoğulu erkekler kadına bakışlarını değiştirmeden bölgede hiçbir anlamda gerçek değişim sağlanamayacaktır. Bölge halkı Ortadoğu'ya dahil olmanın bedelini

siyasi olarak da, ekonomik olarak da ödemeye devam edecektir. Kadınların ezilmesi ve kabile savaşlarının sürmesi demokrasinin gelmesinin önünde en büyük engeldir.

Siyasi çözümü öne alan anlayış yanlıştır. Bu sürekli olarak insanı, insani olanı, bireysel olanı ertelemekte ve ikinci plana atmaktadır. Şu tip anlayışlar totaliter zihniyeti beslemekte ve örgütsel baskıların kaynağı olmaktadır: Önce devrim olsun sonra kadın haklarını düşünürüz; önce bağımsızlık ve özgürlük kazanılsın, sosyal ve ekonomik haklar nasıl olsa çözülsün; önce kurtuluş sonra bireysel haklar... Bu anlayışlar güncel ve insani olanı ertelemeye, örtmeye yarayan bir perdedir. İran'da da devrimi yapan kadınlardır. İslam devrimini yapmak için milyonlarca kadın sokaklarda yürüdüler. Ama devrimden sonra 18 yıl beklediler ve bugün geldikleri nokta bellidir. Kendi oylarıyla bu talebi ezici bir şekilde tebliğ ettikten sonra kadınlar ve gençler özgürlüklerini ve haklarını geri almak, Batı'nın değer normlarını ve normalleşmeyi yakalayabilmek için sıfır noktasına geldiler; yani bu noktadan tekrar başlamak zorundalar. Çünkü İslami açıdan siyasi çözüm öne alındı. Devrim başarılı olduğu halde insani haklar, kadın hakları ve birey açısından her şey sıfırdan kaldığı için bugün İran'da kadınlar hayata yeniden, sıfırdan başlamak zorunda kaldılar.

Önce siyasi çözüm isteyenler, ideolojik ve siyasi inançları öne alarak yaşayanlar insanları göz ardı etmektedirler. Devlet de bu bölgede aynı hatayı işlemektedir. Siyasi çözümün öne alınmaması gerektiğini düşünüyorum. Burada öne alınması gereken burada yaşayan insandır. Bugün burada yaşayan insanı ilgilendiren yaşadığı yerde suyun olup olmaması, hastaneye yetişip yetişememesi, parasının yetip yetmemesi, parkın olup olmaması, çocukların kütüphaneye erişip erişememesidir. İnsanlar günlük yaşamlarının, normal olanın devam etmesiyle ilgililerdir ve bu doğrudur. Çünkü insana rağmen, insanı atlayarak, asla siyasi çözüm yoktur ve olamaz. Bölge insanların gerçek sorunlarının öne alınmasını, öne çıkarılmasını engelleyen anlayış her iki uçta da aynı gerekçeyle ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde gelinen nokta insanı merkeze alan bir anlayışın politikasıdır. Bölgede günlük yaşam zenginleştirilmeli kadın ve gençler yaşama katılmalıdırlar. Kadın ve gençlerin haklarını öne alan bir mücadele yürütülmelidir. Bireyin özgün hakları siyasi çözümün önündedir; birey bütün çözümlerin önündedir. Çünkü bireyin hakları bu çözümleri getirecek haklardır. Bu

nedenle zihniyetin değişmesi gerçek bir devrim olarak herkes için gereklidir. Diyarbakır'da yaşayan insanların da bence bunu dikkate alması çok önemlidir. Çünkü kafa yapısının değişmesi siyasetlerin değişmesinden daha zor, ama daha önemlidir. XX. yüzyılın, tüm ideolojilerin, totaliter rejimlerin ve herhangi bir siyasi amaçla kurulan baskı düzenlerinin hepsinin sonu olması bir tesadüf değildir. Çünkü XXI. yüzyıl insan ve birey haklarının öne çıkacağı bir yüzyıl olacaktır ve en büyük ulusal varlığımız olan insan gücünün %50'si kadındır.

Bir çoğumuz evde babamızın, annesine harçlık verdiğine tanık olmuşuzdur. Çünkü genelde kadınlar para verilen konumdadır. Para kazanan kadın bile parasını aile içinde harcarken erkek parasını daha bağımsız harcama yetkisine sahiptir. Yapılan araştırmalarda erkeğin para hakimiyeti %49 kadının ise sadece %12'dir. Kadının aklının paraya, bütçeye ermediğine inanılır ve genellikle de müsrif olduğu düşünülür. Kadın para kültüründen ve terbiyesinden geçmediği ve yaşamla ilişkisi çok sınırlı olduğu için bunu haklı çıkartacak şeyler de yapabilir. Ama ne kadar çarpıcı bir şeydir ki dünyaya mal varlığının sadece %1'i kadınlarındır. Kadınların iş yaşamında da yerleri çok sınırlıdır; ücretlilerin sadece %15,4'ünü kadınlar oluşturmaktadır. Ekonomik yaşamda ise kadınlar sadece %31 oranında paya sahiptir. Ekonomi dışı alanlarda ise kadınların payı %72'dir. Yani kadınlar ekonomiye entegre değillerdir. Ve kadınlar yaşama, ekonomiye, kültüre entegre olmadıkları sürece de asla siyasi çözümler olmayacaktır.

Dünyada tüketilen yiyeceklerin yarısını üreten kadınlar bunların gelirinin sadece %10'unu alabilmektedirler. Tarım sektöründe çalışan her 100 kadından 80'i düşük ücretle çalışmaktadır. Ziraat Bankası mevduatının %26'sı kadınlara aittir, kredilerin ise sadece %3'ü kadınlara verilmektedir. Kadınlara açılan ticari krediler erkeklere oranla çok düşük olmaktadır. Oysa evin yükünü kadın sırtında taşıyor. Alışverişi yapan, aileyi doyuran kadındır. Çocukları doğuran, bakımlarını üstlenen ve onları yetiştiren de kadındır!

Kadınlar karşılıksız ev işlerinden dolayı eğitimsiz ve yorgun olarak bir gün kapının önüne konmakla da karşı karşıya kalabilirler. Boşanan ya da dul kalan kadın yaşam karşısında çok çaresizdir. Neden çaresiz? Çünkü yaşamın dışında tutulmuştur; dolayısıyla beceriksizdir, ürkektir. Türkiye'de her dört kadından biri okuma yazma bilmemektedir. Doğu Anadolu'da %42 olan bu oran Güneydoğu'da %55'e ve Şırnak'ta %80'lere varmaktadır. Ya-

ni elimizdeki tüm bu çarpıcı bilgiler kadının özgürleşmesinin önünde engelleyici faktörler olan toplum yaşamı ve zihniyetine ilişkin göstergelerdir. Toplumsal zihniyet kadına böyle baktığı, kadını sitemine entegre etmediği sürece toplumsal yaşamımızın daha müreffeh, daha iyi olmasını bekleyemeyiz.

Kadının özgürleşmesinin ekonomi ile ilgisi göz ardı edilmektedir. Ekonomik durgunluk, kıtlık, savaş, göç ve politik baskı dönemlerinde kadın hep daha fazla maddi ve manevi zarar görmektedir. Kadının ekonomiye ve kalkınmaya entegrasyonu sağlanmazsa ülke gelişmesi de asla olmayacaktır. "Nüfusun yarısı zincirlerle bağlıyken öteki yarısı nasıl yükselebilir" diyen Atatürk'ü unutmamalıyız.

Kadın nüfusunun statüsünün yükseltilmesi, kadın işgücünün verimliliğinin artırılması ancak kadınlara fırsat ve kaynak yaratmakla sağlanabilir. Kadınlara ev sahibi olabilmelidir. Bu kadınların en önemli sorunlarından birisidir. Kadınlara kredi alabilmeli ve yetişkin eğitimlerinden yararlanabilmelidir. Kadınlara özel ev kredisi, toprak kredisi veren, ev kooperatifleri kuran projeler üretilmelidir. Zira parasız, mülksüz kadın aile içinde erkeğe bağımlı ve gelecek güvencesi olmayan verimsiz bir kadındır. Oysa kültürel ve ekonomik gelişmenin anahtarı kadındadır. Ekonomide ve siyasette kadın yoksa o ülkede demokrasi de yoktur. Eğer biz mecliste %2,4 oranında kadın milletvekiliyle temsil ediliyorsak bu ülkede demokrasiden söz edemeyiz. Bu Türk kadınlarının temsil edilme hakkının olmadığına göstergesidir. Liberal ekonomi de bu yüzden yarım yamalak işler çünkü, demokrasi olmayınca liberal ekonomi de olmaz. Özgürlük ve demokrasi ancak kadın-erkek, birlikte yaşatılabilir. Eğer biz özgür değilsek, siz de özgür değilsiniz! Eğer biz yoksulsak siz bizden daha yoksulsunuz!

ŞENGÜL AKÇAR

Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı Genel Direktörü

Daha önceki oturumlarda yoksulluğun nedenleri epeyce açıklandı. Kısaca özetlemek gerekirse şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır: Son yirmi yılda tüm dünyada yoksulluk hızlı bir tırmanışa geçmiştir. Küreselleşme ve uygulanan ekonomik politikalar, yoksullaşma ile birlikte sosyal eşitsizlik ve marjinalleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Soğuk savaş dönemi bitmiş, küresel savaş tehlikeleri ortadan kalkmış ancak yerel çatışmalar, işgaller, terör ve iç savaşlar artmıştır. Fakat tüm bu olumsuzlukların yanı sıra bazı olumlu gelişmeler de yaşanmaktadır; tüm dünya bir demokratikleşme sürecine girmiş, eşitlik, dayanışma, barış insan hakları ve sürdürülebilirlik kavramlarını içeren kalkınma modelleri tartışılmaya başlanmıştır.

Yoksulluk, işsizlik, savaşlar, çatışmalar ve benzeri olumsuzluklar ise en çok dünya nüfusunun hemen hemen %75'ini oluşturan kadınları ve çocukları etkilemektedir. Bugün 1.3 milyar insan yoksulluk sınırında yaşamaktadır ve bunun %70'ini kadınlar oluşturmaktadır. Çok kötü koşullarda barınan 1 milyar insan ve evsiz 100 milyon insanın çoğu yine kadındır. Artık yoksulluk kadınla özdeş hale gelmiştir.

Yoksulluk kuşkusuz tüm aileyi etkilemektedir. Ancak ailenin refahına ilişkin sorumluluklarda kadına yüklenen roller kadının yükünü daha da a-

ğırıştırmaktadır. Çünkü artan mahrumiyet koşullarında kadın, ailenin üretim ve tüketimini idare etmeye çalışmaktadır. Evde, toplumda ve işyerinde hem ücretli hem ücretsiz işlerde neredeyse 24 saat çalışarak yoksullukla mücadele etmekte; savaş ya da barış zamanlarında şiddete ve cinsel sömürüye karşı korumasız kalmaktadır.

Yoksulluk, kaynakların eşitsiz dağılımı, bu kaynaklara eşitsiz erişim, üretim kaynakları üzerinde kontrole sahip olamamak ve hem politik hem de ekonomik karar verme sürecine sınırlı katılımı çok yakından ilgilidir. Bu durum, ister yapısal, ister makro ekonomik politikalar nedeniyle olsun, toplumdaki cinsiyet ayrımcılığına dayanmaktadır. Ve toplumdaki cinsiyet rolleri, yoksulluğun analizi ve yok edilmesinde çok önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluğun bu boyutunu ihmal eden “geleneksel yoksulluk anlayışı” yoksul kadınların ve ailelerin durumunun iyileştirilmesine yönelik etkili program ve politikaların üretilmesini engellemektedir.

Türkiye’de yoksulluğun düzeyini belirtmek için birçok oran verildi. Bunlara bir iki tane de ben eklemek istiyorum. Ülkemizde toprak mülkiyeti, kredi ve diğer üretim kaynaklarına sınırlı ulaşımın ve eğitim düzeyinin kadın yoksulluğunun belirleyicileri olduğu artık çok bilinen bir gerçektir. Kadınlar eğitim olanaklarından yeterince yararlanamamaktadırlar. İstihdam imkânları son derece sınırlıdır. Ancak sosyal güvencesi olmayan marjinal sektörlerde iş bulabilmektedirler ve en küçük bir fırsatta da evlerine dönmektedirler. Türkiye’de kadınların ancak %34’ü çalışmaktadır. Bu oranın %17’sini kentlerde oturanlar oluşturmaktadır ve çalışan kadınların %80’i sosyal güvenceden yoksundur. Türkiye genelinde sahip olunan gayrimenkulün %73’ü erkeklerin üzerine kayıtlıdır, yani sadece %8,7’si kadınlarındır. Bu oran kentlerde erkekler için %68, kadınlar için %12 civarlarındadır. Ortak mülkiyet oranı ise %5,6’dır. Kredi kullanımı konusunda cinsiyete dayalı veriler bulunmamasına rağmen kadınların kullandığı kredi miktarının, teminat gösterememe, imkânlar konusunda bilgi eksikliği ve sosyal ve kültürel nedenler dolayısıyla erkeklere oranla çok düşük olduğu bilinmektedir. 1990 rakamlarına göre kadınların %31’i okuma-yazma bilmemektedir. Göç ve erkeklerin tarım dışı işlere yönelmesi nedeniyle kırsal kesim kadınları ev işi ve geçimlik üretimi sağlarken, kentlerin %50’sinden fazlasını oluşturan gecekondu alanlarında yaşayan kadınlar geçim derdinin yanı sıra çevre ve alt yapı sorunlarını gündelik yaşam mücadeleleri içinde erkeklerden daha faz-

la yaşamaktadırlar. Buna rağmen evi, aileyi bir arada tutan, hayatı yeniden üreten yine kadın olmaktadır. İşte bu noktada ekonomik üretimle toplumsal yeniden üretim arasındaki ilişki iyi kavranmalı ve kadınların parasal olarak ifade edilmeyen katkıları ekonomik planlamada ifade edilmelidir.

Kadınlardan beklentiler ve değer yargıları, üreme rolünü öne çıkararak ve belirleyici kılarak, kadınların ücretsiz ev içi emekte yoğunlaşmasını, ücretli üretimden uzaklaşmasını getirmektedir. Böylece kadınlar potansiyellerini kullanamamakta, yeteneklerini geliştirememektedirler. Demek ki yoksulluk yalnızca maddi koşulların değil, aynı zamanda kadın ve erkeği farklı yerlere koyan ve yaşamlarına farklı anlamlar atfeden kurumların ve ideolojilerin rollerini de yansıtmaktadır. İdeolojilerin ve kurumların bakışlarını değiştirmeyi hedef almayan, sadece kadınların gelir durumunu iyileştirmeyi hedefleyen stratejiler kadınların yoksulluğunu asla düzeltmez. Bu nedenle yoksulluğu giderecek stratejiler ve tüm politikalar yalnızca üretim kaynaklarının yoksullara transferini değil, aynı zamanda cinsiyet ayrımcılığının etkilerini ve yoksullukla ilişkisini de dikkate almalıdır.

Yoksulluğa gerçek anlamda cevap verecek politikalar, cinsiyet rollerine duyarlı olmak, kadın ve erkeklerin aile içinde ve toplumda farklı ihtiyaçları ve çıkarları olduğunu kabul etmek durumundadır. Yani kadın yoksulluğu derken kadını kendi içinde marjinal ve homojen bir grup olarak değil, erkeklerle ve kurumlarla olan ilişkileri içinde ele almak gerekmektedir. Sadece 'yoksul kadın' olarak ele alındıklarında kadınlar yine eş ve anne olarak değerlendirilmektedirler ki, bu da kadınların kendi evlerinde ve yaşadıkları toplumda maruz kaldıkları baskıyı arttırmaktadır.

Tüm bu gerçeklerden yola çıkarak, yoksul kadınların ekonomik bağımsızlık kazanma ve yaşam kalitelerini yükseltme çabalarına destek olma amacıyla 1980 sonrasında Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı'nı kurduk. Vakfımız 1980 sonrası kurulan kadın vakıflarının ilkidir. Bu açıdan belki yeni bir kuruluş sayılabilir ama gerçekleştirdiği çalışma biçimi açısından önemli yenilikler taşımaktadır. Bunlardan bir tanesini şöyle ifade edebiliriz: Kadınlar yoksulluktan kurtulmak için çalışmak zorundadırlar. Fakat önlerindeki en büyük engel çocuk bakımı sorumluluğunu geleneksel olarak taşıyor olmalarıdır. Biz bu soruna çözüm bulmak, çocukların bakım ve eğitim, kadınların ise çalışma ve yoksulluktan kurtulma ihtiyaçlarına aynı anda cevap vermek üzere çocuk yuvalarının yaygınlaştırılması için geçeköndü böl-

gelerinde alternatif yollar geliştirdik. 'Mahalle Yuvaları' kurduk ve Mahalle Anneleri Programı'nı uygulamaya başladık.

Yerel yönetimler ve vakıf tarafından desteklenen ve mahalle inisiyatifiyle kurulan bu yuvalar ailelerce yönetilmektedir. Bu yuvalar aynı zamanda kadınların bireysel gelişmeleri amacıyla ihtiyaç duydukları eğitimi aldıkları, ekonomik üretime hazırlandıkları ve beceri kazandıkları birer merkez niteliğindedir. Bu merkeze gelen kadınlar kendi projelerini geliştirmektedirler. Vakıf ayrıca kendi işini kurmak isteyenlere kredi danışmanlığı, eğitim ve destek hizmetlerini vermekte, el ürünleri için pazarlama imkânları sağlamaktadır.

Mahalle Anneleri Programı çerçevesinde ise çocuk bakımı konusunda eğitilen kadınlar kendi evlerinde çocuk bakmaktadırlar. Bu kadınlar aynı zamanda belirli konularda mahalle liderliği rolünü de üstlenmektedirler. İnsanlar sağlık, beslenme gibi konularda onlara danışmaktadırlar. Bu yöntem bence çocuk bakım sorununa çok önemli bir cevaptır ve sunduğumuz modeller her yerde uygulanabilecek modellerdir. Şu anda 2 bin aile vakfın yayınladığı bülten kanalıyla kendi aralarında bir çeşit network kurmuş durumdadır.

Vakıf çalışmalarımızda kadınlarla birlikte yoksulluğa karşı mücadele ederken benimsediğimiz yaklaşımlardan da bahsetmek istiyorum.

- Yoksulluk evrenseldir, ancak çözüm yolları yereldir. Biz yerel ihtiyaçların, olanakların ve kaynakların farklılığından dolayı yerel düzeyde çalışmaktayız.
- Profesyonel ya da uzman yaklaşımı içinde değiliz; birlikte çalıştığımız kadınlarla ilkeli bir ortaklık ilişkisi içinde olmayı amaç edinmiş durumdayız. Onların kültürlerine, yaşam deneyimlerinden gelen uzmanlıklarına ve farklılıklarına saygı duyuyoruz ve kendi değerlerimizi empoze ederek çevrelerine yabancılaştırmamaya özen gösteriyoruz. Esas olarak kendi potansiyellerinin ve toplumda halen yapmakta oldukları liderlik rollerinin farkına varmalarına ve bunu görünür kılmalarına destek veriyoruz.
- Bütünsel bir yaklaşım benimsemekteyiz. Sadece yoksulluk değil, kadınların aile ve toplum içinde her düzeyde karar verme sürecine eşit biçimde katılmaları için ihtiyaç duydukları hizmetler konusunda yoğunlaşmaktayız.

Çalışmalarımızda katılımı ve yenilikçi bir ortaklık ilişkisini gerçekleştirdiğimize ve bunun bir model olabileceğine inanmaktayız.

Katılım ile, planlama aşamasından başlayarak, uygulama ve değerlendirme aşamasına kadar kadınların her alanda aktif olarak karar alma süreçlerine katılmalarını kastetmekteyim. Yani bizler her tür planlamayı yapıp, “Bu da böyle olur, hadi gelin size böyle bir hizmet sunuyoruz” demiyoruz. Katılımın, işin sahiplenilmesi, dolayısıyla sürekliliği ve doğru çözümlerin bulunması açısından çok önemli olduğu kanaatindeyiz.

Yenilikçi ortaklık ilişkisiyle ise sektörler arası işbirliğini kastetmekteyiz. Artık uluslararası planda da kabul edildiği gibi merkezi yönetimler sorunları çözmekte yetersiz kalmaktadırlar. Sorunlar ancak toplumdaki diğer aktörlerin, yani yerel yönetimlerin, özel sektörün, sivil toplum kuruluşlarının ve sorunların gerçek sahiplerinin eşit ortaklığını tarif eden yenilikçi bir işbirliği ilişkisi içinde çözümlenebilir. Eğer bir bölgede yoksulluk varsa, o bölgedeki özel sektör, sivil toplum vs. yani herkes bu durumdan etkilenmektedir. Özel sektörün kâr için var olduğu doğrudur, ama aynı zamanda yeni pazarlar ve nitelikli eleman bulma ihtiyacı içindedir. Onun için yoksulluk özel sektörü de etkilemekte ve onu taraflardan biri olmak zorunda bırakmaktadır. Belediye açısından baktığımızda ise, artan yoksulluk ve sürekli gelen insanlar nedeniyle belediyenin de yeterli ve düzenli hizmeti veremediğini görürüz. Dolayısıyla onlar da taraf olmak zorundadır.

Yoksulluk esasında çok yerel bir durumdur. Bu nedenle yerel çözümler bulup çıkarmak zorundayız. Burada kadınlara şunu önermek istiyorum. Merkezi politikalar genel çerçeveleri çizer, ama hayatımızı doğrudan etkileyen kararlar yerel düzeyde şekillenmektedir. Zira yaşamımızı iyileştirecek araçlar ve temel hizmetler yerel düzeyde üretilir. Onun için kadınların kendilerinin bir güç olduğunun farkına varmalarını ve özellikle yerel yönetimlerde söz sahibi olmalarını istiyorum. Yerel yönetimlerin yeniden yapılması, demokratikleşmesi, kadınların aktif katılımı olmadan asla mümkün değildir. Kadınlar da bunu bilerek yerel karar verme sürecine katılmalı; muhtarlığa, meclis üyeliğine ve belediye başkanlığına talip olmalıdır.

Burada özellikle Güneydoğu Anadolu için yoksulluğu önleme stratejileri düşünüyor, tartışıyoruz. Fakat bence bu toplantıda taraflardan birisi eksiktir. Bölge valisi de çok açık bir şekilde ifade etti; “Raporlar hazırlanıyor, uzmanlar geliyor, çok güzel programlar yapılıyor ama hayata geçen hiçbir şey

yok." Öyleyse nerede hata yapıyoruz? Burada "Yoksulluk, yoksulluk" diyoruz ama bu yoksul insanlardan nesnelere gibi bahsediyoruz; özneler yok ortada. Kendileri ne diyor? Onların çözüm önerileri nedir? Yoksulluktan doğrudan etkilenen insanların söyleyecekleri bence çok önemlidir. Eğer programlar başarısız olursa, bu yüzden olacaktır. Çünkü birileri için bir şey yapıyorsak ve eğer onları özne olarak kabul ediyorsak, onların da ortada olması lazımdır.

Dünya Bankası'nın bir raporunda kentsel yoksullukla ilgili olarak söylenen şudur: En kötü gecekondulaşmanın iyileştirilmesi için adam başına 100 dolarlık bir yatırım yeterlidir. Fakat bunun tek bir koşulu vardır; sorunları yaşayan insanların o işe sahip çıkmaları... Bu kişilerin, sorunların tanımlanması, çözüm yollarının bulunması ve stratejilerin belirlenmesinden, uygulama ve değerlendirme aşamalarına kadar, yani başından sonuna kadar tüm çalışmaların içinde olması koşuluyla...

Özetle yoksulluğa karşı stratejiler geliştirirken yoksulluğun tanımına bir kez daha bakmakta yarar vardır. Sürdürülebilir bir geçim sağlamaya yetecek gelirin olmaması, üretim kaynaklarından mahrumiyet, açlık ve yetersiz beslenme, sağlık, eğitim ve diğer hizmetlere ulaşamama, hastalık ve buna bağlı ölümlerin artması, evsizlik ve yetersiz barınma koşulları, güvenli olmayan çevre koşulları gibi kıstasların yanı sıra yoksulluğun bir başka boyutu daha vardır. Yoksulluk aynı zamanda sosyal ayırma ve dışlanmaya maruz kalmak; karar verme süreçlerine, sosyal ve kültürel yaşama katılmadan yoksun olmak demektir. Yoksulluğa karşı geliştirilecek stratejiler bu boyutu ihmal ettiği sürece başarısız olacaktır.

Türkiye’de Aile ve Çocuk Eğitimi

MEHMET KONTAŞ

Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanı

Açıklamalarıma başlamadan önce şu noktayı bütün katılımcıların kafasında bir kez daha canlandırmak istiyorum. Burada yoksulluğu konuşuyoruz; herkes çöplerden yiyecek toplayan kişilerden bahsediyor. Şunu unutmayalım ki, bu insanların çoğu çocuklar ve kadınlardır. O manzaraları sürekli olarak gözümüzün önünde bulundurduğumuzda zannediyorum ki, yaptığımız tartışmalar daha yerli yerine oturacaktır.

Bilindiği üzere aile yapılarında biçimsel bir değişim meydana gelmektedir. Bu değişim genellikle çekirdek aile dediğimiz anne, baba ve çocuklardan oluşan küçük aile yapılarına dönüşme biçimindedir. Halihazırda yapılan araştırmalar -ihtiyatlı bir ifadeyle- dört aileden üçünün çekirdek aile olduğunu göstermektedir. Bu tip aile modelinin yaygınlaşması, ailenin çağdaş toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir şekilde adaptasyonu olarak görülebilir. Ancak aile yapısının bu şekilde değişmesi ailenin de buna uygun davranış ve yapılanma içerisine girmesine imkân sağlayacak tavır değişikliklerini ortaya çıkaramamaktadır. Ailenin refah düzeyinde artış sağlayacak imkânları beraberinde getirememektedir. Yapılan araştırmalar şunu göstermektedir: Toplumumuzda kadının çalışmasına karşı ciddi bir tavır vardır. Samimi olmak gerekirse özellikle erkeklerimiz kadının ücretli olarak

bir işte çalışmasına karşı tavır almaktadırlar. Hane halkı işgücü anketlerine baktığımızda toplam kadın işgücünün %30'unun çalışmakta olduğunu, geri kalan kısmının ev kadını veya öğrenci olduğunu müşahede etmekteyiz. Bu şu açıdan önemlidir: -kadın hakları perspektifinden değil, bir planlama perspektifinden bakarak söylüyorum- sürdürülebilir kalkınmanın şartlarından bir tanesi elinizdeki bütün kaynakları en rasyonel biçimde kullanmaktır. Toplumun yarısını oluşturan kadın nüfusunun eğer sadece %30'u bunun da büyük bir kısmı tarımda ücretsiz aile işçisi olmak üzere çalışıyorsa çok ciddi bir beşeri kaynak açığımız veya kaybınız var demektir. Bu noktada oldukça dikkat çekicidir. Deminki konuya geri dönecek olursak, bir kez daha tekrarlamakta yarar var; ailenin çağdaş yaşama uygun şekilde tip değiştirmesi tavır ve davranış değişikliklerini beraberinde getirmemektedir. Aslında biraz da iyi yapmaktadır. Çünkü aile, yeni yaşam şeklinde ihtiyaçlara cevap verecek birtakım unsurları da beraberinde taşıyarak gelmektedir. Bunlar nelerdir? Aileler kırdan kente göç etmek durumunda kalmaktadırlar ve göç neticesinde yaşanan iş, aş, konut bulamama gibi birtakım mahrumiyetlerle sıkıntıları geleneksel bağlarla, aile içi, akrabalar ve hemşehriler arası dayanışma suretiyle karşılamaktadırlar. Zannediyorum bugün Diyarbakır'da çok daha ciddi sorunların çıkmamasının temel nedenlerinden bir tanesi kırsal kesimden Diyarbakır'a ya da yakın yerlere göç etmiş vatandaşların bu illerdeki yakınlarının desteği ile ayakta kalabilmeleridir. Aile içi ve akrabalar arası dayanışma ve devletçe sunulan sınırlı destek hizmetleri bu değişimin olumsuz etkilerini kısmen hafifletmekteyse de yaşam standartlarını yükseltme arzusu ve gayreti içindeki ailelerimizi yoksulluk kısır döngüsünden kurtaramamaktadır.

Burada birtakım öneriler yapıldı. Gayet olumlu görüşler çıktı. Başlıklar halinde sıralayacak olursak bunlar, gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi, istihdamın artırılması, enflasyon hızının düşürülmesi vs. şeklinde özetlenebilir. Bunların yanı sıra ailelere destek olacak kurumsal mekanizmaların devletçe oluşturulması gerekmektedir. Bu destek mekanizmalarını kısmen vardır, kısmen yoktur. Özellikle bu bölge için yeterince gelişmemiştir ve dolayısıyla özel önem gerektirmektedirler. Bunlar nelerdir? Sosyal güvenlidir; sosyal hizmetlerdir; sosyal yardımlardır. Tüm bunların devlet eliyle yöreye getirilmesi gerekir. Rakamlar konusunda herkesi ihtiyatlı olmaya çağırıyorum. Bugün Türkiye'de %80 dolayında sosyal güvenlik kapsamında nüfus olduğu söylenmektedir. Ama bunu kır-kent bazında aldığınız

takdirde oranlar ciddi şekilde farklılaşmaktadır. Bölgeler bazında da çok ciddi açıklar çıkmaktadır. %80 sağlık sigortasından yararlanamamaktadır.

Bir sorunu çözebilmek için samimi olmamız da çok önemlidir. Bunu şu anlamda söylüyorum. Buradaki konuşmacılar gayet samimi bir biçimde ülkemizdeki okullaşmanın ilkokul düzeyinde %100'lere yaklaştığını, %97'ler civarında olduğunu ifade ettiler. Devletin resmi rakamları da bunları söylemektedir. Milli Eğitim istatistikleri de bunları söylemektedir. Ama maalesef gerçek biraz daha ayrıntıya girince ortaya çıkmaktadır. Gerçek durumu anlayabilmek için aynı istatistiklere bölgeler, iller, kır-kent ve son olarak da cinsiyet bazında bakmamız gerekmektedir. Örneğin ilkokullardaki okullaşma oranı açısından Diyarbakır ilimizin durumu şudur: Diyarbakır genelinde erkek çocukların %86'sı, kız çocukların %62'si ilkokula gitmektedir. Kentlerde erkek çocukların %93'ü, kız çocukların %65'i, kır kesiminde erkek çocukların % 80'i kız çocukların %49'u okullaşmaktadır. Bu şu demektir: Diyarbakır'da ilkokula gitme çağındaki kız çocukların sadece yarısı okula gidebilmektedir. Sonuçta ortaya çıkan manzara da bellidir. Yine kendimizi aldatıyoruz ve diyoruz ki okur-yazar olmayan kadınların oranı %28'ler civarındadır. Oysa Diyarbakır için rakam %45'tir. Yani Diyarbakır'daki kadın nüfusunun yarıya yakını okuma yazma bilmemektedir.

Tabii ki bu durumun oluşmasında pek çok etken söz konusudur. Ama devletin eksiklerinin yanında toplumumuzun kendi içinden gelen birtakım zaafalarının da bulunduğunu ifade etmek gerekir. Okulu bulunmayan köyümüz çoktur; eğitim için insan gücü dağılımı belki istenilen miktarda değildir; ama şunu da ifade etmek gerekir ki toplumumuz kız çocuklarını okutmak konusunda erkek çocuklarına davrandıkları biçimde samimi davranmamaktadır.

O halde önerilerden bir tanesi şu olmalıdır: Özellikle kız çocuklarının okuması konusunda aileleri teşvik edecek, altyapı ve insan gücü açısından eğitim sisteminin eksikliklerini giderecek birtakım pratik pilot modellere ihtiyacımız vardır. Milli Eğitim Bakanlığı bu modelleri Doğu'da çeşitli şekillerde uygulamaya koymuştur. Kimisi yatılı bölge okulları şeklinde, kimisi taşınmalı eğitim şeklinde olmuştur. Fakat meseleyi samimi olarak görmek açısından bir kez daha yineliyorum; işe bölgesel bazda, cinsiyet bazında, kır-kent bazında bakmak her zaman faydalıdır. Bir de özeleştiriyi yaparak ifade etmek istiyorum ki maalesef, konuyla ilgili resmi makamlar da bu denli ayrıntılı bir bakış açısı sergilememektedirler.

Diğer bir konu yaygın eğitim konusudur. Yani eğitim sisteminden kopmuş insanların yaygın eğitim vasıtasıyla verimli, üretken kılınabilmesidir. Bu konuda da ciddi açıklarımız vardır. Ama kitle iletişim araçlarının, özel iletişim vasıtalarının ve sivil inisiyatiflerin bu anlamda oldukça etkili olabileceğini düşünmekteyim.

Eğitimle ilgili olarak ikinci bir husus, yine eğitim süreci dışında kalmış veya tamamen kopmuş kişilere yönelik olarak meslek kazandırıcı eğitim modellerinin geliştirilmesidir. 3308 sayılı yasa kapsamındaki çıraklık ve meslek eğitimi kanununun yaygınlığının artırılması ve daha fonksiyonel kılınması gereklidir. Meslek eğitiminde de çok samimi olmak gerekir. Meslek eğitimine bugünkü Milli Eğitim Bakanlığı'nın anladığı meslekî teknik eğitim boyutunun yanı sıra teknik işgücü açığını kapatacak ve bireyleri gelir kazandıracak mesleklere yöneltici bir yaklaşımla bakılması gerekir. Ülkemizin insan gücü potansiyelinin yarısını oluşturan kadınlarımızı ve gençlerimizi üretken kılacak, ailelerinin ve kendilerinin refah düzeyini arttırmaya imkân verecek yeni istihdam sahalarının yaratılması ve mevcut imkânların artırılmasına dönük çabalarımızın sürdürülmesi çok önemlidir. Bu anlamda devlet kuruluşları yanında yerel yönetimlerin ve gönüllü girişimlerin önemli rolü olacağını düşünmekteyim. Gerek proje üretmek ve projeleri finanse edecek kredi kaynaklarını bulmak, gerekse proje sonuçlarını değerlendirmek ve katılımcılara gelir olarak dönmesini sağlamak konusunda yerel yönetimlerin ve gönüllü girişimlerin önemli katkısı olabileceği geçmiş deneyimlerde de görülmüştür.

Prof. Dr. ÇİĞDEM KAĞITÇIBAŞI

Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yönetim Kurulu,

Türkiye Bilimler Akademisi ve TESEV Bilim Kurulu Üyesi

1 996 yılında TESEV'in hazırladığı İnsani Gelişme Raporu'nun (Human Development Report) kadın ve eğitim kısımlarını ben hazırladım. O çalışmalar sırasında kendim de epeyce şey öğrendim. Bugün artık Türkiye'de ve bütün dünyada 'insani gelişme' konusu farklı bir şekilde anlaşılmaktadır. Özellikle toplumun daha az gelişmiş, gelişmeden yeterince pay alamamış kesimlerinin gereksinimleri ön plana çıkmaktadır ki, bunlar da kadınlar ve çocuklardır. Bütün toplumlarda, özellikle bizim gibi baskın ataerkil dünya görüşlerinin süre gelmekte olduğu toplumlarda kadın ve çocuğun gelişmeden yeterince pay alamaması sorunu çok ciddidir. Çocuk zaten toplum demektir ve çocuğun yeterince gelişmesi çok önemlidir. Zira insani gelişme dediğimizde insan kapasitesinin gelişmesinden söz etmekteyiz. İnsan kapasitesinin gelişmesi de çocuğun yeterli ve doğru olarak eğitilmesinden geçer. Kadının eğitimi düşükse, çocuğun eğitimi de yetersiz kalmaktadır. Toplumunu geriye çeken en büyük problemimiz aslında aile bazında ve tek tek insan bazındaki problemlerimizdir.

TESEV'in de hazırlanmasında önemle rol aldığı İnsani Gelişme Raporu bütün dünya için hazırlanmaktadır. Biz Türkiye ile ilgili olan bölümünü hazırladık. Bütün dünya ülkeleri karşılaştırmalı olarak insani gelişme endeksi

(İGE) bakımından incelenmektedir. İGE çeşitli kuruluşlar tarafından çeşitli şekillerde oluşturulmaktadır. Birleşmiş Milletler Gelişme Programı çerçevesindeki bu insani gelişme raporunda üç temel gösterge vardır; bunlar yaşam beklentisi ile belirlenen sağlık, eğitim ve gelirdir. Bunların bileşkesinden İGE ortaya çıkmaktadır.

Bu raporun Türkiye'ye yönelik en önemli bulgusu Türkiye'de iki ciddi eşitsizliğin bulunduğudır. Bunlar cinsiyete dayanan eşitsizlik, yani kadın-erkek arasındaki eşitsizlik ve bölgesel eşitsizliktir. Bu iki eşitsizlik etkileşim içindedir. Dolayısıyla en az gelişmiş bölgedeki kadınlar bu eşitsizlikten en fazla etkilenenler olmaktadır. Kadınların biyolojik üstünlüklerine rağmen erkeklerle aralarında çok ciddi boyutlarda farklılıklar vardır. Kadınların biyolojik üstünlüğü ne demektir? Kadınların doğumda yaşam beklentileri erkeklerden daha fazladır. Kadının biyolojik yapısı çevreye daha dirençlidir. Dolayısıyla kadın normal şartlarda erkektekenden daha fazla yaşar. Bu bütün dünyada böyledir. Türkiye'de de kadın-erkek yaşam beklentisi arasındaki fark beş yıl kadardır. Bu avantaja rağmen kadının üç göstergeli, yani yaşam beklentisi, gelir ve eğitimden oluşan İGE değeri Türkiye'de erkeğinkinden çok düşüktür. Bölgeler arasında da bu eşitsizlikler çok çarpıcı boyutlardadır. Örneğin en gelişmiş ve en az gelişmiş bölgedeki kadınlar arasında İGE puanlarının farkı erkeklerinkinden üç misli fazladır. Yani çok gelişmiş bölge ile en az gelişmiş bölge arasında erkekler bazında İGE puanlarının farkı çok daha azdır. Demek ki kadınlar en az gelişmiş yörede erkeklere göre üç misli daha az gelişmişlik göstermektedirler. Örneğin İstanbul ve Diyarbakır'ı ele aldığımızda bu fark beş katına çıkmaktadır. Birçok yerde duyarız; "Türkiye'de sorun kadın sorunu değildir; az gelişmişlik sorunudur" denir. Bu doğru değildir. İstatistikler de ortadadır. Türkiye'de elbette bir az gelişmişlik sorunu vardır, fakat az gelişmişlik özellikle kadında odaklanmaktadır. Ve özellikle kadında odaklanan az gelişmişlik ülkenin tümünü geriye çekmektedir. Burada da en önemli faktör eğitimidir.

Tüm ülkenin gelişmişlik endeksini geriye çeken en önemli faktör eğitim eksikliğidir. Gross statistics dediğimiz, gerçek okullaşma oranlarına baktığımızda çok büyük darboğazlarla karşı karşıya bulunduğumuzu söyleyebiliriz. Özellikle de ilkökul sonrasında... Bu kadar zamandır beş yıllık ilkökul eğitimini sekiz yıla çıkaramamak en büyük ayıbımızdır. Bu bakımdan dünyadaki en geri kalmış sekiz ülke arasında yer almaktayız. Eğitim beş yılın

sonunda zorunlu olmaktan çıktığı için baskın olan ataerkil ideoloji derhal kendini göstermekte ve kız çocuklar okuldan alınmaktadır. Türkiye'de ilkokuldan sonra kız çocuklarının %60'ı okullaşma kapsamı dışında kalmaktadır. Erkek çocuklarda ise bu oran %40'tır. 25 yaş ve üstündeki yetişkin nüfusun okullaşma düzeyi ise 3,6 yıldır. Bu kadar düşük bir okullaşmayla biz hangi bilgi çağını yakalayacağız? İnsan gücünün %78'i sadece ilkokul mezunu veya daha az eğitimi olan kişilerdir. Bu hepimizin ciddi olarak düşünmesi gereken bir konudur. Sekiz yılın zorunlu yapılması ve örgün eğitim son derece önemli konulardır. Ayrıca okuyamamış yetişkin nüfusu da mutlaka desteklemek lazımdır. Yaygın eğitim burada bir anahtar rolündedir. Türkiye gibi bir ülkede yaygın eğitim, önemi yeterince anlaşılamayan, çok az yatırım yapılan bir alandır. Yaygın eğitime katılanların çoğu kadındır. Ama bu kadınların katıldıkları kursların büyük çoğunluğu* üretime ve kadının kendisini geliştirmesine yönelmeyen ve biçki-dikiş gibi modası geçmiş konularda verilen kurslardır. Oysa böyle bir toplumda yaygın eğitimin büyük bir potansiyeli vardır. Çünkü Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'ne bağlı halk eğitim merkezleri bugün bütün illere yayılmıştır. Bütün ilçelerde kayda değer bir altyapı vardır. Ama ne yazık ki yeterince kullanılmamaktadır.

Hep yatırımlardan bahsediliyor; ama var olan yatırım da yeterince kullanılmıyor. Nasıl kullanılabilir? Bir örnek vermek istiyorum. Bu örnek, bir sivil toplum kuruluşuyla devletin, özellikle Milli Eğitim Bakanlığı'nın işbirliğine emsal teşkil etmesi açısından da önemlidir. 1980'lerin başında İstanbul'un düşük sosyo-ekonomik düzeyli beş bölgesinde kadın ve çocuklarla bir araştırma yaptık. Bu kadınların 2/3'ü fabrika işçisiydi. Durum saptaması yaptıktan sonra bu kadınlar arasında tesadüfi örnekleme seçilmiş bir gruba iki yıl süren bir anne-çocuk eğitimi verdik. Çocuğun zihinsel gelişmesini destekleyen, anneyi destekleyen, bilinçlendiren, sağlık, etkileşim, iletişim, disiplin, çocuk yetiştirme ve aile planlaması konularını da içeren bir eğitim verdik. Bu eğitimden geçen annelerin ve çocukların durumunu saptadık ve bir takip araştırmasıyla 10 yıl süreyle durumlarını inceledik. Gördük ki, anne-çocuk eğitiminden geçen grubun hem çocuklar bakımından -okul başarısı, zihinsel gelişme özellikleri gibi- hem de kendileri açısından -kendilerine güven ve uyumlu aile içi ilişkiler gibi- büyük kazanımları oldu. Buradan yola çıkarak bu programı değiştirip geliştirerek çeşitli gönüllü kuruluşlarla uygulamaya başladık. Ardından Milli Eğitim Bakanlığı ve Sosyal Hizmetler

ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ve bazı belediyelerle işbirliği yaparak bu programı İstanbul'da ve Ankara'da uygulamaya başladık. 1993 yılında AÇEV olarak bilinen Anne Çocuk Eğitim Vakfı'nı kurduk. Bu vakıf Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği içine girdi ve bahsettiğim program 3 yıldır Türkiye çapında uygulanmaya başladı. Şimdi Dünya Bankası fonlarıyla çok daha genişlemiş bulunmaktadır; 35 ilde, ilçede ve kırsal alanda kadınlarla uygulanmaktadır. Bir yıllık bir programdır. Programa katılan kadınlar beş yaşında bir çocukla -kendi çocuğu ya da komşusunun çocuğu olabilir- bir yıl süreyle çocukların zihinsel gelişmelerini destekleyen bir çalışma yapıyorlar. Bu program Diyarbakır'da da var, Şanlıurfa'da da.. Çocuğun okula hazırlanması, kadının kendine güveninin artması, sağlık, çocuk yetiştirme, beslenme konularında kadının bilinçlenmesini sağlayan çok etkili bir program olarak 35 ilde sürüyor. Önümüzdeki yıl 50 ile, ondan sonraki yıl da tüm Türkiye sathına yayılacaktır. Bu program bir üniversite araştırmasından, bir bilimsel araştırmadan bir gönüllü kuruluşa geçiş ve ardından devletle, Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği şeklinde gelişen bir proje ve uygulama örneğidir. Bu şekilde uygulamalara Türkiye'nin gerçekten çok ihtiyacı vardır.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı'nın ikinci bir programı da yetişkin işlevsel okur-yazarlık programıdır. Bu da kadınlara yöneliktir ve burada da diğer sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapıp, onların gönüllülerini eğiterek programı sürdürmekteyiz. İstanbul'da ve Mersin'de bu program sürmektedir. Şimdi bir de baba eğitimi programı oluşturuyoruz. Bu da pilot olarak sahadadır. Ve buradan da medyaya gitmeyi planlıyoruz.

Yapılacak çok iş var ve birilerinin bu işlerin ucundan tutması gerekiyor. Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın -bunlar iki anahtar bakanlıktır- sivil toplum kuruluşlarıyla çalışma alışkanlıkları yeni yeni oluşmaya başladı. Onlar da görmeye başladılar ki, bu gönüllü kuruluşlarda büyük bir potansiyel var. Bu tür işbirliğini ben insani gelişme için çok önemli buluyorum.

Av. CUMHUR ONUR

Türkiye Sokak Çocukları Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

Mensubu bulunduğum vakıf çocuk konusuyla ilgilendiği için korunmaya muhtaç çocuklar konusunda açıklamalar yapmak istiyorum. Vakfımızın hem teoriye, hem de pratiğe yönelik çalışmaları bulunmaktadır. Türkiye’de korunmaya muhtaç çocuk sayısı 1 milyona yakındır. Çocuk Esirgeme Kurumu’nun bakabildiği çocuk sayısı ise 21 bin ile 23 bin arasında değişmektedir. ILO sözleşmelerine ve yasalarımıza göre çalışmaması gereken, buna rağmen çok düşük ücretlerle çalıştırılan küçük yaştaki çocuk sayısı çok yüksektir. Bu çalışan çocukların belli bir bölümü aileleriyle ilişkilerini tamamen koparmış, belli bir bölümü ise ilişkilerini son derece zayıflatmıştır. Bir kısmı ise aileleriyle ilişkilerini devam ettirmektedirler. Bunun yanında bir de vakfi kurmamıza neden olan ve kısaca “sokak çocukları” dediğimiz, sokakta yaşamayı bir yaşam biçimi haline getirmiş olan çocuklarımız vardır. O çocukların yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biri de ne yazık ki şu anda bulunduğumuz Diyarbakır kentidir. Son yaptığımız çalışmalara göre Diyarbakır’da 2 bin 400 ile 2 bin 600 civarında çocuğumuz ne yazık ki ailelerinden kopuk olarak sokakta, sur diplerinde yaşamaktadırlar.

İstanbul için de bir rakam vermek gerekiyorsa -tahmini olarak söylüyorum, çünkü bu konuda kesin hiçbir rakam mevcut değil- 10 bin civarında

çocuk şu anda sokaktadır. Aileleriyle hiçbir bağ olmaksızın, sokağı yaşam biçimi haline getirmiş ve sokağın bütün olumsuzlukları içinde yaşayan çocuklarımızdır bunlar. 2000'li yıllarda İstanbul'da 50 bin civarında çocuğun sokaklarda yaşayacağı varsayılmaktadır. Hızlı göç ve sanayileşmenin yaşandığı, Diyarbakır, Gaziantep, Bursa, Adana, Ankara, İzmir gibi kentler bu rakamın dışındadır. Bugün çocuk olan insanlarımızın yarın birer potansiyel suçlu ve büyük insan olarak karşımıza çıkacaklarını da unutmamak gerekmektedir.

Bu çocuklar hakkında yaptığımız araştırmalarda ve yaşadığımız pratikte şunu gördük: Tümü yoksul ailelerin çocuklarıdır; "korunmaya muhtaç çocuk" olgusu da yine yoksulluk sonucunda meydana gelen bir durumdur. Devletin olanakları bunları tam olarak içine almaya ne yazık ki müsait değildir. Bununla ilgili kaynak yaratılmamış, yaratılamamıştır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ve gelirlerin arttırılmaması ailelerdeki ve çocuktaki refahı ne yazık ki ortadan kaldırmış, yoksulluk sınırına indirmiştir. Türkiye'de 8 milyon civarında çocuk yoksulluğun alt sınırında yaşamaktadır. Bu da bizim yaptığımız araştırmalar sonucunda meydana çıkan bir durumdur.

Türkiye'de çocuğa yönelik olarak 1980'li yıllardan sonra birtakım çalışmalar yapılmıştır; yapılmamıştır diyemeyiz. 1979'da gündeme gelen Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni Türkiye 1989'da gündemine almış, kabul etmiş, 1995 yılında da yasalaştırmıştır. Ama yasalaştırılan sözleşme yerel hukumuza adapte edilememiştir. Yani Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuğa yönelik hakları ülkemiz kendi yasal düzenlemesi ile hâlen tanımamaktadır. Bu uyumun derhal sağlanması gerekmektedir. Zira bu uyum yasaları çocuğa yönelik çalışmaların yapılmasını hem devlet, hem de sivil toplum örgütleri açısından kolaylaştıracaktır. Yine 1980'li yıllardan sonra Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu yasası çıkarılmıştır. Burada da çocuğa ve aileye, bilhassa korunmaya muhtaç çocuklara ve yaşlılara yönelik fevkalade güzel yasal düzenlemeler vardır. Ama kaynakların yanlış kullanımı ve israfı nedeniyle toplumun temel dinamiğini oluşturan çocuk ve aile konusunda gerekli gelirler tahsis edilmemiştir. Ancak 20-23 bin çocuğun son derece zor şartlar altında barınabileceği olanaklar yaratılmıştır. 1991'in beşinci ve altıncı kalkınma planlarında çocuk ve aile konusuna yer verilmiş; bu konuda projeler ve programlar geliştirilmiştir. Ama bunlar da ne yazık ki hayata geçirilmemiştir.

Sokak çocukları yoksul, parçalanmış, göç etmiş ailelerin çocuklarıdır. Bu göç edenlerden kastettiğimiz sadece Güneydoğu'dan göç eden aileler değildir; Türkiye'nin her tarafından yoksulluk nedeniyle göç etmiş ailelerin çocuklarıdır. Kentlere göç edildiğinde aile parçalanmakta, aile geleneği ortadan kalkmaktadır. Yeni bir aile geleneği de yerine konulamadığı için -ki, bu uzun zaman isteyen bir olaydır- parçalanmış aile kavramı ortaya çıkmaktadır. Ailesiz kalan çocuk ilgisiz ve sevgisiz de kalmaktadır ve tüm bu olumsuzluklar neticesinde ya sokağa düşmekte ya da çok küçük yaşta çalışmaya başlayarak bir başka olumsuzluklar yumağına gömülmektedir.

Öyleyse neler yapılabilir? Öncelikle çocuk kanunu çıkarılmalıdır. Doğrudan çocuğa yönelik, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni de esas almak koşuluyla çocuğun korunmasına yönelik çocuk kanunu çıkarılmalıdır. Hem devlet hem de sivil toplum örgütleri tarafından sadece çocuk ile ilgili organizasyonlar gerçekleştirilmelidir. Yani çocuk tek başına ele alınmalıdır. İkincisi Çocuk Hakları Sözleşmesi bir ideal olmaktan çıkartılmalı, gerçek hayata geçirilmelidir. Üçüncüsü sekiz yıldan aşağı olmamak üzere zorunlu eğitim getirilmeli ve uygulanmalıdır. Ancak zorunlu eğitimin getirilmesi tek başına yeterli olmaz. Batı'da olan yasaların çoğu Türkiye'de de vardır. Türkiye'nin sorunu yasaların uygulanmasıdır. Türkiye'de beş yıllık zorunlu eğitim vardır ama bu beş yıllık zorunlu eğitim bile uygulanmamaktadır. Eğer uygulanmış olsaydı o zaman Türkiye'deki okuma yazma oranı bu olmazdı; bölgelere göre farklılıklar da bu olmazdı ve sokakta yaşayan, küçük yaşta çalışan çocuklardan da söz ediyor olmazdık. Örneğin Türkiye'nin de kabul ettiği ILO sözleşmelerine göre asgari çalışma yaşı 15'tir ve bu 15 yaş da zorunlu eğitim olan 8 yıllık eğitim süresinin bittiği yaştır. Yani çocuğun belli bir mesleğe yönlendirilmesi ya da işini seçebilmesi için zorunlu eğitim süresini bitirmesi ve 15 yaşını doldurması şartı getirilmektedir. 15 yaşını bitirmiş olan çocuğun da sokak çocuğu veya korunmaya muhtaç çocuk kapsamından kolaylıkla çıkacağı düşünülebilir. Bir başka örnek medeni kanundaki çocuk mahkemeleri kuruluşuna dair hükümlerdir. Çocuk mahkemeleri kuruluş kanunu ve medeni kanun, korunmaya muhtaç çocuğun devlet veya sivil toplum örgütleri ya da aileler tarafından korunması hükmünü getirmiştir. Fakat böyle kurumlar Türkiye'de yoktur. Yani kanun maddelerindeki hükümlerin işler hale getirilmesi gerekmektedir.

Aile ve çocuk refahının artırılması şarttır. Gerekli yatırım üretim ve istihdam programları yapılmalı ailelerin gelirleri arttırılmalıdır. Ailelere devletçe destek verilmeli ve çocuğunu çalıştırmaksızın rahatlıkla okutabileceği bir ekonomik ortam yaratılmalıdır. Bunun dışında, çalışan çocuk sayısının azaltılması için iş hayatında teknolojinin geliştirilmesinin yararlı olacağına inanıyorum. Teknoloji geliştikçe çocukların kirli, sağlıksız ve çok zor şartlar içinde çalışma zorunlulukları da ortadan kalkacaktır.

Unutmayalım dünya nüfusunun yarısı çocuktur. Çocuklara vereceğimiz emek yarınlara toplum ve insanların daha aydınlık ve gerçek anlamda değerli olmalarını sağlayacaktır. Geri kalmışlığımızın temelinde insan unsuruna yeterince emek verip, yatırım yapmamamız yatmaktadır. Gelirleri arttırıp eşit paylaşabilirsek yoksulluk bir kader olmaktan çabucak çıkacaktır.

Katkılar ve Tartışmalar

SEYHAN AYDINLIGİL

Sayın katılımcıların panelistlere yönelteceği soruları almadan önce, yerel “Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı” kanalıyla davet ettiğimiz Diyarbakırlı kadınlarımızın sesini duymak istiyoruz.

DİYARBAKIRLI KADIN GRUBUNDAN BİR KATILIMCI

Ben bir soru soracağım size, belki beceremeyeceğim ama yine de soracağım. Benim bir tane çocuğum var, sonra beyim hasta. Bizi köyümüzden kaldırmışlar. Üç tane genç kızım var. Mesela bir iş olsa çalışmaya! Çalışacak bir yer yoktur. Şimdi çalışacak bir yer olsaydı kızlarım çalışacaktı; bize bakacaktı. Mesela ben çalışacaktım.

AYNI GRUPTAN DİĞER BİR KATILIMCI

Hepiniz bizi dinlediğiniz için ve bizi çağırdığınız için teşekkür ederim. İlk önce şuna değinmek istiyorum. Beylerimiz işsiz ve bize bakamıyorlar. Tabii ki çocuklar olduğu zaman daha büyük sorumluluk taşıyoruz. Beyimize veya bize eğer sigortalı ve maaşı belirli, bizi geçindirecek kadar bir iş verirsiniz... Hatta eğer bayanları ilgilendirecek bir konu olursa, bir iş olursa biz de çalışabiliriz. Ama ilk başta sağlık problemi çok önemli bir şey. Yani sigorta-

lı olmak istiyoruz. Biz hasta oluyoruz gidemiyoruz. Borçla gitsek dahi o borcu nasıl ödeyeceğiz? Mesela beyim 20 gün hastaydı, çalışmadı. Bakkallardan, marketlerden borç edip de evi geçindirdik. Diyarbakır'ın en büyük sorununu bence işsizlik ve en çok da beylerimize iş vermenizi istiyoruz. Mesela geçenlerde bir Tekel sınavı vardı. Beyim katıldı sınava. Ama şu ana kadar belirli bir şey yok. Ne sınavın sonuçları belli, ne sınav iptal mi oldu, iptal olmadı mı o belli... Artık torpilli midir, hiçbir şey bilmiyoruz; bize bildirmiyorlar. Yani en çok iş istiyoruz.

Mesela üç tane çocuğum var şuraya gelmek için bile çocuklarımı anneme bırakmak zorunda kaldım. Çocuklarımıza bakamıyoruz. Altı-yedi yıldır evliyim; ama elimde buzdolabından başka bir şey yok. Bir televizyon almak istiyorum ama maddi durumum el vermiyor. Şuraya gelmek için bir arabaya bile binemeyiz. 30 bin lira yol parası acaba var mı bizde? Yoktur. Burada olan, az önce arkada konuşan Ankara milletvekili "Diyarbakırlıyım" dedi. Peki araştırsınlar ve soruştursunlar lütfen; Diyarbakır'ın işsizlik konusunu halletsinler ve beylerimize iş bulsunlar. Tek istediğimiz budur. Sağolun, teşekkür ederim.

DİYARBAKIR KADIN GRUBUNDAN ÜÇÜNCÜ KATILIMCI

Sizden bir ricamız vardır. Mesela şimdi herkes köyüne gitse, kendine bakabilir. Şimdi biz şehirde olduğumuz için gözlerimiz kapalıdır yani. (Kürtçe olarak devam ediyor) Sonra sorumsuzluk olacak, ondan sonra çocuklar evden kaçacak....

SEYHAN AYDINLIĞİL

Konuşmanızın bir kısmını anlayabildik, her halde Kürtçe ifade ediyordunuz. Ama anladığım kadıyla köyümüze döner ve orada bir iş sahibi olabilirsek kendi kendimize bakarız diyorsunuz. Bu üç görüşle ilgili olarak panelistlerimize söz vermek istiyorum.

NEVVAL SEVİNDİ

Bir küçük değerlendirme yapmak istiyorum. Çünkü antropolojik olarak çok doğru bir yere geldik. Hanımın söylediği çok doğrudur. Hiç kimseyi, “Bugün buradan gitmeniz lazım” diyerek, yerlerinden, yüzyıllarca yaşadıkları yerleşim birimlerinden edemezsiniz. Onların yaşadıkları yerlere bağlılıkları sadece bir ev ve bir hayvan yüzünden değildir. O bağlılığın psikolojik, sosyolojik, kültürel katmanları vardır. Orada daha mutlu olduğunu söylerken de çok haklıdır. Çünkü buraya geldiğinde yerinden, yurdundan ve yapabileceği her şeyden uzakta kalmakta ve birdenbire ortalıkta bırakılmış olmaktadırlar.

Konuşmamda da belirttiğim gibi bunlar bireyin sorunlarıdır. İnsan hakları sorunudur. Çünkü o insan olarak, birey olarak mutlu olduğu yaşam çevresinden uzak düşmüştür. Ona burada tekrar yeni bir alan sağlamak zaten çok zor ve hatta mümkün değildir. Ama hiçbir şey düşünmeden “Hadi bakalım siz buradan gidin!” sonra da “Hadi bakalım geri gelin!” demek politika bile değil, bence gerçekten akılsızlıktır. Çünkü kesinlikle bu insanların yaşadığı acıların bedeli bir şekilde çıkacaktır. O acıları bu insanlar çeşitli deformasyonlarla -bünyesel olarak, bireysel ya da toplumsal olarak- sunacaklardır.

ŞENGÜL AKÇAR

Bence dile getirilen sorular çok önemliydi. Biraz önce söylemeye çalıştığım şey de esasında buydu. Eğer kendi aramızda oturup konuşmaya devam edersek sorunların tek bir çözümü var gibi gözükür bize. Bütün konuşmalara “Diyarbakır’da yoksulluk var, öyleyse yatırımlar yapılsın, iş olanakları artırılsın” tarzında bir yaklaşım hâkimdi. Oysa Diyarbakırlı arkadaşlarımızın konuşmasından bir başka çözüm yolunun daha olduğu ortaya çıktı. Üstelik çok daha ucuza gerçekleştirilebilecek bir çözüm... Dolayısıyla, sorunları onu gerçekten yaşayanlarla konuşmanın yararı çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

BİR BAYAN KATILIMCI

Eğitimciyim ve yaklaşık sekiz yıldır Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunmaktayım. Bir bayan olarak eğitim kurumunda olsun, başka yerlerde olsun eğer bir statü elde etmek istiyorsam karşı cinsteki arkadaşlarımdan beş kat daha fazla yorulmak zorundayım; beş kat daha fazla düşünmek zorundayım. Zaman zaman bunları yaşadım. İki-üç gün öncesinde yaşadığım bir olayı aktarmak istiyorum. İş arkadaşlarımla paylaştığım bir ortamda geçen bir tartışmada bir erkek arkadaş fiziksel olarak -elini kaldırarak ve tehditle bana "Bak döverim!" diyebildi. Yani bunu okul ortamında bile yaşıyoruz.

Bunların değişmesi nasıl olacak bilmiyorum. Sayın Çiğdem Kağıtçıbaşı "Önce anneyi eğitiriz; bu ister istemez çocuklara da yansiyacaktır ve toplumsal, sosyolojik değişimler yaşanacaktır" diyor. Lütfen bu eğitimleri biraz daha öne alalım. Bu anlamda çok incinmiş bir insanım, yaralı bir insanım. Dediğim gibi sekiz yıldır buranın koşulları içinde yalnız mücadele eden, kurum olarak da eğitim vermeye devam eden bir insanım. Bana karşı yapılan belki duygusal bir hareketti. Fakat sonuçta ben bir kadın olarak çok daha fazla yorulmak ve acı çekmek zorunda kalıyorum. Bu konuda siz aydınlarımızdan, eğitimde yer alan karşı cinsteki tüm arkadaşlarımızdan daha fazla duyarlılık istiyorum.

ÇİĞDEM KAĞITÇIBAŞI

Bu kadar yıldır çabalıyorum, hiçbir zaman da umudumu kaybetmemeye çalışıyorum; fakat bazen sorunların büyüklüğü karşısında söyleyecek söz bulamıyorum.

Tabii ki erkekleri de eğitmek lazımdır; herkes eğitilmelidir. Ama nereden başlayacaksınız? Üstelik tersine giden, yani kadını hor görmeye yönelik aklılar da var. Yani dinin politikaya alet edilmesi de bir başka husus. O kadar çok problem var ki hangi sivil toplum kuruluşu, bunun neresinden tutup da kurtaracak bu ülkeyi? Bu mümkün değildir. Zaten sivil toplum kuruluşlarının kapasitesinin o kadar abartılmaması gerektiği daha önce de söylendi. Doğrudur. Sivil toplum kuruluşları her şeyi yapamaz ama bilinçlendirmeye yardımcı olur; destek verir. Fakat kadın arkadaşlarıma söylemek istiyorum; "Kocalarımıza iş bulun" dediler. Haklıdırlar; ama kendilerine de iş

bulunmasını istesinler. Türkiye'deki ataerkil dünya görüşü sadece erkekler tarafından sahiplenilen bir dünya görüşü değildir. Zaten ideoloji demek, dünya görüşü demek toplumun kabul ettiği bir şey demektir. Kadınlar da bunu kabul ediyorlar. Örneğin Hacettepe Üniversitesi'nin yaptığı bir araştırmanın bir maddesinde "Erkekler kadınlardan daha akıllıdır." ibaresi bulunmakta. Kadınların büyük çoğunluğu buna "Evet." demektedir. Bu zaten kabul edilmiş olduğu için kadına eğilmek gerekiyor, çünkü kadın bilinçlenirse çocuğunu ona göre yetiştirir. Anahtar olan kadındır. Kadın erkek çocuğu ile kız çocuğu arasında ayırım yaparsa, örneğin, Güneydoğu'da olduğu gibi oğlan ana sütünü daha çok hak eder diye oğlunu daha fazla emzirirse, ona daha iyi bakarsa, kız çocuğu horlanır, okula yollanmazsa, kadın, kız çocuğunun önünde bir kalkan olup "Ben kızımı okutacağım." demezse, nereden başlatacaksınız bu değişimi?

Sorunlarımız çok ciddidir. En ciddi sorunumuz da ataerkil dünya görüşüdür. Bundan sıyrılmak yani kültürü değiştirmek çok zor bir iştir ve bunu elbirliğiyle, hep beraber yapmamız gerekmektedir.

BİR KATILIMCI

Sayın Kağıtçıbaşı tam benim değinmek istediğim husustan bahsetti. Gerçekten Türkiye'de ve dünyanın birçok yerinde kadının geri kalmışlığının izahı ataerkil toplum yapısıyla yapılabiliyor. Fakat bu durumun kadının kendine biçtiği konumla da çok ilgisi vardır. Özellikle de bizim toplumumuzda ve diğer toplumlarda biraz daha eğitilmiş olan ve ekonomik özgürlüğünü kazanmış olan kadınlara çok büyük görevler düşmektedir. Bugün hâlâ, üniversite mezunu olup, donanımı olmasına rağmen sivil toplum örgütlerinde veya iş hayatında çalışmayan çok sayıda kadın vardır. Türkiye'nin böyle bir lüksü yok. Kadınların vakitlerini bu kadar boşa geçirme ve hiçbir işe yaramama gibi bir lüksü yok.

Bizlere burada çok büyük işler düşmektedir. Gerek sivil toplum örgütlerinde, gerek iş hayatında olsun ancak kendine güvenen, önder nitelikleri olan ve karar mekanizmalarında etkin kadınların, eğitimsiz ve ekonomik özgürlüğü olmayan kadınlara yardımcı olabileceğine inanıyorum. Bu hakların ancak mücadele edilerek alınabileceğine inanıyorum; hiçbir hak mücadele edilmeden alınmıyor. Dolayısıyla kadınlar arasında biraz daha donanımlı o-

lanların bu mücadeleyi ön saflarda vermesinin, siyasete katılmasının ve iş hayatına katılmasının çok önemli olduğunu düşünüyorum.

NURAN ELMACI

Ben sosyal bilimciyim ve kadın konusunda araştırmalar yapıyorum. Bölge kadınlarının sorunlarına değinilirken en çok eğitim üzerinde duruldu. Ama okuma yazma bilmeyen kadınların oranı bize aktarıldığı gibi %50'lerde değildir. Bu oran hem kırsal kesimde, hem de gecekondularda %77'lere ulaşmaktadır. Bu çok doğaldır, çünkü gördüğümüz gibi halen Türkçe bilmeyen kadınlar var. Yani Kürtçe konuşan, dolayısıyla iletişim kuramadığınız, ne sağlık, ne eğitim hizmeti götüremediğimiz kadınlar çok önemli bir yoğunluğu teşkil etmektedirler. Ayrıca evlilikle ilgili de bir sorun vardır. Bölgede aşiret yapısı nedeniyle ortaya çıkan çok eşliliğin nedenleri -erkekler için farklı olmasına rağmen- kadınlar için önemli derecede yoksulluktur. Yani kadının gelirinin olmaması, babasının bir iş sahibi olmaması, kadının geçimini sağlayamama korkusu ve yine bölgemizdeki, hâkim "Kadın tek başına olmaz!" düşüncesi, kadınların ikinci, üçüncü hatta dördüncü kuma olarak verilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Son yıllarda gittikçe artan göçler de bölge kadını çok zor duruma sokmuştur. Bugün işsizliğin, eğitimsizliğin bu kadar yoğun olmasında göçün çok önemli bir etkisi vardır. Ben göç eden mahallelere, evlere gittim ve beklenmedik tablolar ile karşılaştım. Normal koşullarda her bir konut bir ailenindir. Ama göç edenlerin barındığı konutlarda her bir odanın bir aileye ait olduğunu görüyorsunuz. Bu durum enfeksiyon ve hastalıkların yaygınlaşmasına ve kötü etkileşimlere neden oluyor. Aile hayatını da alt üst ediyor. Çünkü bakıyorsunuz erkekler bir odada, kadınlar bir odada yaşıyorlar. Kadınlar odaların bir köşesini mutfak olarak kullanıyorlar, bir köşesi ambar, banyo. Tüm yaşamları tek odanın içerisinde geçiyor.

Bu bakımdan ben kadın araştırmacıların bölgeye akmasını ve bölgede çok ayrıntılı kadın araştırmalarının yapılmasını diliyorum.

DIYARBAKIRLI BİR BAYAN KATILIMCI

Ben aslında biraz kendi hayatımdan bahsedeceğim. Annem ve babamla birlikte yaşıyorum. Silvan'da evimiz yıkılıyordu Diyarbakır'a taşındık. Şimdi burada babamın hasta olduğu günler bizler aç kalıyoruz. Açık açık söylüyorum, biz kendi emeğimizle bir şeyler kazanmak istiyoruz; sadaka istemiyoruz. Kendi emeğimizle temiz bir iş istiyoruz. Yeter artık, burası da Türkiye'dir! Başka yerlerde iş var. Niye Diyarbakır'da yok?

NEVVAL SEVİNDİ

Ben bir öneride bulunmak istiyorum. Eğer TESEV Diyarbakır'da bir kadın zirvesi yapabilirse sanırım Diyarbakır bugünkünden daha müteşekkir olacaktır. Kadın zirvesi çok önemlidir. Görüyorsunuz kadınların dile getirdikleri, her şeyi kapsıyor.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

3. OTURUM YOKSULLUK, KIR VE KENT

Oturum Başkanı: İcen Börtüçene
DPT Sosyal Planlama Dairesi Eski Başkanı

Raportör: Prof. Dr. Nihat Falay
İstanbul Üniversitesi İktisat Fak.
Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

Konuşmacılar: *“Kentleşme ve Konut Sorunu”*
Celal Doğan
Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı
Yiğit Gülöksüz
Toplu Konut İdaresi Eski Başkanı
“Göç ve Kentleşme Sorunları”
Prof. Dr. Sema Erder
Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bil. Fak.
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Böl.
Öğretim Üyesi
“Çevre Sorunları”
Zeynep Demirhan Darvish
DPT Uzmanı
“Van’da Göçmenlere Yönelik bir Proje”
Musa Akkum
İnşaat Mühendisleri Odası Van Şubesi Sekreteri

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

CELAL DOĞAN

Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı

Kentleşme ne bizimle başlamış ne de bizimle bitecek bir olaydır. Artan nüfus, geçim sıkıntısı, toprağın verimsizliği, üretim darlığı, daha iyi yaşama arzusu gibi olguların insanları yeni iş sahaları aramaya sevk ettiği bilinmektedir.

Ben kentleşmeyi, Türkiye'den ziyade Gaziantep özelinde anlatmak istiyorum. Gaziantep'te nüfus artışı %6,8'dir. Nüfusu böylesine hızlı artan bir şehirde altyapı yatırımlarının sağlanabilmesi için fert başına 12 milyon lira gerekmektedir.

Kentleşmeden bahsettiğimizde bir yandan kentleşmenin, öte yandan da kentli olmanın sorunlarını irdelemek gerekir. Kentleşmenin altyapısını sağlayan fiziki koşullar hususunda belediyeye düşen görevler üzerinde durmak istiyorum. Belediyeler 1984 yılına kadar şehir imar planlarını merkezi hükümetin, daha doğrusu İmar ve İskân Bakanlığı'nın onayına sunmak zorundaydılar. 1984 yılında çıkan 3030 sayılı kanunla belediye meclisleri şehir planlarını yapma yetkisine kavuşturuldu. Böylece belediyelerimiz biraz daha serbest hareket edebilme, biraz daha alan açma, biraz daha kentleri kontrol ve nizam altına alma imkânına sahip oldular. Ama GAP dahilindeki iller hakkında GAP Merkez Teşkilatı tarafından çıkarılan bir yasaya isti-

naden bölgelerimizde merkezi hükümetin parsel bazında müdahale yetkisi vardır. Diğer yetki alanlarından bahsetmiyorum; Turizm Bakanlığı'nın, İmar ve İskân Bakanlığı'nın, Bayındırlık Bakanlığı'nın ve hatta Başbakanlık'ın müdahale alanlarından söz etmiyorum. Ama GAP Bölgesi'nde bulunan illerde belediyelerin yapmış olduğu imar planlarında, GAP Teşkilatı'nın parsel bazında dahi yetkisinin olduğunu vurgulamak istiyorum. Bu yerel yönetim anlayışına müdahaledir. Kentlerin planlamasını yerele taşıyan anlayışa ters bir mantuktur. Bu konuda Anayasa Mahkemesi'nde açtığımız dava bir oy farkıyla alınan aleyhimize bir kararla sonuçlanmıştır. O nedenle bu yasanın düzeltilmesi gereği vardır.

Kentleşme dediğinizde öncelik fiziki kenti hazırlamaktadır. Ancak şu anki ekonomik ve idari yapılarıyla belediyelerin halkın önünde olması mümkün değildir. Yani siz bu anlayışla, bu kadrolarla, bu kaynaklarla istediğiniz kentleri yaratma şansına sahip değilsiniz. Bunun sebebi şudur: Öncelikle kentlerin, yani imara alınacak yerlerin çoğunun haritası mevcut değildir. Haritasını yaptırsanız dahi -3030 sayılı yasanın öngördüğü büyük ve küçük şehir ayrımının yürürlükte olduğu iller için söylüyorum- büyük zaman israfı getiren bir bürokrasi söz konusudur. Kısacası kentleşmenin fiziki planlarının hazırlık aşaması bile, belediye başkanlarının sahip oldukları döküman, bilgi ve sistemlerle kentleşmenin fiziki alanını yapma şansına sahip olmadıklarını göstermektedir.

Türkiye'de yapılmak istenen kentleşme "yasak savma" şeklindedir. Dayatmacı şekilde hazırladığımız birtakım planlarla şehirlerde imar düzenlenmesi yapıyoruz. İnsanların kendi vicdanlarına, izanlarına göre bırakmış oldukları bir yol ya da bir yeşil alanla karşı karşıya kalıp imar ıslah planlarıyla bu kenti düzeltme yoluna gittiğinizde bu iş olmuyor. Fiziki anlamda kentleşmeyi yaratmak için öncelikle belediyelerin vatandaşın önünde olması gerekir. Ve ancak altyapılı arsa elde edebildiği takdirde kentlerde planlama yapılabilir.

Mevcut yasalarımıza göre 1/5000 ölçekli planları büyükşehir, 1/1000 ölçekli planları ise ilçe belediyeleri yapmaktadır. İlçe 1/1000 ölçekli planları yapmazsa dahi bunun hiçbir müeyyidesi yoktur. Yani siz "Bunu niye yapmıyorsunuz?" diye sorduğunuzda ufak bir gerekçe göstererek, örneğin "Kaynaklarım yok, yapmıyorum." dediğinde, yapabileceğiniz hiçbir işlem yoktur.

Türkiye'de bugün el yordamıyla kentleşme yapıldığını söylemek mümkündür. Yılda yaklaşık 40-45 bin nüfusun geldiği Gaziantep'te ya da başka bir ilde, halkın önüne geçerek, okul yeri, cami, sağlık ocağı yeri ya da yeşil alanların bulunduğu bir fiziki planlama yapma şansına sahip olmadığınız için kentlerin bu hale gelmiş olması ve düzenli kentleşmenin de gerçekleştirilemiyor olması kaçınılmazdır.

"Bu kadar yoğun göçe rağmen konut sorununu nasıl çözüyorsunuz?" sorusu akla gelebilir. Türkiye'de iki tür konut yapma anlayışı sergilenmektedir: Emlak Bankası'nın girişimleri ve yerel yönetimlerin kendi anlayışları içinde geliştirdikleri çözümler...

Ben Gaziantep örneğinden bahsetmek istiyorum. Gaziantep'te 8 bin hektar olan imarlı alanımızı 8 yılda 24 bin hektara çıkarttık. Bu, kentin kurulduğu tarihten bu yana üç katı boyutta imar alanı açmak demektir. Karataş Bölgesi'nde kent planlaması yapılmıştır. Bu bölgede 700 bin nüfus kapasiteli kooperatif düzenlemeleriyle vatandaşlarımıza arsa tahsisi yapılmaktadır.

Bize düşen görev daha çok buraların altyapısını yapabilmektir. Ancak Gaziantep gibi bir ilde her gün suyun akma bedeli -1 milyon nüfus için- 120 milyon dolardır. 8.5 milyon metre alandaki konutun altyapı bedeli 34 milyon dolardır. 700 bin nüfus kapasitesindeki bir kentin altyapı bedeli de 145 milyon dolardır. Bir belediye bütçesinin tümü yıllık 2 trilyon ise ve ülke gelirlinin ancak %5'i belediyelere ayrılıyor ise -oysa Tanzanya'da milli gelirin %19'u, İskandinav ülkelerinde %83'ü yerel yönetimlere veriliyorsa- bu demektir ki siz belediyelere aslında yasak savma mekanizmaları olarak bakmaktasınız. Türkiye'de yerel yönetimlere bakışın şekli olduğu, özünde ciddi bir iş yaptırmak, kentleşme projeleri geliştirmek ve kentleşmenin sorunlarını çözmek gibi bir anlayış taşımadığı bu oranlardan açıkça anlaşılacaktır.

Çare bir an evvel merkezi hükümet anlayışından yerel yönetim anlayışına geçmektir. Bunu gerçekleştirmek için Ankara'nın parasına da ihtiyaç yoktur; iki alanda verilecek yetki kaynak yaratmaya yetecektir. Bunlardan birincisi kent rantlarından yeteri kadar pay alma meselesidir. Yani belediyeler parselasyonu %35 ile değil %60 gibi bir rakamla yapmak zorundadırlar. Bu yaklaşım ile okulların, camilerin, sağlık ocaklarının ve diğer sosyal hizmetlerin arsası temin edilebilecektir. Bir diğer verilmesi gereken yetki ise hazine ve vakıf arazilerinin amacına uygun kullanılmak koşuluyla, derhal yerel yönetimlere devredilmesini öngörmektedir. Bugün sözü edilen çarpık

kentleşme ve gecekondulaşmanın tek müsebbibi hazine ve vakıf arazileridir. Türkiye’de hazine ve vakıf arazilerini yerel yönetimlere devretmek ve kent rantlarından istenilen oranda pay almak şeklinde yapılacak bir düzenleme, Ankara’ya duyulan ihtiyacı ortadan kaldıracığı gibi, kentleşmenin bütün ekonomik altyapısını sağlayacak imkânları da getirecektir.

Bu konudaki önerilerim sadece Gaziantep için değil, Hakkari ya da Balıkesir için de geçerlidir. Onun için Türkiye’de merkezi hükümetin vesayetinden kurtulmaya yönelik önerilerin bir an önce yasallaşması gerekmektedir. Artık Ankara’nın Türkiye’nin önünde bir engel olduğu bilinmektedir. Bu engel her alanda; belediyede, ekonomide, demokraside kendini göstermektedir. Sözümlü ettiğim belediyecilik modeli yerel bir parlamento gibi işleyecektir. Bu çerçevede en küçük bir köy birimi dahi belediye haline getirilmelidir. Zira kentleşme sorunlarının altında köylerin sorunları da yatmaktadır. Göreve geldiğimizde Gaziantep’in 540 köyünün sadece 28’inin yolu asfaltlıydı. Büyükşehir Belediyesi’nin çalışmalarıyla 158 köyün yolu asfaltlanmıştır. Bunu yaparken amacımız şunları söyleyebilmektir: “Ankara sen artık büyük işlerle uğraş; senin, belediyelerin ufak gelirlerine, menfezlerine, köy yollarına kadar uzanacak zamanın yok!”

Küçük işleri yerel yönetimlere bırakacak anlayış hem kentleşmeyi, hem de demokrasiyi geliştirecektir.

YİĞİT GÜLÖKSÜZ

Toplu Konut İdaresi Eski Başkanı

Merkezin vesayetinden kurtulmak ve ona karşı bir tavır sergilemek aşağı yukarı 1973 seçimlerinden beri yürütülen bir söylemdir. Bu vesayetın kalkması doğru bir şeydir; ama merkezi yönetimin de yapması gereken şeyler vardır. Onları da ihmal etmemek gerekir. Çok aktörlü bir toplumda aktörlerden birisi de devlettir ve özellikle geri kalmış bölgelerde onsuz iş yapmak zordur. Çünkü merkezi yönetimin Türkiye'deki bütün bölgelerde yaratılan kaynakların yeniden dağıtılması konusunda bir görevi vardır. O nedenle belki şöyle demek daha doğru olabilir; çok aktörlü toplumda, çok aktörlü yönetime ihtiyaç vardır. Devlet artık sahnedeki tek aktör değildir; başka aktörler de vardır. Kimdir bu aktörler? Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, dernekler, vakıflar, gönüllü kuruluşlar, hatta tek tek bireylerdir. Gelişen dünya içinde birey ve bireylerin gönüllü olarak bir araya gelmesiyle oluşan sivil toplum kuruluşları öne çıkarılmaktadır.

Tek aktörlü bir sahneden çok aktörlü bir sahneye, bir yönetime geçerken devletin rolünde de önemli bir değişme olmakta, ancak rolü ortadan kalkmamaktadır. Belki devlete rejisör diyebiliriz. Yani devlet çok aktörlü bir toplumda her aktörün kendi rolünü iyi oynayabilmesinin düzenleyicisi, "yapabilir kılıcısı" -bu Habitat terimidir- destekçisi ve aktörlerin kapasitelerini art-

tıncı bir güç olmalıdır. Bu sebeple ben Celal Doğan'ın söylediklerini "Ankara engeli kalksın; yerel yönetimler işlerini yapsın"dan ziyade, "Kararlar yerel yönetimler tarafından verilsin; merkezi yönetim yerel yönetimleri yapabilir kılsın; mevzuatı hazırlayarak önünü açsın; halka daha iyi hizmet vermesini sağlama konusundaki kapasitelerini arttırsın" diye anlıyor ve bu anlamıyla da elbette katılıyorum.

Kentleşmenin yönetimi ve kentleşme sonucu büyüyen kentlerin yeni taleplerinin karşılanması önemli bir yönetim sorunudur. O nedenle işe ister konut diye başlayalım, ister kentleşme, eninde sonunda yönetim meselesine gelmekteyiz. Nitekim Habitat'ta da öyle oldu. 20 sene önce teknik bir konut ve altyapı kongresi gibi yapılmış olan Habitat, İstanbul'daki toplantısında yine aynı konudan başladı ama sonunda geldiği noktada "İyi bir yerleşme nedir?" sorusu oldu. Çünkü ne amaçlanıyor? Yaşanabilir yerleşmeler, iyi yerleşmeler ve bunun sürdürülebilmesi... İyi yerleşmelerden kasdedilen nedir? Buna kim karar verecektir? Ankara'daki daire başkanları, şube müdürleri mi karar verecektir, yoksa orada yaşayan insanlar mı? İkincisi, yaşanabilir bir yerleşmeye bizi götürecek yollar nelerdir? Yaşanabilir yerleşmeleri nasıl elde edebiliriz ve sürdürülebilirliğini nasıl sağlayabiliriz? İşte bunlar Habitat'ın temel konularıydı ve sonunda bizleri yeni bir yönetim ahlakına, yeni bir yönetim modeline doğru götürdü. Bu yeni yönetim anlayışına temsili demokrasiden, katılımcı, çoğulcu demokrasiye geçiş olarak bakılabilir. Bu yönetim modeli çoğulcudur, katılım mekanizmaları gelişmiştir ve içinde her aktör mevcuttur. Dolayısıyla neticede gelip dayandığımız yer, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve bireylerin katıldığı yeni bir demokrasi modelidir.

Kentleşme konusunda ben birçok kişiden biraz farklı düşünüyorum. Genellikle kentleşme sonucu kentte doğan taleplerin karşılanamaması ya da karşılanamayacağı düşüncesi sağlıklı kentleşme için çabalamak boşuna zahmettir gibi nitelemelere yol açtı ve adeta kentleşmeye karşı bir tavır geliştirdi. Yani herkes geliyor kentleşiyor, arkasından kapıyı kapatıyor ve başkalarının gelmesini önlemek için tedbirler peşinde koşuyor. Bu özellikle büyük şehirlerde görülen bir durumdur. Oysa ben tam tersini düşünüyorum. Çünkü şehirleşme, tarımda modernleşme ve sanayileşme, gelişmenin birbirinden ayrı düşünülemez üç unsurudur. "Biz tarımda modernleşelim, sanayileşelim fakat kentleşmeyelim" denilemez. Dolayısıyla kentleşme sonu-

cu ortaya çıkan sorunları çözmek daha akla yakın bir yoldur. Ayrıca kentleşmenin büyük avantajları da vardır. Büyük kentler özgürlük yaratan yerlerdir. Orada insanlar daha özgür, birey daha önemli ve daha kıymetlidir. Kent heterojen bir yapıdır. İçinde çeşitli alt kültürler bir arada yaşayabilmektedir. Oysa köyde; kırsal alanda bu mümkün değildir. Kaldı ki “aşırı şehirleşme”nin karşısı da “aşırı kırlaşmadır” ve zararları açısından mukayese edildiğinde ikisi arasında önemli farklar vardır.

Benim Doğu ve Güneydoğu için aşağı yukarı 10 yıldır önerdiğim strateji bir şehirleşme stratejisidir. Tüm Türkiye’de olduğu gibi bu bölgede de zaten kentleşme olmaktadır. Ama bunun sanayileşme ve tarımda modernleşme ile birlikte olmasının sağlıklı ve bölgeyi geliştirici etkileri ortadadır. Adana’dan başlayarak, Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır’dan geçen kentleşme ve sanayileşme koridorunun, bu bölgenin yerleşme yapısını da organize edeceğini düşünmekteyim. Elbette böyle bir kentleşme stratejisinin gereklerini de yerine getirmek gerekmektedir. Bunun için temel altyapılar kurulmalı ve belirli bir konut stoku oluşturulmalıdır. Çünkü daha önce bir şekilde evleri olan insanlar yeni geldikleri yerde evsiz kalmaktadırlar. Böyle bir kapasite sağlamak, yani hem altyapının oluşturulması, hem de konut yapımı pahalı bir iştir. Ama bölge içindeki değerlerin, bölge içinde yatırımlara dönüşmesi ile bu sorun bir ölçüde çözülebilir. Öte yandan imar, altyapı, konut vs. standartları da gözden geçirilmelidir. Bu hizmetleri sağlam, dayanıklı, fakat lüks olmayan bir biçimde ve halkın önemli bir kısmının ödeyebileceği makul fiyatlarda üretmenin bir yolunu mutlaka bulmak gerekir. Bu projelerin arsa, altyapı ve konut politikalarıyla ilgili ayrıntılı olarak konuşulması gereken yanları da vardır.

Biz, bu söylediklerimin bir kısmını burada yaptık. Diyarbakır’da 2050 adet konut yaptık. Gayet makul fiyatlarla satıldı. Orada sağlam, dayanıklı ve sosyal yapısı tamamlanan yeni bir şehir parçası oluştu. Bunun tekrarlanması gerekir; depreme dayanıklı yapıları, sağlıklı çevreleri ve sosyal donanım ve fiziksel altyapı olarak tamamlanmış çehreleriyle yeni şehir parçalarının sayısının artırılması gerekir. Bunun dışında da “toplu kondu” tabir edilen gecekonduya alternatif bir konut türü var, o da geliştirilmelidir.

Prof. Dr. SEMA ERDER

Marmara Üniversitesi, İktisadi İdari Bil. Fak.

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi

Simdiye kadar yapılan konuşmalarda kentleşme, daha ziyada bir nüfus hareketi, bir insan sayısı olarak veya bir arsa ya da konut üretme sorunu olarak ele alındı. Tabii ki bunlar çok önemli sorunlardır. Ama, kentleşme, sadece bunlardan ibaret değildir. Kentleşme, aynı zamanda yaşam biçiminin değiştirilmesiyle ilgili, çok önemli ve travmatik bir toplumsal dönüşüm anlamını taşır.

Türkiye kentlerine baktığımız zaman, şimdiye kadar olan deneyimlerden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: Devlet, bu süreçte bazı alanlarda vardır, bazı alanlarda ise yoktur; ama etkilidir. Olmaması da etkilidir bazen! Bu bağlamda, kentleşme sürecinin önemli alanlarında ortaya çıkan sorunlar, büyük ölçüde kentlere göç eden insanların sorunu olarak kalmıştır. Göç sürecinin kendisi “uyum mekanizmaları” diye adlandırdığımız birtakım süreçler meydana getirerek, bugünkü kentlerin en azından bir kısmını oluşturmuştur. Şimdi de aydınlar, politikacılar, devlet adamları ve diğer kentliler olarak, bu oluşumlara bakıp, büyük bir şaşkınlık içinde “Biz ne ürettik böyle?” diye kendimize soruyoruz.

Türkiye’de kentleşme sürecini sadece yoksul göçü oluşturmamaktadır, çok heterojen katmanların göçü söz konusudur. Bir yerden bir göç hareketi

başlayınca, özellikle bölgesel dengesizlikler olduğu zaman, politikacı da göç etmektedir, zengin de ve o arada yoksul da. Fakat yoksulların göç etme, kentlere yerleşme stratejileriyle, diğer grupların yerleşme stratejileri arasında çok önemli farklılıklar vardır.

Sizlere biraz soyutlamaya dayanan, birçok araştırmanın bulgularıyla ortaya çıkan bir göç modelini aktarmak istiyorum. Bu modeli “yoksulların yerleşme stratejileri” diye adlandırabiliriz. Buna yoksulların yoksullukla baş etme yönünde oluşturdukları kentleşme stratejileri de diyebiliriz. Burada, benim yoksul göçü ile kastettiğim, göç ettiği anda kendi emeğinden başka hiçbir varlığı olmayan, yani sermayesi olmayan, hüneri olmayanların göçüdür. Belli bir eğitim, hüner ve sermayeyle gelenleri bu gruba sokmuyorum. Yoksul göçünü daha çok köyden kente akan göçte gözlemlemekteyiz. Ama köyden her göç eden de yoksul olmayabilir. Türkiye genelinde de, bu bölge içinde de bu tür bir heterojenlik söz konusudur.

Bugüne kadar yaşadığımız deneyimlerden yola çıkarak, Türkiye'deki yoksulların göç ve yerleşme stratejilerini analiz edersek dört önemli boyuttan söz edebiliriz.

Ancak ondan önce, bu göçün nitelikleri hakkında bilgi vereyim. Bugüne kadar yaşanan yoksul göçünün en önemli niteliği “gönüllü göç” olmasıdır. Bu insanların göç ettiği yerdeki koşullar toplumsal nedenlerle değişmiş olabilir, ama önemli olan, bireyin kendi iradesiyle göç kararını verdiğini hissetmesidir. Bu çok önemli bir duygudur. Bütün göç literatüründe bu tür göçün ne kadar önemli olduğu aktarılmaktadır.

Yoksul göçünün ikinci önemli özelliği göçün zincirleme göç oluşudur. Yani yoksul göçü aile göçü değildir. Bir ailedeki iş bulma umudu olan genç erkeğin kentteki iş piyasasının durumuna ve akrabalık ilişkilerinin sağladıklarına göre göç etmesi demektir. Bu noktada, yoksulların kentlere yerleşme stratejilerinin; kentteki akrabalık ilişkileri, iş olanakları ve gecekondulaşma ile köye dönüş umudu diye özetleyebileceğimiz dört önemli boyutu devreye girmektedir.

Kente göç süreci içinde, sanayi işçisi olarak çalışma olanağının daha fazla olduğu dönemlerde, ilk göçetme yaşı daha yüksek olabilir. Ancak, bugün, İstanbul'daki gözlemlerime dayanarak söylemekteyim, göç etme yaşı oldukça düşmüştür ve adeta çocuk göçü haline dönüşmüştür. Bugün artık genç erkek için göç süreci 11 yaşında, ilkokulu bitirdikten sonra başlamaktadır.

Bu çocuk ve gençlerin kente gelmesinden sonra, kentteki akrabalık ilişkilerinin de yardımıyla, Türkiye'de gittikçe yaygınlaşan, KOBİ'ler diye adlandırığımız, kentteki küçük girişimcilik ve küçük imalat iş piyasası devreye girmektedir. Çıraklık kurumu adı altında bu çocukların çalıştırılması olanağının varlığı, çocuk nüfusun fazlalığı gibi unsurlar bu noktada etkili olmaktadır. Eğer, öncü göçmen dediğimiz bu çocuk başarılı olursa, göç süreci devam etmektedir. Başarılı olmazsa, göç kesintiye uğramakta ya da bir tek onun kentte yaşaması biçiminde sürmektedir. Başarısız göçmenin yapacağı bir başka şey de köye geri dönmektir.

Burada köyün nasıl bir işlevi vardır? Köy, bir bakıma bağımlı nüfusu köyde tutarak, onların kentte açlık sorunuyla karşı karşıya kalmamasını sağlamaktadır. Dolayısıyla "köy" önemli bir sosyal güvence kurumu niteliği taşımaktadır.

Gönüllü göç süreci, köyle birlikte geri dönme mitosunu da bünyesinde barındırmaktadır. "Emekli olunca döneceğim" umudu, her zaman mevcuttur ve göç edene kentteki olumsuz koşullara tahammül etme imkânını sağlamaktadır. Dolayısıyla, göç sürecinin gönüllü ve zincirleme olmasının bir anlamı da, kentteki konjonktüre duyarlı olmasıdır. Yani kentte yeni iş olanakları çıktığında, öncü göçmen köyde olan bağımlı nüfusu da kente getirebilmekte, bir problem çıktığında ise onları köye geri gönderebilmektedir. Sonuç olarak, köyün, yoksulların kentleşme modelinde çok önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır.

Kentleşme modelinin bir diğer ayağını ise, gecekondulaşma oluşturmaktadır. Gecekonduyu yapanlar, bu süreç içinde oldukça başarı kazanmış olan göçmenlerdir. Bugünkü koşullar altında, kentte yaşamak, kimi zaman bir kent kökenli için bile kolay değildir. Gecekondulaşma süreci denilen şey de konut sorununun, kentteki ilişkilerle çözümlenmesidir.

Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dan Türkiye'nin diğer bölgelerine olan göç de, son dönemlere kadar, tamamen bu nitelikleri taşıyan bir göç süreciydi. Halbuki son dönemlerde gerçekleşen zorunlu göç, yoksul köylü göçünün çok önemli bir dayanağı olan "köy" ayağını kesmiştir. Son zorunlu göç süreci, bütün bu anlattığımız yoksulluk stratejileriyle kente gidip gelmeye çalışan insanların tümünü ve onlara bağımlı nüfusunu, kentlere taşıdı. Yoksulluk birden bire görünür hale geldi, yıllardır yaşanmakta olan "yoksulluk" somut olarak algılanmaya başlandı. Zorunlu göç, hem bağımlı nüfusun,

hem de göç etme potansiyelinde olan insanların, çok önemli bir sosyal güvenlik kurumunu da ellerinden almış oldu.

Sonuç olarak denilebilir ki, bu son göçün, bireysel ve toplumsal sonuçları gerek bölge ve gerekse Türkiye açısından çok önemlidir. Çünkü bu göçün etkisi, sık sık belirtildiği üzere, sadece terör nedeniyle göç edenlerle sınırlı değildir. O köyler, aynı zamanda, daha önce göç etmiş olanların da güvenceleriydi. Bu nedenle onların da geri dönme umutlarını kesintiye uğratmıştır. Dolayısıyla etkisi sandığımızdan çok daha büyük olacaktır.

ZEYNEP DEMİRHAN DARVISH

DPT Uzmanı

Sunuşumda özellikle dünyada çevre konusuna bakışı ele alacağım. Ardından Türkiye'deki makro ölçekli çevreye ilişkin plan, politika ve uygulamalara değinecek ve yoksulluk ile çevre konularının entegrasyonuna ilişkin görüşlere yer vereceğim.

Bugün dünyada ekonomik, sosyal, politik ve hatta kültürel anlamda küreselleşmeye doğru hızlı bir gidiş gözlenmektedir. Bu anlamda uluslararası alanda çevre, kadının kalkınmaya katkısı, yoksullukla mücadele, demokratikleşme, insan hakları gibi konular ortak değerler olmaya başlamışlardır.

Bilindiği gibi çevre, küresel özellik taşımasının yanı sıra fiziksel, biyolojik, kültürel ve sosyo-ekonomik kaynak ve değerlerin oluşturduğu karmaşık bir sistemdir. Bu bakımdan çok geniş bir alanı kapsayan insan faaliyetlerinin çevre ile çok çeşitli ve çok boyutlu etkileşimlerinin olması kaçınılmazdır. Her durum ve olay bir yerde, bir zamanda ve bir çevresel ortam içinde geçmektedir. Dolayısıyla, bir insan faaliyeti olan ve daha iyi şartlarda yaşamamıza olanak veren ekonomik ve sosyal kalkınma, kaynak kullanımına bağlı olduğundan sürekli kalkınma için kaynakların eksilmemesi gerekmektedir. Bu bakımdan doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınma şartlarına göre kullanılması şarttır.

Çevrenin küreselliği ve çok boyutluluğu nedeniyle ki bugün, çevre konusu güney ülkeleri veya gelişmekte olan ülkeler olarak tanımlanan Grup 77'ler ile Çin ve gelişmiş ülkelerin oluşturduğu kuzey ülkelerinin ekonomik, sosyal ve politik düzeyde karşılıklı olarak kullandıkları bir büyük güç, bir koz durumuna gelmiştir. Çevre konusunda yapılan pek çok uluslararası toplantıda nüfus, sağlık, eğitim, yoksulluk, işsizlik, istihdam, fakirlik, ticaret, su, atmosfer gibi sosyal, ekonomik ve fiziki konuların tamamı birden gündeme gelmektedir. Güney ülkeleri çevrenin korunması, doğal kaynakların devamlılığının sağlanması, her türlü çevre kirliliğinin küresel boyutta önlenmesine yönelik yapacakları katkıların karşılığında sosyal ve ekonomik olanaklarının iyileştirilmesi için maddi, teknik ve bilgi yardımı talep etmektedirler. Buna karşılık Kuzey ülkeleri Güney ülkelere bu yardımı yapabilmek için bu ülkelerin plan program ve stratejilerinde çevre konusuna gereken yeri vermelerini, ülkelerinde daha etkin bir yönetimle daha demokratik bir ortam geliştirmelerini, kaynakların ülke içinde dağılımında fırsat eşitliği sağlamalarını şart koşmaktadırlar. 1992 yılında Rio'da gerçekleştirilen Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda kabul edilen Gündem 21, çevrenin bir başına anlamsızlığından hareketle sürekli ve dengeli bir kalkınma için tüm sosyal ekonomik ve çevre konularının birlikte ele alınması amacını taşımaktadır. Aradan geçen beş yıllık sürede ve önümüzdeki yıllarda, dünya ülkelerinde plan, politika oluşturulması ve bunların uygulanması aşamasında Gündem 21'in içinde yer alan sektörlerin entegrasyonunun sağlanması amaçlanmaktaydı. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerin içinde bulunduğu çıkmaz, bu durumu gerçekleştirmeyi engellemiştir.

Bu noktada orta düzeyde gelişmiş ülke özelliği gösteren Türkiye'de, çevre sorunlarının kaynağına baktığımızda Birleşmiş Milletler'in İnsan Kaynağı Gelişme Raporu (Human Resource Development Report) ve diğer birtakım göstergelere göre, kaynakların verimli ve doğru kullanılmaması sonucu sorunlar ortaya çıkmakta ve çeşitli nedenlerle hızla yaygınlaşıp şiddetlenmektedir. Ekonomik toplumsal ve kültürel koşullar bu sürecin durdurulmasına yönelik etkinliklerin kalıcı sonuçlar vermesini güçleştirmektedir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren tüm planlarda çevre sağlığının bir büyük sorun olarak ortaya çıkışına sebep olarak düzensiz yerleşme, mali güçsüzlük, eğitim yetersizliği, hızlı nüfus artışı ve bunların yanı sıra ilgili kuruluşların etkin çalışmaması gibi konular gösterilmiştir. Çevre sorunlarının çözüme kavuşturulmasının ancak toplumsal kalkınma ile mümkün

olacağı ifade edilmiştir. Yoksulluğun, yüksek nüfus artışının, işsizliğin, çeşitli nedenlerle kırdan kente göç sonucu oluşan çarpık yerleşmenin ileri düzeyde devam ettiği bir ortamda çevre sağlığının, doğal ve tarihi çevrenin sürekliliğinin tehdit altında olması da kaçınılmazdır.

Ülke olarak bu sorunların çözümü ve çevrenin korunup geliştirilmesi ile ilgili birtakım yasal, hukuki ve kurumsal düzenlemelere gidilmektedir. Ancak bu düzenlemeler bir bütünlük arz etmemektedir; birbirinden kopuk düzenlemelerdir. Pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de çevre konusu son yıllarda ağırlık kazanmıştır. Dolayısıyla etkin bir çevre yönetiminin araçları olan planlama süreci, veri ve bilgi sistemlerinin oluşturulması, araştırma, analiz, izleme sisteminin kurulması ve envanter çalışmaları yetersiz düzeydedir. Çevre standartları standart geliştirme süreçlerinden geçmeden hazırlandıkları için yeterli olmaktan uzaktırlar. Demokratikleşme sürecinin en belirgin uygulama alanı, çevre konularına gösterilen katılımdır. Ancak bu katılımın her düzeyde etkili olabilmesi halkın etkin katılımıyla mümkündür. Bu nedenle çevre alanında eğitim çok önemlidir. Örgün ve yaygın eğitimin müfredatına çevre derslerinin de eklenmesinin yanı sıra, halkın her kesiminin bilinçlendirilmesi ve profesyonel çevrecilerin yetiştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de çevre konusunun makro düzeyde evrimine baktığımızda, çevrenin bir sektör olarak ele alınmasının İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde çevre sorunları kalkınma çabaları içinde ve kalkınmaya olumsuz etki etmeyecek biçimde ele alınmış, genel olarak kirliliğin engellenmesi üzerinde durulmuştur. Dördüncü Plan döneminde kirliliğin engellenmesine yönelik çalışmalar devam etmiş ve Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. Böylece çevre sorunları ilk kez toplumsal değişim süreciyle birlikte ele alınmış ve yerel yönetimlere karar hakkı tanınmıştır. Bu dönemde çeşitli uluslararası anlaşmalara imza atılmıştır. Bunlardan belli başlıları Barselona Konvansiyonu ve Akdeniz’in Kirlenmeye Karşı Korunması Protokolüdür. 1983 yılında 2863 sayılı Milli Parklar Yasası ile 2872 sayılı Çevre Yasası çıkarılmıştır. Beşinci Plan döneminde ilk kez doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. 1991 yılında, 443 sayılı Kanun Gücünde Kararname ile Çevre Müsteşarlığı Çevre Bakanlığı’na dönüştürülmüştür. Altıncı dönemde ise Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndaki kararlara ilaveten insan sağlığını ve doğal

dengeyi koruyarak kaynakların sürekli ve ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde yönetimi ve geliştirilmesi öngörülmüştür. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin çevre politikası "sürdürülebilir kalkınma" yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek kuşaklara insana yakışır bir fiziki ve sosyal çevre bırakmak görüşü etrafında şekillenmiştir.

Çevrenin korunmasına yönelik olarak ülkemizde gerçekleştirilen çalışmaları şöyle sıralamak mümkündür. Tehlikeli atıkların kontrolünü sağlamak üzere Ağustos 1995'te Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Bu amaçla ülke genelinde katı atık yönetimi politikalarını belirlemek üzere Çevre Bakanlığı bünyesinde Dünya Bankası tarafından desteklenen proje çalışmalarına devam edilmektedir. Halen Zararlı Kimyasal Madde ve Ürünlerin Kontrolü Yönetmeliği gereğince Tehlikeli Kimyasal Madde ve Ürünlerin Genel Sınıflama ve Etiketleme Kuralları Tebliği ve toprak Kirliliğinin Önlenmesi Yönetmeliği hazırlık çalışmaları ve Gürültü Kirliliği Kontrol Yönetmeliği, Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği, Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği, Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği revizyon çalışmaları devam etmektedir.

Çevre-ticaret alanında özellikle uluslararası kuruluşlar düzeyinde ele alınan kararların ülkemizin ihracatı üzerine getireceği yükümlülükleri dikkate alan çalışmalar sürdürülmektedir. Çalışmalarda ticaret-çevre politikalarının etkileşimi, şeffaf ticaret ve çevre politikaları ele alınmaktadır. Ticaret politikalarının çevre boyutunu, çevre politikalarının da ticaret boyutunu içermesi, ticarete lüzumsuz engeller konmaması, uluslararası çevre ve ticaret politikalarının harmonizasyonu, uluslararası gelişmişlik farklarından doğan eşitsizliğin giderilmesi konuları ise çevre ve ticaret alanında politika geliştirirken özellikle üzerinde durulması gereken noktalardır.

Rio Dünya Zirvesi'nde 1992 yılında alınan kararların hayata geçirilmesi amacıyla hazırlanan Gündem 21 dokümanında yer alan prensipler doğrultusunda "Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı" Dünya Bankası'nın maddi katkıları ile Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanmaktadır. Bu plan ile, çevre konusunda ülkemizin temel yaklaşımları ele alınarak önceliklerimiz saptanacak, çevre problemleri ve çözüm önerilerine yer verilecektir. Planın alt başlıklarından belli başlıları, Nüfus ve Çevre, Eğitim ve

Çevre, Ekonomi ve Çevre, Toprak, Su ve Tehlikeli Atıklar olarak sıralanabilir. Bu arada Ulusal Gündem 21 ve Mahalli Gündem 21'e ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

Sonuç olarak, dünyadaki gelişmeye paralel olarak sürekli ve dengeli kalkınmayı sağlamak ve yaşam kalitesini yükseltmek için doğal çevrenin sermaye olarak değerlendirilmesi zorunluluğu giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Çevre kaynaklarının kullanımında kaynakların uzun dönemdeki ekonomik ve sosyal değerlerini yansıtacak kriterlerin kullanılması, çevre değer ve maliyetlerinin ekonomik, sosyal ve politik karar ve politikalara entegrasyonu, kalkınmanın sürekliliğini sağlamada temel koşul olmalıdır. Ayrıca bunu sağlamaya çalışırken de, çevrenin tek başına ele alınamayacağı, diğer tüm problemlerle ilişkili olduğu, dolayısıyla kapsamlı çözüm arayışları içinde olunması gerektiği unutulmamalıdır.

Y O K S U L L U Ğ U Ö N L E M E S T R A T E J İ L E R İ

Van'da Göçmenlere Yönelik Bir Proje

MUSA AKKUM

İnşaat Mühendisleri Odası Van Şubesi Sekreteri

1 984 yılından beri Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde meydana gelen çatışmalardan dolayı 2500 civarında köy ve mezra boşaltıldı. Göçmenler yeni yerleşim bölgelerinde sağlıklı yaşayabilecekleri konut, eğitim ve sağlık imkânlarından yoksundu, dolayısıyla göçmenler, göç ettikleri yörelerde açlık yoksulluk ve sefalet içinde yaşamlarını ikame etmeye çalıştılar.

Soğuk bölgelerde, özellikle Van'da gözlemlediğimiz kadarıyla kış aylarında onlarca çocuk, yaşlı ve kadın açlık, soğuk ve hastalıktan yaşamlarını yitiriyordu. Yörede bulunan siviller, STK ve yerel yönetimler bunlara yardımda bulunmaya çalışıyorlardı; ama bu yardımlar sembolik bir nitelik taşıyordu. Çünkü göçmen nüfusun sayıları yüz binleri buluyordu.

Van'da son beş yıl içinde nüfusun üç kat arttığı, Van Valiliği'nin ve Belediyesi'nin yaptığı son, kesin olmayan çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Bu rakamın şu an 480.000 civarında olduğu belirtilmektedir.

Göçle gelen bu insanların tümü, geçim kaynakları olan arazilerini bırakmış, sahip oldukları hayvanları yitirmiş olduklarından kentte ekonomik ve sosyal sorunlar yaratmışlardır. Bu insanlar kentin varoşlarında her türlü kamu hizmetlerinden yoksun bir şekilde yaşamaya çalışarak, içme sularını ko-

valarla taşımakta, sıvı ve katı atıklarını altyapı şebekeleri bulunmadığından şu anda işletilmeyen DSİ kanallarına boşaltmakta, imar mevzuatına uygun hiç bir yapı inşa edilemediği gibi elektrik de kaçak olarak kullanılmakta, konutlar briketler üst üste konarak inşa edilmekte, kapılar, pencereler naylon ve tahtayla kaplanmış bulunmaktadır.

Göçten kaynaklanan problemler şimdikine benzer bir çok farklı platformda tartışıldı. Toplantılarda çözüm önerileri sıklıkla dile getirilmelerine rağmen şu ana kadar ciddi kapsayıcı bir çalışma yapılamadı. Ancak bazı yerel çalışmalar yapılmıştır. Aşağıda, Van'da yerel inisiyatifle gerçekleşen bir projeye değinilecektir.

Van Valisi Abdülkadir Sarı, çadırlarda yaşayan göçmenlere konut, eğitim, sağlık hizmetlerinde kullanılmak ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak üzere Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ne, Van ve göçmenlerle ilgili bir rapor sunarak ekonomik destek istemiştir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) eski başkanı Yalım Erez'in girişimleriyle 80 milyar (Eylül 1996 kuruyla yaklaşık bir milyon dolar) göç ve Van problemlerinde kullanılmak üzere, Van Valiliği'ne tahsis edilmiştir. Bu fonu verimli bir şekilde kullanabilmek için Van Valisi Türkiye Mimar ve Mühendis Odaları Birliği'ne (TMMOB) ve ilgili odalara başvurarak teknik destek ve projenin yürütülmesinde katılım istemiştir. Bu projeye Valilik, Belediye ve TMMOB başta olmak üzere on beşe yakın kuruluş katılmıştır. Bu kuruluşlardan bazıları merkezi idareye bağlı kuruluşlar olup, her türlü makine ve teçhizatdan faydalanmıştır.

15'e yakın resmi kuruluş ve oda işbirliği içerisinde, dört kişilik bir yürütme komitesi oluşturarak, 19 Eylül 1996 tarihinde inşaat çalışmalarını, göç eden 258 ailenin çalışabilecek erkeklerini çalıştırmak suretiyle, projeyi başlatmıştır. Seçilen 258 aile 18'er kişilik 15 ayrı gruba ayrılarak inşaat çalışmalarına katılmaları sağlanmıştır. Bitirilecek konutlar 258 aileye devredileceği için çalışanların hiçbirine ücret ödenmemiştir. Göçmenlerin kendi elleriyle kendi konutlarını inşa etmeleri sağlanarak, maliyet düşürülmeye çalışılmıştır. İnşaatların verimli ve istikrarlı bir şekilde yürütülebilmesi için TMMOB'a bağlı odalar gönüllülük esasına dayanarak etkin görev almıştır.

Aksaklıklar ve sıkıntılar inşaat sürecinde baş göstermeye başladı. Köylüler daha önce hiç modern konut inşaatlarında çalışmamışlardı ve işlerin nasıl yapılacağı hususunda hiç bir fikirleri yoktu. Köylülerin geleneksel me-

totlarla kerpiç evler inşa ettikleri ve sadece tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları biliniyordu. Bu yüzden her grup için, hem köylülere kalıp, demir, sıva ve diğer işlerde nasıl çalışacaklarını öğretecek, hem de inşaatların kışa rağmen hızlı bir şekilde yürütülmesini sağlayacak bir kalfa bulundu. Böylelikle, köylüler yedi-on gün içerisinde nasıl çalışacaklarını öğrenerek hızla çalışmaya koyuldular. Canla başla çalışmalarının nedenlerinden biri de kışın bastırmak üzere oluşu ve inşa edilen konutlarda kendilerinin oturacak olmalarıydı. Oluşturulan on beş grup, hemen konutlarına yerleşebilmek için yarışırçasına inşaata başladılar. 19 Eylül 1996 da başlayan proje üç ay gibi kısa bir sürede, yani 20 Aralık 1996'da %90 oranında bitirildi.

Projelerde 75 m²'lik konutun yanı sıra birer kümes, ahır ve bahçe dizayn edildi. Böylelikle her konuta düşen toplam alan neredeyse 250 m²'ye ulaştı. Bildiğimiz üzere daha önceki afetlerde ve felaketlerde inşa edilen konutlar apartman tipinde ve yöre özellikleri dikkate alınmadan inşa edilmişti. Örnekleme gerekirse, Diyarbakır'da yine konut projesi olarak Beş Yüz Evler Projesi bitirildi. Bu konutlar şehir merkezinden neredeyse on on iki kilometre uzaklıktaydı ve konutlara yerleştirilen göçmenler iş bulabilmek umuduyla Diyarbakır kent merkezine gidemiyorlardı; çünkü çoğunun cebinde dolmuş parası bile yoktu. Dolayısıyla, Van'da da aynı sıkıntıları yaşamamak için konut, eğitim, sağlık, altyapı, yeşil alanlar, çocuk parklarıyla beraber istihdam imkânları da projelendirildi. İstihdam için iki yüz tezgahlık dört yüz kişilik bir halı ve kilim atölyesi projelendirildi. Eğitim ve sağlık tesisi olarak da bir adet ilkokul ve bir adet sağlık ocağının projeleri bitirilerek, yüz otuz milyarlık bir maliyet çıkarıldı. Şu aşamada eğitim ve sağlık projelerinin başlatılabilmesi için kaynak arayışlarına başlanmıştır. Eğer kaynak yaratılırsa, TMMOB ve bağlı odalar hiç bir ücret talep etmeden gönüllülük esasına dayanarak projeleri yürüteceklerini taahhüt etmişlerdir. Bu projede ortaya çıkan önemli bir husus bir milyon dolara 258 konutun bitirilebilmesidir. Halbuki mevcut Bayındırlık birim fiyatlarına göre bu iş ihale edilseydi, ancak 80 konut inşa edilebilecekti. Burada izlenen çalışma yöntemiyle neredeyse %65 oranında bir maliyet indirimi sağlanmıştır.

Ülkemizde yapılan toplantı ve tartışmalarda, bir çok kamu hizmetinin yürüyememesinin nedeni olarak, sorumluluğun merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasında iyi paylaştırılamaması ve yetki devirleri olarak gösterilmiştir. Ayrıca sivil toplumun ve kuruluşlarının yeterince gelişmemesinin,

denetleyici ve hesap sorucu mekanizmanın gelişmemesi sonucunu doğrudan söylenmektedir. Kaynakların yerinde verimli kullanımı ve ihtiyaçların doğrudan tespiti bağlamında merkezi hükümete ait olan bir çok yetkinin dünyadaki gelişmelere paralel olarak yerel yönetimlere devri istenmektedir. Bütün bunlara katılmakla beraber, mevcut yasalarla merkezi hükümete ve yerel idarelere verilen bir çok yetkinin bilgisizlikten, tecrübesizlikten veya kısır politik çıkarlardan dolayı kullanılamadığını görmekteyiz. Bu anlamda bu gün Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde neredeyse il ve ilçe belediye başkanlıklarının büyük çoğunluğu bu yetkilerini kullanamamaktadırlar. Dolayısıyla merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasında yetki devri ni sıkça tartışmak yerine, mevcut yasalarla bir çok iş yapılabilecekken neden engellerle karşılaşmaktayız diye bunları tartışmak daha yararlı olur diye düşünüyorum. Esas sorun Türkiye'de yerel yönetimler ile merkezi hükümette görev alanların yetersizliği ve sorumsuzluğudur. Ana kent ve ilçe belediyeleri ile merkezi hükümet arasında birtakım sıkıntıların olduğunu bilmekle beraber, bunun konumuzla doğrudan ilgili olmadığını da söylemek istiyoruz. Bu çerçevede, Van'da uygulanan projenin başarısı, yetkilerini iyi kullanabilen, becerikli, insan ilişkileri olgun ve sivil toplumla iyi diyalog kurabilen Vali Abdülkadir Sarı'nın çabalarıyla, özverileriyle ve sivillerin katılımıyla mümkün olmuştur. Burada bütün resmi ve sivil kurum ya da kuruluşlar elbirliğiyle güzel bir projeye imza atmışlardır.

Merkezi hükümetin bölgeye yetişmiş, nitelikli, tecrübeli ve iyi insani ilişkiler kurabilen bürokratları ataması ve diğer taraftan halkımızın beceriyi, bilgiyi, olgunluğu her zaman dikkate alarak sandık başına gitmeleri, bu tür projelerin yaygınlaşmasına yol açacaktır.

Katkılar ve Tartışmalar

AHMET ÖZER

Güneydoğu'da yedi yıldır GAP Belediyeler Birliği Genel Sekreterliği yapan bir kişi olarak net birtakım şeylerin ortaya konulmasını beklerdim; bu yapılamadı. Onun için bazı şeylerin burada söylenmesi gerekiyor.

Kentleşme diyoruz, gönüllü göç diyoruz. Ama bölgede bambaşka bir durum vardır. Bunu görmezlikten gelebiliriz; ama bu ancak sorunun çözüm-süzlüğüne bir katkı yapar, çözüme değil. Bilindiği gibi kentleşmenin üç boyutu vardır. Bunlar demografik, ekonomik ve sosyal boyutlardır. Güneydoğu'da demografik olarak, yani nüfus yığılması olarak bir kentleşme gerçekleşmiştir. Bunun nedeni 10 yıldan beri süregelen, devletin yetkililerinin de belirtmiş olduğu, düşük yoğunluklu savaştır. Bu durum ortadan kalktığı takdirde sorunların %70'i kendiliğinden çözülecektir.

İkincisi, ekonomik ve sosyal olarak Güneydoğu'da bir kentleşme gerçekleşmemiştir. Ekonomik olarak kentleşme tarım ile iştigal eden nüfusun tarım dışı sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaşması demektir. Oysa, Güneydoğu'nun kentlerinde yıllarca uygulanan yanlış politikaların sonucunda sanayileşme gerçekleşmemiştir.

Sözü geçen insanların göç ettirilmesinin ardından yerlerine bir nüfus ikame edilmemiştir. Bir diğer husus da, bölgede yarı feodal bir düzenin söz konusu olmasıdır. Bu durum kapalı bir ekonomik yapı yaratarak, Güneydoğu'yu yıllarca bir cenderenin içine sürüklemiştir. Yoksulluk ve işsizlikle beraber tüm bu unsurlar Güneydoğu'da kentlerin ekonomik olarak kentleşmesini engellemiştir.

Diyarbakır'da geçen sene yapılan bir araştırmadan çıkan sonuç çarpıcıdır. Bu araştırmaya göre, geliri 380 doların altında yer alan nüfusun oranı %85,7'dir. Bu araştırmayı yapan kuruluşlardan birisi de TMMOB'dir. Ayrıca, işsizlik bölgede %70 civarındadır. Göç grubunda ise bu oran %95 civarına yükselmektedir. Yani günde 254 kalori alıp yaşayabilmek için gerekli olan besini elde edebilecek paraya nüfusun %87'si sahip değildir. Demek ki on yıllardır süren bu savaşın sonucunda burada açlık ve yoksulluk ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bir uyarı yapmak istiyorum. Eğer bugün açlık ve yoksullukla ilgili gerekli önlemler alınmazsa, yarın çok daha kötü sonuçlarla, kapanması zor derin sosyal yaralar ve bunalımlarla karşı karşıya kalabiliriz. O halde bu alanlarda gerekli önlemler hemen alınmalıdır.

Sosyal açıdan da bir kentleşme söz konusu değildir. Çünkü örgütlenme, farklılaşma, iş bölümü, uzmanlaşma anlamında bir kentlilik kültürü gelişmemiştir. Zaten mevcut ortam buna engeldir. Çünkü bölge kentleri kırdan göç ve kaç hareketleri neticesinde yoksul köylü göçü almalarına karşın, Batı'ya, sermaye ve beyin göçü tabir edilebilecek, kentli nüfusu göç olarak vermektedir. Dolayısıyla kentlere yeni gelen nüfus "kentleşme" yerine aksine kentleri büyük köylere çeviriyor. O nedenle sosyal açıdan da bir kentleşmeden söz etmek mümkün değildir.

Sonuç olarak şunu söylemek istiyorum. Son yıllarda bu toplantılar çok yapıldı. Politikacılar çok söz verdi. Hep konuşuldu, sözler verildi, ama yerine getirilmedi. O nedenle bölge halkı, artık dert ortaklığı değil, çözüm ortaklığı istiyor. Bu nedenle, artık sorunları incelemek değil, çözmek gerekiyor. İkincisi, BM büyük bir kuruluş ve buraya bu isimle gelip üç günlük bir toplantı yaptığı zaman, ardından bazı kalıcı sonuçlar bırakması lazımdır. Bu olmadığı zaman bir umutsuzluk yaratılmış olmaktadır.

Çözümüne ilişkin umutsuzluk sorunları çözmenin altyapısını tahrip etmektedir. Bu nedenle bu noktaya hassasiyetle dikkat etmek gerekmektedir.

BİR KATILIMCI

Ben de Ahmet Bey gibi bu toplantıdan farklı şeyler bekliyordum. Toplantının yapıldığı yer Güneydoğu'nun merkezi Diyarbakır'dır. Dolayısıyla Diyarbakır'la ilgili bazı sorunların dile getirilmesini beklerdik. Ama konuş-

macıların söyledikleri hep bilinen şeyler. Kitaplara baktığımızda 70 yıldır bu sorunların dile getirildiğini görüyorsunuz. Doğu ile Güneydoğu'nun sorunlarının geçmişi 1930'lara dayanmaktadır. Örneğin -burada hiç kimse fark etmedi ama- Güneydoğu, Doğu yıllarca Genel Müfettişlik Kanunları'yla yönetildi. 1930'da îmar kanunu, hemen akabinde Genel Müfettiş Kanunları çıkarıldı. 1950'de Toprak Reformu Kanunu çıkarıldı, ama 1950'de -CHP'nin kurultayını okuyanlar bilirler- bu kanun engellendi. Toprak Kanunu 1955'de değiştirilerek yürürlüğe girdi. Hiç kimse bunlardan bahsetmiyor. Yani bu ülkenin sorunları salt Ahmet Bey'in dediği gibi bir terör sorunu değildir; temelinde bunlar yatmaktadır.

Yiğit Bey konut sorununa çözüm olarak 2050 konutu önerdi. Ama 2050 konutu kimler aldı? Alanların niteliği nedir? Devletin resmi organları biliyor. Güneydoğu'da 5 milyon insan sürekli hareket halindedir; 2 bin köy yakılmıştır; 3 bin okul kapalıdır. Gerçekten bu 5 milyon insan mı gelip bu konutları almıştır?

Biz burada kentleşmenin kitaplardaki anlamını aktarıyoruz. Ama gerçekten kentleşmiyoruz. Diyarbakır'da gördüğünüz güzel bir bina, bir köşe veya bir süpermarket kentleşmenin ölçüsü değildir.

Bir de hiç kimse devlet politikasından bahsetmiyor. Ülkemizde gerçek anlamda bir devlet politikası yoktur; hükümetlerin politikası vardır. Eğer bir devlet politikası olsaydı halkı aydınlatan kurumların kapatıldığını görmezdik. Köy Enstitüleri kapatılmazdı; Halk Eğitim kapatılmazdı; Türk Dil Kurumu kapatılmazdı. O zaman demek ki bu ülke hükümetlerin politikasıyla yönetiliyor. Hükümetlerin politikasıyla yönetildiği için de biz Doğu ve Güneydoğu sorununa çözüm getiremeyiz.

Bazı doğrulara varabilmek için bazı verilere ihtiyacımız vardır ve biz bu verileri genellikle Devlet İstatistik Enstitüsü'nden alınız. Arkadaşlar birtakım verileri öne sürüyorlar ama o öne sürülen "doğruların" doğruluğunu sınamak için de akabinde bir araştırmanın yapılması gerekir. Türkiye'de 1984'de kentleşme ile ilgili bir bina sayımı yapıldı; ondan sonra ise herhangi bir sayım yapılmadı. Bu durumda da söylediğimiz şey afaki kalıyor. Ama nihai, devletin politikasını belirleyecek, devlet politikası içine girecek hiçbir şey yok ortada.

BİR KATILIMCI

Benim Sayın DPT uzmanına bir tek sorum var. Yoksulluk malum olduğu üzere kırsal alandadır. Kırsal alandaki 4 milyon işletmede 20 milyon tarım üreticisi çalışmaktadır. Üçüncü Beş Yıllık Plan'da tarımın GSMH'dan aldığı pay %30 idi. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bu payın %12'ye düşmesi öngörülmüştür. Dünyada da aynı eğilim vardır. Gelişen ülkelerde tarımın gelişen milli hasıladan aldığı pay azalır; ama öte yandan teşvikler, sübvansiyonlar artar. Sadece Türkiye'de tarımın GSMH'dan aldığı pay azalırken DPT tarafından planlanarak teşvikler ve sübvansiyonlar azaltıldı ve en sonunda müsteşarınız devlet imkânlarıyla tarıma yapılan teşvik ve sübvansiyonun kaldırıldığını beyan etti. Bize göre yoksulluğun esas sebebi budur.

Yedinci Beş Yıllık Plan'da tarımın GSMH'dan alacağı pay %9 dur. Bu 30 milyon insanımızın milli gelirden alacağı paydır. Sorum şu: Bütün bunlar sanayileşim diye yapıldı; tamam. Ama tarım ve hayvancılık geri gidiyor. Oysa onu hiç olmazsa aynı düzeyde tutmamız gerekir. Dünyada gelişmiş ülkeler arasında da tarım ve hayvancılığını bizim kadar ihmal etmiş bir ülke yoktur. Sanayileşmeyle birlikte bu sektörleri nasıl devam ettirebileceğiz? DPT'de böyle bir anlayış var mı? Ne yapılabilir?

ZEYNEP DEMİRHAN DARVİŞ

Ben çok özür dileyerek bu soruyu yanıtlamayacağımı belirtmek istiyorum. Çünkü ben DPT'nin çevre sektöründe uzman olarak çalışıyorum ve konuşmamı da çevre sorunları çerçevesinde yaptım. Tabii ki tarım da çevre sorunlarıyla ilgilidir; köydeki fakirlik de... Ama benim uzmanlık alanımın bu konu olmadığını belirtmek istiyorum.

AHMET ÖZER

Sayın Erder'e iki soru sormak istiyorum. Konuşmalarında göçün büyük çoğunluğunun iradi ve gönüllü olduğunu söylediler. Yaşadığımız coğrafyada özellikle son 5-10 yıldan bu yana yapılan göçler iradi ve gönüllü ise, bu

göç eden insanlar neden geri dönmek istiyorlar? İkincisi, yine Sayın Erder zincirleme göçten bahsettiler. Yani kan bağı ile birbirine bağlı insanların birisi göç ettiği zaman diğerleri de ona bağlı olarak göç etmektedir. Bu durumun etkenleri nedir? Bunun stratejileri nelerdir?

SEMA ERDER

Gönüllü göç sürecinin Doğu ve Güneydoğu'da belli bir tarihe kadar geçerli olduğunu söyledim, şu anda öyle devam ediyor demedim. Ve gönüllü göç sürecinin, yani iradi olarak yapılan göç sürecinin, kitlesel zorunlu göç haline dönüşmüş olmasının çok önemli bir sorun yarattığını özellikle vurguladım. Gönüllü göç devam ediyor, diye bir şey söz konusu değildir. Son on yıldır yaşanan göç, terörden kaçma veya köy boşaltma olarak, hangi biçimde olursa olsun, tamamen bireylerin iradelerinin dışında gerçekleşmektedir. Bu durum eskiden de, "mecburi iskân" adı altında vardı. Ancak, bugün yaşanan o da değildir. Çünkü, bu göçte yerleşilecek toprak da gösterilmemektedir. Dolayısıyla zorunlu göç, bu bölgeden daha önceleri gönüllü biçiminde devam etmiş olan göçün radikal bir biçimde kesintiye uğraması anlamına gelmektedir.

Bu durumun sonuçları neler olabilir? Bu konu üzerinde biraz daha durulabilir. Ama, bu konuda ne elimde veri var, ne de buraya geldiğimden beri bir kişiden "şu kadar insan göç etti" diye sağlıklı bir bilgi alabildim. Burada bu kadar plancı, belediyece, devlet görevlisi var, ama doğrusu, ben Diyarbakır'la ilgili kimseden bilgi alamadım.

BİR DİNLEYİCİ

Bizim bu bilgiyi elde etme şansımız yok.

SEMA ERDER

O zaman benim hiç yok! Ben bu bölgeye ilk defa geldim. Size anlattıklarım, kendi araştırmalarıma dayanmaktadır. Neredeki araştırmalardır bun-

lar? İstanbul'un gecekondu bölgelerinde yaptığım araştırmalardır. Ama, İstanbul'da da Diyarbakır kadar Diyarbakırlı tanıyoruz, politikacı olarak, avukat, mühendis, işadını olarak, ya da kente gelmiş yoksullar olarak...

Bir insan gönüllü göç ettiğinde geri dönme umudunu taşımaktadır. Bunun hem psikolojik etkisi vardır, hem de sosyal güvence boyutu. Eğer köye geri dönebileceğini hissedebiliyorsa bu ona şehirdeki zor koşullara karşı daha fazla mücadele edebilme gücünü verir. Hastası varsa oraya yollayabilir, yani köy, zaman zaman bütün bağımlı nüfusunu yollayabildiği bir yerdir. Bu umudun kalmaması ve bütün köydeki bağımlı nüfusun da aynı anda radikal bir şekilde göç etmek zorunda kalması tabii ki zincirleme ve gönüllü göçten kat kat büyük sorunlar yaratacaktır. Bir hekim arkadaşımız 14 kişilik haneyi bir evde yaşarken gördüğünü söyledi. Biz, Pendik'in bir gecekondu bölgesinde, aynı şekilde, buradan göç etmiş, aynı evi paylaşan 32 kişiyi gördük. Bu otuz iki kişinin içinde çalışabilen sadece beş kişiydi. Bu hanenin bütün yükünü sokakta çalışan çocuklar çekiyordu. Bu göçün yükü, çocukların sırtına binmiştir. Ama, bu çocukların durumu diğer çalışan çocuklardan çok farklıdır.

Yine, İstanbul'un bir başka gecekondu bölgesinde yaptığım bir çıraklık araştırması sırasında çocuklar arasında şöyle bir fark gözlemledim. Gönüllü göç süreciyle gelen ailelerin çocukları, meslek edinmeye ve ücrete çok fazla önem vermektedir. Buna karşılık, zorunlu göçle gelenlerin çocukları, akşam evlerine ekmek parası götürmek zorunda olduklarından sürekli iş değiştiriyorlar. Bu çocukların meslek edinme şansları da ortadan kalkıyor. Bu çocukların durumu, çok önemli bir sorun, ancak, maalesef, bu sorun hiçbir politikacının gündeminde değil!

Zorunlu göçün siyasal etkisi çok daha yaygın olacaktır. Bu göç daha önce de, belirttiğim gibi, sadece şimdi göç eden bireyleri etkilememektedir. O köyden, o tarihe kadar göç etmiş kişilerin de köyle ilişkisini kesmekte, geri göç etme umudunu yok etmektedir. Bugün "yoksulluk" olarak kentlerde algıladığımız, hemen görebildiğimiz etki sadece şimdi göç etmiş olanlarla ilgilidir. Ama bunun siyasal etkisi çok daha geniş kapsamlıdır.

Gönüllü göç süreci bugüne kadar, devlete büyük rahatlık sağlamış ve yükünü hafifletmiştir. Çünkü kentte yaşayan insanlar, akrabalık ve hemşehrilik ilişkileri çerçevesinde gecekondulaşmayla, konut sorunlarını, iş sorunlarını ya da günlük sorunlarını çözebilmişlerdir. Bu da kamu yönetimlerinin,

gerek sosyal hizmet bakımından, gerekse diğer konularda bugüne kadarki yükünü hafifletmiştir. Anlaşılan, hiçbir şey yapılmadığına göre, kamu yönetimleri, belki de aynı şeyin olacağını ummaktadır. Kamu otoriteleri neye güveniyor? Herhalde, "Bizim toplumumuzda çok güçlü bir aile ve akrabalık bağı mevcut, ve madem ki bugüne kadar bütün sorunları bu ilişkiler çözdü, bundan sonra da çözer." diyorlar. Belki de, "Bugün kentlerde yaşanan yoksulluk sorunu geçici olarak sürecek, bir süre devam edecek ve bir süre sonra, bunlar akrabalık ilişkileri içinde çözümlenecek." diye düşünüyor olabilirler, bilemiyorum. Ama, bugün artık, bu durumun aynı şekilde devam etmesi çok daha zordur ve hatta, belki de mümkün değildir.

ZIYA MÜEZZİNOĞLU

Sayın Yiğit Gülöksüz'ün açıklamalarını rica ediyorum. Belediyelerin, yani yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılmasını, genel merkezin yetki ve sorunlarının azaltılmasını tümüyle kabul ediyoruz. Fakat bu arada başka bir sorun çıkmıştır: Anakent belediyeleri. Bazen anakent belediyeleri ilçe belediyelerini, bazen de ilçe belediyeleri anakent belediyelerini itham etmektedir. Oysa bu değişiklik geçmişte bir reform olarak gösterildi. Acaba bu eleştiriler ne dereceye kadar doğrudur?

Sayın Akkum göç neticesinde -ki oradaki göçün normal şartlarda değil, terör nedeniyle olmuş bir göç olduğunu biliyoruz- ortaya çıkan sorunların çözümlenmesiyle ilgili ilginç bir örnek sundu. Konutlarla ilgili bir örnekti bu. Sayın Erder konuya başka bir yönden temas etti. Daha önceki bir toplantıda ise Sayın Titiz bu konuyla Kızılay'ın ilgilenmesinin yararlı olacağı üzerinde durmuştu. Ben de, hem bugün göç edilmiş yerlerde, hem de gelecekte bunların geri dönmeleri halinde ortaya çıkan sorunların çözümlenmesi için, Kızılay'ın kadrosundan, birikiminden ve kaynaklarından yararlanılabileceği konusunu ortaya atmıştım. Acaba arkadaşlarımız bu konuda ne düşünüyorlar?

YİĞİT GÜLÖKSÜZ

İki kademeli belediye yönetiminin mantığı içerisinde ilçe belediyelerinin yani alt kademe belediyelerin fonksiyonu, demokratikliği ve katılımı maks-

mize etmek, mümkün olduğu kadar insanlara yakın bir yönetim kurmaktır. Aslında bunlara gerçek belediye işlevleri diyebiliriz. Üst kademe, yani metropol yönetimi ise daha ziyade büyük etkinlik kayıplarına yol açabilecek işlerin düzenlenmesiyle ilgilidir. Mesela İstanbul'un metro ve ulaşım sisteminin işletilmesini her ilçe belediyesinin ayrı ayrı yapması halinde büyük bir etkinlik kaybına sebep olunabilir. Elektriğin, suyun dağıtılması, kanal idaresi gibi işlemler için de aynı durum söz konusudur. Otuz belediyenin ayrı ayrı kanal idaresi olamaz. Dolayısıyla bu tür işlevleri üst kademe tutmak gerekir. Onun dışında halkın belediye başkanına ulaşabileceği, belediye meclisi üyelerini tanıyabileceği bir kademe de bulunmalıdır. Dünyadaki uygulamalarda da bu, bir gereksinimden çıkmıştır. Çünkü çok büyük metropoller oluşmaktadır ve bu metropolleri de bir tek belediye idaresiyle yönetmek güçtür.

Problem nereden çıkıyor? Geçirdiğimiz 8-10 yıllık deneyimden yola çıkarak bunu söylüyorum, problem küçük belediyelerin büyük olmasından kaynaklanmaktadır. Mesela Bakırköy Belediyesi bir dönem 1-2 milyon nüfusa sahipti. Yani Adana Büyükşehir Belediyesi'nden büyük, İzmir Büyükşehir Belediyesi kadar bir ilçe belediyesi tarif etmişsiniz. Tabii ki büyük bir belediyeden büyükşehir hizmet ve davranışları beklenir. Ankara'da Keçiören ya da Çankaya Belediyeleri için de aynı durum söz konusudur. Bu belediyeler de büyüklük olarak büyükşehir belediyesi niteliğindedir. Kendilerinden beklenen işler dolayısıyla davranışları da büyükşehir belediyesi gibi olmaktadır. O zaman da Büyükşehir Belediyesi ile aralarında büyük problemler çıkmaktadır. Bu sebeple, iki kademeli sistemde dünyada kabul edilen kademe tanımlarına uygun bir görev ve yetki bölüşümü yapmak gerekmektedir. Yani pratik anlamda insanların günlük hayatlarını ilgilendiren bütün işleri belediyeler yapmalı; büyükşehir belediyesi ise -hatta büyükşehir belediyesi demek yerine "büyük şehir yönetimi" ya da "anakent yönetimi" gibi belediye dışı bir isim koymak daha uygun olur- yatırım bankası olmalıdır. Bu tür işlevler şu anda yoktur; ama olması gereken, eksik olan işlevlerdir. Örneğin metropoliten alanda arsa politikasını uygulayabilmek için bir arsa ofisinin bulunması gerekir. Zira arsa stoklamadan ve onu geliştirmeden arsa fiyatlarını, ve dolayısıyla konut fiyatlarını nasıl düşük tutabilirsiniz? Neticede metropol düzeyindeki bu tür önemli yatırım ve dağıtım sistemlerini ana kentte tutmak ve geri kalan her işi de belediyelere devretmek lazımdır. Bu görev ve yetki bölüşümünü tarif etmek için bence her birinin görevlerini ayrı ayrı yazmak yerine, anakentin altı-yedi kalem işlerini yazıp geri kalan her işin alt kade-

me belediyelerin sorumluluk alanında olduğunu söylemek daha uygundur. İnsanlar yurttaşlık bilincine kavuştukça, hakları yanında görevlerinin de bilincine vardıkça yerel yönetimlerin yetkileri artabilir; tıpkı şehirdeki insanlar ve sivil toplum kuruluşları ve belediyeler geliştikçe, belediyelerin merkezi yönetimin işlevlerinden bir kısmını üstlenme imkânları olduğu gibi. Bence mesele bu şekilde çözülebilir.

Bir konuya daha değinmek istiyorum. Türkiye haritasına baktığınız zaman belediye sınırları dışında, kırsal alanda yaşayan insanlar da olduğunu görüyorsunuz ki, bu oran yaklaşık olarak nüfusun %40'ına tekabül etmektedir. Belediye sınırları içindeki insanların kendilerini yönetme hakları iyi ya da kötü, pratiğe yansımaktadır. Yine de belediye sınırları dışında kalan insanlara göre çok daha fazla yönetime katılma imkânları vardır. Bu da tabii ki anayasanın eşitlik ilkesine aykırıdır. Çünkü kırsal alandaki bu insanlar muhtarlık ya da köy içindeki bir kaç mesele dışında kendilerini yönetememektedirler. Bu durumu aşmak için iki kademeli belediyeye benzer bir model kırsal alanda da uygulanabilir; ülkenin tümünde, bütün sathında... Avrupa'da, mesela Fransa'da olduğu gibi ülkenin tümünü belediye olarak belirleme imkânı vardır. Yani bir belediyenin sınırından öbür belediyenin sınırına geçeceksiniz. Tıpkı bir vilayetin sınırından öbürüne geçtiğiniz gibi... Böylece hepsi kendisini eşit şekilde yönetebilme imkânına kavuşacaktır. Bu konu Türkiye'de de önümüzdeki yılların önemli bir tartışma konusu olacaktır.

Önerdiğimiz sistem nasıl işleyecektir? İki yöntem mevcuttur. Bir tanesi Fransa'daki sistemdir. Fransa'da 37 bin komün bulunmaktadır ve her biri kendini idare etmektedir. Bütün sath belediye idareleriyle kaplıdır. Aynı sistem Türkiye'de de gerçekleştirilebilir. Ama bunun ötesinde özellikle İngiltere, Hollanda ve Kuzey Avrupa ülkelerinde görülen yeni bir gelişme mevcuttur. Bu ülkelerde iki şeyi birden gerçekleştirmek istiyorlar; demokratiklik ve etkinlik... Zira etkinliği kaybettiğiniz zaman demokrasi çok sağlıklı yürümemekte ve çok da uzun sürmemektedir. O zaman ölçüyü tespit ederken kendisini idare etme yanında, etkin bir şekilde yönetim oluşturma imkânı da sağlayacak bir ölçek belirlemek gerekmektedir. Diyelim ki büyükçe bir merkez var; kasaba merkezi ya da ilçe merkezi ve onun içinde de değişik yerleşmeler... Bu sistem içinde o yerleşmelerin tümü bir belediyedir ve o yerleşmelerin her biri bu belediyede temsil edilmektedir. Ama bunun bir kadro, belirli bir kaynak toplama imkânı vardır. Sadece kendi kararlarını vermeleri de yetmez, o kararlar çerçevesinde işleri de yürütmeleri gerekir. Ölçek ile, bu iş-

leri yürütmeleri için gerekli etkinliği sağlayacak bir ölçek kastedilmektedir. Bu iki kademeli belediye sistemine benzemektedir. Merkezdekilerin bu kaynakları kendileri için kullanabilecekleri söylenebilir. Ama şunu da unutmamak gerekir ki, çevre belediye meclis üyelerinin koalisyonu her zaman merkezdekini aşmaktadır. Dolayısıyla, kararların uzlaşma neticesinde çıkması beklenir.

Türkiye'nin tamamında insanların yerel olarak kendilerini yönetme haklarının her Türk vatandaşına sağlanması amacına ulaşmak için her halükarda iki kademeli belediye sistemi ile karşı karşıya geleceğiz. Türkiye'deki tecrübenin kötü sonuçları kavgaları, gürültüleri, etkinlik kayıpları bizi yıldırma-malıdır. Sistemden vazgeçmek yerine bunu daha sağlam bir şekilde ve varoluş mantığına göre oturtmaya çalışmalı, ilgili yasal düzenlemeleri yapmalı ve pratiklerini geliştirmeliyiz.

SEMA ERDER

Kızılay muhakkak ki gerekli bir örgüttür. Ama yoksulluk çok genel bir kavramdır ve sanıyorum hedef daraltmakta fayda vardır. En zor durumda olan gruplar kimlerdir; o grupların sorunları hangi tür örgütlenme ile çözülebilir? Sorun sadece Diyarbakır kentiyle de ilgili değildir. Adana, Antalya, yani göçün aktığı tüm bölgelerde aynı durum söz konusudur. Bu konunun bir tür örgütlenme ile gündeme gelmesinde fayda olduğu kanısındayım, ama Kızılay ile nasıl olur, doğrusu düşünmüş değilim.

MUSA AKKUM

Bölgede göçmenlere yönelik yapılan yardımlarda Kızılay da zaman zaman yer almaktadır. Ama Kızılay'ın çalışmaları geçicidir; sorunu tamamen çözücü nitelikte değildir. Tek çözüm yolu 2500 köyden boşalan insanların geri dönüşünü sağlamaktır. Bu da ancak merkezi bir politikayla mümkün olabilir.

Van'da gerçekleştirilen ise yerel bir projedir. Oraya yerleşen, oraya gelmek zorunda kalan 200-300 aileyi kapsayan bir projedir. Dolayısıyla devlet, nasıl o insanların göç etmesine neden olduysa, tekrar geriye dönüşlerini sağlamak için de çalışmalar yapmalıdır. Bunun başka bir çözümü mümkün değildir.

Bir arkadaşımız “Güneydoğu ve Doğu ile ilgili göç problemleri dile getirilmedi, sayısal rakamlar verilmedi.” dedi. Bizde bu rakamlar var. TMMOB ve İnsan Hakları Derneği'nin de çalışmaları olmuştur. Zamanımız kısa olduğu için bu konuya değinmedik.

YİĞİT GÜLÖKSÜZ

Yerlerinden edilen insanlarla ilgili konu çok önemlidir. Konuyla ilgili iki yasal kanal mevcuttur; İskân Yasası ve Afetler Yasası. Bu durum da bir afet kabul edilerek -ki depremden sonra çıkarılan ve Erzincan Yasası olarak bilinen yasaya Şırnak ile ilgili bir madde eklenmiştir- benzer bir karar alınabilir veya yeni bir yasa da çıkarılabilir. Bence burada İskân Yasası çok rahatça kullanılabilir. Zira bir yere baraj gölü yapmak istendiğinde oradaki köylerin boşaltılması gerekiyor ve devletin bir kararıyla insanları başka bir yerde iskân ediyorsunuz. İki seçenek sunuyorsunuz; kırsal iskân mı istiyorsunuz, kentsel iskân mı? Elbette ki her ikisinin de ölçüleri var ve iskân bu ölçüler çerçevesinde yapılıyor. Tunceli'de bir uygulamamız mevcuttur; ama o tabii ki istisnai bir durumdur.

Avrupa Birliği'nden sağlanan kaynakla bir proje hazırlandı, ama bence önce bir yasal baz oluşturulmalı, sonra da o yasaya göre uygun bir çözüm bulunmalıdır. Göç edenlerin bir kısmının köylerine geri dönmesi her zaman düşünülecek bir şeydir, ama ben bir kısmının da dönmeyebileceğini düşünüyorum. İnsanlar iktisadi faaliyetleri ve yaşam fırsatlarını izliyorlar ve ona göre hareket ediyorlar. Dolayısıyla kentlerde yapılacak çok şey olduğunu ve her iki alanda birden çalışmak gerektiğini düşünüyorum.

Bir arkadaşım “Acaba bu konutları kimler alabildi?” diye bir eleştiride bulundu. 1996 fiyatlarıyla 80 m²'lik konutları -ki Ankara Eryaman kalitesindedir- 4.5 milyon lira taksitle, 100 m²'likleri 5 buçuk milyon lira taksitle sattık. Bunlar ödenebilir rakamlardır.

Bir de şunu söylemek istiyorum: Buraya çağırdığımız insanlardan mucizeler beklemeyin, her şeyi hap yapıp size yutturmasını da beklemeyin. Burada herkes toplumsal bir aktördür. Üstelik bu sorunlar birinci derecede sizin sorunlarınızdır. Burada yaratılan değeri İstanbul'da yatırıma dönüştürüp, sonra İstanbul'daki yatırımcıya “Gel burada yatırım yap!” demenin de

pek bir mantığı yoktur. Onun için, bölgede yaratılan değer in yine bölgede sanayileşmeye dönüştürülmesi lazımdır. Önünde sonunda işsizliği çözecek olan da budur; işin verimliliğini, dolayısıyla gelirini yükseltecek olan da... Başka yerden imdat beklemeden önce, bunları yapmak gerekir. Merkezi yönetim de kaynak dağılımında bölgeye öncelik tanınmalıdır. Ama Türkiye'nin herhangi bir bölgesindeki sorunları çözmek, kendi yarattıkları kaynağı o bölge içinde sanayileşmeye ya da kentleşmeye dönüştürmek de birinci derecede o bölgede yaşayanların görevleridir.

4. OTURUM

YEREL YÖNETİMLER VE SIVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Oturum Başkanı: İcen Börtüçene
DPT Sosyal Planlama Dairesi Eski Başkanı

Raportör: Prof. Dr. Nihat Falay
İstanbul Üniversitesi İktisat Fak.
Maliye Bölümü Öğretim Üyesi.

Konuşmacılar: *"Türkiye'de Yerel Yönetimler"*
Fikret Toksöz
Marmara Belediyeler Birliği Genel Sekreteri
TESEV Yönetim Kurulu Üyesi

Şerafettin Elçi
Demokratik Kitle Partisi Genel Başkanı

Orhan Efe
TÜGİK Başkanı / Bursa Belediye Meclisi Üyesi
Yerel Gündem 21 Genel Sekreteri

*"Sosyo Ekonomik Gelişmede
Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü"*
Doç. Dr. Aydın Uğur
Helsinki Yurttaşlar Derneği Üyesi
Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

Türkiye’de Yerel Yönetimler

FİKRET TOKSÖZ

*Marmara Belediyeler Birliği Genel Sekreteri
TESEV Yönetim Kurulu Üyesi*

Yoksulluğu Önleme Stratejileri Sivil Toplum Kuruluşları Diyalogu' başlıklı seminerlerde başlıca amaç, "sivil toplumu" devreye sokarak yoksulluğun üstesinden gelmektir.

Sivil toplum kuruluşlarını, hükümet dışı örgütlenme biçimi olarak tanımladığımıza göre 'belediye'nin yeri neresi diye sorulabilir? Son zamanlarda, Batı'da 'belediye' bir sivil toplum kuruluşu olarak kabul görmektedir.

Türkiye pratiği açısından belediyeler fiilen zaten hükümet dışı kuruluş muamelesi görmektedir. Bilindiği gibi biz 'hükümet' dediğimiz zaman, yalnızca Ankara'yı kastederiz. İl ve ilçelerde ise kaymakam ve valilerin bulunduğu yere 'Hükümet Konağı' denir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da ise belediyelere, sivil toplum örgütleri gibi kuşku ile bakılmaktadır.

Bu açıklamalardan sonra asıl konuya girebiliriz. Önce 'belediye' üzerine görüşlerimi aktaracağım, sonra da Güneydoğu'da yoksulluğun önlenmesi üzerine bazı pratik önerilerde bulunacağım.

Türkiye'de belediyeciliğin 100 yılı geçen bir deneyimi bulunmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından bugüne dek belediye, demokratik bir kurum olarak kendisini gösterir.

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte önce Köy Kanunu sonra da Belediye Kanunu çıkarılmıştır. Bugün uyguladığımız Belediye Kanunu 1930 tarihini taşımaktadır. Ancak yasa, belediyelere verilen yetkiler bakımından hiç de geri değildir. Bu yetkilere uygun kaynaklar belediyelere aktarılamayınca, belediyeler ya bu yetkileri kullanamaz olmuş ya da merkezi hükümete geri vermiştir.

Bugün Türkiye’de bir yeniden yapılanma süreci yaşıyoruz. Bu insan hakları alanında olduğu kadar yönetim alanında da görülmektedir. Yeniden yapılanma kavramı, bugün pek çok çevre tarafından kabul gören bir köklü dönüşümü ifade etmekle birlikte, gerek içeriği gerekse zamanlaması açısından tereddütler taşımaktadır.

Görünüşte tüm siyasi partiler, merkezi hükümet yetkilerinin yerel yönetimlere aktarılmasını istemektedirler. Ancak iş uygulamaya geldiği zaman hemen mazeretler ortaya sürülüyor.

“Yerel Yönetim Reformu”nun yapılamayışının tüm günahı da merkezi hükümete yıkılmaz. Belediyelerimiz halka güven vererek, onları da işin içine katarak, ‘yapabilir’ olduklarını göstermek zorundadır. Bilindiği gibi temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçilmiştir. Hatta bununla da kalmayarak, Habitat II Konferansı’nda kararlaştırıldığı gibi, toplumdaki tüm aktörlerin katılımının yönetimin karar alma sürecinde yer alması öngörülmektedir.

Belediyelerimiz bugüne kadar katılım yönünde iyi örnekler verememiştir. Özellikle belediye başkanlarının tek dereceli seçiminden sonra, halkın yönetime katılması bir yana belediye meclislerinin bile önemi kalmamıştır.

Belediyeler ‘idari vesayet’ten şikayet ederken, diğer yandan kendi içinde otokratik bir yönetimi halka kabul ettiremezler. Belediye yapıları katılımı sağlayacak biçimde yeniden düzenlenmelidir. Aksi takdirde, son zamanlarda pek çok örneğini gördüğümüz gibi belediye başkanlığına %25’lik oyla seçilenler, çoğunluğa kendi kafalarındaki sistemi dayatmaya devam ederler. Böyle bir durum daha geniş yetkilerle donatılmış belediyeler ortaya çıkarsa çok daha büyük sakıncalar oluşturacaktır.

Belediyelerin özerkliğini savunurken bir başka noktayı da gözden kaçırmamak gerekir: Devlet organları da kentlerde üniversiteler gibi aktörlerden birisidir. Dolayısıyla devletle de işbirliği yapmak kaçınılmazdır.

Bu gözlemlerden sonra şimdi biraz da yoksulluğun önlenmesi konusunda bazı pratik önerilerde bulunmak istiyorum.

Diyarbakır'da bazı olumsuzluklar yaşanmaktadır. Büyük çapta göç vardır, köylerin bir kısmı ortadan kalkmıştır. Ama bu negatif etkenleri pozitif etken haline çevirmek de bizim elimizdedir. Neler yapılabilir? II. Dünya Savaşı'ndan sonra hazırlanan Marshall Planı gibi -burası da bir anlamda savaş bölgesi olduğuna göre- bu bölge için de özel bir plan yapmak gerekmektedir. Nitekim bunun örneklerini II. Dünya Harbi'ni müteakip Avrupa ülkelerinde görmekteyiz. Yunanistan çok ciddi bir planlamayla kentlerin elini yüzünü düzeltti. Oysa Diyarbakır toz toprak içinde, doğru dürüst ne kaldırım, ne yol, ne de park var. Fiziki olarak da bir şehir havasını yaratmamız gerekmektedir. Güneydoğu'daki sayısı elliye geçmeyen kentlerimizin çehresini değiştirmek öyle çok büyük kaynak da gerektirmez. Burada var olan güçleri ve imkânları kullanarak, özel bir projeyle bir-iki sene içinde bu kentleri Batı'daki örnekleri gibi yapmak, yani Aydın'ımızın, Edirne'mizin kasabaları nasılsa o hale getirmek mümkündür. Bu aynı zamanda bir istihdam alanı da açacaktır.

KDV'den %1 pay aktarma önerisi yapıldı. Geçtiğimiz günlerde Fas'ta, Dünya Bankası'nın düzenlediği Akdeniz Kalkınma Forumu Toplantısı gerçekleştirildi. Fas'ta devletin KDV'den %30 payı belediyelere bıraktığını gördük. Çünkü KDV'yi toplayamıyorlar. Oysa belediyeler işletmeleri denetleyerek KDV gelirini arttırıyorlar. Ama KDV burası için bir şey getirir mi? Kanımca hayır.

Şırnak'tan Hakkari'ye gidiyordum, bir araba kiralamıştım. İki memur geldi ve kendilerini de götürmemi rica ettiler. KDV toplantısı varmış. "Ne kadar KDV topluyorsunuz?" diye sordum, söylediler. "Memur maaşları ne kadar tutuyor?" dedim, yaklaşık on katı dediler. O halde buradan KDV'yi de kaldırmak gerekmektedir. Bu bölgelerden KDV'yi kaldırarak belki bölge alışverişini canlandırma imkânı yaratılabilir.

Önceleri belediyelerimiz ve yerel yönetim il özel idaresi korunmaya muhtaç çocuklardan da sorumluydu. 1980'de bu görev de merkezi hükümete geçti. Amaç galiba tek tip insan yetiştirmekti. Oysa muhtaç çocukların bakımı yerel bir görevdir. İl bazında daha kolay yardım toplanıyor, bu çocuklara daha kolay bakılabiliyordu. Bunu tekrar il çapında örgütlemek için kreş ve ilkokul öncesi eğitim kurumları, bugünkü kanun çerçevesinde,

da gidererek, en uygun yönetime kavuşacaktır. Böylece kendi farklılıklarını, yani kültürel, bölgesel farklılıklarını yönetime yansıtma imkânına da kavuşur.

Türkiye elbette henüz yerelcilğe ve yerel kimlikleri kabullenmeye hazır bir ülke değildir. Halen son derece sert merkezietçi, monolist, tekilci bir anlayış Türkiye'ye egemendir. Ama bir şeyleri görmemiz, bir şeyleri kabullenmemiz gerekir. Türkiye Avrupa Birliği'ne girmeyi hedeflemiştir. Eğer bunu gerçekten istiyorsa Avrupa'da gelişen yeni anlayışları, yeni değerleri tanımak, kavramak ve benimsemek zorundadır. Avrupa'da bir yandan globalleşme ile daha büyük birlikteliklere doğru gidilirken, diğer yandan da yerelcilik gelişmektedir. Bu ilk başta bir çelişki, bir paradoks gibi görünebilir. Oysa uygulamaya baktığımız zaman bunun bir çelişki değil, birbirini tamamlayan, destekleyen bir uygulama olduğunu görüyoruz. Katalanya'yı örnek vermek istiyorum. Katalanya İspanya'da otonom, yerel yönetimi olan bir bölgedir ve İspanya'nın bir parçasıdır. İspanya da Avrupa Birliği'nin üyesidir. Demek ki yerellikler korunarak globalleşmeye, daha büyük siyasi birlikteliklere doğru mesafe alınabilir. Türkiye'nin bundan çıkaracağı çok ders vardır.

Bizim düşündüğümüz yerel yönetimlerde, yerel yönetim parlamentoları, hükümetleri olmalıdır. Yerel parlamentolar bölgeleriyle ilgili konularda yasa çıkarma yetkisine sahip olmalı, vergi koyabilmeli, vergi toplayabilmelidir. Böylesine geniş yetkilerle donatılmış bir yerinden yönetim modelini benimsemekteyiz. Merkezi hükümet ise devleti dış tehlikelere karşı koruma, onu dışarıda temsil etme, adalet dağıtma ve yerel yönetimlerin imkânları dışında kalan mega projeleri uygulama işlev ve yetkileriyle donatılmalı, bunun dışındaki kamu görevleri yerel yönetimlere devredilmelidir.

Bu anlayışla, Türkiye'nin bugün karşı karşıya bulunduğu pek çok sorunu çözmek mümkün olabilir. Özellikle Türkiye'nin en sancılı ve en önemli sorunu olan Kürt sorununun çözümünde de böyle bir formül çok önemli katkılar sağlayabilir. Ayrıca yerel yönetimler bir yandan demokrasinin beşiği olma fonksiyonunu üstlenir, bir yandan da merkezi yönetim için gerekli olan ehil kadroları yetiştiren bir siyaset okulu işlevini yerine getirirler. Devletin gerçekten uygar, modern ve seviyeli bir yönetime kavuşması için de son derece büyük yararları olur. Zira bugün Türkiye'de çekilen en önemli sıkıntı siyasi kadrolardaki yetersizlik ve becerisizliktir. Eğer yerel yönetimler siyasi okul olma işlevini iyi yerine getirirlerse üst düzeyde de çok ka-

liteli siyasetçi yetişebilme imkânı doğar. Willy Brand gibi Avrupa siyasetine damgasını vuran bir kişi de Berlin Belediye Başkanlığı'ndan yetişmiştir.

Türkiye uluslararası ilişkileri çerçevesinde pek çok anlaşma imzalamaktadır. Mesela 1984 yılında Avrupa Yerel Yönetim Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşmalarla gerçekten yerelde yönetim imkânını tanıyan demokratik bir anlayış Türkiye tarafından da benimsenmiştir. Türkiye dışarıda demokrat bir profil çizmek için en uygar, demokrat ülkelerin benimsediği kuralların, anlaşmaların altına imza atmakta hiçbir sakınca görmemektedir. Fakat ne yazık ki bu kuralları iç hukuka geçirip uygulama şansı tanımamaktadır. Neticede Türkiye adeta attığı imzaya sahip çıkmayan bir ülke konumuna düşmekte, itibarı zedelenmektedir. Türkiye eğer inanmıyorsa o anlaşmaları imzalamamalıdır; ama imzalıyorsa iç hukukuna geçirmelidir. Bu Türkiye'nin bugüne kadar uyguladığı son derece sakıncalı ve anlamsız bir anlayıştır.

Yerel yönetimler -ister belediye, ister il parlamentoları olsun- vesayet altında olmamalıdır. Merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin önemli kararlarını onaylama, değiştirme veyahut da veto etme gibi yetkileri olmamalıdır. Bunun gibi bir diğer önemli bağımsızlık koşulu da ekonomik bağımsızlığa sahip olmaktır. Yerel yönetimlerin ekonomik bağımsızlığı bulunmamaktadır; yerel kaynaklar yeterli değildir. Kaynak üretme, vergi koyma gibi yetkileri de yoktur. Yani merkezi yönetime son derece muhtaçlardır. Merkezi yönetimin onlara bütçeden aktardığı kaynaklar da çok net ve objektif kurallara dayalı değildir. Adeta merkezi yöneticilerin keyfi takdirine bırakılmıştır ve merkezi yöneticilerin bu keyfi takdir hakkı yerel yönetimler üzerinde bir siyasi baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Bu da hem demokrasiyi zedelemekte, hem de bazı yerel yönetim mensuplarının bazen siyasi inançlarının dışında tutum ve tavırlar takınmasına neden olmaktadır.

Bu toplantının Diyarbakır'da düzenlenmesi bizim açımızdan önemlidir. Ama Diyarbakır'ın bir trajedisine de değinmeden geçemeyeceğim. Diyarbakır 1927 yılında yapılan ilk sanayi sayımında Türkiye kalkınmışlık sıralamasında İstanbul ve Bursa'dan sonra üçüncü şehir idi. Fakat Diyarbakır bugün yoksulluğun sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizce bunun temel nedeni devletin yanlış anlayışları, yanlış politikalarıdır. Bu politikalar terk edildiği takdirde bölgenin ekonomik potansiyeli bölgeyi yeniden zenginleştirmeye müsaittir.

ORHAN EFE

*TÜGİK Başkanı / Bursa Belediye Meclisi Üyesi
Yerel Gündem 21 Genel Sekreteri*

Yeni bir kuruluş olan TÜGİK Türkiye'de ve Kıbrıs'ta bulunan 32 genç işadamaı derneğinin bir araya gelerek oluşturduğu bir üst kuruldur. Şu anda TÜGİK'in üçüncü dönem başkanlığını yürütmekteyim ve bu unvanımla genel bir bakış açısı sunacağım. Ayrıca Yerel Gündem 21 Genel Sekreterliği görevini de üstlenmiş bulunuyorum. Dolayısıyla, sadece Diyarbakır'a veya Güneydoğu'ya değil, ülkemizin diğer kentlerine de örnek olabilecek ve hatta yurtdışında bir milyon nüfusun üzerindeki kentler tarafından da örnek addedilen, yaklaşık 20 aya varan Yerel Gündem 21 çalışmalarımızdaki deneyimlerimizi aktaracağım.

Son 50 yılda üç önemli değişiklik olmuştur. Bunlardan bir tanesi teknolojidir. Sınırları kaldıran, düşünceleri etkileyen, bilgi devrimini hızlandıran teknoloji... İkincisi ise nüfus artışıdır. Dünyada yaşamın başlangıcından 1950 yılına kadar dünya nüfusu sadece 2.5 milyara ulaşmıştı. 2000 yılının sonunda ise bu rakam 7 milyarı bulacaktır. Yani son 50 yılda dünya kurulduğundan beri gelişen, büyüyen dünya nüfusu üç katına çıkmaktadır. Bu son derece ürkütücü bir artıştır. Üçüncü önemli değişiklik de kentleşmedir. Bugün dünya nüfusu 6.3 milyardır. Bu nüfusun %50'si kentlerde yaşamaktadır. BM'in tahminlerine göre kentlerde yaşa-

yanların oranı 2010 yılında %65'e, 2020 yılında ise yaklaşık %95'e yükselecektir.

Bu üç önemli değişiklik doğal kaynakların tükenir ve yenilenmez duruma gelmesine neden olmuştur. Yenilenen zincir halkaları kopmuştur. Kısa-
ca doğa yoksulluğu başlamıştır diyebiliriz.

Bu üç önemli değişiklik, 1972'de Stokholm'de düzenlenen konferans ile ilk adımları atılmış ve 1992 Rio zirvesinde sonlanan 'sürdürülebilirliği' kaçınılmaz kılmıştır. Sürdürülebilirliği kısaca doğal sermayenin korunması olarak tanımlayabiliriz. Kirletici ortamın yenilenebilir ortam sınırını aşmaması, yani kirleticilerin hava, su, toprak içinde absorbe edilmesi, emilmesi-
dir. Yerel Gündem 21 Rio'da bunu ön plana alan beş önemli karardan biridir. Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel'in de başbakan iken imza attığı bu kararın 1996 yılına kadar tüm dünya kentlerinin kendi kalkınma politikalarını kendilerinin üretmeleri konusunda bir amir hükmü de bulunmaktadır.

Yerel Gündem 21 herkesin kendi kalkınmasını kendisinin yapmasıdır. Bunun da iki önemli şartı vardır; sürdürülebilir olması ve halkın katılımıyla gerçekleştirilmesi... Yerel Gündem 21'in bu amacı dört önemli değişiklik daha gerektirmektedir; kişisel ve toplumsal davranış değişiklikleri, ülke politikalarında davranış değişiklikleri ve global davranış değişiklikleri... Kişisel boyutta daha az enerji, su tüketmek, daha az çöp üretmek hedeflenmektedir. Az çöp üretmek çok önemlidir. Çünkü bugün egzoz gazından sonra havayı kirleten ikinci etmen çöp gazlarıdır. Bizler az çöp ürettiğimiz ve geri dönüştürülebilir atıkları değerlendirebildiğimiz sürece uygulamaya koymuş olduğumuz çöp alanlarının verimlilik süreleri de en az iki katına çıkabilmektedir. Toplumsal değişiklikler yönünden ise, örneğin toplu taşıma, bisiklet kullanma ya da yaya gitmek gibi birtakım davranış modelleri geliştirmemiz gerekmektedir. Ülke politikalarında da bunları özendirici tedbirlerin alınması gerekiyor.

Bu değişimleri gerçekleştirebilmek için çok ortaklı, çok aktörlü yönetim anlayışını, yaşam biçimini geliştirmemiz gerekmektedir. Bana göre tarım ve sanayi devriminden sonra insan yaşamını 21. yüzyılda etkileyecek en önemli üçüncü devrimdir bu; bir yaşama sanatıdır. Buna dünyada demokratik desantralizasyon denilmektedir; yani demokratik ortaklık. İki boyutu vardır; düşey ortaklık ve yatay ortaklık. Düşey ortaklık, merkezi hükümet-

lerle yerel yönetimler arasındadır. Yatay ortaklık ise yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşlarını, halkı, iş dünyasını, işçi kesimini içine alan geniş çaplı bir ortaklıktır. Buna bir örnek vermek istiyorum. Bursa Büyükşehir Belediyesi bu anlayış içerisinde örnek bir çalışma yapmıştır. 2020 metropoliten planı hazırlanmıştır. Belediyeler sadece kendi sınırları dahilinde plan yapma ve uygulama yetkisine sahiptir. Oysa Bursa Büyükşehir Belediyesi uzun süren görüşmelerden sonra merkezi hükümetle bir protokol imzalamış ve merkezi hükümet adına tüm Bursa ilinin 1/25000-2020 metropoliten planını hazırlamıştır. Bu bir düşey ortaklık örneğidir. Bu yapılırken de tüm sivil toplum kuruluşlarıyla -Mimarlar Odası, İnşaat Mühendisleri Odası, Şehir Plancıları Odası, Harita Mühendisleri Odası vs.- üniversitelerle ve çok geniş bir danışmanlar grubuyla birlikte çalışılmış; her plan kararı alındığında tartışmaya açılmış, masaya yatırılmış ve son defa da iki kez Kültür Merkezi'nde halka tanıtılarak milletvekillerinin de katıldığı bir toplantıda son şeklini almıştır. Bu düşey ve yatay ortaklığa çok somut bir örnektir.

Kontrollü nüfus artışı, kontrollü kentleşme ve sürdürülebilir kalkınma yoksullukla savaşta üç önemli faktördür ve bunların uygulanacağı yegane alan da yerel yönetimlerdir. Çözüm ise yetki devri değil, yetki paylaşımıdır. Verdiğim örnekte olduğu gibi düşey ve yatay ortaklıklardır.

Sosyo-Ekonomik Gelişmede Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Doç. Dr. AYDIN UĞUR

Helsinki Yurttaşlar Derneği Üyesi

Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı

Sivil toplum” ve “ortaklık” kavramları yaklaşık son beş yıldır gündemdedir. Türkiye'nin de büyük bir mesafe aldığını söylemek mümkündür. Habitat süreci bunda çok etkili olmuştur. İstanbul'da yapılmış olan o büyük toplantıya hazırlık sürecinde sivil toplum kuruluşları kendilerini bir nevi terbiyeden geçirdiler. Çoğu hem kendilerini hem de diğerlerini yakından tanıma fırsatı buldu; yeni kavramlarla karşılaştı. Neticede daha önce sadece bir avuç ilgilinin kullandığı “sivil toplum” kavramı ilk defa bir gazetede “Sivil Toplum Ayakta” ibaresiyle sürmanşete çıktı.

Şu sıralarda, zor dönemler geçiren Türkiye'de demokratik çözüm arayışı doğrultusunda sivil toplum kavramının varlığı bile bir güven vermektedir. Sivil toplum kuruluşları sadece bizde değil dünyada da büyük bir ivme ile önem kazanmaktadır. Çünkü yine sadece bizde değil Batı'da da siyasal partilerin temsil kabiliyetlerinde bir gerileme hissedilmektedir. Yepyeni sorunlar, siyasal partilerin ulusal ölçekte bakma alışkanlığıyla örtüşmeyen meseleler ortaya çıkmaktadır. Batı'da da kadın ve çevre meseleleri hakkında bir siyasal parti hiçbir zaman çok fazla şey yapamadı; nasıl idare edeceğini anlayamadı. Bu iki büyük duyarlık biçimi, toplumsal alana girdiler ve yurttaşların zihniyet dünyalarını biçimlendirdiler. Tüm bu gelişmeler sivil toplum

kuruluşları eliyle oldu ve artık Batılı, demokrasinin ana unsuru olan partilerin erozyonu gibi gözükken bir temsil krizine karşı hiç olmazsa o tehlikenin açtığı yaraları pansuman edecek bir başka kurumdan söz edilmeye başlandı. Dolayısıyla şu sıralarda sivil toplum kuruluşlarının, demokrasinin sürdürülebilirliği bakımından da önemli bir işlevi olduğu düşünülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının bir diğer önemi ise devletin pek beceremediği ya da becermek istemediği, ilgilenmediği veya ilgilenemediği alanlarda aranan bir mekanizma olarak devreye girmesidir. Bir anlamda sivil toplum örgütleri dayanışma duygusunu da ayakta tutan ikinci bir mekanizmadır.

Sivil toplum kuruluşu kavramı dünya literatüründe iki kavramla ele gitmektedir -ki bugünkü konuşmalardan da aynı sonuç çıkmıştır. Bunlar, governance ve subsidiarity government kavramlarıdır. Türkçe karşılığı yönetim olan governance terimi çok ortaklı bir yönetimi ifade etmektedir. Bu herhangi bir kamusal mesele vuku bulduğunda, o kamusal meseleden etkilenen bütün aktörleri çok aktörlü bir düzen içinde sorunun çözümünde, kaynakların kullanımında söz sahibi kılmaktır. Subsidiarity government kavramı ise her hangi bir sorunun, o soruna en yakın olan yönetim birimince üstlenilmesi; o sorunun giderilmesi için gerekli kaynakların ve karar alma yetkisinin onun eline verilmesi anlamına gelmektedir. Bu kavram daha önceki konuşmalarda yerinden yönetim olarak dile getirilmişti. Dolayısıyla bu iki kategori çok aktörlü çözüm arayışını veya katılımcı demokrasiden ortaklık demokrasisine geçiş adımlarını ve bunların hemen yanı sıra desantralizasyonu, yani adem-i merkezizetçi bir yapıya ulaşmış olmayı ifade etmektedir.

Bunlar dünyanın da bulabildiği en yeni stratejilerdir. O bakımdan arayışlarımız itibariyle hiç de geri bir noktada olmadığımızı vurgulamak isterim. Ancak altı çizilmesi gereken bir nokta var. Siyasal katılımı bu iki kategoriyle arttırmak için temel bir şey lazımdır. Çok aktörlü bir çözüm arayışı iyidir, güzeldir; ama aktörlerin de ortaya çıkmaktan çekinmemesi gerekmektedir. Batılı böyle bir kavramdan söz ettiği zaman daha önce düşünce ve inanç özgürlüğünü, örgütlenme özgürlüğünü tam garanti altına almış olmaktadır. Yani durum Türkiye'de yaşandığı gibi, hele bazı bölgelerinde daha acıyla yaşandığı gibi değildir. Toplantı ve gösteri hakkı sonuna kadar açıktır. O serbest zeminde farklı düşünen, farklı çıkarlar ve çözüm arayışları peşinde olan yurttaş girişimleri, dernekleriyle, vakıflarıyla, sivil inisiyatifleriyle, sendikalarıyla, odalarıyla o ortak kamusal sorun etrafında bir araya gelerek tartışmaktadırlar.

Bizde durumun böyle olmadığı açıktır. Aslında bizde de çabalar sadece lafta kalmıyor. Konuşmalar sırasında Bursa örneği verildi. Benim verebileceğim Çanakkale, İzmit örnekleri var. İnsanların kendi sorunlarına sahip çıkıp, dayatılan bazı uygulamalara direnmelerini de gazetelerden izlemekteyiz. Bergama, Foça örneklerinde olduğu gibi. Ancak bu örneklerden hareketle Türkiye'nin her tarafında aynı durum mevcuttur demek de elbette doğru olmaz. Üç farklı Türkiye olduğu çok açıktır. Önceki oturumların birinde çocuk ölümleri ile ilgili bir harita gösterildi. Orada Anadolu üç ayrı renkte gösterilmişti. Marmara, Ege ve biraz da Güney Akdeniz, üçü aynı renkte idi. Orta Anadolu ve Karadeniz bir diğer renkte; Doğu ve Güneydoğu Anadolu ise bir başka renkte. Sivil toplumun aktifliği ve örgütlenmişliği açısından da aynı tabloyu kullanmak mümkündür. Üç ayrı Türkiye var. Batı ve saydığım ilk renge girenler sivil toplumun varlığını kanıtladılar ve halen sürdürmektedirler. Orta Anadolu ve Karadeniz 'biz de belki yapabiliriz' yaklaşımındadır. Oysa Güneydoğu ve Doğu Anadolu böyle bir şeyi tasavvur edebilecek imkânlarla henüz sahip değildir. Her şeye rağmen ben Türkiye'nin hızla mesafe aldığına inanmak istiyorum. Zor dönemler geçirdiğimizi biliyoruz; ama bu kadar düşünen, bir şeyler yapabilen ve tarihinde yapabilmiş olan bir toplumun bunun da üstesinden geleceğine inanmak istiyorum.

Son olarak şunu vurgulamak istiyorum: Benim önerdiğim model aslında bütün söylenenlerin bir bileşimidir. Daha önce ortaya konmuş olan tüm modeller elbirliği yapabilir gibi gözüküyor. Yerinden demokratik yönetim ilkesi bu bölge de dahil olmak üzere Türkiye'nin her yerinde uygulamaya sokulursa ve çok aktörlü yönetim, yönetişim arayışı burada da devreye girerse; bölgenin özel durumu göz önüne alınarak bu yapı üzerine bir de Mars-hall Planı gibi bir yaklaşım gelirse, gayet olumlu neticeler alınabilir.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'NUN SOSYO-EKONOMİK GELİŞMESİNE YÖNELİK POLİTİKALAR

Oturum Başkanı:

Dr. Can Paker
TESEV Yönetim Kurulu Başkanı
Türk Henkel Genel Müdürü

Raportörlerin Sunuşları:

Hasan Karacal
TESEV Yönetim Kurulu Üyesi

Celal Balık
GÜNSİAD Danışmanı

Recep Dumanlı
Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanı

Doç. Dr. Haldun Gülalp
Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü
Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Nihat Falay
İstanbul Üniversitesi İktisat Fak.
Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

Konuşmacılar:

Lütfullah Kayalar
ANAP Milletvekili

Erol Çevikçe
CHP Milletvekili

Ahmet Tan
DSP Milletvekili

Sedat Aloğlu
DYP Milletvekili

Ömer Vehbi Hatiboğlu
RP Milletvekili

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

HASAN KARACAL

TESEV Yönetim Kurulu Üyesi

Konuşmamın birinci bölümünde “Ekonomik Politikalar ve Gelişme” başlığı altında yapılan panelden çıkan sonuçları özetleyeceğim. İkinci bölümde ise sosyo-ekonomik gelişme ile ilgili bu konuşmalardan çıkan politika önerilerini bir sistematik içinde vermeye çalışacağım.

“Ekonomik Politikalar ve Gelişme” isimli panelde üzerinde durulan noktalar şunlardı: Sürdürülebilir bir büyüme modelinin izlenmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir bir büyümenin olabilmesi için enflasyon mutlaka düşürülmeli ve istikrar sağlanmalıdır. Bunun yapılabilmesi için ise finansal piyasaların derinleştirilmesi gerekmektedir. Türkiye’de enflasyonun en büyük nedeni kamu açıklarıdır. Kamu açıkları da esas olarak devletin yeteri kadar kaynak yaratamamasıyla ilgilidir. Bunun finansman yöntemleri ise Türkiye’deki mali piyasalar yeterince derinleştirilmediği için yüksek faizlerle olmaktadır ve neticede birbirini izleyen ve doğuran bir süreç olarak kısır bir döngü ortaya çıkmaktadır. Bu açığı kapatmak için yapılan iç borçlanma politikası giderek açığı besleyen ve borcu büyüten bir süreç haline dönüşmüştür. Dolayısıyla finansal piyasaların derinleştirilmesi ve bunun da makul bir şekilde finanse edilmesi gerekmektedir.

Yabancı sermaye ve portföy yatırımları özendirilmelidir. Bunun bir kısmı-

nı dış tasarrufla, ama dış borç şeklinde değil, doğrudan yabancı sermaye, portföy yatırımları şeklinde almalıyız. Bütçe ve vergi reformunun yapılması gene altı çizilen önemli bir önlem olarak gündeme gelmiştir.

Sosyal güvenlik reformu yapılmalı ve buradan doğan açıklar kapatılmalıdır. Ayrıca özelleştirme mutlaka hızlandırılmalı; ama belli ilkelere özen gösterilerek yapılmalıdır.

Vurgulanan bir başka politika, kaynakları tüketmeyen ve çevreye hassasiyet gösteren insani büyüme modelinin gündeme getirilmesidir. Bu model bölgeye ilişkin bir politika olarak dile getirilirken, yoksullara toprak ve ucuz kredi verilmesinin de önemi vurgulanmıştır. Bir başka önemli konu ise ekonomik büyüme politikalarıyla eş zamanlı olarak eğitim, sağlık gibi sosyal politikaların da devreye sokulmasıdır.

Bunlar genel olarak ekonomi için söylenen şeylerdi. Bölge için de üzerinde mutabakata varılan bir husus vardı: Doğu ve Güneydoğu Anadolu için özel bir kalkınma stratejisi, modeli izlenmelidir. Bu özel kalkınma stratejisi de mutlaka demokratikleşme ve insan haklarıyla beraber yürütülmelidir. Bu proje bölgenin olağanüstü durumundan dolayı esas olarak kamu kaynaklarıyla finanse edilmeli veya kamunun da aynı zamanda yönlendirmesiyle yapılmalıdır.

Dile getirilen bir başka konu da düşük ücret politikasının izlenmemesiydi. Çünkü bölgede ücretleri düşük tutarak buraya yabancı sermaye çekmek şeklinde görüşler belirtildi. Ama bir başka görüş de düşük ücret politikasına dayanmayan, dolayısıyla verimliliği esas alan, yani ücret-verimlilik ilişkisini kuran bir politikanın izlenmesi yönündeydi.

Bölgede olağanüstü halin sona ermiş olduğu, onun yerine "olağanüstü ekonomik hal"ın ilan edilmesi ve bu bağlamda tedbirlerin yürütülmesi gerektiği önemle vurgulandı. Bir başka söylenen şey de devletin buraya yol göstericilik yapması ihtiyacı idi. "Devlet buraya sadece altyapı yapsın, yol göstereyin, teşvik versin -ki bu teşvikler de nakit olarak değil, vergi muafiyeti ya da arsa tahsisleri şeklinde olsun- böylece burada yolu açsın, ardından özel sektör veya yabancı sermayenin gelmesiyle birtakım işler yapılabilir." şeklinde görüşler de belirtildi. Türkiye ile ilgili genel bir politika olarak devletin küçülerek etkinlik kazanmasının önemi vurgulandı. Orta dönemli iştirak programının gerektiğinin de önemle üzerinde duruldu.

Tüm panelistlerin ortak kaniya vardıkları bir diğer husus ise tüm bunların yapılabilmesi için siyasi kararlılık ve irade gerektiği idi. Zira, "Söylenen-

leri çoğu bilinen ve konuşulan şeylerdir; ama bir siyasi kararlılık mutlaka gerekir” yönünde ortak bir kanı oluştu.

Bugünkü panelin konusu ise “Türkiye'nin ve Güneydoğu Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Gelişmesine Yönelik Politikalar”dır. Bu başlık bütünsel bir bakış gerektirmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin idari yapısı, sosyal konular vs. meselelerini de (geçmiş konuşmaları göz önüne alırsak ortaya neler çıkıyor çerçevesinde) bütünsel bir bakışla sergilemeye çalışacağım.

Şu çok açıkça ortaya çıkmıştır ve çok önemlidir: Türkiye mutlaka bir büyüme ve gelişme modelini seçmelidir. Zaman zaman istikrar öne çıkarıldı. Tabii ki istikrarın sağlanması önemlidir; ama yoksulluğu yenmenin tek yolu, sürdürülebilir bir büyümenin sağlanmasıdır. Bu çok önemli bir noktadır. Enflasyonist büyüme kesinlikle olamaz. Enflasyonist büyüme modellerinden vazgeçmelidir. Türkiye 16 yıldır böyle bir enflasyonun içinde bulunmaktadır. Bu toplantıda yapılan konuşmalar birleşince enflasyonun nedeni konusunda şöyle bir sonuç ortaya çıkıyor: Bugün Türkiye'yi yönetemeyen bir sistem mevcuttur. Tıkandığını bildiğimiz, merkezi, vesayetçi bir sistem vardır. Bu sistem ne kaynak yaratabilmektedir, ne de bu işi yürütebilmektedir; önü tıkanmıştır. Sistemi sahiplenenler ise popülist politikalar izlemektedir. Neticede popülist politikalar enflasyonu körüklemektedir. Bu yaklaşımı farklı ülkelerde zaman zaman gördük. Fakat Türkiye'de ne yazık ki sürekli hale geldi. Dolayısıyla, bu popülisti aşmak için sistemin değiştirilmesi gerekmektedir.

Sistemin değiştirilmesi yönünde izlenmesi gereken politikalar olarak da şunlar ortaya çıkmaktadır: Mutlaka bütün kurum ve kurallarıyla tam demokrasinin Türkiye'de yerleştirilmesi gerekiyor. Vesayetçi merkezi yapı getirilmeli, ortadan kaldırılmalıdır. Yerinden demokratik yönetim ilkesi mutlaka hayata geçirilmelidir. Bu oldukça önemli bir konudur. Bu arada devletin kendi asli görevlerine dönerek kural koyucu, düzenleyici, yol gösterici, yol açıcı, denetleyici bir rolü üstlenmesinin, böylece küçülerek aynı zamanda etkinlik de kazanmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Fakat bütün bunlar da yetmemektedir. Bunların yanı sıra Türkiye'nin özel durumundan dolayı sosyal alanlara da -eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, hatta kentleşme gibi- mutlaka kamunun öncülüğünde ağırlık verilmelidir.

Bu bölge için çıkan sonuçlar da şunlardır: Bölge özel bir durum olarak ele alınmalıdır. Afetler Yasası, İskân Yasası gibi yasalardan da yararlanarak kısa dönemli acil tedbirlerin gündeme gelmesi yararlı olabilir. Ancak özel bir

kalkınma-büyüme projesi hazırlanarak kamunun öncülüğünde bölgeye hasasiyet gösterilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bütün bunların dışında bir önemli konu da, vesayetçi merkezi yapıyı, tam demokrasi, yerinden yönetim meseleleriyle beraber düşündüğümüzde, sivil toplumun öne çıkmasıdır. Ne var ki, bunlar yetmez! Bunu özellikle vurgulamak istiyorum. Yerinden demokratik yönetim ilkesi gereğince, sadece bu bölgede değil, Türkiye'deki bütün bölgelerde, bütün kentlerde yaşayan insanların kendi sorunlarına sahip çıkmaları gerekir. Zaten ancak insanlar kendi sorunlarına sahip çıkarlarsa o sorunlar çözülebilir. Ama sizin de bunun gereğini yapmanız lazımdır. Yani yerinden demokratik yönetim ilkesini işletmeniz, vesayeti azaltmanız lazım ki, insanlar kendi sorunlarını çözebilsinler; sorunlarına sahip çıkmanın iradesini ortaya koyabilsinler. Dolayısıyla bu bölgenin insanları da kendi sorunlarına sahip çıktıklarını göstermelidirler. Bu sistemi Ankara'nın vesayetinden kurtarmamız gerekiyor, yoksa hangi program uygulanırsa uygulansın sonuç almak pek mümkün değil gibi gözükmektedir.

CELAL BALIK
GÜNSİAD Danışmanı

Bölgedeki tarımsal gelişme ve tarım ürünleriyle ilgili olarak katılımcı arkadaşların gündeme getirdiği konular özetle şöyle idi: Tarımsal üretim planlı değildir. Ürünler çağa uygun modern tekniklerle işlenmelidir. Ekilecek tohumlar genetik mühendislerinin geliştirdiği gelişkin türler olmalıdır ve bunlar yine mühendislerin uygun gördüğü yöntemlerle ekilmelidir.

GAP'tan elde edilecek üretim fazlasının gelecekte başımıza problem olacağı, pazar bulunmadığı takdirde üretim fazlalığının elimizde kalacağı, ancak pazar bulunduğunda bu ürünün tüketilebileceği önemle vurgulanmıştır. Buna ilaveten şunu söylemek istiyorum: Hollanda'da, Fransa'da, İspanya'da ve İtalya'da çiftçilerin protestolara girişmelerinin nedeni bu ülkelerde tarım fazlalıklarının oluşması, dolayısıyla çiftçilerin hükümetlerden çözüm talep etmeleri idi. Eğer biz de GAP'a hazırlıklı olmazsak, elde edeceğimiz ürünü nereye satacağımızı ya da nerede tüketeceğimizi bilmezsek sıkıntılarla karşılaşacağımız bir gerçektir. Bölgemizin kalkınabilmesi için GAP'ta önerilen ürün deseniyle ilgili olarak da yatırımların yapılması gerekir. İkincil ürün ya da sanayi ürünleri de bu bölgede ekilmeli, bunlarla ilgili sanayi yatırımları yapılmalıdır.

Dile getirilen bir diğer konu hayvancılıktı. Özetle şunlar ifade edildi: Hayvancılıkta gerilememizin bir çok nedeni vardır. Ancak en büyük nedenlerinden birisi kır nüfusunun boşaltılmasıdır. Kır nüfusu boşaltılmamış olsaydı bugün hayvancılık bizim istediğimiz düzeyde olabilecekti. Bunun için kırdaki nüfusun yeniden kıra yerleştirilmesi gerekmektedir. Ben ayrıca, her türlü tarım desteğinin de bu insanlara sağlanması gerektiği düşüncesindeyim.

Son olarak yorum ve sonucu özetlemek istiyorum. Bölgemizi ve ilimizi ilgilendiren tarımsal gelişme ve hayvancılık konusunda üretilecek projeler istihdam ağırlıklı ve çiftçiyi doğrudan doğruya ilgilendiren projeler olmalıdır. Modern tarım tekniklerinin, yüksek verim sağlayan tohum ve damızlık hayvanlarının kullanılması ve bunların bölgenin iklim şartlarına ve enfeksiyonlara karşı dirençli olması gerekmektedir. Ayrıca sanayi ürünlerinin üretilmesi için bir plan yapılmalıdır. İkincil ürün için ekim yapılacak alanlar iyi seçilmeli ve toprak analizleri en kısa zamanda hükümet tarafından yapılmalıdır. Tarımda ve hayvancılıkta GAP'la birlikte gelecek paraziter hastalıklara karşı üniteler kurulmalı; bunlar için uzman personel yetiştirilmelidir. Bürokratik işlevlerin ortadan kalkması için özel tarımsal araştırma enstitüleri kurulmalıdır. Bunun oluşumu için üniversite, Ziraat Mühendisleri Odası ve uzman kuruluşların katılımı sağlanmalıdır. Çiftçilerin, kullanacakları makine ve uygulayacakları modern metotlar hakkında eğitimleri sağlanmalıdır. Tarımsal ürünlerin işlenmesi için tarım sanayii kurulmalıdır ve hükümet bu amaçla yatırımcıları teşvik edici tedbirler getirmelidir. Kırsal kesimden göç neticesinde kentlere yerleşen nüfusu acilen tekrar köye döndürmek için her türlü tedbirin alınması gerekmektedir. Çünkü kente yerleşen bu nüfus üretimden koparak yoksullaşmış ve tüketici olmuştur.

Ne zaman bölgede GSMH Türkiye ortalamasının üstüne çıkar, o zaman yoksulluk azalacaktır. Bunun için de tüm kurumların, akademisyenlerin projeler üreterek hükümete götürmesi, herkesin konuştuğu platformlarda bölgenin sorunlarını dile getirmesi lazımdır.

RECEP DUMANLI

Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanı

“ Ekonomik Gelişmenin Unsurları” adlı oturumda konuşmacılar beş temel noktaya temas ettiler. Bunlar sırasıyla bilim ve kalkınma ilişkisi, KOBİ'ler, istihdam, turizm ve gelir dağılımı idi. Bilimsiz kalkınmanın olmayacağına, bilimin de kalkınmanın hizmetinde olması gereğine işaret edildi. Küçük ve orta boy işletmelerin yoksulluğun önlenmesinde nasıl kullanılması gerektiği anlatılarak, buralarda sağlanan istihdamın biçimi, kadın ve erkek istihdamının yapısı gibi konulara değinildi. Özellikle bir ve dokuz işçiye kadar olan işletmelerle, on ve yukarı sayıda işçi çalıştıran işletmelerin, yoksulluğu önlemede ne derece etkin bir rol üstlenebileceği vurgulandı.

Bacasız sanayi olarak tabir edilen turizmin bölgeye getirecekleri de açık şekilde ifade edildi. Diyarbakır Bölgesi'nin eskiden olduğu gibi turizmden büyük gelirler sağlayabileceği; bu alanda istihdamın arttırılabileceği ve bu işlemlerin de çok fazla maliyet gerektirmeyen unsurlar olarak devreye sokulabileceğine değinildi.

Yoksulluğu önlemede ortaya çıkan bir örnek de Denizli ili idi. “Anadolu Kaplıları” diye adlandırılan Denizli'nin nasıl bu hale geldiğiyle ilgili bilgiler verildi. Bu arada devletin kalkınmaya nasıl bir boyut getirebileceği, nasıl bir katkıda bulunabileceği konusu tartışıldı. Konuşmacılar devletin çok az sayı-

da desteği olduğunu ifade ettiler; ancak konuşmalarının başlangıcında Türkiye'nin ilk organize sanayi bölgesinin Denizli'de kurulduğunu, bunun da büyümeyi sağlayan en büyük yatırımlardan bir tanesi olduğunu söylediler.

Son bölümde ise gelir dağılımı konusuna temas edildi. Ülkemizde 1963'ten bu yana yapılan gelir dağılımı araştırmalarından bahsedildi. Yoksulluktan kadın ve erkeğin ve farklı gelir gruplarının nasıl etkilendiği ortaya kondu.

Konuyla ilgili kendi değerlendirmelerimi de kısaca aktarmak istiyorum. Şimdiye kadar sunulan Türkiye fotoğrafına iki açıdan bakıyorum. Birincisi fotoğrafın çekilmiş hali; yani şu anda ülkede yaşanan yoksulluğun statik durumudur. Bu fotoğrafı iyice incelemeyen, iyice irdelemeyen, bunun boyutlarına, derinliğine inmeden ileri sürülecek yaklaşımların sorunlara çözüm getirebileceğini ihtimal dahilinde görmüyorum. Bu bakımdan genel hatları itibarıyla Türkiye'de eğer yoksullukla bir mücadele yapılmak isteniyorsa öncelikle mekan boyutunda -bu il, ilçe, belde hatta köy bazında olabilir- bir toplumsal haritanın çıkarılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra mekansal haritanın da çıkarılması lazımdır. Yani mekandaki potansiyel kaynaklar tespit edilmelidir. Bu üç nokta bizim yoksullukla mücadelede başarılı olabilmemizin teminatıdır. Aksi halde üreteceğimiz her türlü politika ayakları yere sağlam basmaması sebebiyle bizleri yanlış yerlere sürükleyecek ve kaynak israfına yol açacaktır. Dolayısıyla hastalığın teşhisini yapmadan tedaviye geçilmesi mümkün değildir. Bu işin birinci kısmıdır; yani fotoğraf dediğimiz kısım. Şimdi bir de çözüm kısmına geçmek gerekiyor.

Nedir bu çözüm? Çözüm teşhisin ne olduğuna bağlıdır. Diyarbakır'a yönelik olarak yaptığım bir çalışmada ilçeler arasında bazı dengesizlikler görülmektedir. İki farklı ilçede aynı politikayı uygulamaya kalkarsak yanlış sonuçlar elde ederiz. Zira yapı farklıdır; dolayısıyla hastalık da farklıdır. Reel kaynaklarımızı düzenli, sağlıklı bir biçimde bu mücadelede kullanmak istiyorsak teşhise çok büyük önem vermeliyiz.

Toplantılarımıza Diyarbakırlı kadınlar da katılmıştı. Onların en çok sözü-nü ettikleri konu işsizlik idi. Ben bu konuda gelir ve yoksulluk ilişkisine temas etmek istiyorum. Buradaki çözüm istihdam imkânlarının artırılmasından geçmektedir. Büyük bir istihdam kısıtlılığı ile karşı karşıyayız. İş sahaları çok az. Ayrıca gelişen bazı ekonomik ve sosyal olaylar da burada aşırı bir işgücü birikimine yol açmış bulunmaktadır. Ben sanayileşmenin ilk etap-

ta istihdam sorununu çözeceğine katılmıyorum. Bölgede, tarım ve tarıma dayalı sanayiler geliştirilmesine ve bunun altyapısında hayvancılığın bulunmasına yönelik bir potansiyel mevcuttur. Güneydoğu'da yoksulluğun şiddetini azaltmak istiyorsak ilk etapta ve kısa vadede kişilerin gelir durumunu düzelterek politikalara yönelmek gerekmektedir. Bunun yolu da tarım, hayvancılık, toprak ıslahı ve belki de toprağın yeniden organizasyonundan geçmektedir. Bunun ardından da orta ve uzun vadeli diğer önlemler gelmelidir.

“Bunları nasıl yapacağız?” sorusu aklımıza gelebilir. Tüm çözüm önerileri finansman boyutuyla birlikte bir bütünlük içerisinde ele alınmalıdır. Finansman kaynakları ise aslında hazır. Türkiye’de Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Fonu, 2022 sayılı kanun kapsamındaki bir başka fon ve yeşil kart uygulaması adı altında kullanılan bir diğer fon halihazırda mevcuttur. Ancak, geçen yılki kaynak büyüklüğü itibarıyla 60 trilyon liranın üzerindeki fon kaynağı amacı dışında başka yerlerde de kullanılmaktadır. Dolayısıyla yapılacak bir organizasyonla bu fon kaynakları bir kurumsallaşma kapsamına alınmak suretiyle değerlendirilerek ve başka kaynaklarla da destelenerek sadece Diyarbakır ya da Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde değil, Türkiye’nin diğer bölgelerinde de yoksullukla mücadeleyi hedefleyen, dolaysız, amacına uygun politikalar ve pilot projeler geliştirilebilir. Demek ki, kaynak açısından ülkemizin ilk etapta çok fazla sıkıntıda olduğunu söylemek doğru değildir. Ne var ki, bu işlerin başarılmasındaki en büyük adım siyasi iradenin bu mücadelenin arkasında yer almasıdır. Eğer Türkiye’de siyasi idare yoksullukla mücadele için yeterli desteği verirse ülkemizin on-on beş yıllık bir süre içinde yoksulluğun adını unutacak bir seviyeye geleceğine inanıyorum.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

Doç. Dr. HALDUN GÜLALP

Boğaziçi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Bana verilen görev uyarınca bu sunuşumda iki şey yapmaya çalışacağım. Bir tanesi, konuşulan konuların toparlanıp çözüm önerilerinin özetlenmesi; bir diğeri de kendi mesleki birikimime dayanarak ortaya çıkan birtakım ana temaların bir değerlendirmesidir.

Benim sorumlu olduğum birden çok panel vardı; dolayısıyla onları birleştirerek anlatmaya çalışacağım. Yoksulluğu önleme stratejileri arasında yoksulluğun hem nedeni hem de sonucu olan ve dolayısıyla belli bir kısır döngüye yol açan üç husus olarak eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları üzerinde duruldu ve dendi ki: Türkiye genelinde bu konularda ciddi sorunlarımız vardır. Bölgede ise bu sorunlar had safhadadır. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik göstergeleri açısından bakıldığında bölgesel göstergeler büyük bir uçuruma işaret etmektedir. Eğitim konusunda sadece temel eğitim vermek değil, insanların verimli olarak istihdam edilmesine yarayacak birtakım becerileri edinmelerine, bunları kazanmalarına yardımcı olmak da gerekir. Aynı şekilde girişimciliğin de özendirilmesi yararlı olacaktır. . .

Sağlık konularına değinildiğinde sadece bölgesel bir dengesizlik değil, ayrıca tedavi edici hizmetlerle, önleyici-koruyucu hizmetler arasında da tedavi edici hizmetler lehine, önleyici hizmetler aleyhine- dengesizliğin olduğu

belirtildi. Bunun önemi şuydu: Türkiye’de biz bu kapasiteye sahibiz; fakat kullanımında birtakım hatalar yapılıyor. Başka konular ele alındığında da “Kaynaklarımız var; fakat nasıl kullanıyoruz? Önemli olan odur” denmişti. Sağlık konusunda genel yoksulluk dışında bölgeye özel iki sorun olarak, barın sağlanamamış olmasına ve sağlık hizmetlerinin götürülmesinde karşılaşılan dil engeline değinildi.

Kadın sorunlarıyla ilgili oturumda çok açıkça gösterildi ki, bütün bu sorunları en yoğun olarak yaşayan kesim kadınlardır. Yoksulluğu en çok kadınlar yaşamaktadır; sağlık sorunlarıyla da en çok onlar karşı karşıya kalmaktadır. Üstelik aile içinde herhangi bir ferдин sağlık sorunu da kadının sırtındadır. Yoksulluk, sağlıksızlık, eğitimsizlik gibi sorunların darbesini yiyen kesim ise çocuklar olmaktadır. Bölgesel bir sorun olarak bu durumu daha da güçleştiren bir faktör göçtür. Dikkat edilirse göç de siyasal bir sorundur. Göçten zarar gören kadınların ifadelerini duyduk; “Bizi tekrar köye götürün” diyorlar.

Tüm bunları toplarsak belli başlı sorun ve çözüm önerileri olarak şunlar dikkati çekti: Finansman yetersizliği sorunun kaynağıdır; dolayısıyla finansman yaratılması gerekir. Birçok konuda bu ortaya çıktı. Fakat şu da anlaşıldı ki, finansman kaynaklarımız var, ama kaynaklar pek iyi kullanılmamaktadır. Bunun sebebi de siyasal tercihler nedeniyle Türkiye’nin önceliklerinin yanlış planlanmasıdır. Türkiye ekonomisinin büyüklüğü özellikle vurgulandı. Hatta Türkiye’de kayıt dışı, dolayısıyla vergilendirilmemiş ekonominin oldukça büyük olduğu belirtildi. Neticede “Kaynak mevcuttur; fakat nasıl kullanılacağı siyasal tercih konusudur” noktasında birleşildi. Barın konusu, dil engeli ve göç gibi bölgeye özel sorunların doğrudan doğruya siyasal olmasının ötesinde, hangi hedeflerin saptanacağı, bölge sorunlarına ne ölçüde odaklanılacağı gibi konular da siyasal tercihlere bağlıdır.

Sadece benim sorumlu olduğum oturumlarda değil, diğerlerinde de ortaya çıkan ana tema şu idi: “Bu işi devlet mi yapacak, yoksa sivil toplum kuruluşları mı? Devletin bu işten elini çekmesi mi gerekir? Bölgesel kalkınmada devletin rolü ne olacaktır? Bu bölgelere eğitim, sağlık gibi hizmetlerin götürülmesinde devletin alacağı rol nedir; sivil toplum kuruluşlarının alacağı rol nedir?” sorularına yanıt aranırken son zamanlarda yaygınlaşan bir eğilime, devletin küçültülmesi, sivil toplum kuruluşlarının ön plana çıkartılması eğilimine gönderme yapılarak şu önerildi: Eğer devlet kaynak sağlamada yeterli olmuyorsa sivil toplum kuruluşları kaynakları da sağlayabilir.

Bu konuda iki şey belirtmek istiyorum. Sosyal gelişme ve ekonomik kalkınma literatüründe kabul edilmiş bir tespittir bu: Sanayileşmesi gecikmiş, geriden gelip rekabeti yakalamaya çalışan ülkelerin tamamında devletin rolü birincildir. Devletin nasıl rol oynadığı, performansı belirler. 1970-80'li yıllarda Türkiye'nin ihracata dönük liberal politikalara açılması sırasında sıkça gösterilen bir örnek Güneydoğu Asya ülkeleriydi. Oysa bu ülkelerin tecrübesine baktığınızda şunu görüyorsunuz: Devlet müdahalesi yok değil; fakat son derece selektif, son derece rasyonel. Devlet özendirici önlemlerle birtakım performans kriterleri koyarak özel sektöre temel teşkil edecek kalkınmayı sağlamaya çalışmaktadır. Bunun bir kanıtı aslında toplantılar sırasında Sayın Ahmet İsvan'ın yaptığı bir açıklamada yatmaktadır. Sayın İsvan, "Devlet sübvansiyon yaparken bir miktar para veriyor; ama bu parasal desteğe ihtiyaç yoktur; asıl ihtiyaç olan şey teknolojik yol gösterme, araştırmanın teşviki gibi konularda devletin öncülüğüdür" demişti. Dolayısıyla devletin rolünü küçümsememek gerekir. Devlet rasyonel kararlar alıp hedefler saptamalıdır. Sanırım sonuçta mesele tekrar "Siyasi tercihlerimiz nelerdir?" sorusuna gelip düğümlenmektedir.

Prof. Dr. NİHAT FALAY

İstanbul Üniversitesi Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

“Yoksulluk, Kır ve Kent” başlıklı panelde ortaya konulan görüşler şöyle özetlenebilir: Türkiye’de önemli bir göç hareketi vardır. Göç süreci ile beraber gerek göç eden için, gerekse gelinen yerdeki insanlar için kentleşme önemli sorunlar yaratmaktadır. Göç bu anlamda yoksulların belirlediği bir kentleşmeyi yaratmıştır.

“Gönüllü,” “zincirleme” ve “zorunlu” göç olmak üzere üç tür göçten bahsetmek mümkündür. Türkiye’de yaşanan göç zaman içinde değişiklik göstermiştir. Özellikle 1975 ve 1980 sonrası işsizlik ve terör nedeniyle yaşanan göç “zorunlu göç” niteliğindedir. Bu göç süreci ister istemez bir fiziksel planlamayı ortaya çıkarmaktadır. Panelde bu planlama çerçevesinde tartışmalar oldu. Göç neticesinde ortaya çıkan kent rantlarının yerel yönetimlere bırakılması önerildi. Hazine ve vakıf arazisinin yine yerel yönetime devredilmesi gerektiği belirtildi. Ayrıca yerel parlamento oluşturulması ve yerel yönetimlerin merkezi yönetimin vesayetinden kurtulması gerektiği vurgulandı. Devletin artık tek aktörlü bir yönetimden vazgeçerek çok aktörlü yönetim modeline yönelmesi ve tam anlamıyla katılımcı ve çoğulcu demokrasiye geçiş yollarını açması gerektiği ifade edildi. Bu anlamda da özellikle bu bölgede devlet, sivil toplum kuruluşları ve birey üçlüsünün daha iyi bir yerel ya-

şamı ve yönetimi sağlamak için birlikte hareket etmesi ve kentleşmenin, sanayileşme ve emek gücünün verimliliğinin yükseltilmesi hedefleriyle birlikte düşünülməsi önerildi.

Yoksulluk ve çevre bağlamındaki konuşmalar neticesinde ise çevrenin fiziksel, sosyal ve ekonomik yönlerinin gözardı edilemeyeceği ortaya çıkmış ve Türkiye'nin önemli çevre sorunlarıyla karşı karşıya olduğu vurgulanmıştır. Tüm Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda ise sadece "sözde" diyebileceğimiz anlamda önlem, görüş ve analizler mevcuttur. Bu haliyle çevre hem Türkiye'de hem de bölge için bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla birbirine bağlı olmak üzere eğitim, araştırma, analiz ve örgütler düzeyinde irdelenmesi ve önlemlerin ve çözümlerin bulunması önerilmiştir.

Yukarıda belirtilen sonuçlar bağlamında bölgede gerçekleştirilen bir uygulama da aktarıldı; Van örneği idi bu. 1984'ten bu yana bölgede terör ve çatışma nedeniyle 2 bin 500 köy ve mezranın halkı göç etmiş ve Van nüfusu üç kat artmıştır. Kentte dere yataklarında, varoşlarda yaşayan göçmenlerin sorunlarını çözmek üzere, yine merkezi yönetimin izniyle ama bir anlamda sivil toplum kuruluşlarının önerisiyle 80 milyarlık bir fon tahsis edilmiş; bu fonla 15'e yakın resmi ve sivil kurum 258 aileye konut inşa ettirmiş veya etmiştir. Ayrıca halı ve kilim projesi, uygulamaya konmak üzere ilerlemiş durumdadır. Bu haliyle Van projesi yoksulluk ve göç bağlamında belki küçük, ama başarılı bir model olarak ortaya çıkmış ve devlet, sivil toplum kuruluşları ve yöre halkı -yerel yönetimde yaşayan bireyler- işbirliğinin zorunlu olduğunu ortaya koymuştur. Bu anlamda da katılımın olmaması halinde soruna çözüm bulunamayacağı vurgulanmıştır.

Özellikle göç ve göçün kentlere ve kentlilere etkisi konusunda belki radikal bir çözüm olarak merkezi yönetimin, göç edenlerin isteklerine bağlı olmak üzere -zorunlu değil yani- geldikleri yerlere dönmelerine yönelik bir rehabilitasyon programını mutlaka gündeme getirmesi gerektiği de ifade edilmiştir.

Benim raportörlüğünü yaptığım ikinci panel ise "Türkiye'de Yerel Yönetimler" konusundaydı. Son elli yıldaki teknoloji, nüfus artışı, kentleşme konusunda dünyada görülen gelişmelerin uzantısı olarak "Yerel Gündem" kavramının ortaya çıktığı; bu kavram çerçevesinde kişisel, toplumsal ve ülke politikalarında birtakım değişikliklerin kaçınılmaz olarak yaşandığı ve yaşanması gerektiği gündeme getirilmiştir. Dolayısıyla dikey ve yatay demokratik yerinden yönetim (desantralizasyon) zorunlu hale gelmiştir. De-

neyimler, çözümün yetki devrinde değil, yetki paylaşımında olduğunu göstermiştir. Dikey ve yatay ortaklıkların, yani merkezi ve yerel yönetimlerle, yerel yönetimlerin kendi aralarında yatay ortaklıkların olduğu vurgulanmıştır. Bundan çıkan sonuç şudur: “Sürdürülebilir kalkınma” ve “halkın katılımı” olarak temel iki hareket noktası vardır. Yerel yönetimlerin çoğulcu, katılımcı bir formülasyonla halkın kendi kültür ve bölge farklılığını yönetime yansıtmasına imkân verecek bir şekle dönüştürülmesi önerilmiştir. Bu bağlamda yerel parlamentoların yasa çıkarabilmesi ve vergi koyabilmesi ve yerel yönetim üzerindeki ekonomik, mali ve idari vesayetın kaldırılması öngörülmüştür. Yerel parlamentoların hem halkın görüşlerinin yansıdığı merciler oldukları, hem de ileride merkezi yönetimde görev alacak kişiler açısından birer siyasal okul görevi yaptıkları vurgulanmıştır.

Belediyelerin son zamanlarda giderek daha demokratik kuruluşlar olma özelliği göze çarpmaktadır ve belediyeler bu konuda merkezi yönetimi sıkıştırma amacıyla birtakım stratejiler uygulamaktadırlar. Belediyeler yetki devrini istemektedirler; ama yerel yönetimlerin veya belediyelerin devredilen bu yetkiyi kullanma konusunda çok becerikli oldukları da söylenemez. Uygulamalar, verilen yetkilerin bilinmediğini veya iyi kullanılmadığını ortaya çıkarmıştır. Bunun için de halkın katılımının, bir anlamda yerel yöneticinin yetersizliklerini karşılamak üzere bir çare olarak artırılması gerekmektedir. Konuyla ilgili olarak aktarılan Fransa örneğinde merkezi yönetimin kentlere ve yerel yönetimlere kredi verme yetkisini tanıdığı belirtilmiş ve bu sistemin hem kentin çehresini değiştirdiği, hem de kent yaşamına dinamizm getirdiği söylenmiştir. Bu bağlamda Güneydoğu için özel bir kredi sisteminin ve mali önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Çok aktörlü bir çözümü öngören “yönetişim” veya halka en yakın yerel birim tarafından yönetim modelleri bağlamında Türkiye’de bazı deneyimler vardır. Mersin, Van, Foça, Denizli gibi...

Genel bir toparlama yaparsak; devlet, sivil toplum kuruluşları ve bireylerin katılımı ile yetki ve uygulamaların paylaşımı sağlanırsa yerinden demokratik yönetimin, çok ortaklı çözümlerin ve bu bölgenin özel durumunu göz önüne alan mali ve idari projelerin oluşturulması kaçınılmazdır.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

Dr.CAN PAKER

*TESEV Yönetim Kurulu Başkanı
Türk Henkel Genel Müdürü*

Demokrasiler sivil toplumun, halkın demokratik sürece katılımının sadece seçimden seçime olmadığı, bunun bir süreklilik arz etmesi lazım geldiği ilkesine dayanmaktadır. Burada iki gündür Türkiye'de çeşitli konularda faaliyet yapan, hedeflerine ulaşmaya çalışan 35 sivil toplum örgütü gerek konuşmacı gerekse katılımcı olarak yer almıştır. Bu toplantının en önemli boyutu ise Türkiye'de ilk defa bu kadar çok sayıda sivil toplum örgütünü bir araya getirmiş olması ve bu örgütleri bölgenin sorunlarıyla tanıştırmak, onların buraya yaklaşmalarını sağlamak amacıyla bir platform yaratmış olmasıdır.

Tartışmamızın her aşamasında şunu belirttik: Sivil toplum örgütleri siyaseti gözleyecektir, eleştirecektir, katkıda bulunacaktır; ancak son aşama siyasi iradede ve siyasi karardadır. Şu anda karşımızda siyasi iradenin temsilcileri bulunuyor. Dolayısıyla önemli noktaları bir kez de ben özetlemek istiyorum.

Tartışmaları üç ana boyuta ayırabiliriz. Birincisi ekonomidir. Ekonomide önce genel önlemlerden bahsedildi, sonra özel olarak bölge tartışıldı ve ekonomik sonucun bölgeden alınacağı fikri hâkim oldu. Kişisel girişim ve bölge halkı insanının becerisinin bu bölgenin geleceğinde esas rolü oynayacağı

görüşünde birleşildi. Kamunun altyapı yatırımları ve finansal, kredisel desteklerde bulunmasının gerekli olduğu; ama bununla sınırlı kalması gerektiği vurgulandı. GAP nedeniyle tarımın önemine değinildi. Sosyal olarak sivil toplum örgütlerinin rolünün önemli olduğu, sade bölgedeki değil bütün Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin bu işin içinde olması gerektiği vurgulandıktan sonra önemli bir konu olarak göç gündeme getirildi. Göçün ekonomik ve sosyal olarak ortaya çıkardığı durumun artık tersine çevrilmesi lazım geldiği ve bu tersine çevirmenin pek çok soruya ilk aşamada cevap olabileceği vurgulandı. Bir önemli boyut da kadın meselesiydi. Yönetimsel olarak ise ağırlıklı görüş yerinden yönetim ve katılımı sağlayan bir model yönündeydi. Bölgenin ekonomik geleceğini yine bölge insanının belirleyeceği öngörüldü.

LÜTFULLAH KAYALAR

ANAP Milletvekili

Bölge ve Türkiye'nin geneliyle ilgili bir çok konu detaylı denebilecek bir açıklıkla burada dile getirilmiş bulunmaktadır. Bu panelde, bu derece geniş bir perspektif içerisinde dile getirilmiş olan konular inşallah bundan sonra gerek hükümet seviyesinde, gerekse bölgedeki değişik birimlerin yapacakları uygulamalarda faydalı olurlar. Bu toplantının belki de en önemli taraflarından birisi 30 civarında sivil toplum örgütümüzün katılımıyla yapılmış olmasıdır. Demokraside katılımın artırılması idealini icraata geçirmenin zamanı çoktan gelmiştir. Burada bunun güzel bir örneğini görmekten de ayrıca memnun olduğumu ifade etmek istiyorum.

Biraz önce yapılan açıklamalar ışığında baktığımızda özellikle üzerinde odaklanılmış konular olduğunu görüyoruz. Ekonomi ile ilgili olan bölümlerde ekonomik istikrardan bahsedildi. Ekonomik istikrarla birlikte enflasyon, sürdürülebilir büyüme konularına da değinildi. Bunların hepsi gerçekten çok değerli fikirlerdir; ama asıl önemli olan belki bir çok platformlarda söylediğimiz gibi siyasi istikrarla ekonomik istikrarın iç içe olduğu ve siyasi istikrarı sağlayamadığımız zaman ekonomik istikrarı sağlamanın da fevkalade güç olduğudur. Bugün ülkemizde siyasi istikrarın sağlanması konusunda bazı adımlar atma noktasında olduğumuzu ifade etmek istiyorum. Bunu bir sıkın-

tı şeklinde de nitelendirmiyorum; çünkü ümitsizlik aşılamamız doğru değildir. Bugünü iyi tespit ederek ülkemizin geleceğini iyi planlamamız, eksiklerimizi iyi görmemiz ve bu eksikleri giderme noktasında hedeflerimizi ortaya koyarak çalışmamız lazımdır. Oysa biz bir yıl %11 büyüyoruz; ama ertesi yıl eksi bir küçülüyoruz. O zaman %11'lik büyümenin de çok fazla yararını görmüyoruz. Buna paralel olarak birtakım inişli çıkışlı dönemlerimiz olduğu doğrudur; ama bu çalkantıların içerisinde de demokrasimizi daha geliştirerek çıkacağımıza olan güvenimizin tam olduğunu da özellikle ifade etmek istiyorum.

Türkiye genelini, tüm bölgelerimizi etkileyen siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın yanı sıra bölgede, ayrıca birtakım huzursuzluklarımızın olduğu da aşikârdır. Bölgemizin ekonomik olarak kalkınmasını sağlamamız lazımdır. Ekonomik kalkınma ile ilgili Türkiye'nin 1980'lerde yaptığı genel tercihe paralel olarak özel girişimin artırılması ve buradaki insanlarımızın bu kalkınmaya sahip çıkması gerekmektedir. Ama bütün bunları yapabilmek için Türkiye genelindeki huzurla birlikte, bölgedeki huzur ve güven ortamının da müsait olması lazımdır. Dolayısıyla siyasiler olarak bu nokta konusunda fevkalade dikkatli olmak durumundayız. Şunu açıklıkla ifade etmek lazım ki bazı eksiklerimiz olmuştur. Bu eksiklerimizi olmamış farz edersek bir yere varmamız mümkün değildir. Nitekim gerek Ankara, İstanbul gibi büyük şehirlerdeki iş adamlarımızla yaptığımız görüşmeler, gerekse bu toplantı süresi içinde Diyarbakır'daki temaslarımız neticesinde belli birtakım potansiyeller olduğunu gördük. Ama bu potansiyeller bölgede kullanılmayıp, Türkiye'nin başka bölgelerine gitmektedir. Bu yönelişin altında yatan neden güven unsurunun olmamasıdır. Mesela bölgeyle ilgili olarak bugüne kadar hükümetlerimiz tarafından açıklanmış birçok paket vardır. Ancak bu paketlerin içerdiği projeler merkezi olması, yani yörede hazırlanmamış, yöreyle iç içe olmaması nedeniyle tam uygunluk sağlanamamıştır. Demek ki, bu projeleri bölgedeki sivil toplum örgütleriyle, ticaret ve sanayi odalarıyla, esnaf teşekkülleriyle, işadamlarıyla ve tabii ki devletin buradaki değerli yetkilileriyle birlikte hazırlamamız ve bunları benimsetebilmemiz için onların sahip çıkmasını sağlamamız gerekmektedir.

Şimdiye kadar hazırlanan paketlerde -siyasetçiler adına da üzülerken ifade etmek istiyorum- pek samimi olamadık. "Olamadık" tabirini ben kendi şahsımı da içine katarak ifade ediyorum. Burada şu veya bu görüşün propagandasını yapmak istemediğim için bunu özellikle açarak ve vurgulayarak

söylüyorum. Maalesef siyasilerin bölgeye bakışları, çok fazlaca önem verdikleri, sandığın ne kadar dolu olup olmadığı noktasında odaklanmaktadır. Yani “bölge insanından sandık zamanı ne kadar destek alabilirim; bunun için de neler söyleyebilirim” tarzında bir yaklaşım mevcuttur. Samimiyetsizlikten kastım budur. Belli dönemlerde belli destekleri nasıl alabiliriz tarzındaki suni ve samimi olmayan yaklaşımdan dolayı bugün bölge insanı verilen sözlere güvenmeme durumuna gelmiştir. Ve bu fevkalade tehlikelidir. Esasında Türkiye genelinde de siyasetçiye karşı güvenin azalması yönünde bir gelişme vardır. Ama özellikle bu bölgede bugüne kadar hazırlanan ve sunulan paketlerin gerçekleşme oranı çok düşüktür.

Bölgede kaynak sorunu üzerinde de duruldu. Seçimlerden önce verilen beyanatlarda çeşitli vaatlerde bulunuluyor. Siz “Bunlarla ilgili kaynağı nereden bulacaksınız?” diye sorabilirsiniz. Ama siyasetçiler tarafından “Kaynak yok diye bunları söylememelik edebilir miyim?” şeklinde bir görüş ortaya konuyor. Oysa siz bu söylediklerinizi yapamadığınız zaman siyasetçiye, verilen söze karşı güvensizlik ortamı doğuyor. En büyük tehlike olarak ifade etmek istediğim olay budur. Bugünkü siyasi sıkıntıların altında da maalesef bu mantık yatmaktadır. Ama bu durum bölge için ayrıca daha değişik bir anlam ifade etmektedir. Bölge insanı bildiğimiz nedenlerden dolayı büyük sıkıntılar içerisinde. Göç konusu dile getirildi. Doğrudur, 2 bin 500 köy boşaltılmış, milyonlarca insan köylerinden, mezralarından kopmuştur. Kopmamaları hepimizin dileğidir. Ama bugün ortada bir gerçek vardır. Ve bu insanların isteğe bağlı olarak yerlerine geri dönmeleri sağlanmalıdır. Bu şu anda devlet politikaları içerisinde öncelikle ele alınması gereken konuların başında gelmektedir. Bu konuların ele alındığına dair değerli yetkililerimizden beyanatlarda duymaktayız. Ama bütün insanlarımız gibi artık diyoruz ki, beyanatlarla bir yere gidemiyoruz. Beyanatın dışında acil, ciddi, uygulanabilir yöntemlerin ortaya konulması lazımdır. Ancak “isteğe bağlı olarak” tabirini fevkalade önemsiyorum. Çünkü dün burada bir ilçemize gitme imkânını buldum. Şu anda nüfusu 150 bin olan bu ilçemizde anladım ki, göç edip gelenlerin bir çoğunun dönme temayülleri olmayabilir.

Türkiye'nin sanayileşme noktasında ortaya koyduğu bir hedef vardır. Bu hedef doğrudur. Ama Türkiye için bir başka doğru daha vardır. Türkiye'de bugün hâlâ tarım sektörü en yaygın ve temel sektör olma özelliğini korumaktadır. Bu özelliğini korumasının bir sakıncası da yoktur; sanayileşmeye de bir engeli yoktur. Aksine sağlıklı sanayileşmenin temeli tarım sektörünü

düzelten geçmektedir. Bunun en belirgin örneklerinden birisi ve bölge için çok önemli olan GAP'a büyük önem vermemiz gerekmektedir. Oysa görüyoruz ki, altı senedir tüneller bile tam kapasiteyle hizmete sokulamadı. 1 milyon 700 bin hektar alanın sulanması hedeflenirken şu anda sulanan alan 100 bin hektar bile değildir. Bu rakamlarda ufak tefek yanlışlıklar olabilir. Özellikle bu bölge için tarım sektörünün ayağa kaldırılmasında birincil derecede öncelikli konu sulamadır. Bunun dışında tohumdan başlayarak tarımla ilgili birçok eksiklerimiz bulunmaktadır. Bunları tamamlamamız, ayrıca makineleşmede ve tarımsal eğitimde atılımlar yapmamız gerekmektedir. Bölgenin tarımsal potansiyelini dünyayla entegrasyon içerisinde ele almak mecburiyetindeyiz. Daha önceki konuşmalarda da dile getirilen kuşku- lar da haklılık payı vardır. GAP bölgesinde yapılacak üretimin planlı olması gerekmektedir. Özellikle üretim patlamasını ihracata kanalize ederken tamamlayıcı olma hedefini göz önüne almamız lazımdır. Yani hangi sezonlar- da üretim yaptığımız, o sezonlarda bunların ihracat pazarının olup olamaya- cağı ve aynı şekilde üreteceğimiz ürünlerin dünya piyasalarında rekabet e- dip edemeyeceği gibi konular çok geniş anlamda bir entegrasyon içerisinde ele alınmalıdır. Bununda ötesinde havayolundan tutun, demiryolu, karayol- ları, limanlarla ilgili konuların, sigortacılıkla, bankacılıkla ilgili işlerimizin bir bütünlük içinde düşünülmesi gerekmektedir.

EROL ÇEVİKÇE

CHP Milletvekili

1 963 yılından bu yana gerek Devlet Planlama Teşkilatı'nda iken gerekse siyaset hayatım boyunca bu yöreye ve bu tip toplantılara belki on beş-yirmi kere geldim. Ve benim katılmadığım yüzlerce toplantı oldu. Burada bahsi geçen konuların -inanmanızı isterim- 25 sene evvel aynı başlıklar altında ele alındığını, aynı sözlerin söylendiğini ve bu panelde ortaya çıkan sonuçların da müteakip defalar raporlarla yazılı veya sözlü olarak ifade edildiğini biliyorum. Türkiye'de hep görüşülmüş, konuşulmuş o kadar bilinen şeyler ki... Bunları konuşmaların önemini küçültmek için söylemiyorum. Ama sonunda her şey gelip bir noktaya bağlandı ve dendi ki: Çözüm siyasaldır.

Güneydoğu ve Doğu'daki ekonomik ve sosyal sorunlarımız belki nedenleri açısından ekonomiktir, sosyaldır, tarihseldir, yapısalıdır; ama artık kesinlikle şunu görelim ki, çözümleri bütünüyle siyasaldır. Çünkü çözüm teknikleri açısından bilinmeyen şeyler değildir. 1925'lerden beri bu yöre için önemli politikalar ortaya koymuşuz. Önce devlet üretme çiftliklerini kurmuşuz ve önce tarımdan başlayalım demişiz. Altyapı yok demişiz, onun üzerine gitmişiz. Ben 1973'de ilk seçtiğim zaman Birinci Ecevit Hükümeti'nin Bayındırlık Bakanı olarak hemen bu tarafa geldim. Çünkü biz DPT'deki ça-

lişmalarımız dolayısıyla bu yörenin en önemli eksikliğinin altyapı olduğunu biliyorduk. Ve geldiğimde gördüm ki -bugün de aynı şeyi iddia ediyorum-Türkiye'nin öyle yöreleri var ki, altyapı açısından buradan çok geride. Ona rağmen bütün hükümet dönemlerinde bu tarafa çok büyük kaynak aktarıldı. Üzerinde günlük bir aracın işlediği bile az görülen yerlere büyük yollar yapıldı.

Yoksullukla bağlantılı şunu söylemek istiyorum; tarihsel olarak baktığımızda dünyanın her yerinde Afrika'da da, Asya'da da, Türkiye'de de eğer insanlar bir yerlerde yaşamaya başlamışlarsa orada ekonomik altyapı vardır; toprak, su, güneş vardır; dolayısıyla ürün de vardır. Zira insanlar yaşanmayacak yerde hiç bir zaman oturmamışlardır. Onun için yoksulluğun temelinde doğadan kaynaklanan, tarihten gelen bir eksiklik yoktur. 2 bin 500 köy boşaldı diyoruz. O köylerde oturan insanlar büyük boyutta tarım ve hayvancılık yapabiliyorlardı. Dünyanın her yerinde olduğu gibi -Afrika'daki, Asya'daki, Hindistan'daki yoksulluk için de aynı şeyi iddia ediyorum- çözüm siyasaldır. Çözümün siyasal olmasının ötesinde nedenleri de siyasaldır. Olaya bu cepheden yaklaştığımızda yıllardır siyaset konusunda üstümüze düşeni yaptığımızı elbette söyleyemeyiz. Ama ben siyasal derken kastetmeye çalıştığım siyasi karar organlarının işlerliği değil. Esas söylemek istediğim siyasi görüş farklılığıdır. Siyasi ideolojiler, siyasi çizgi ve programların farklılığı dolayısıyla gerek yoksulluk, gerekse Güneydoğu ve Doğu Anadolu sorunumuz karşısında ciddi bir farklılaşmanın olduğunu ve bunun altında da ciddi çözüm fırsatlarının bulunduğunu görmemiz gerekmektedir. Önemli olan siyasi farklılaşmayı veya anlayıştaki teorik farklılığı görebilmektir. Dünyadaki örneklerinde de benzer sorunların üstesinden gelmedeki başarı konuya siyasi anlayış farkı içinde yaklaşmakta, ve teorik tutarlılığı korumaktadır. Eğer sol siyasetler, sosyal demokrat siyasetler ciddi bir iktidar gücünü elde edip de bu konulara yaklaşma fırsatını elde edemezlerse, bu sorun çözülemez. Çünkü siyasi anlayışın altında yatan destek, onu neticelendirme iradesi teorik olarak yoktur.

Türkiye'de İstanbul'un, Manisa'nın, Trabzon'un, Samsun'un, Adana'nın da eksiklikleri vardır. Bu illerin de havaalanına ihtiyacı vardır; altyapı eksiklikleri vardır; baraj ihtiyacı vardır. Yani bu illerden büyük bir kaynak eksiltilecek ve Doğu'ya aktarılacaktır. Esasında devlet tükenmiştir; devletin artık ekonomik, sosyal sorunları çözecek kaynağı yoktur. Ya borçlanmaya gitmektedir, ya da faize. Ya da yeniden borçlanmak için finansmanın altyapısı hazırlanmaktadır.

Devleti küçültmek gibi bir iddia var. Onun altında yatan anlayış nedir? “Devlet biran evvel küçüle küçüle gitsin. Maaşını verebilir bir devlet haline gelsin. Zira Türkiye’de başka sorunlarla ilgili olarak hükümetlerin yapacağı bir şey kalmadı. Öyleyse bu yöreler başlarının çaresine baksınlar!” Teorik olarak sağ partilerin program ve iddiaları dünyanın her yerinde böyledir. Ben arkadaşlarımla siyasi tartışma yapmak için söylemiyorum bunları; kendilerini kınamak için de söylemiyorum. Ama gerçek budur. O nedenle konuya siyasal bakarken siyasal farklılaşmanın ve siyasal iddiaların kendi sorumluluğu ile birlikte bakmak gerektiğini ifade etmek istiyorum.

Kısacası bu yöre sorunlarını bilmektedir. Aydınlar da, bilim adamları da, politikacılar da bilmektedir. Teknik açıdan bilgi eksikliği yoktur. Hiç kimse kimseyi burada yeni bir şeyle donatmaya çalışmasın. Dünyada bu kadar kötü gelir dağılımı olan bir ülke daha kalmadı. Bu kadar kötü bölgeler arası gelir dağılımı olan bir ülke de dünyada yoktur. Biz her yıl biraz daha kötüleştik. Sorunlar bilinmektedir, sorunların çözümü siyasaldır. Siyasal derken toplumun o siyasetleri, farklı görüşleri görmesi, ona göre gerekene görev vermesi gerektiğini ifade etmek istiyorum.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

AHMET TAN
DSP Milletvekili

Gazeteci olarak bölgeye birçok defa gelmişim. İlk defa politikacı olarak burada bulunuyorum. Bu toplantı şimdiye kadar bölgede yapılanlardan farklı bir nitelik arz etmektedir ve yeni bir açılım başlatacağı umudunu sizlerin de paylaşacağına inanıyorum.

Demokratik Sol Parti geçen yılın başında bu bölgeye bir heyet göndermişti ve bir rapor hazırlamıştı. Bu raporun tespit ettiği önemli iki noktayı size arz etmek istiyorum. Bu iki husus, bölge insanının kendisini öteki yörelerde yaşayan yurttaşlardan farklı gördüğü ve devletin de bu bölge insanına farklı baktığı yolunda bir inanca sahip olduğudur. Eğer burada stratejiler tartışılıyorsa bu iki inancın aşılması ve değiştirilmesi ilk hedef olmalıdır. Çünkü bu durum bölge insanı için bir zihni kilitlenmeyi oluşturmaktadır. “Bize farklı bakıyorlar; biz bu devletin ikinci sınıf vatandaşlarıyız” gibi ifadeler - telaffuz edilmese bile ki, ediliyor- rahatsızlık yaratmaktadır ve ortadan kaldırılması gerekmektedir. Stratejiler uygulanmadan önce bu zihni kilit açılmalıdır.

Diyarbakır'ın ara sokaklarına girildiği zaman ilk göze çarpan şey açlık ve sefalettir. Tabii ilçeleri, köyleri hiç karıştırmamak lazım! Bu stratejilerin uygulanmasından önce açlık ve onun temelinde yatan işsizlik önlenmelidir. Zi-

ra açıklık ve sefalet şu anda stratejilerin salimen uygulanmasını engelleyen en önemli kanayan yaradır. Bunun acilen, bir ilkyardım müdahalesiyle önlenmesi gerekmektedir. Çünkü gerçekten psikolojik bir yıkım söz konusudur. Bölgede herkes işsizlikten, açıklıktan, yoksulluktan ve yokluktan şikayet etmektedir. Bu şikayetlerin belli bir seviyeye getirilmesi ve nihayet durdurulması lazımdır. Bu konuda acil müdahale ihtiyacı gözlenmektedir. Daha sonra stratejilerin tartışılması veyahut da stratejilerle ilgili adımların atılması gelebilir.

Bölgenin sahip olduğu avantajlar hakkında şimdiye kadar çeşitli raporlar hazırlandı. Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluş yıllarından bu yana üzerinde en çok mürekkep harcanmış konu Doğu'daki insan gücü potansiyelidir ki, buna "ucuz işgücü" deniyor. Ancak "ucuz işgücü" tabiri biraz onur kırıcı. Ben "işgücü fazlası" demeyi daha uygun buluyorum. Çünkü insan emeğinin, işgücünün ucuzluğu arkasından insan haklarının da ucuzluğunu getirmektedir. Yoksullukla mücadele stratejilerini belirlerken bölgenin bu avantajını da kullanmak gerekir. Ucuz arazi de bölgenin bir başka avantajıdır. Hem de büyük bir avantaj... Çünkü yeni işyerleri, fabrikalar, işletmeler açmanın en büyük maliyeti arazi kullanımından kaynaklanmaktadır ve büyük kentlerde arazi fiyatları dünyanın büyük metropollerleriyle yarışacak derecede artmıştır.

Bölgede hammadde potansiyeli bakımından önemli bir stratejik altyapı mevcuttur. Bir de doymamış bir pazar söz konusudur. Çünkü nüfus gençtir ve tüketim alışkanlığı -olumlu veya olumsuz olarak nitelendirilebilir ama bir gerçektir- medya tarafından körüklenmektedir. Bir de bölgenin üç ülkeye sınırı olması dolayısıyla başka ülkelerin kazanç sağlayamadığı sınır ticareti imkânı vardır. Bu avantajların yarattığı motivasyonla iş dünyasının buraya yönelmesini sağlamak sıkça sözü edilen konulardan birisidir. Ancak tüm bu avantajlara -işgücü fazlası, ucuz arazi, verimlilik vaadi, hammadde potansiyeli, doymamış pazar gibi- rağmen "Neden hâlâ bir şey yapılmıyor?" sorusu geliyor insanın aklına. Herhalde üç gündür burada aranan da budur; yani bir nevi pişirme reçetesi...

Hükümet programlarına bakacak olursak 52., 53. ve 54. hükümetlerin Doğu'yla ilgili kalkınma konusuna büyük bölümler ayırmış olduklarını görüyoruz. Ancak bu bölümlerde sadece sözcüklerin ve paragrafların yerleri değiştirilmiştir. Yani buradaki sefaletin, yokluğun, açlığın ortadan kaldırılmasına ilişkin radikal çözümler bir türlü gerçekleşmemektedir.

Güneydoğu'ya nasıl ulaşabiliriz? Mademki amacımız strateji saptamak, o halde bir sınıflama yapmak gerekirse, öncelikle belirtmek gerekir ki, Güneydoğu ulaşılabilir bir bölge değildir. İleride üretim patlaması olacağını umut ediyoruz. Daha önce de belirtildiği gibi bu üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur. GAP dolayısıyla ortaya çıkacak olan ürün fazlası Türkiye'nin başını ağrıatacaktır. Bu konunun aşılması için ulaşılabilirlik ile ilgili bizim parti programında sözünü ettiğimiz demiryolu taşımacılığına ağırlık verilmesi gerekmektedir. Zira bugünkü imkânlarla yani taşıma suyla değirmen döndürmeye kalkmak Türkiye'yi boş bir faaliyete sürükleyecektir. Çünkü beş tonluk, on tonluk kamyonlarla binlerce kilometrelik tüketim merkezlerine nakliyat yapmak hiç rasyonel olmayan ve kesinlikle GAP'tan beklenen sonuçları vermeyecek bir yöntemdir. Bu yüzden bu stratejilerin içine Güneydoğu'nun ulaşılabilir hale getirilmesi, yani karayolu bağlantılarına paralel olarak demiryolu bağlantılarının da kurulması eklenmelidir.

İkincisi altyapının hazırlanmasıyla ilgili olarak devletin katkılarının gerekliliğidir. Bu konuda İngiltere'de Liverpool örneği verilebilir. Altyapısı hazırlanmış bölgelerde küçük ve orta ölçekli sanayilerin kurulmasına da devletin katkıda bulunması gerekir.

Türkiye'de KİT'ler adeta birer günah keçisi gibi bütün ekonomik tıkanıklıkların, bütçe dengesizliklerinin ve enflasyonun sorumlusu olarak görüldü. Halbuki KİT'ler önemli bir yönetim reformuna tâbi tutulduktan, iyi yönetildikten sonra kâra geçebilmektedirler. Dolayısıyla bölgede sosyal olarak bir istihdam yaratacağı çok açık olan KİT'lerin satılmasına biz parti olarak karşı çıkmaktayız. Haraç mezat KİT satışı Güneydoğu kalkınmasıyla çelişen bir manzara sergilemektedir.

Ayrıca küçük sanayiye önem verilmesi lazımdır. Çünkü büyük sanayi merkezlerinin kurulması için gerekli şartlar oluşuncaya kadar küçük sanayi insan gücünün değerlendirilmesine imkân sağlayacaktır. Zira bu işletmeler büyük sermayenin oluşturduğu işletmelere yan ürün temin edebilmektedir. Örneğin otomotiv endüstrisinin önemli bir yan ürünü olan otomobil keçesi bu yörede yapılabilir.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

SEDAT ALOĞLU

DYP Milletvekili

“ Türkiye’de yoksulluğun önlenmesi” adlı bir panelin Diyarbakır’da yapılması dolayısıyla üzüntülüyüm. Çünkü burası tesadüfen seçilmiş bir bölge değildir. Toplantının İzmir’de veya İstanbul’da değil de bu yörede yapılıyor olmasının bir anlamı vardır. Çünkü Diyarbakır yoksulluk denildiği zaman akla ilk gelen yerlerden biridir. Ama yine de elit üyelere sahip olan sivil toplum örgütlerinin buraya gelip bu tip programlar yapması beni mutlu ediyor. Demokrasinin asgari standartları olan yasama, yürütme ve yargının, dördüncü güç tabir edilen medyanın ve de beşinci güç addedilen sivil toplum örgütlerinin ahenkli çalışması hem bugünkü gelişmiş demokrasi anlayışlarına uygun ve gereklidir; hem de ülkenin ve artık global olarak düşündüğümüz dünyanın sorunlarını en iyi şekilde çözmek açısından fevkalade önemlidir.

Adını yıllarca tarif edemediğimiz bir sorun burada yoksulluk olarak geçmektedir. Bu sorunun kaynağına baktığımızda bazı coğrafi, sosyal ve tarihsel nedenler görmekteyiz. Bölge coğrafyası her ne kadar tarım konusunda bazı avantajlara sahip olsa da unutmamak lazım ki, dağlık bir bölgedir ve iklim şartları bir çok yöresinde çok ağırdır. Durumu daha da ağırlaştırın bazı sosyal şartlar da mevcuttur ki, onlar da feodal yapıdan kaynaklanmakta-

dir. Tarihi bazı sebepler de vardır; ancak burada o konuya uzun uzadıya girmeye gerek yok. Zira bunların bir kısmı çok yazıldı, çok söylendi. Bu tarihi, sosyal ve coğrafi problemlerin üzerine 1970'li yılların sonlarından itibaren ve özellikle 1980'li yıllarda çok büyük bir sıkıntı daha eklendi. O da terör idi. Teröre karşı devletin o tarihlerde oluşturduğu politika "eşkiyaya ölüm ve Kürt yoktur" oldu. Birinci prensip belki bu mücadelede doğru bir yaklaşımdı; ama ikincisi tartışmalı, hatta yanlış bir yaklaşımdı denilebilir. Çünkü bu ülkede Kürt kökenli milyonlarca vatandaşımız yaşamaktadır. Tarih boyunca da Osmanlı'dan başlayan ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nde devam eden bir birliktelik, beraberlik olmuştur. Dolayısıyla 1980'li yılları bitirdiğimiz, 1990'lı yıllara gelmiş olduğumuz zaman Türkiye adını koyamamış olduğumuz, ne tarafından el atacağımızı bilmediğimiz, üzerinde konuştuğumuz, çok da şikayet ettiğimiz ama tam olarak parmak basmaya kaçındığımız bir sorunlar yumağıyla karşı karşıya kalmıştır. Ben o zamanlar iş adamı kimliğimle ve çeşitli sivil toplum örgütlerinde meselenin sadece şikayet değil, çözüm üretme bazında da ele alınması gerektiğini defalarca dile getirdim. 1994 yılında da başında bulunduğum sivil toplum örgütü; İktisadi Kalkınma Vakfı bünyesinde bir çalışma yaptık. Bu çalışmayı 1994'ün sonunda açıkladık. Çalışmanın problemleri kategorize etme ve çözüm önerileri sunma kısmının sorumluluğu bana aittir. Çünkü yapmış olduğumuz çalışmanın adı "Türkiye'de Kürtler" idi ve çok çeşitli kesimlerden yoğun tenkit aldım. Beni ayrımcılıkla, ırkçılıkla suçlayan kişiler oldu. Ama ben Türkiye için doğru bir iş yaptığım inancı ile geri adım atmadım ve devam ettim. Siyasi kimliğe geçtiğimde bu düşüncelerimi ve çalışmamın özetini, aradan geçen iki yıl zarfında daha da olgunlaşmış bir şekilde, geçen sene Mart ayında İstanbul'da yapılan bir toplantıda tekrar dile getirdim. Bugün de aynı fikirleri savunuyorum.

Nedir bu sorunlar? Ben Güneydoğu ve Doğu'nun yaşamış ve yaşamakta olduğu sorunları üç ana başlık altında kategorize ettim. Bunlardan bir tanesi terör sorunuydu. Bunun detaylarına inmeye gerek yok; hepimiz biliyoruz. Fakat ana başlıklar halinde söylemek gerekirse, 1960'lı yılların sonunda ve 1970'li yılların başında esasen Marksist-Leninist bir örgüt olan PKK'nın, 1980 müdahalesinden sonra Kürtçülük şovenizmi altına sığınarak terör faaliyetlerini devam ettirmesiydi denilebilir. Bu maalesef bölge için çok büyük bir şansızlık olmuştur. Devletin bu durum karşısındaki refleksi "eşkiyaya ölüm, Kürt yoktur" politikası haline gelmiştir. Bu tabii ki bu bölgede gerek ekonomik, gerekse sosyal çok büyük sorunlar yarattı.

Terör olgusu mevcut ekonomik sorunları geometrik bir şekilde 1994-95'le-
re kadar iyice büyüttü. GAP'ın ve o tarihlerde akmaya başlayan yatırımların
önünü keserek bölgenin feodal yapısı, coğrafi yapısı dolayısıyla yaşamış
olduğu ekonomik sorunlara yenilerini ekledi. Körfez krizi de durumu iyice
vahimleştirdi. Körfez krizi, canlanmaya başlamış olan sınır ticaretini ve ö-
zellikle Irakla olan ticareti uzun yıllar engelledi. Üçüncü konu ise belki de ilk
ikisinden kaynaklanan bir sorundur ki ona da Kürt kimliği veya sorunun
sosyal, kültürel boyutu diyebiliriz. Tekrar edersek, yaşanan sorunlar terör,
ekonomik az gelişmişlik -ki onu bugün yoksulluk olarak ifade ediyoruz- ve
de sosyo-kültürel sorunlardır.

Bu sorunlarda terörle mücadele konusunda en etkin yöntemler kullanıldı
veya kullanılmadı; burada o tartışmaya girmekte fayda yoktur, fakat çok
büyük bir aşama kaydedilmiş ve bölgede çok büyük ölçüde huzur sağlan-
mıştır. Bunun en büyük ispatını ise ekonomik göstergelerde müşahede et-
mek mümkündür. Zira bölgeye özel sektör yatırımları gelmeye başlamıştır.
Rakamlar bunu ortaya koymaktadır. Ancak ekonomik alanda serbest piya-
sa ekonomisiyle planlı ekonominin çatışması şeklinde bir sorun görüyoruz.
Olağanüstü şartlar olağanüstü müdahaleler gerektirir. Mademki Türkiye'nin
Doğu ve Güneydoğusu olağanüstü şartlar altında yaşamaktadır o zaman
buraya sadece serbest piyasa ekonomisinin kuralları içerisinde bakmak doç-
ru değildir. Ben devletin yapılan bir makro plan çerçevesinde bu bölgeye ser-
best piyasa ekonomisinin ana kuralları dışında bir müdahalede bulunması,
bir teşvik politikası izlemesi, bir yatırım hamlesi başlatması ve teşvikten de
öte bir yardım, belki de sübvansiyon politikası izlemesi taraftarıyım. Bunları
da yazılı olarak çalışmalarımızda ortaya koyduk. Bugün terörden sonra
nisipli olarak başarılı olan ikinci nokta da bu alandadır.

1994'ün sonlarından itibaren Doğu ve Güneydoğu'nun sorunları daha so-
mut olarak ele alınmaya başlanmıştır. Türkiye'de birtakım tabular yıkılmıştır.
Bu konunun kapsamlı olarak tartışıldığı ilk televizyon programını hatırlıyo-
rum. Tartışmalarımız ancak sabah yedi civarında bitmişti ve en yüksek reyting
alan programlardan biri olmuştu. Yani işin tabuları bir tarafa bırakıldı ve bu
konunun çeşitli boyutları Türkiye'de rahatlıkla konuşulmaya başlandı.

Ekonomik konulara fazla girmek istemiyorum; çünkü zaten çok güzel
şeyler söylendi. İşin bir de kültürel veya sosyal olarak nitelendirdiğimiz ü-
çüncü boyutundan söz etmiştim. Hepimizin cesaretle söylemesi ve kabul et-

mesi lazım gelen bir husus vardır: Türkiye çeşitli etnik kökenlerden oluşan bir yapıya sahiptir. Bu en büyük özelliklerimizden birisidir. Bu yapıyı çok büyük topraklara hâkim olarak yaşamış olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan taşıdık ve onun mirasçıları olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşlarının etnik kökenlerinin de farklı olduğunu büyük bir onurla ve mutlulukla kabul etmemiz lazımdır. Zira bu kültürel zenginliktir; toplumsal sinerji getirmektedir. Bu toplumsal sinerji belli zamanlarda sıkıntılar yaratmakla beraber, eğer demokrasinin iyi işlemesine imkân verirse Türkiye'yi gerek iktisadi, gerekse sosyal açıdan hızla gelişen ülkeler arasına sokacak bir güce dönüşebilir. Dolayısıyla bu konudaki en temel önerimi de böyle ifade ediyorum ve daha da öteye giderek "Çeşitli konularda araştırma enstitüleri kuruluyor da niye bir Kürdoloji Enstitüsü kurulmuyor? Neden devlet destekli Kürdoloji Enstitüsü olmasın?" diye soruyorum. Niye devletin kabahatinden dolayı Türkçe'yi yeterince öğretememiş olduğumuz bu bölgede GAP Televizyonu -hangi lehçede olduğu tartışılabilir ama- Kürtçe haber programı yapmasın? Bunların yapılmasını öneriyorum.

Konuşmalarda değinilen bir iki konu hakkında da bir şeyler söylemek istiyorum. Öneriler arasında yerel parlamento fikri öne sürüldü. Bu konuda çok dikkatli olmamız lazımdır. Yerel yönetimlerin güçlerinin artırılması konusu bir çok hükümet programında yer aldı. Bu Türkiye'nin kabul etmiş olduğu bir şeydir; hatta Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na da girmiştir. Ama yerel parlamento Türkiye'de üniter devlete karşı bir olgu olarak çıkmaktadır. O anlamda söylenmese dahi o tarafa çekilmektedir. Dolayısıyla bu konuda hassas olmamız gerektiğini düşünüyorum.

GAP'ın getireceği üretim patlaması konusunda şu anda korku duymamıza gerek yoktur. Üretimi bir yapalım, planmasını da yol boyunca yaparız. Ben planlamaya karşı olan bir kimse değilim. Hatta iyi planlamanın iyi bir başlangıç olduğunu söylüyorum ama İstanbul'a ilk köprü yapılırken de "bu köprü nasıl dolacak?" diyorduk. Oysa ikinci köprü de yeterli değil; üçüncü köprü de yeterli olmayacaktır. Türkiye'nin öyle büyük bir dinamizmi var ki, üretilen gayet çabuk tüketiliyor. Ayrıca bu bölgeden sağlanacak üretime komşu ülkelerin ihtiyacı olduğunu da biliyoruz.

Bir milletvekilimizin "Çözüm siyasaldır" sözünü açmak istiyorum. Bu sözün içeriğine katılıyorum. Ama bu söz Batı tarafından bize söylendiğinde "Bunlar Türkiye'yi bölmek istiyorlar." diye toplum olarak yıllarca mücadele

verdik. Halbuki yanlıştı. Zira "Siyasi irade gereklidir; siyasilere bu konuda ön ayak olması gerekir" denilmek isteniyordu. Sanırım Sayın Çevikçe de bunu ifade etmek istedi. Batılılar da esasen bunu böyle söylemek durumundaydı; ama biz parçalanma endişesi içine düştük.

Bölgedeki KİT'ler konusunda iki sefer düşünülmesi ve bazı KİT'lerin kapatılma yerine büyütülmesi taraftarıyım. Ancak KİT'lerin Türkiye'de haraç-mezat satıldığı ifadesine katılamayacağım. Haraç-mezat ne anlama geliyor tam bilmiyorum; ama mezat gibi satılmasını da istiyorum. Çünkü mezatta açık arttırmaya gidilir; herkese açıktır ve en yüksek fiyatı veren alır. Dolayısıyla doğrudur.

Bunların hepsini düzeltmemiz için ben Türkiye'nin saymış olduğumuz reformların yanında bir "anlaşış ve davranış reformu"na ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Bu tarz konularda demokrasinin vazgeçilmez üç unsuru -yasama, yürütme ve yargı- medya ve sivil toplum örgütleri bir görüş, davranış ve anlaşış reformu içinde olmalıdır. Türkiye'de bu konuların medya ve sivil toplum örgütleri tarafından -aynı zamanda yasama tarafından- daha fazla gündeme getirilmesini arzu ederdim. Ama bazı klinik ve adli vakalarla gündemi işgal ediyoruz ve Türkiye'nin çok önemli olan makro düzeydeki konularını maalesef ikinci planda tutuyoruz. Türkiye'nin gündemini Taksim Camisi'ne veya kurban derisine kurban etmeyelim. Hac ziyareti bu göçü, Taksim Camisi buradaki yapılaşmayı, kurban derisi ise insan derisini u-nutturmamalıdır.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

ÖMER VEHBİ HATİPOĞLU

RP Milletvekili

Sayın Aoloğlu'nun da belirttiği gibi ben de kendi şehrimde, Diyarbakır'da açlığı, yoksulluğu konu alan bir organizasyonun olmasından üzüntü duyuyorum. İsterdim ki, bu salonda kalkınmış bir bölgenin kalkınmışlığının doğurduğu sorunları tartışalım. Ancak bu tür bilimsel, entellektüel toplantılara çok ihtiyaç vardır. Ama şu salonda yaptığımız konuşmaların, ortaya koyduğumuz çözüm önerilerinin çok acil çözüm bekleyen yüz binlere kısa vadede ne tür çözümler getirdiğini de müzakere etmemiz gerekir.

Buradaki konuşmalarım bu panele katılan hiçbir milletvekili arkadaşşıma yönelik bir tenkit değildir. Hiçbir hükümete yönelik de değildir. Eleştirilerimden payını alması gereken varsa -benim mensubu bulunduğum siyasi parti dahil olmak üzere- ona yöneliktir. Öncelikle bir özeleştiriye bulunmak istiyorum. XX. yüzyılın son çeyreğinde, XXI. yüzyıla girerken Türkiye'nin bir parçası olan ve bin yıldır aynı kaderi paylaşmış olan bu bölgede yaşanan dramı, açlığı, yoksulluğu konuşuyoruz. Ama bu bölgede gerçekleşen insan hakları ihlallerini, demokrasiye ilişkin sorunları ve güvenlik adı altında insanımızın muhatap kıldığı zulmü konuşmaya cesaret edemiyoruz. Bunun da altını çizmek gerekir. Her şeyden önce Türkiye'de bu sorunu tartışmak uzun süre yasaklanmıştır; bu bir tabudur. İnsanlar bu sorunu tartışmaktan

kaçınmışlar; ifade etmekten ürker hale gelmişlerdir. “Bu ülkede bir Kürt sorunu var!” dediğiniz zaman bölücülük suçlamasına muhatap olmuşsunuzdur. Oysa ki, karşısındakileri bölücülükle itham edenler asıl bölücülüğün iş yokluğuyla, aş yokluğuyla, ilaç yokluğuyla gerçekleşeceğinin bilincinde değillerdi. Yani bölücülük kendi kendine varolan bir olgu değildir. Eğer bir ülkede işsiz iş varsa; aç aş, çocuğa okul, hastaya ilaç varsa ve de her şeyden önce özgürlük varsa o ülke bölünmez. İnsanları kovsanız da hiç kimse hiçbir yere gitmez. Ama ekmek , iş ve özgürlük yokluğu teröristin ekmeğidir. O zaman o ülkede terörist de olur; terör olayları da olur ve ülke gerçekten çok ciddi bir bölünme sorunuyla karşı karşıya gelir. Tabii bu tür düşüncelerin bölgemizin dışındaki milletvekili arkadaşlarımızca ifade edilmiş olması da çok daha doğru ve etkileyici olur diye düşünüyorum.

Bundan on beş-yirmi yıl önce bölgede kendi kendine yeterli, kendi kendine dönen bir ekonomik çark vardı. Köylü vatandaşımızın çifti çubuğu, belki iki-üç tane büyük baş hayvanı vardı. Kendi kendine yeten bir ekonomik çarktı bu. Ama köylerini yaktuk; hayvanlarını telef ettik; köyleri yakmakla yetinmedik ormanları kestik; meraları dağıttık ve insanları çiftini çubuğunu bozarak göçe zorladık. Kim zorladı? Terör zorladı; terörün beraberrinde diğer etkenler zorladı. Sonra ne oldu? Bu insanlar büyük şehirlere geldiler. Diyarbakır'ın varoşlarında bugün yaşanan insanlık dramının temelinde bu vardır. Bu insanların ellerinde üç-beş kuruşluk bir artı değerleri vardı; onu da bir kaç ayda, bir kaç yılda tükettiler. Neticede yüz binlerce insan yaklaşık on beş yıldan beri üretimden kopuk vaziyette yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla “Diyarbakır'da yoksulluk ve yoksullukla ilgili bir panel üzücüdür.” derken bu panel oldu diye utanç da duymuyorum. Diyarbakır halkı da bu açlığa bu sefalete terk edildiği için utanç duymuyor. Asıl utanç duyması gerekenler bu halka bu muameleyi reva görenler ve hâlâ gerçek, somut çözüme yanaşmayanlardır. Bunu öncelikle vurulamak istiyorum.

Bir milletvekili arkadaşım “hükümetler geldi gitti, ama hiç bir radikal çözüm yok” dedi. Ben bu milletvekili arkadaşşıma şu soruyu yöneltmek istiyorum: “Bu tepkici, bu alıngan, bu suçlayıcı toplumsal cinnetin içinde, böyle bir kamuoyunun içinde siz hangi radikal çözüm önerileriyle bu sorunu çözeceksiniz?” Bu bölgede ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için her şeyden önce can güvenliğinin sağlanması lazımdır. Güvenliğin sağlanabilmesi için de barışın sağlanması lazımdır. Barışın sağlanabilmesi için insanların ar-

tık gözyaşı dökmemesini temin etmek gerekir. Türkiye Büyük Millet Meclisi üç ay önce PKK örgütünün elindeki esir Türk askerlerini kurtarma teşebbüsünde bulunmuştu. Bir arkadaşımız Kuzey Irak'a gitmiş ve PKK'nın elindeki Türk askerini -PKKlı'yı değil- kurtarmaya çalışmıştı. Ama neredeyse toplumsal linçe muhatap olacaktı. Barışa yönelik teşebbüsleri eğer bu şekilde değerlendirirsek bu ülkede bir arpa boyu yol almamız mümkün değildir.

Gelelim ekonomik sorunun çözümüne... Değerli konuşmacılar duyarlılığımı başışlasınlar ama her nedense bölgemize gelip, bölgenin ekonomisine ilişkin kanaat ve düşüncelerini bize aktarma lütfunda bulunan değerli ekonomistler, siyasetçiler bize hep hayvancılığı ve tarımı öneriyorlar. Doğrudur; bu bölgede tarım ve hayvancılığın sektör olarak çok önemli rolü vardır; ama biz sanayileşmek de istiyoruz. GAP dolayısıyla tarım ve hayvancılığa da önem verelim. Ama bakıyorum Diyarbakır'da bazı projeler uygulanıyor; arıcılık, tavukçuluk, hindi üretimi, ipek böcekçiliği vs... Kaymakamlar, "Şu kadar aileyi falan işle geçindirmeye çalışıyoruz" diye anlatıyorlar. Ne var ki kalıcı, o aileleri, o insanları topluma kazandırıcı ekonomik faaliyetleri görmek mümkün olmamaktadır. Sorun belirtildiği gibi siyasaldır. Yani siyasal kadroların çözmesi gereken bir sorundur. Bu ifadeye başka bir anlam yüklemiyorum. Gerçekten de siyasal kadroların elini çabuk tutması gerekir. Zira bu panellerle, organizasyonlarla mutlaka çok önemli katkılarda bulunuyoruz; ama bu katkılarımızın neticesini almaya başladığımız zamanlarda korkarım bu katkılarının ulaşması gereken kitleyi çok daha mefluç bir vaziyette göreceğiz.

Bu acil önlemleri nasıl alacağız? Bazı arkadaşlarımız şartları ne olursa olsun devlet yatırımlarının mutlaka devam etmesi gerektiğini, burada olağanüstü önlemlerin alınması gerektiğini söyledi. Yani "Olağanüstü ekonomik hal ilan edilmelidir." dendi. Bazı konuşmacılar ise Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesi de kendi başının çaresine bakmalı; zaten kaynakları kıt olan devletten çok fazla bir şey beklemeli tarzında ifadeler kullandılar. Bunu söylemeye hakkımız yoktur. Hiçbir siyasetçinin bunu söylemeye hakkı yoktur. Zira biz adamı dövmüşüz, elini kolunu, bacaklarını kırmışız ceset gibi yerde yatıyor, sonra "kalk kendi başının çaresine bak" demek hakça bir tavır değildir; dostça bir tavır değildir. Bu sözleri şahsi suçlama amacıyla söylemiyorum. Sadece düşünce biçimini sorguluyorum. Hasılı, sıkıntıdayız; burada hastalıklı bir yapı var ve devletin ve özel sektörün elbirliğiyle elimizden kolumuzdan tutup bizi ayağa kaldırması gerekir. Biz de sizin gibi ayağa kalkalım, biz de yürümeye başlayalım o

zaman kendi başımızın çaresine elbette ki bakarız diye düşünüyorum.

Devletin katkısından söz ederken şunu ifade etmek istiyorum. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1997 Bütçesi'nde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne yönelik -yanlış hatırlamıyorsam- 105 trilyon liralık bir yatırım paketi mevcuttur. Ancak bütçede bu paranın yer almış olması pek de önemli değildir. Önemli olan o paranın zamanında, bürokratik engellere takılmadan ve bütçe talimatnameleriyle fazlaca sıkıştırılmadan yatırımlara aktarılmasıdır. Birinci önerim -ki bu siyasal kadroların gerçekleştirebileceği şeylerden bir tanesidir- hiç bir kısıntıya gitmeden, hiç olmazsa 1997 Bütçesi'nde ayrılan bu paranın acilen yatırımlara aktarılmasını sağlamaktır. Bu yatırımların 1997 yılı içerisinde beklenenden de daha ileri bir noktaya ulaştırılabilmesi için yaklaşık 60 trilyon liralık bir ek ödeneye ihtiyaç vardır. Belki bazı kalemlerden bu ek ödenek de sağlanarak yatırımlara aktarılabilir. Sanıyorum bu ivedilikle ve somut olarak yapabileceğimiz bir iştir.

Katkılar ve Tartışmalar

BİR KATILIMCI

İki gündür burada Güneydoğu ve Doğu'nun sorunlarını tartışıyoruz ki, bunlar bellidir; yoksulluk, istihdam, sağlık ve benzerleri. On beş-yirmi yıldır bu sorunlar katlanarak devam etmektedir. "Bu sorunların çözümünde atılacak ilk adım ne olmalıdır?" sorusuna benim cevabım, atılacak ilk adım sorunların özgürce tartışılacağı bir siyasi ortamın sağlanması olacaktır. Sayın Çevikçe'nin "sorunun özünde siyaset yatıyor" değerlendirmesinden benim algılamam budur. 12 Eylül 1980 darbesi Türkiye'de demokrasiyi ortadan kaldırarak siyaseti kirletmiştir. Anayasa ve yasalar bu topluma dar gelmektedir. Sayın milletvekillerimiz ve mensubu oldukları partiler parlamentoda demokratik bir ortamın yerleşmesi yönünde acaba bundan böyle çabalarını arttıracaklar mı?

BİR KATILIMCI

Benim sorum yarım kalan yatırımlarla ilgili. Türkiye Kalkınma Bankası üç yıldır bu konuya çözüm getirdiğini, bölgede 400 tesise 4,5 trilyon verdiğini söylüyor. En son hükümetin iki ay önceki programında da bu vardı. Sayın Aלוğlu'na ve Hatipoğlu'na sormak istiyorum. Bu konudaki son gelişmeler nelerdir? Nazım Hikmet diyor ki, "İnsanlarım! Ah benim insanlarım! Yalanla besliyorlar sizi; halbuki etle ekmeyle beslenmeye muhtaçsınız." Temel politikaları çözsünler, eti ekmeği nasıl verecekler? Onu bize anlatsınlar lütfen.

BİR KATILIMCI

Üç günlük toplantıda sorunlar gerçekten yeteri kadar tartışıldı ve net olarak ortaya çıktı. Aslında biz bölge insanı olarak zannediyorduk ki, Ankara'dakiler ve entelektüel kesim bizim sorunlarımızı bilmiyor; bizim sorunlarımızla ilgilenmiyor. Ama ortaya çıkan tablo bize aslında herkesin her şeyi detayıyla bildiğini gösteriyor. Sorunların ana sebebi veya temel çözüm önerisi olarak siyasal çözüm ifade ediliyor. Politikacılarımız tarafından da, diğer kesimler tarafından da bu söyleniyor artık. Benim sorum şu: Siyasal çözüm denince politikacılar tarafından neler yapılabilir? Ve biz bölge insanı olarak size nasıl katkı sunabiliriz?

BİR KATILIMCI

Benim önemli gördüğüm bir konu var; buna yalnızca Sedat Bey değindi. Ama o da feodal yapı deyip geçti. Yoksulluğun temel nedenlerinden birisi buradaki insan-toprak ilişkilerindeki adaletsizlik, düzensizliktir. İstihdamın sektörlere dağılışına baktığımızda tarımın payının %71 olduğunu görüyorsunuz. Bu korkunç bir tablodur. Dahası tarımla geçinen nüfusun %42'sinin toprağı yoktur. Sayın konuşmacılar değinmediklerine göre bunu önemli bir konu olarak görmediler herhalde. Bu konuda ne düşünüyorlar?

SERVET DİKEN

Ben Doğru Yol Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerine soraçağım. Çünkü ikisi dört yıl rahat bir ortaklık yaptılar. Sivil toplum üzerinde durdular, sivilleşme üzerinde durdular. Bu tıkanıklık DYP'den mi kaynaklanıyor yoksa CHP'den mi?

Yoksulluğa neden olan yarı cezaevi durumundaki Anadolu'nun insanıyız. Sınırlarımız kapalı. Savaştan dolayı açamıyoruz. Bu savaş ne zamana kadar devam edecek belli değil. Bu yoksulluğun ne zamana kadar devam edeceği de belli değil. Bugün kendine çözüm üretemeyen bir parlamento, bu topluma nasıl çözüm üretecek?

BİR KATILIMCI

Sorum Sayın Sedat Aoloğlu'na. Yoksulluğun nedenlerinden biri goçtür ve halen sürmektedir. Çözüm önerilerinizi net olarak söyleyebilir misiniz? İkincisi, ilçe ve köylerde kapalı olan okullar ne zaman açılacaktır? Üçüncü sorum, teşvikler konusunda partinizin çalışmaları veya ortaya sürdüğünüz paketlerden kimler ne fayda gördü, kimlere ne verebildiniz? Bu konuda bizi aydınlatırsanız memnun olurum.

SÜLEYMAN TURSAN

Sayın Aoloğlu'na sormak istiyorum. Kürt sorunu ile ilgili önce de bir çok temaslarını üzülererek izliyorduk. Hükümette oldukları süre içerisinde -sözde kendi tabirleriyle Kürt kökenli olarak- Cumhuriyet tarihimizin en büyük sıkıntılarını bölgemizde yaşayan Kürt insanlarımız çekmiştir. Özelleşme dünyanın hiçbir yerinde gelişmemiş bölgelerde uygulanmazken, bir taraftan Kürt sorunu ile Kürtler'in duygularını sömürüyor, diğer taraftan da ekonomik yönden hükümetlerinin yanlış politikalarını uygulamaya yöneliyorlar. Örneğin özelleştirme konusunu savunuyorlar. Bu konudaki çelişkilerin cevaplarını rica ediyorum.

Ayrıca siyasi etkinlik konusu gündeme getirildi ve bütün milletvekillerimiz siyasi iradenin olabileceğine değindiler. Sayın milletvekillerimiz milletvekili kimlikleri olmasına rağmen bu siyasi iradelerini neden doğru biçimde, halkımızın yaranna olacak bir şekilde değerlendirmiyorlar?

ÖMER VEHBİ HATIPOĞLU (RP)

Sanıyorum bana özel olarak sorulan bir soru yok. Bir arkadaşımızın uzun yıllardır yarım kalmış, yardım bekleyen tesislerle ilgili sorusuyla başlamak istiyorum. "Bazı açıklamalarda bulunuldu, ama henüz bir netice almadık" dediler. Refah-Yol Hükümeti Bakanlar Kurulu'ndan çıkardığı bir kararname ile bu yarım kalmış tesislere ödenmek üzere 4,5 trilyon liralık bir para ayırdı ve bu para Kalkınma Bankası'na gitti. Benim bildiğim kadarı ile geçtiğimiz ay da müracaatlarını tamamlamış firmalara 100'er milyonluk di-

limler halinde ödemeler başlamıştı. Böyle olduğunu biliyorum. Ancak A firması aldı, B firması almadı meselesi benim ilgi alanımın dışındadır.

“Siyasal çözümde milletvekilleri birleşti” yargısı bana göre biraz yanlış bir yargıdır. “Siyasal çözüm” sözcüklerine atfedilen anlam önemlidir. Ben “çözüm artık siyasaldır” derken siyasal kadroların bu çözümü üretmeleri, Türkiye'nin gündemine taşınmaları ve sonuçlandırmaları gerektiğini anlatmaya çalışıyorum. Niçin bu konu çok önemlidir? Bugüne kadar bölgenin kalkınmasına, ekonomiye ilişkin bazı değerlendirmeler yapılırken, terör bit-sin ondan sonra şunlar şunlar yapılsın ifadeleri kullanılıyordu. Ve askeri çözüm çok daha ön planda tartışılan, konuşulan bir konuydu. Ben Güneydoğu Kalkınma Hamlesi denilen raporun hazırlanışında görev alan bir insanım. Bu nedenle hem Genelkurmay'la, hem de Milli Güvenlik Kurulu'yla bu konuya ilişkin temaslarda bulundum ve gördüm ki, Türkiye'de asker de ekonomik kalkınmanın öncelikli hale geldiğini ifade etmektedir. Genelkurmay'ın Başbakan'a intikal ettirdiği bizim de alıntılar yaparak bu rapora eklediğimiz görüşlerin önemli bir bölümünde bizzat askerler ekonomik ve sosyal ön tedbirlerle desteklenmeyecek bir askeri çözümün asla başarılı olamayacağını ifade etmektedirler. Demek ki bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin önünde çok ciddi bir handikap yoktur. Ancak, o çözümleri üretmek ve hayata geçirmek çok önemlidir.

SEDAT ALOĞLU (DYP)

Sayın Hatipoğlu'nun bıraktığı yerden devam etmek istiyorum. Maalesef 28 Şubat'ta yapılan Milli Güvenlik Kurulu kararları unutuldu. Türkiye o tarihten itibaren sadece sekiz yıllık eğitim konusuna takıldı. Halbuki Doğu ve Güneydoğu'da 3 bin 300 okul -ki bunların çoğu ilkokuldur- kapalıdır. 150 bin civarında da eğitimi yarıda kalmış talebe vardır. Yani biz daha bu okulları açamamışken Türkiye'yi sekiz yıllık eğitim konusunda bloke ettik. Milli Güvenlik Kurulu'nun bildirisi benim için fevkalade önemlidir. Ben o gün yapılmış olan toplantıyı ve o bildiriye tarihi bir belge olarak görüyorum. Bildirinin ikinci maddesinde şöyle denmektedir: “Elde edilen bu sonuçların ışığında -OHAL bölgesi ile ilgili sonuçlardır bunlar- bundan sonra halkımızın huzur ve güvenliğinin sağlanması ve bu konuda alınacak tedbirlerin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yaşama olumlu olarak yansımaları için bir plan dahilinde süratle yürürlüğe konulması gerektiği hususunda görüş

birliğine varılmıştır.” Bu bildiriye fevkalade önemsememin nedeni devletin en üst organından, Milli Güvenlik Kurulu’ndan, çıkan bir kararda sadece hadisenin terör boyutunun ele alınmamasıdır. İlk defa bir Milli Güvenlik bildirisinde bu kadar net bir şekilde işin ekonomik ve sosyal boyutuna da yer verilmiş olması beni mutlu etti.

Bu bölgeye teşvikler verilsin ve bu bölge sübvansede edilsin diyoruz. Bunu söylerken de bir sorunun cevabını vermiş oluyorum. Ben bu bölgede özelleştirmenin koyu savunucusu değilim. Tam tersine devletin bazı KİT’leri büyütmesi gerektiğini söyledim. Serbest piyasa ekonomisinin olduğu yerler veya ekonomiler için tabii ki özelleştirme savunulabilir. Ama burada olağanüstü bir hal varsa olağanüstü de bir program uygulanmalıdır. O program kapsamında KİT’lerin durumu da gözden geçirilmelidir. Belki bazı KİT’ler büyütülmelidir; belki Batı’daki bazı KİT’ler buraya taşınmalıdır. Ancak, bu teşvikler, bu sübvansiyonlar devam ettikçe gerek yatırımcılar, gerek ilçeler, gerekse iller arasında kıskançlıklar başlayabilir. Bunun altını şimdiden çizmek istiyorum. Bu hususa çok dikkat etmemiz lazımdır. Eğer biz bu kıskançlıklara kapılırsak kendi kendimizi engelleriz. Burada yapılması gereken şey şudur: Olağanüstü Hal Bölgesi’nin gerektirdiği olağanüstü halin teşvikleri çok şeffaf bir biçimde yapılmalıdır; her şey ortada olmalıdır. Hatta bu teşvikler başvuru halinde dahi ortaya konulabilir. Türkiye’de kredi müessesesi gizlidir. Ama mademki olağanüstü şartlarda alıyorsun sen o krediyi, yani herkes gidip %80’le veya döviz üzerinden %12’den kredi alırken sen %10’lardan kredi alabiliyorsun, onu yasama organının bulacağı bir formülle açıklamak lazım gelir.

Son olarak “Kendine çözüm üretemeyen parlamento nasıl bu işlere çözüm üretebilir?” sorusuna cevap vermek istiyorum. Parlatentonun çözüm üretemediği düşüncesini paylaşmıyorum. Bugün parlamento çatısı altında gerçekleşen her şeyin demokrasinin standartlarına, Batı’nın standartlarına uygun olarak gerçekleştiğini kabul etmemiz lazımdır. Belki Türkiye’mizin daha hızlı hareket etmesi için çözümlerin daha çabuk üretilmesini arzu ediyoruz; ama bugün parlamento içinde olan olaylar anti- demokratik değil, demokratik olaylardır. Türkiye bir geçiş dönemi yaşamaktadır. Demokratik standartlarını yükseltme dönemi içinden geçmektedir. İçer kapalı bir toplum modelinden açık bir toplum modeline doğru evrilmektedir. Bütün bunların getirmiş olduğu sıkıntılar sadece toplumsal alanda yaşanmakla kalmayıp parlamentoya da yansımaktadır. Hiçbir zaman için demokratik çözümden ve parlamentodan umudumuzu kesmememiz lazımdır.

AHMET TAN (DSP)

Öncelikle Doğru Yol Partili arkadaşşıma teşekkür etmek isterim. Zira açıklık ve sefaletin hakim olduğu bu bölgenin özelleştirme kapsamı dışında tutulması gereğine işaret ettiler.

Bu bölgede özellikle devlet tarafından bir söylem olarak empoze edilen - belki de haklı olarak empoze edilen- vatan sevgisi ve vatan toprağı meselesiyle ilgili bir küçük anımı anlatacağım. Milletvekili olmadan evvel son seyahatimi İsrail'e yapmışım. Orada TÜSİAD karşılığı bir kuruluşla temaslarda bulunma fırsatımız oldu. Politikasını beğenelim ya da beğenmeyelim İsrail ekonomik açıdan önemli bir güç. Büyük bir ihracat hacmi var. Bu başarıyı nasıl sağladıklarını sorduğumuzda "Biz 'vatan toprağı' ve 'vatan sevgisi' deyimlerini yeniden tanımladık. 'Vatan toprağı' kavramı sadece coğrafi ve milli olarak çizilen sınırlar biçiminde kalmaz. Bir toprağın 'vatan toprağı' olabilmesi için üzerinde üretim yapılması ve işletmeler, fabrikalar kurulması gerekir. Ancak o zaman vatan toprağı olur" dediler ve bizim bulunduğumuz tepeyi göstererek eklediler "Buraları bomboş tepelerdi ama biz tesisler kurduk ve gerçek anlamda vatan toprağı haline getirdik. Daha önce burasını vatan toprağı olarak saymak belki kağıt üzerinde mümkündü; ama insanlar kalpleriyle, yürekleriyle burayı vatan toprağı olarak görmeyebilirlerdi." İkinci husus 'vatan sevgisi'ydi. Onu da şöyle anlatmışlardı: "Vatan sevgisini savaşta eline silah alıp düşmana karşı savaşmakla göstermek mümkündür. Ama barışta nasıl göstereceksiniz bu sevgiyi? Vatan topraklarında üretim yaparak ve ihracat yaparak..."

Her zaman barışta yaşamayı özlediğimize göre gerçek anlamda vatan sevgisi üretim ve ihracatla mümkündür. Bu bölgede insanların vatansever olduklarını gösterebilmeleri için devletin buna imkân tanınması lazımdır. Yani üretim imkânı sağlaması, fabrikalar, işletmeler açması lazımdır.

Bir arkadaşımız üç gün boyunca topraksızlıktan bahsedilmediğini ifade etti. Hükümet programında veya hükümet protokolünde geniş kapsamlı bir toprak reformu olmaması demin anlattığım mesele ile ilgili olarak çok büyük önem arz etmektedir. Çünkü vatan sevgisi de, vatan toprağı da ancak üzerinde üretim yapılmakla, yani üzerinde aç ve sefil insan bırakmamakla mümkündür.

EROL ÇEVİKÇE (CHP)

“Siyasal çözüm gerekir” diyen bendim. Ancak ben bunu söylerken sadece bu sorunları siyasal kadroların çözeceğini kastetmedim. Elbette siyasal kadrolar çözecektir; elbette demokrasi içerisinde çözeceğiz. Ama ben “Siyasi ideolojilerin farklılığına dikkat ediniz” dedim. Bakınız teknisyenler de, biz de aynı şeyleri söyledik. Teşvikler, devlet hizmetleri, yatırımlar vs.. Hepimiz aynı şeyleri söylüyoruz. Bunları söylemek önemli değildir demeye çalışıyorum. Dünyada iki tane siyaset vardır: Radikalinden ortasına kadar sağ siyasetler ve sol siyasetler... Bunların hepsi ülkenin yönetiminde aynı şey için çalışıyor. Fark ne? Biz sol olarak diyoruz ki demokratikleşme ve gelir dağılımının düzelmesi ülkenin temel iki sorunudur. Onlar da aynı şeyi söylüyorlar. Ama dünyanın her yerinde şu bilinir: Hem liberal olacaksınız, yani müdahaleci olmayacaksınız, ekonomik alanda her şey devletin dışında yönetilsin isteyeceksiniz, hem de sol siyasetler gibi mesela geri kalmış yörelere yardım edelim diyeceksiniz. Bu olmaz. Meclis’e demokratikleşmeyle ilgili yasa teklifleri getiriyoruz. Her şey orada duruyor; hiç bir şey çözemiyoruz. Elbette demokratikleşme esastır. Herkes burada her ay iki faili meçhul cinayetin işlendiğini söylüyor; bu olaylar devam etmektedir. Peki bir buçuk yıldan beri neredesiniz? Demokratikleşme konusunda bizim getirdiğimiz, sizin getirdiğiniz bu kadar siyasal önlem varken yapay gündemlerle uğraşıyoruz.

Demokratikleşmenin prensiplerini Batı standartlarına uygun olarak benimseyen partiler sol partilerdir. Ekonomik kalkınma için geri, yoksul yörelere ne getirilmişse sol partiler, sosyalist partilerce getirilmiştir. Bu bir siyasi teoridir. Ben çözümün siyasal olduğunu söylerken bunu anlatmaya çalışıyorum; o farklılığı görmemiz gerektiğini söylüyorum. Son olarak şunu söylüyorum: Bu çözümlerin, demokratikleşmenin, bu yörede ekonomik kalkınmanın yolu sol siyasetlerden geçer. Bunun altını bir kere daha çiziyorum.

LÜTFULLAH KAYALAR (ANAP)

“Siyasal çözüm” şeklindeki görüşün, gerek sorularda gerekse milletvekili arkadaşlarımızın yaptıkları konuşmalarda farklı olarak anlaşıldığını tespit etmiştim. Ama bu konuyu ortaya atan CHP Genel Başkan Yardımcımız çok net olarak kendi görüşlerini ortaya koydular. Şunu özellikle ifade etmek is-

tiyorum: Sorunların çözümüne sadece bir anlayışın hâkim olduğu veya o sorunları sadece bir anlayışın çözeceği şeklindeki yaklaşıma demokrasinin çoğulculuğu içerisinde katılmam mümkün değildir.

1983 yılında Türk siyasal yaşamına girdiğimiz günlerde kimi zaman eleştirilen dört eğilimle, bugün Türkiye'nin en fazla ihtiyacı olan hoşgörü içinde uzlaşmayı ön plana almıştık. Uzlaşmak mecburiyetindeyiz. Milletvekillerimiz de, soru soran izleyenler de bilinçli olarak veya olmayarak farklılıklar ortaya koydular. Dünyanın bu en eski yerleşim bölgesinde, Türkiye'miz'de çok farklılıklarımız vardır. Siyasal görüş farklılıkları da vardır, etnik köken farklılıkları da, dini inanç, mezhep farklılıkları da... Bu kadar farklılığın olduğu bir ülkede sadece bir tekinin üzerine görüşlerinizi inşa edebilirsiniz; ama onların Türkiye'nin meselelerini çözüme kavuşturduğunu maalesef göremiyorsunuz. Tekrar ediyorum. Bu kadar farklılığın olduğu bir ülkede uzlaşma konusunun üzerinde çok önemle durmak mecburiyetindeyiz. Zira ekonomideki çıkış da oradadır, siyasetteki çıkış da... Ümitsiz olma gibi bir hakkımız yok böyle bir imkânımız da yok. Bu uzlaşma ile birlikte ümitli olmak ve geleceğimizin daha iyi olacağı inancıyla daha fazla çalışmak gibi bir sorumluluğumuz vardır. Eğer bundan elli sene sonra devlet kaynak bulamayacaktır dersek bu bir ümitsizliktir.

Türk insanının uzlaşmayı, birliği ve beraberliği sağlayabildiği takdirde Türkiye'nin potansiyellerini daha iyi görebilme ve değerlendirebilme imkânı doğacaktır. Türkiye bunu belli bir dönemde yaşadı. Bu parti farklarını "bu sorun sadece benim dediğimle çözülebilir" şeklinde dayatırsak o dayatma ile Türkiye bir yere gidebilir mi acaba? Ben gidemez diyorum, ama "Tabii ki gider." diyenler de olacaktır.

Türkiye'nin kaynak konusunda da imkânları yeterlidir. Yeter ki, biz problemleri gerçekçi olarak çözmeyi aklımıza koymuş olalım. Siyasetteki sıkıntı da zaten budur. Türkiye'nin kaynakları var ama, belirli bir zihniyetin temsilcileri kaynakları ortaya koyamayıp, yıllarca idare-i maslahatla Türkiye'nin gündemini işgal etmişlerdir. Türkiye bugünkü gelişen, globalleşen dünyada bu kaynakları bulabilecek potansiyele de sahiptir. Türkiye'nin bir başka özelliği de insanların -Güneydoğusu, Doğusu ve Batısıyla gerçekten özel teşebbüs zihniyetine, girişimciliğe yatkın, risk alabilme yeteneğine sahip olan insanlar olmalarıdır. Aynı riski politikacılarımızın da almasını beklemekteyiz.

Son soruya cevap vererek sözlerimi bağlamak istiyorum. Kendine çözüm üretemeyen parlamento vatandaşın problemlerine çözüm üretebilir. Burada da bir ümitsizliğe kapılmamıza gerek yoktur. Türk demokrasisi gençtir ve birtakım sıkıntılı dönemlerden geçmektedir. Demokrasimiz, onun platformu olan meclisimiz, bu sıkıntıları da aşacaktır. Yeter ki, biz şu uzlaşmayı samimi olarak ön plana alalım.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

TESEV-UNDP YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

KAPANIŞ OTURUMU

Konuşmacılar:

Ahmet Bilgin
Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı

Paul van Hanswijck de Jonge
Birleşmiş Milletler Türkiye Daimi Koordinatörü
ve BM Kalkınma Programı Temsilcisi

Dr. Mehmet Kabasakal
TESEV Yönetim Kurulu yesi ve Genel Direktörü

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

AHMET BİLGİN

Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı

Üç gündür devam eden ve şu saatte noktalanmak üzere olan Türkiye'miz'in ve bölgemizin çok hassasiyet gösterdiği, neredeyse hayati bir meselimiz olan yoksulluğu konu alan bu toplantıyı düzenleyen TESEV ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı elemanlarına tekrar teşekkür etmek istiyorum.

Çok değerli konuşmacılar güzide fikirlerini sergilediler. Ancak dikkat edilecek olursa bu arkadaşlarımızın çoğu konuşmalarını yaptıktan hemen sonra gittiler. Oysa bütün bu sıkıntıları hisseden, her gün yaşayan, bu sorunlarla boğuşmak için çaba harcayan insanlar buradadır. Bunlardan biri de Büyükşehir Belediye Başkanı olarak benim. Zira, "Altı aydan beri boğazımdan bir et parçası, bir lokma girmemiştir." diyenlerin muhatabı benim. Açlıktan ağlayan, çocuğunu gelip kucağıma atarak "Bunu al benden, nereye götürürsen götür; onu doyur" diyen insanların yine dayandığı en son merci benim. "24 saat beni tuvalette çalıştır; ama günde beş tane ekmeğe ver, evime götüreyim" diye yalvaran insanları masasının önünde bulan da... Onun için zaman zaman değişik platformlarda bütün hükümetin değişik kuruluşlarını itham edercesine yaptığım konuşmalar nedeniyle beni mazur görün. Bir insanlık dramının yaşandığını herkes ifade ediyor. Ama ben bir

yandan konuşmaları dinlerken, öbür yandan da kafamdan değişik projeleri geçiriyorum. Bu aç, sefil, perişan, yedi düvelde kovulmuş insanlara nasıl yardımcı olunabilir diye formülleri kafamda sıralıyorum.

Sayın Lütfullah Kayalar güzel ifade ettiler; "uzlaşma" dediler. Ama görüyorum ki, kırk-elli yıldır bu bölgeyi değişik siyasi platformlara sürükleyenler, farklı düşüncelerin esiri edenler, varoşlarda bekleyen bu insanlara el uzatacaklarına, her evde yasin yaşandığı bu bölgede yapılmış olanlar azmış gibi hâlâ daha fazlasını yapmaya kalkışıyorlar. Lütfen vicdanlı olalım! Lütfen insafli olalım! Bu bölgeden, bu bölge insanından artık ne istiyorsunuz? Her evde yas var diyorum. Siyaset ve düşünce mevtaları artık cenaze olarak bizim omuzlarımızda taşınamazlar. Bu bölge insanı aklını başına almıştır. Artık sloganlara karnı toktur. Çünkü çok çekmiştir. Kimisi dağdadır, kimisi yerin altında; kimisi mezarda ve kimisi de onların yasını tutmaktadır. Bu zihniyetleri biliyoruz ve hâlâ aynı şeyleri dinlemekten ben bir Türk vatandaş olarak üzüntü duyuyorum. Bloklar yıkıldı, dünya globalize oldu. Hâlâ yirmi-otuz yıl öncesinin ihtilaflarını, çekişmelerini bu salona getirmenin, özellikle açlığın, sefaletin, yoksulluğun tartışıldığı bir ortama getirmenin bir anlamı yoktur diye düşünüyorum.

Sayın milletvekillerinden bir şey rica ediyorum. Diyarbakır Belediyesi büyükşehir statüsüne dönüşünce beş belediye ortaya çıkmıştır. Bugün bir mütevazı belediye olarak başlattığımız 200-300 proje sayesinde belediyede çalışanlara ilaveten 4-5 bin insana istihdam alanı yaratılmıştır. Bu 40-50 bin insanın ekmeğe yemesi demektir. Bize yardım yapıldığı takdirde ürettiğimiz projeler on katına çıkar ve 400-500 bin insanın geçimini sağlanmış olur.

Bilimsel olarak gerçekten çok güzel düşünceler ileri sürüldü; bir çok rakam sunuldu; formüller, projeler ortaya konuldu. Ancak bizim milli hasletimiz olan cömertlik mizacımızı da takviye etmemiz lazımdır. İnsanlardaki diğerkâmlık, yani başkasını kendisine tercih etme duygusunu takviye etmek, güçlendirmek için mutlaka tedbirler almak zorundayız.

PAUL VAN HANSWIJCK DE JONGE

*Birleşmiş Milletler Türkiye Daimi Koordinatörü
BM Kalkınma Programı Temsilcisi*

Son üç gündür yoksulluk konusu uzmanları, devlet görevlileri, özel sektör, sivil toplum örgütü ve sendika temsilcileri arasında geçen görüşmelerde bir çok konuya değinildi. Şimdi sadece tartıştığımız ana konuları BM kalkınma öncelikleri çerçevesinde değerlendirmek istiyorum.

Ekonomik politikaların yoksulluk ile mücadele çabaları içindeki önemi görüştüğümüz ana konulardan bir tanesini oluşturdu. Açılış konuşmamda da belirttiğim gibi bütün ülkeler tüm vatandaşlarının ve özellikle düşük sosyo-ekonomik konumda olan vatandaşlarının küresel ekonomik gidişat karşısında daha fazla marjinalleşmelerini önlemek için yeni birtakım sorumluluklar yüklenmek zorundadırlar.

Bizden sonraki kuşak için verimli ve sağlıklı bir yaşam sağlamak istiyorsak hiç birimiz bu sorumluluktan kaçamayız. Bu sorumluluğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, kamu ve özel sektör, ulusal ve uluslararası kurumlar eşit olarak paylaşmak durumundadırlar. Bu sorumluluk, ülke bazında en çok meclis komisyonlarında, bakanlar kurullarında politika üreten bireylerin sorumluluğudur.

Açılış konuşmamda belirttiğim gibi, Türkiye ekonomik anlamda “yoksul” bir ülke değildir. O yüzden, yoksulluk ile mücadele çalışmalarımız ekonomik

alanla kısıtlı kalmaz. Ekonomik küreselleşmenin kazanımlarının adil ve eşit bir şekilde toplumun her kesimine yarar getirmesini sağlamak için tespit edilen öncelikler, toplumsal ve siyasi kalkınmanın, çevre koruma ve ekonomik kalkınma ile örtüştüğü sahadadır.

Son üç gündür süregelen tartışmaların BM sistemi tarafından kabul edilen kalkınma politikalarıyla aynı doğrultuda olduğunu görmek çok mutluluk verici oldu. Bu örtüşen kalkınma politikalarının ana hatları aşağıdaki gibidir:

1. Birey, hane halkı ve toplumlara ekonomik, siyasal, toplumsal, çevresel faydalara erişebilirlik sağlayan, insan merkezli politikalar üretmek ve uygulamak;
2. Yoksulluğu önleme mücadelesinde kadının toplumsal eşitliğine yönelik politikaları kalkınma için hem araç, hem de amaç olarak hedeflemek;
3. İnsan merkezli sürdürülebilir insani kalkınma için gerekli sosyal ve ekonomik ortamı sağlamak;
4. Yoksul insanların ve toplumların seslerini duyurabilecekleri bir siyasi ortam yaratmak.

Söz konusu dört öncelik doğrultusunda bir eylem planı geliştirmek gerçek dışı bir amaç değildir. Son iki gündür panellerde, bu amaca ulaşmak için gereken siyasi atılımları hareketlendirecek entellektüel liderliğe, teknik donanım ve halk desteğine sahip olduğumuzu gördük.

Açılış konuşmamda Kuruluşlar Arası Sosyal Kalkınma Program Komitesi hakkında sizleri bilgilendirmiştım. Bu komite tüm BM kuruluşlarının Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nde kalkınma işbirliği programları yürütmeleri için gereken eşgüdümü sağlamakla yükümlüdür.

Bu üç günlük diyaloga taraf olduğumuz tartışmasız bir gerçektir. Çünkü bizler Birleşmiş Milletleriz ve sizler de Birleşmiş Milletleri oluşturan kişilersiniz. Sizler ve bizler hep birlikte herkes için temel gereksinimlerin sağlanıp "Birleşmiş Milletler Charter"ının temel prensiplerine saygı çerçevesinde yaşam standartlarının oluşması için elele veriyoruz.

Çok zengin bir fikir alışverişiyle sonuçlanan bu diyalogun ana amacı sivil toplumun bütün kesimleri ile işbirliği çerçevesinde, hükümetin ve devletin her kademesinde yoksulluğun çok boyutluluğu hakkında ulusal bilincin yaratılmasını sağlamak ve saygın bir yaşam elde edebilmek için gerekli a-

raçlara sahip olmayan kitlelerin yaşam koşullarının ağırlığını azaltmak olmuştur. Bütün panel tartışmaları bu amacı doğrulamıştır.

Bu anlamlı toplantıyı kapatırken tekrar herkese yarattıkları “fark” için teşekkür ederim. “Fark yaratmak” tümlecini özellikle kullanıyorum. Çünkü bu panele katılımınız Türkiye’de yoksulluğun önlenmesinde ve yoksulluk gidişatında bir fark yaratmaktaki kararlılığınızı ve istekliliğinizi gösteriyor.

Panele katıldıkları ve yoksulluk ile mücadele konusundaki siyasi bakış açısını sundukları için Sayın Milletvekilleri’ne ve bu girişime verdikleri değerli destek için Devlet Planlama Teşkilatı’na teşekkür ederim. Yoksulluk ve yoksulluk ile mücadele eylem planları konusundaki anlayışımızı geliştirdikleri için sivil toplum kuruluşları, sendikalar ve mesleki kuruluş temsilcilerine de ayrıca teşekkür etmek isterim. Sizlerin yoksulluğu önleme çabaları içinde çok önemli bir rolünüz var. Sizler bu konuda kamu bilincinin geliştirilmesi açısından en elzem donanıma sahipsiniz.

TESEV mensuplarına bu paneli organize ettikleri ve kapsamlı içeriğini destekleyen katılımı sağladıkları için ve Sayın Belediye Başkanı ve Sayın Vali’ye ise değerli bilgi ve deneyimlerini bizlerle paylaştıkları ve bu güzel kentte bu toplantıyı ağırladıkları için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ve son olarak da bu tartışmaların hepimiz için erişilebilir olmasını sağlayan tercümanlara ve de bu toplantıyı son derece titiz ve kapsamlı olarak ele alan medya mensuplarına teşekkürü borç bilirim.

Y O K S U L L U Ğ U Ö N L E M E S T R A T E J İ L E R İ

Dr. MEHMET KABASAKAL

TESEV Yönetim Kurulu Üyesi ve Genel Direktörü

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (BMKP) gerçekleştirdiği "Yoksulluğu Önleme Stratejileri" başlığını taşıyan toplantının sonuna geldik. Toplantının amacı, Türkiye'de ve yoksulluğun yoğunlaştığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, yoksulluğu önlemek için neler yapılabileceğini belirlemektir. Toplantı yeri olarak Diyarbakır'ın seçilmesi ise, yöredeki yoksulluk karşısında gerek TESEV'in, gerek BMKP'nin duyarlılığını göstermek açısından önem taşıyordu.

İki gün boyunca otuzu aşkın sivil toplum kuruluşunun temsilcisi ve yaklaşık altmış konuşmacı ve sayıları yüz yirmi ilâ iki yüz dolaylarında seyreden katılımcılar soru ve yorumlarıyla konuyu çeşitli boyutlarıyla tartıştılar. Toplantıda birbirinden değerli konuşmacılar çok değerli öneriler dile getirdiler ve sanıyorum gerek BMKP, gerekse TESEV açısından toplantı amacına ulaştı.

Toplantıların sonunda yoksulluğun nedenleri, sorunları, Türkiye'deki yoksulluğu önlemeye yönelik politikalar, çözüm önerileri dile getirildi ve tartışıldı. Ekonomi, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında yapılması gerekenler vurgulandı. Az gelişmişliğin özellikle kadında yoğunlaştığı dile ge-

tirilirken, nüfusumuzun % 50'sini oluşturan kadınlarımızın ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda daha etkin kılınması için yapılması gerekenler üzerinde özellikle duruldu.

Çağımızın katılım çağı olduğu dikkate alınarak insanlarımızın gerek yerinden demokratik yönetim, gerekse sivil toplum kuruluşları kanalıyla sorunların çözümüne ve kararlara etkin katılımlarının sağlanması gerektiği vurgulandı.

Bu toplantının konusu "Türkiye'de Yoksulluğu Önleme Stratejileri" ama toplantının Diyarbakır'da yapılması ve bazı konuşmacıların özellikle Diyarbakır veya yöreyle ilgili sorunlara değinmeleri toplantıda farklı beklentiler yarattı. Geçmişte bu yörede benzeri bir çok toplantı yapılmış olması ve orada belirtilen önerilerin gerçekleşmemiş olması insanlarda umut kırıklıklarına neden olmuş. Toplantıya katılan kadınlarımızın bizleri gerçekten duygulandıran, kocaları ve kendileri için iş talebi çok önemli bir beklentiyi dile getirmektedir. Bu toplantının da yöre insanında bir beklenti ve hayalkınlığı yaratmaması için konuya açıklık getirmek istiyorum. TESEV, bu toplantıda dile getirilen görüşleri derleyerek yayınlayacak ve ilgililere ulaşmasını sağlayacaktır. Bu ilgililerden bir bölümü, örneğin siyasi parti temsilcilerimiz buradalar. Sizin sorunlarınızı dinlemiş ve değerlendirmiş bulunuyorlar. TESEV bundan sonra da yayınlarıyla bu konuyu daha geniş ölçüde duyurmaya çalışacaktır. Ama TESEV bir vakıftır ve ancak bu kadarını yapabilir. Daha fazlasını TESEV'den beklemek gerçekçi olmaz. Belki, BM örgütü burada dile getirilen görüşlerden somut projeler çıkarabilir ve uygulayabilir.

Açış konuşmasında da değindiğim gibi Türkiye, yoksulluğun önlenmesinde, ekonomik gelişmenin sağlanmasında, demokrasinin yaygınlaşıp güçlenmesinde ve çağdaş bir yaşam düzeyinin tüm ülkede yerleşmesinde sivil toplum kuruluşlarının katkısına muhtaçtır. İnsanlarımız kaderlerini değiştirmenin büyük ölçüde kendi ellerinde olduğunu görmelidirler. Ülkemizi çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak için tek tek bireylere, yurttaşlarımıza, sivil toplum kuruluşlarına, yerel yönetimlere ve devlete çok iş düşmektedir. Türkiye'yi cinsiyeti, mesleği, eğitim düzeyi, etnik kökeni, mezhebi, inancı ne olursa olsun, her bireyinin insanca yaşayabileceği ve "Ben de bu ülkenin yurttaşım" diyerek onur duyabileceği bir noktaya getirmek için inanmak ve hep birlikte çaba harcamak zorundayız.

Konuşmama son verirken bu toplantının düzenlenmesinde emeği geçenlere teşekkür etmek istiyorum. Bu toplantı, başta BMKP ve Türkiye'deki de-

ğerli temsilcisi Büyükelçi Paul van Hanswijck de Jonge ve değerli çalışma arkadaşları olmasaydı gerçekleşemezdi. TESEV Yönetim Kurulu ve değerli üyelerin desteği olmasaydı yine bunu gerçekleştirme şansımız olmazdı. Toplantının gerçekleşmesinde Bölge Valiliği'ne, Diyarbakır Valiliğimiz'e ve Belediye Başkanımız'a da, destek ve katkıları için teşekkür borçluyuz.

Toplantının düzenlenmesinde Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanımız Mehmet Şirin Yiğit'e, GÜNİAD Başkanı Mücahit Can'a ve Mali Müşavirler Odası Başkanı Mehmet Vural'a da şahsen teşekkür borçlu olduğumuzu düşünüyorum. Bu tür toplantıların bir de görünmeyen kahramanları vardır. BMKP'ndan Daimi Temsilci Yardımcısı Sayın Dr. Seyhan Aydınligil ve asistanı Yeşim Oruç'a, TESEV'den Demet Aziz, Ayşenur Güvenir ve Elif İspahi'ye ve simultane çeviriyi yapan konferans tercümanlarına şahsen teşekkür etmek istiyorum. Hepinize saygılar sunuyorum.

YOKSULLUĞU ÖNLEME STRATEJİLERİ

KATILIMCILAR

Şengül Akçar
Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı Genel Direktörü

Musa Akkum
İnşaat Mühendisleri Odası Van Şubesi Sekreteri

Ishak Alaton
TESEV Yönetim Kurulu Üyesi
Alarko Holding Yönetim Kurulu Başkanı

Sedat Aloğlu
DYP Milletvekili

Dr. Seyhan Aydınligil
UNDP Türkiye Daimi Temsilci Yardımcısı

Celal Balık
GÜNSIAD Danışmanı

Dr. Enis Balkan
Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı Genel Koordinatör Yardımcısı

Murat Bekdik
TÜGLAD Başkanı

Dr. Ahmet Bilgin
Diyanbakır Büyükşehir Belediye Başkanı

Necati Bilican *
Olağanüstü Hal Bölge Valisi

Dr. Mehmet Ali Biliker
Sağlık Bakanlığı, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdür Yardımcısı

İcen Börtüçene
DPT Sosyal Planlama Dairesi Eski Başkanı

Mücahit Can
Güneydoğu İşadamları Derneği Kurucu Başkanı

Prof. Dr. Merih Celasun
ODTÜ Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Gökhan Çapoğlu
Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı Başkanı

Erol Çevikçe
CHP Milletvekili

Zeynep Demirhan Darvish
DPT Uzmanı

Kemal Daysal
DİSK Genel Sekreteri

Celal Doğan
Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı

Recep Dumanlı
Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanı

Orhan Efe
TÜGİK Başkanı/ Bursa Belediye Meclis Üyesi
Yerel Gündem 21 Genel Sekreteri

Şerafettin Elçi
Demokratik Kitle Partisi Genel Başkanı

Prof. Dr. Sema Erder
Marmara Üniversitesi İkt. İd. Bil. Fak. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Nihat Falay
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Haldun Güllap
Boğaziçi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Yiğit Gülöksüz
Toplu Konut İdaresi Eski Başkanı

Memduh Hacıoğlu
İstanbul Sanayi Odası Yönetim Kurulu Eski Başkanı

Ömer Vehbi Hatiboğlu
RP Milletvekili

Ahmet İsvan
Çiftçi / Eski İstanbul Belediye Başkanı

Paul van Hanswijck de Jonge
Birleşmiş Milletler Türkiye Daimi Koordinatörü
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Temsilcisi

Dr. Mehmet Kabasakal
TESEV Yönetim Kurulu Üyesi ve Genel Direktörü

Sayın Bilican şu anda Emniyet Genel Müdürlüğü görevini yürütmektedir.

Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı
*Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yönetim Kurulu
Üyesi / TÜBA ve TESEV Bilim Kurulu Üyesi*

Hasan Karacal
TESEV Yönetim Kurulu Üyesi

Prof. Dr. Zehra Kasnaoğlu
ODTÜ Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi

Lütfullah Kayalar
ANAP Milletvekili

Mehmet Konaş
Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanı

Maharaj K. Muthoo
*FAO (Dünya Gıda ve Tarım Organizasyonu)
Türkiye Temsilcisi*

Ziya Müezzinoğlu
*TESEV Yönetim Kurulu Üyesi
Maliye Eski Bakanı*

Omar Noman
UNDP / RBEC Yoksulluk Uzmanı

Av. Cumhur Onur
Türkiye Sokak Çocukları Vakfı Başkanı

Prof. Dr. Oğuz Oyan
Türk-İş Araştırma Merkezi Müdürü

Prof. Dr. Mehmet Özaydın
Dicle Üniversitesi Rektörü

Dr. Can Pakler
*TESEV Yönetim Kurulu Başkanı
Türk Henkel Genel Müdürü*

Dr. Füsün Sayek
Türk Tabipler Birliği Merkez Konseyi Başkanı

Nevval Sevindi
*Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi
Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi*

Prof. Dr. Burhan Şenatalar
*Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği Başkanı
İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak.
Öğretim Üyesi*

Ahmet Tan
DSP Milletvekili

Tinaz Titiz
Beyaz Nokta Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

Fikret Toksöz
*Marmara Belediyeler Birliği Genel Sekreteri
TESEV Yönetim Kurulu Üyesi*

Doç. Dr. Aydın Uğur
*Helsinki Yurttaşlar Derneği Üyesi
Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı*

Dr. Sırn Uyanık
Adıyaman Vali Yardımcısı

Nuri Uygun
TÜRSAB Yönetim Kurulu Üyesi

Doğan Vardarlı
TİKVEŞLİ Yönetim Kurulu Başkanı

Dr. Hannu Vuori
*WHO (Dünya Sağlık Teşkilatı) Türkiye
Temsilcisi*

Mehmet Yıldırım
Doğu Holding ve ITO Yönetim Kurulu Başkanı

Mehmet Şirin Yiğit
*Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim
Kurulu Başkanı*

Dr. Erkat Yücaoğlu
TÜSLAD Yönetim Kurulu Üyesi

Zekai Zeytinci
DEĞİAD Genel Sekreteri